SOCIALA MEDDELANDEN

År 1966

Nr 1-Nr 4

Kungl. Socialstyrelsen, Stockholm

INLEDNING

TILL

Sociala meddelanden / utgifna af K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. – Stockholm, 1912-1967. Ingår 1912-1953 i: Statistiska meddelanden. Ser. F, Sociala meddelanden. – Fr. o. m. 1913 utgiven av Socialstyrelsen.
Kumulerade sakregister för 1903-1922, 1923-1932, 1933-1942 och 1943-1947.
1915-1944 även med innehållsförteckning på franska, 1945-1957 med sammanfattningar på franska och engelska, 1958 med sammanfattningar på engelska, och 1959-1962 vissa nummer med sammanfattningar på engelska.
1959-1962: "Tidskriften Sociala meddelanden utges med åtta artikelnummer (Allmänna häftet) och tolv separata häften med statistiskt informationsmaterial (Statistisk information)".

Föregångare:

Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. – Stockholm : 1903-1911.

Efterföljare:

Socialnytt : sociala meddelanden / Socialstyrelsen. – Stockholm : Socialstyrelsen, 1968-1990.

Sociala meddelanden. 1966: 1-4.
Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2009.

urn:nbn:scb:se-socmed-19661

SOCIALA MEDDELANDEN

År 1966

Nr 1-Nr 4

Kungl. Socialstyrelsen, Stockholm

STOCKHOLM 1966
KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

Sakregister för år 1966

(Siffrorna inom parentes anger häftets nummer)

BARN- OCH UNGDOMSPROBLEM, BARN- OCH UNGDOMSVÅRD

Den nye børne- og ungdomsforsorgslovgivning og børne- og ungdomsværnene (1—2)
Det ekonomiska stödet åt barnfamiljer i olika länder (1—2)
Anpassning till Liv och Arbete (7—8)
Alltid redo att hjälpa . . . (7—8)

BARNAVÅRDSLAGSTIFTNINGEN

Barnavårdslagen från formella synpunkter (5—6)

HANDIKAPPVÅRDEN

Att få leva som andra (7—8)
De handikappade och samhällsplaneringen (7—8)
Ett handikappvänligare samhälle (7—8)
De blinda och stadsmiljön (7—8)
De handikappade och högertrafiken (7—8)
Varför handikappade? (7—8)
Handikappade i storstad (7—8)
Växjöutredning gav resultat (7—8)
Daghem för handikappade (7—8)
Bryt isoleringen! (7—8)
Utvecklingslinjer i handikappvården (7—8)
Anpassning till Liv och Arbete (7—8)
Samarbetsorgan i handikapprörelsen (7—8)
Vad är, vad vill och vad gör HCK? (7—8)
En »önskelista» från Skåne (7—8)
Till de handikappades tjänst (7—8)
»Bättre medicin finns inte!» (7—8)
Från invalidfordon till specialvagn (7—8)
Brist på vårdplatser och kliniker (7—8)
100 års arbete bland döva (7—8)
Kulturell isolering måste brytas (7—8)
Bandspelaren något av en revolution (7—8)
Att göra något av en fjäder (7—8)
Kartläggning är nödvändig (7—8)
Borgensteckning åt handikappade (7—8)
Alltid redo att hjälpa (7—8)

HEMHJÄLP

Brev som fick svar (7—8)

INTERNATIONELLT

Pensionsålderns problem (1—2)
Fransk socialförsäkring (1—2)
Det ekonomiska stödet åt barnfamiljer i olika länder (1—2)
Ett socialt laboratorium (5—6)

MINORITETER

Se under rubrikerna Samer och Zigenare!

NORDISKT

Socialpolitiken i Norden (1—2)
Socialpolitiken i Finland under 1960-talet (1—2)
Islandsk socialpolitik (1—2)
Norsk sosialpolitikk — i går, i dag og i morgen (1—2)
Ny lovgivning i Danmark inden for pensionsområdet (1—2)
Den nye børne- og ungdomsforsorgslovgivning og børne- og ungdomsværnene (1—2)
Nordisk alkoholforskning tar form (1—2)

NYKTERHETSVÅRD

Nordisk alkoholforskning tar form (1—2)
Klinik för ungdomsfyllerister (5—6)

SAMER

Inte bara turistlapp! Same i dag (5—6)
De underprivilegierade samerna (5—6)
Turisterna bör lära känna samefolkets vardag (5—6)
Rennäringen måste göras mer lönande (5—6)
Samernas skolor (5—6)
Kulturcentrum på Nordkalotten (5—6)
Renskötarlinje på högstadiet (5—6)
Jag ville bli riklapp . . . (5—6)
En svensk yrkesutövare . . . (5—6)
Den sociala omsorgen om samerna (5—6)
Sameslöjdaren — en kulturbärare (5—6)
Samer i storstad (5—6)
Brännande sameproblem i Kiruna (5—6)

SKOLOR, KURSER, UNDERVISNING

Samernas skolor (5—6)
Kulturcentrum på Nordkalotten (5—6)
Renskötarlinje på högstadiet (5—6)
En svensk yrkesutövare . . . (5—6)
Kampen mot analfabetismen (hos zigenare) (3—4)
Undervisningen av vuxna zigenare (3—4)
Kulturell isolering måste brytas (7—8)
Bandspelaren något av en revolution (7—8)
Anpassning till Liv och Arbete (7—8)

SOCIALLAGSTIFTNING

Sociala frågor vid riksdagens vårsession 1966 (3—4)
Social trygghet för utländska familjer (5—6)
Den sociala omsorgen om samerna (5—6)

SOCIALSTYRELSEN

Barnbidragen ökar med 36 miljoner! Ur petitan (5—6)
Socialstyrelsens flyktingverksamhet (5—6)

ZIGENARE

Minoritet i folkhemmet (3—4)
Zigenarna i det svenska samhället (3—4)
Även vi äger det här landet! (3—4)

Konsthantverk, sång, dans, musik (3—4)
Samhället och zigenarfrågan (3—4)
Kampen mot analfabetismen (3—4)
Undervisningen av vuxna zigenare (3—4)
Biståndsverksamhet för zigenare (3—4)

ÅLDRINGSVÅRD

Dom sitter och dom ligger . . . Lis Asklunds TV-reportage (3—4)
Så vill vi ha det . . . (5—6)

SUMMARIES

Social welfare in Finland (1—2)
Social welfare in Iceland (1—2)
Gipsies in Sweden (3—4)
We, too, own the country! (3—4)
Contributions by the State and local authorities (3—4)
Social questions during the 1966 Spring Session of the Riksdag (3—4)
A minority in transformation (5—6)
The occupational activities of the Lapps must be improved (5—6)
Schools for Lapps (5—6)
Social welfare for Lapps (5—6)
The underprivileged Lapps (5—6)
Better conditions for the handicapped (7—8)
The handicapped and community planning (7—8)
Co-operative bodies working for the handicapped (7—8)
The blind in an urban environment (7—8)
The handicapped and right-hand traffic (7—8)
"There is no better medicine!" (7—8)
From invalid carriages to special vehicles (7—8)

Författarregister för år 1966

ANDERSSON, EDMUND. En svensk yrkesutövare (5—6)
ANDERSSON, GÖSTA. Samernas skolor (5—6)
ANDERSSON, OLLE. Jag ville bli riklapp . . . (5—6)
BERGH, ALBERT. Ett handikappvänligare samhälle (7—8)
BLÜCHER, ERIC. De blinda och stadsmiljön (7—8)
BRATTSTRÖM, KARL GUSTAV. Daghem för handikappade (7—8)
BÅÅTH, INGA. Biståndsverksamhet för zigenare (3—4)
CRAMÉR, TOMAS. De underprivilegierade samerna (5—6)
EK, MARGARETA och Teveborg, Lennart. Undervisningen av vuxna zigenare (3—4)
FISK, SVEN. Den sociala omsorgen om samerna (5—6)
FORSSTRÖM, K E. Fransk socialförsäkring (1—2)
FRIDOLFSSON, ERLING. Sociala frågor vid riksdagens vårsession 1966 (3—4)
GUSTAFSSON, BERTIL. Växjöutredning gav resultat (7—8)
HANSEN, GUÐJÓN. Islandsk socialpolitik (1—2)
HEDKVIST, CHARLES. Varför handikappade? (7—8)
HELLSTRÖM, ELSA. Ett socialt laboratorium (5—6)
HOLMSTRÖM, ARNE. De handikappade och högertrafiken (7—8)
HORSTEN, H. Den nye børne-og ungdomsforsorgslovgivning og børne-og ungdomsværnene (1—2)
HÅKANSSON, NILS. Anpassning till Liv och Arbete (7—8)
JUHL-CHRISTENSEN: P. Ny lovgivning i Danmark inden for pensionsområdet (1—2)

LIDGREN, ALF. Reportage. Renskötarlinje på högstadiet (5—6)
LUNDBERG, KERSTIN. Bryt isoleringen! (7—8)
MATTSON, OLOV. Barnavårdslagen från formella synpunkter (5—6)
MODEEN, GUNNAR. Socialpolitiken i Finland under 1960-talet (1—2)
NASENIUS, JAN. Borgensteckning åt handikappade (7—8)
NILSON, EVA. Socialstyrelsens flyktingverksamhet (5—6)
NORDSTRÖM, MARGARETA. Handikappade i storstad (7—8)
PEHRSSON, LARS G. Reportage. Kulturcentrum på Nordkalotten (5—6)
PERÄLÄINEN, ANTERO. Det ekonomiska stödet åt barnfamiljer i olika länder (1—2)
PIRAK, LARS. Sameslöjdaren — en kulturbärare (5—6)
RIBAS, JAQUES JEAN. Pensionsålderns problem (1—2)
SALVESEN, KAARE. Norsk sosialpolitikk — i går, i dag og i morgen! (1—2)
STERNER, RICHARD. De handikappade och samhällsplaneringen (7—8)
STRÖMBLAD, SVEN. Reportage. Turisterna bör lära känna samefolkets vardag (5—6)
— Rennäringen måste göras mer lockande (5—6)
— Bättre medicin finns inte (7—8)
— Från invalidfordon till specialvagn (7—8)
— Alltid redo att hjälpa (7—8)
TAIKON, KATARINA. Även vi äger det här landet! (3—4)
— Kampen mot analfabetismen (3—4)
TAIKON, ROSA. Konsthantverk, sång, dans, musik (3—4)
TAKMAN, JOHN. Zigenarna i det svenska samhället (3—4)
TEVEBORG, LENNART och Margareta Ek. Undervisningen av vuxna zigenare (3—4)
WALL, NILS. Samhället och zigenarfrågan (3—4)
WALLIN, NILS. Utvecklingslinjer i handikappvården (7—8)
WEIBULL, LISA. Så vill vi ha det . . . (5—6)
WENNSTRÖM, GERTRUD. Reportage. Brännande sameproblem i Kiruna (5—6)
WIKLUND, DANIEL. Nordisk alkoholforskning tar form (1—2)

200.350

Sociala Meddelanden

STATISTISKA CENTRALBYRÅNS
BIBLIOTEK
10 OKT 1966

KUNGL SOCIALSTYRELSEN STOCKHOLM

1·2 1966

Barn vill ha något som tillfredsställer deras verksamhetslust och sätter fantasin i rörelse. — Här en bild från en barnträdgård i Helsingfors.

Sociallagstiftningen spänner över vida fält, berör barn och åldringar, sjuka och friska, arbetstagare och arbetslösa, familjer och ensamstående. Över hela Norden pågår ett omfattande arbete på det sociala området. Det gamla förbättras och nya vägar prövas. Sociala Meddelanden söker ge en bild härav i detta nummer.

Kungl Socialstyrelsen, STOCKHOLM

Lokaler: Klarabergsgatan 60 och Munkbron 9.
Telefon: Växel Klarabergsgatan 60 lokalsamtal 22 12 00
rikssamtal 08/22 12 50 eller nedan angivna direkta nr.
Växeln öppen måndag—fredag kl 8,00—16,40 (lördag stängd)
När växeln är stängd, används nummer inom parentes.

CHEF

Generaldirektör Ernst Bexelius 10 08 43
Förste expeditionsvakt Valter Carlberg 22 12 00/331

REGISTRATORS- OCH KASSAKONTOR 22 12 00/351

BIBLIOTEK öppet för allmänheten måndag—fredag
kl 10—16 . . . . . 22 12 00/320

Barnavårdsbyrån

Tf byråchef Brita Hasselrot 10 96 15
Kansli 22 12 00/309 (22 12 01)

Socialvårdsbyrån

Byråchef Ingemar Andersson 11 30 78
Kansli 22 12 00/238 (22 12 02)

Lagbyrån

Tf byråchef Carl Edvard Sturkell 11 78 02
Kansli 22 12 00/284 (22 12 03)

Förste byråsekreterare Elsa Wollmer
kontaktman för information av utlänningar . . . 22 12 00/338

Förste byråsekreterare Maud Helling (förfrågningar
ang semester- och hembiträdeslagen m m) . . . 22 12 00/292

Förste byråsekreterare Emelie Mohr (skadeståndsärenden
och förfrågningar rörande reglering av trafikskador) 22 12 00/286

Nykterhetsbyrån

Tf byråchef Gösta Nordström 10 03 13
Kansli 22 12 00/265 (22 12 04)

Skolbyrån

Byråchef Göta Rosén, generaldir:s ställföreträdare . . 10 31 77
Kansli 22 12 00/309 (22 12 01)

SOCIALA MEDDELANDEN, redaktion och expedition

Redaktör Sven Strömblad . . . 22 12 00/269,272, (22 12 52)

Munkbron 9:

FÖRLIKNINGSMANNAEXPEDITIONEN

Byrådirektör Karl-Axel Nordfors 11 78 53
Sammanträdesrum 20 11 86 20 21 70
Kansli 22 12 00 (362)

SOCIALA MEDDELANDEN

UTGIVEN AV KUNGL SOCIALSTYRELSEN

ANSVARIG UTGIVARE: ERNST BEXELIUS

REDAKTÖR: KAJ ANDERSSON

ÅRGÅNG 1966 NR 1—2

SOCIALSTYRELSENS CENTRALA
BIBLIOTEK
10 OKT 1966

Innehåll

3 Socialpolitiken i Norden

5 Socialpolitiken i Finland under 1960-talet
Av kansliråd Gunnar Modeen

38 Islandsk socialpolitik
Af aktuar Guðjón Hansen, Riksforsikringsanstalten, Reykjavik

62 Norsk sosialpolitikk — i går, i dag og i morgen!
Av byråshef Kaare Salvesen, Sosialdepartementet, Oslo

122 Pensionsålderns problem
Av Jaques Jean Ribas, direktör för social trygghet och socialhjälp i den europeiska ekonomiska gemenskapen

142 Ny lovgivning i Danmark inden for pensionsområdet
Av kontorschef i arbejds- og socialministerierne P. Juhl-Christeusen

148 Den nye børne- og ungdomsforsorgslovgivning og børne- og ungdomsværnene
Af direktør H. Horsten

161 Fransk socialförsäkring
Av byrådirektör K.-E. Forsström, Riksgäldskontoret

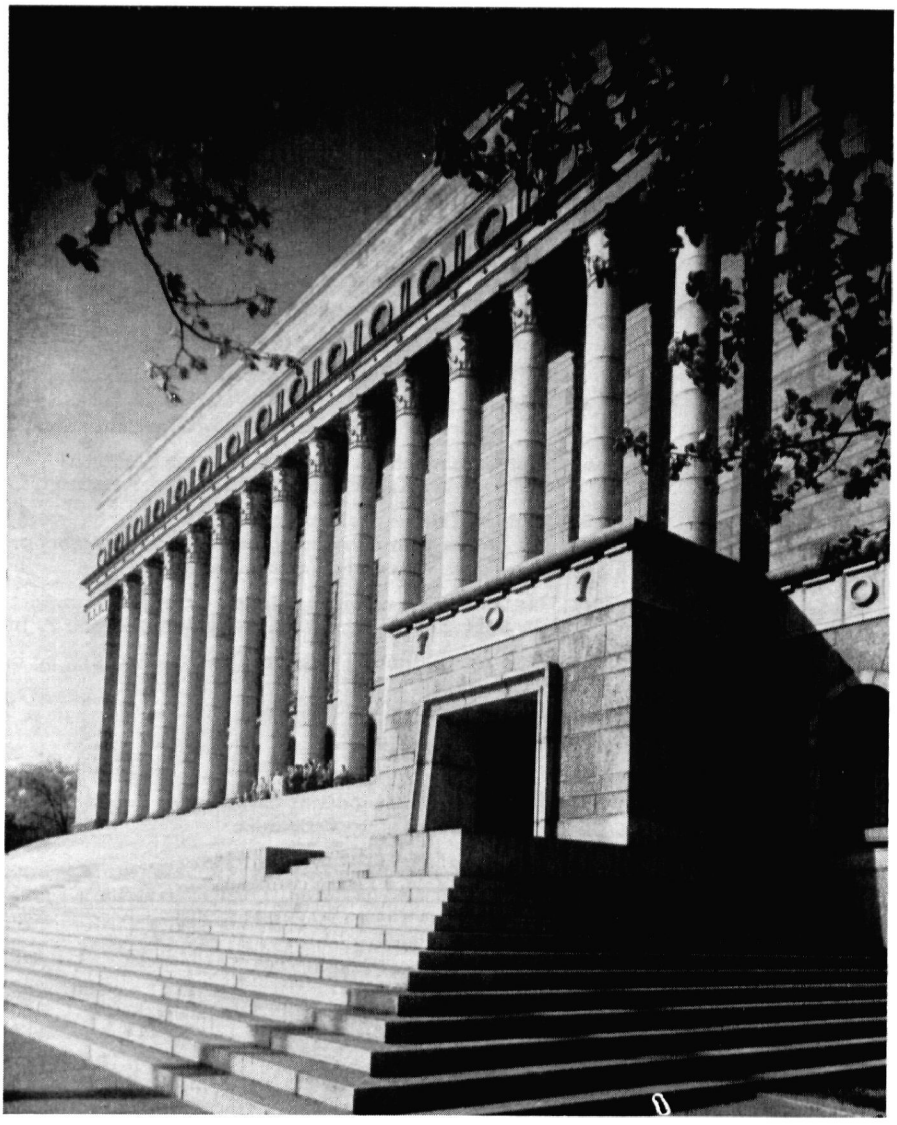
164 Det ekonomiska stödet åt barnfamiljer i olika länder
Av pol mag Antero Peräläinen

168 Nordisk alkoholforskning tar form
Av byrådirektör Daniel Wiklund

LITTERATURÖVERSIKT

TIDSKRIFTEN SOCIALA MEDDELANDEN 1965 utges med 8 nummer. Prenumeration sker på postanstalt (Obs! inte postprenumeration), postgiro 156 14, på Sociala Meddelandens expedition eller i bokhandel. Prenumerationspriset 1965 kr 24 per år, lösnummer kr 3: 50, större specialnummer åsätts specialpriser. Redaktion och expedition Klarabergsgatan 60. Postadress Socialstyrelsen, Fack, Stockholm 1, tel 22 12 00 (efter växelns stängning 22 12 52) ankn. exp 269 och red 272.

Vid återgivandet av artiklar ur denna tidskrift skall källan anges. Socialstyrelsen ansvarar inte för åsikter som framförs i signerade artiklar och recensioner.

Socialpolitiken i Norden beslutas av parlamenten. Här en bild av riksdagshuset i Helsingfors. (Eduskuntatalo, Helsinki). Från Finland kommer också det första bidraget i detta nordiska nummer av Sociala Meddelanden.

Socialpolitiken i Norden

De sociala problemen är i stort sett desamma i hela Norden. Sätten att bemästra dem företer även stora likheter. Vi har lärt av varandra. På det sociala området liksom på så många andra har det i Norden under årens lopp varit ett rikt utbyte av tankar och erfarenheter.

Det är dock självklart att man i de skilda länderna kommit olika långt på olika områden, att man delvis funnit nya sätt att klara problemen men också ännu inte överallt hunnit pröva sådant som med olika framgång praktiserats på annat håll.

Det är mycket som spelar in i detta sammanhang. Det finns betydande geografiska skillnader, den politiska, sociala och ekonomiska utvecklingen har varit olika. Framförallt får man inte glömma de bistra upplevelser flera av de nordiska länderna haft i form av krig och ockupation, av kamp för den egna självständigheten. Sådant sätter sina spår, hämmar utvecklingen.

Sverige, som så länge levat i fred, har varit lyckligt lottat. De nordiska länderna har mycket att lära av varandra.

Det är för att i någon mån ge kunskap om utvecklingen på det sociala området i Norden som detta nummer av Sociala Meddelanden kommit till. Det har länge planerats. Avsikten har varit att ge en så fullständig bild av sociallagstiftning och socialt arbete i Norden som möjligt. Av skilda orsaker har numret blivit fördröjt. Artiklarna har därför måst aktualiseras, »färskas» upp.

Vi beklagar att detta på grund av tidsnöd inte kunnat ske med ett värdefullt bidrag om Socialpolitiken i Danmark, varför detta måst utgå. Vi hoppas dock få återkomma till detta ämne.

Socialpolitiken i Finland under 1960-talet

Av kansliråd GUNNAR MODEEN

Den socialpolitiska lagstiftningen och den sociala standarden i Finland visar på grund av den historiska utvecklingen vissa ojämnheter, i det att en del sektorer av samhällslivet på grund av politiska och ekonomiska orsaker beaktats mer än andra. Det är därför på sin plats att inledningsvis ge en översikt av befolkningsstrukturens och näringslivets samt levnadsstandardens utveckling sedan den tid, då en socialpolitik i modern mening tog sin början i Finland.

Finland var ett utpräglat agrarland ännu i slutet av 1800-talet. Industrialiseringen av näringslivet tog sin början i egentlig mening på 1870-talet och dess parallellföreteelser, den stegrade inflyttningen till tätorter, urbaniseringen och jordbruksbefolkningens relativa tillbakagång, begynte påverka näringslivets struktur i större utsträckning så sent som vid sekelskiftet. En verklig vändpunkt i detta hänseende medförde det första världskriget.

Av de sociala problemen var därför de som stod i samband med jordbruksbefolkningen utan gensägelse de viktigaste i Finland under tidsskedet i slutet av 1800-talet och början av innevarande århundrade, alltså vid en tidpunkt, då de kontinentala industriländerna och England redan sedan länge brottades med sociala problem stående i samband med industrialismens dominans.

Det är symptomatiskt för socialpolitiken i Finland, att förhållandena inom lantbruksbefolkningen, närmast ägoförhållandena, erbjöd de mest påträngande missförhållandena och att den största och mest uppmärksammade socialpolitiska utredningen i landet före första världskriget kom att gälla den obesuttna lantbefolkningens problem. Denna befolkningsgrupp hade både absolut taget och relativt vuxit i oroväckande grad under 1800-talets senare hälft, dess levnadsstandard var låg. Industrins expansion var alltför långsam för att denna näringsgren skulle kunna uppsuga befolkningsöverskottet. Emigrationen från Finland till transoceana länder satte in väsentligt senare än exempelvis i Sverige — den nådde sin höjdpunkt åren 1890—1913 — och hann aldrig få en proportionellt lika stor omfattning som i nyssnämnda land, innan världskriget och Förenta staternas ändrade invandringspolitik avbröt emigrationen från Finland.

Genom jordreformen, torparlagen, genomförd kort efter det första världskriget och efter det landet blivit självständigt, avskaffades de svåraste missförhållandena inom lantbrukets ägoförhållanden. Denna reform och den fortgående kolonisationsverksamheten har gjort Finland till ett småbrukardominerat land med de nya problem detta fört med sig. Den obesuttna jordbruksbefolkningen, lantbruksarbetarna, bildar numera en numerärt taget relativt obetydligare yrkesgrupp än tidigare, detta även tack vare mekaniseringen i jordbruket. Skogsarbetarna, vilkas arbetssäsong är

Bilden på motstående sida: Kodinhoitaja, Hemvårdarinna

av proportionellt kort varaktighet, rekryteras främst bland småbrukarna. Sistnämnda befolkningsgrupps utkomstmöjligheter och levnadsstandard ger anledning till fortgående bekymmer, i synnerhet i de nordöstra och nordliga delarna av landet, där klimat och jordmån bidrar till att göra jordbrukets räntabilitet svag, samtidigt som skogsarbetena inte ger tillräcklig kompensation i form av arbetsförtjänst.

Historisk översikt av socialpolitikens utveckling

Utom kraven på en agrarreform förekom vid sekelskiftet rätt så få initiativ av socialpolitisk betydelse. Det var närmast arbetarskyddet för den dåförtiden relativt fåtaliga industribefolkningen, som krävde uppmärksamhet. Den obligatoriska försäkringen mot olycksfall i arbete infördes år 1895, men i övrigt gick strävandena mest ut på avhjälpandet av verkligt påtagliga missförhållanden såsom utnyttjandet av barnarbete och kvinnoarbete i vissa sammanhang, förkortandet av arbetsdagens längd o. dyl. Sålunda utfärdades år 1889 en förordning om arbetarskydd inom industrin, åldersgränsen för barn fastställdes till 12 år och deras dagliga arbetstid till 6 1/2 timme, för unga personer till högst 12 timmar. Nattarbete för barn och ungdom förbjöds helt och hållet, likaså gruvarbete för dem och för unga kvinnor. Samtidigt infördes yrkesinspektionen. Hälso- och sjukvården ägnades en ökad uppmärksamhet och fattigvårdens organisation effektiviserades och moderniserades. Framstegen var dock relativt långsamma och en bidragande orsak härtill var landets politiska avhängighet av Ryssland, som ju var ett från socialpolitisk synpunkt synnerligen efterblivet land.

Då Finland blev självständigt år 1917, förändrades förutsättningarna för en framgångsrikare socialpolitik med ett slag. Redan samma år infördes 8-timmars arbetsdagen. Genom att ett centralt ämbetsverk, socialstyrelsen, grundades nyssnämnda år — detta ämbetsverk inlemmades några år senare med socialministeriet — kunde initiativet till och beredningen av socialpolitiska lagar samt övervakningen av deras efterlevnad ske på ett väsentligt effektivare sätt än därförinnan. Samarbetet inom den internationella arbetsorganisationen och det internordiska samarbetet på detta område blev i många hänseenden fruktbärande för den socialpolitiska utvecklingen i Finland. Den kommunala förvaltningen i landet genomgick även vid denna tidpunkt en kännbar förnyelse och de socialpolitiska förvaltningsuppgifter, som anförtroddes kommunerna, fick efter hand alltmer ökad bärvidd och betydelse.

1920-talet kännetecknas därför av en livlig socialpolitisk reformverksamhet. Bland nyantagna lagar av denna natur kan nämnas arbetsavtalslagen, lärlingsavtalslagen, lagen om medling i arbetstvister, arbetarolycks-

fallslagen, arbetsförmedlingslagen, yrkesinspektionslagen, skyddslagen för barn och unga arbetare m. fl.

Även den tidigare efter hand föråldrade sociallagstiftningen undergick under ifrågavarande decennium förnyelse och komplettering. Sålunda tillkom en ny fattigvårdslag och något senare en ny hälsovårdslag och -förordning. Helt nya områden för socialpolitiken erbjöd bostadsfrågan, som blev aktuell efter det första världskriget. En svårartad bostadsbrist uppkom i en del bosättningscentra genom stagnationen i bostadsproduktionen under och efter krigsåren. Staten begynte stöda det allmännyttiga bostadsbyggandet genom förmånliga bostadskrediter åt egnahemsbyggen. I detta sammanhang kan även nämnas lagen om bostadsaktiebolag. Storindustrins frivilliga bidrag till lindrandet av bostadsnöden genom uppförandet av arbetarbostäder och stödjandet av egnahemsverksamheten på olika industriorter hör även till de socialpolitiska vinningarna under detta tidsskede.

Under följande tioårsperiod, på vars början den stora ekonomiska världskrisen tryckte sin prägel, tillkom nya områden för socialpolitiken, vilka krävde samhällets ingripande i långt högre grad och i vida större utsträckning, än vad man tidigare vant sig vid att räkna med. Bland dessa bör främst nämnas arbetslöshetspolitiken och befolkningspolitiken. Statens och kommunernas skyldighet att träda hjälpande emellan och ordna arbetstillfällen för de arbetslösa klarlades under dessa tider utmärkta av krympande industriell produktion och försämrad realinkomstnivå. Befolkningspolitiken trädde i förgrunden i samband med den snabbt sjunkande nativiteten, vars försvagade tendens ytterligare accentuerades av konjunkturförsämringen och den sjunkande äktenskapsfrekvensen. Bland direkta befolkningspolitiska åtgärder under 1930-talet kan nämnas införandet av ett moderskapsunderstöd kombinerat med en effektiviserad och kontrollerad mödravård samt vidare skattepolitiska bestämmelser till förmån för barnfamiljer.

En mångsidigare socialvård skapades under dessa år genom lagen om barnskydd samt lagarna om vården av lösdrivare och alkoholister. — Ett stort framsteg i lagstiftningen om arbetsförhållandena innebar lagen om arbetstagares årssemester, som medförde rättighet till en avlönad semester upp till två à tre veckor. Medan den avlönade semestern därförinnan varit förbehållen endast vissa mycket begränsade samhällsgrupper, utsträcktes denna sociala förmån nu till en stor del av det industrialiserade samhället. I samband härmed framträdde som ett nytt problem användningen av den sålunda förvärvade fritiden.

Socialförsäkringen utvecklades rätt så långsamt under 1930-talet. Ett framsteg medförde dock utvidgningen av arbetarnas obligatoriska olycksfallsförsäkring och inryckandet av försäkring mot yrkessjukdomar inom ramen för denna försäkring. Den märkligaste prestationen inom socialför-

säkringens gebit var dock införandet av den obligatoriska ålderdoms- och invaliditetsförsäkringen genom folkpensionslagen av år 1937. Denna lag byggde helt och hållet på försäkringsprincipen med inbetalning av premier både av arbetsgivare och arbetare. Till en början uppbars blott försäkringsavgifter, medan själva försäkringsskyddet, folkpensionen, förutsattes utgå först i slutet av 1940-talet.

Finland hade relativt snabbt övervunnit den svåra ekonomiska krisen i början av 1930-talet och befann sig i en period av snabb välståndsökning, då det andra världskriget avbröt denna lovande utveckling. Krigets följder gestaltade sig i flera avseenden överhövan tunga och medförde, jämfört med utvecklingen i de övriga nordiska länderna, ett svårt handikap, varigenom de sociala framstegen på snart sagt alla områden kännbart retarderades. Nya sociala och ekonomiska bördor skapades direkt av kriget genom att samhället måste omhändertaga och understöda inte endast krigsinvaliderna och de stupades anhöriga utan även verksamt hjälpa flyktingarna från de vid fredsslutet avträdda områdena, till antalet överstigande 400 000 personer. Dessutom förorsakade det väldiga krigsskadeståndet till Sovjetunionen betydande svårigheter för statsfinanserna och för näringslivet, då man var tvungen att skärpa beskattningen på bekostnad av kapitalbildningen.

Den sociala lagstiftningen efter kriget dominerades därför till en början av speciallagar avsedda att hjälpa krigets offer. Bland dessa kan nämnas lagarna om invalidernas rehabilitering och arbetsvård samt de krigsvärnlösas och krigsänkornas arbetsvård. Till detta område bör även hänföras lagarna om snabbkolonisation och jordanskaffning avsedda att förhjälpa den förflyttade befolkningen och frontmännen till nya odlingslägenheter, bostadstomter och bostäder.

Krigets följder aktualiserade även delvis från andra aspekter de befolkningspolitiska problemen och skapade en gynnsam jordmån för nya ingripanden från samhällets sida i syfte att underlätta familjebildningen och barnfamiljernas ekonomi. Redan i slutet av kriget tillkom lagen om familjebidrag, därefter lagen om bosättningslån och slutligen den viktigaste av dem alla, barnbidragslagen, vilken åsyftade en utjämning av familjekostnaderna.

Det kan nämnas, att genom sistnämnda lagstiftning, vartill kommer övriga nya socialpolitiska bördor, som åvälvts arbetsgivarna, ökades realvärdet av industrins obligatoriska socialkostnader enbart under åren 1946—52 till det tredubbla. Barnbidragsavgifterna, semesterlönerna, folkpensions- och olycksfallsförsäkringsavgifterna samt avlöningarna för sjukledigheter bildade huvudparten av dessa kostnader.

På bostadspolitikens område innebar grundandet av en statlig institution för sekundär bostadskredit, den s. k. Arava, år 1949 ett mycket bety-

delsefullt ingrepp. Genom de av Arava beviljade bostadskrediterna med låga räntor och långa amorteringstider åt tätorternas bostadsbyggare stimulerades bostadsproduktionen i väsentlig grad, varjämte olika sociala hänsyn togs vid urvalet av de byggnadsföretag, som erhöll denna stödkredit.

1950-talets socialpolitik kan i huvudsak karakteriseras som en period av ökat socialskydd med utgångspunkt från redan existerande understödsformer. Folkpensionsskyddet, som genom den snabba inflationen visat sig vara otillräckligt, kompletterades på en del punkter. Senare reformerades folkpensioneringen på ett genomgripande sätt. Dess egenskap av socialförsäkring byggande på inbetalda premier och fondering uttunnades. Folkpensionerna höjdes kraftigt genom att erforderliga tillskottsmedel togs från statsbudgeten. — Fattigvårdslagen moderniserades och hela begreppet fattigvård ersattes med lagstiftning om socialhjälp.

Ett område av socialpolitiken, där lagstiftningen sedan andra världskriget gått mot en allt starkare effektivisering och utökad samhällshjälp, är hälso- och sjukvården. Till en början inskränktes reformen till vissa specialområden, tuberkulosvården, vården av sinnessjuka, könssjukdomarna. Slutligen tillkom en lag om allmän sjukvård, genom vilken statens understöd för uppförandet och driften av kommunala sjukhus samt utbyggandet av universitetskliniker och centralsjukhus väsentligt utvidgades. Under inflytande härav har stora, tekniskt välutrustade sjukhus tillkommit i landets olika delar och denna nydaning pågår som bäst i rask takt. En allmän obligatorisk sjukförsäkring har införts i Finland först år 1964. De sjukkassor, som funnits i landet, har hittills byggts på frivillighetens grund.

Det komplicerade moderna samhällslivet erfordrar i större utsträckning än tidigare socialrådgivning av olika slag. Behovet av rådgivningsbyråer för mentalhygienisk rådgivning har sålunda tillgodosetts i ökad omfattning och speciell uppmärksamhet har ägnats åt yrkesvägledning för den ungdom, som träder ut i näringslivet. Rehabiliteringen av invalider, som tidigare berörts, hör likaså till den grupp av sociala frågor, vilka särskilt beaktats.

Ett problemkomplex, som berett mycket bekymmer både av ekonomisk och socialpolitisk natur, är sysselsättningen och arbetslösheten. Tack vare de relativt goda konjunkturerna efter det senaste världskriget har man hittills i Finland kommit till rätta med ingripanden i huvudsak av temporär art, genom nödhjälpsarbeten främst i kommunal men i stort omfång och med stora kostnader även i statlig regi. Någon allmän arbetslöshetsförsäkring har emellertid hittills inte fåtts till stånd.

Socialpolitikens nuvarande läge

I det följande skall ges en systematisk redogörelse för den socialpolitiska lagstiftningen och dess verksamhetssfär enligt läget i början av 1960-talet.

Som en orienterande översikt anföres inledningsvis en tabell upptagande socialutgifterna i Finland för år 1963. Den härvid följda systematiken följer de principer, som antagits av den internordiska kommittén för utredning av de nordiska ländernas socialutgifter, den s. k. Nordiska socialstatistikkommittén.

Utredningen gäller nettoutgifterna för sociala ändamål, varvid enbart driftsutgifter, inte investeringsutgifter beaktats.

Socialutgifterna i Finland år 1963

		milj. mk			milj. mk
I	*Sjukdom*	437.7	V	*Familj och barn*	422.6
	Sjukförsäkring	18.8		Mödra- och spädbarnsvård	14.7
	Allmän hälso- och sjukvård	398.6		Halvöppen barnavård	18.7
	Vård av psykiskt efterblivna	10.3		Barnbidrag	281.6
	Skoltandvård	10.0		Familjebidrag	8.6
II	*Olycksfall i arbete*	80.3		Specialbarnbidrag	13.3
	Olycksfallsförsäkring	79.4		Offentlig barnavård	25.4
	Arbetarskydd	0.9		Skolmåltider m. m. och skolhälsovård	46.3
III	*Arbetslöshet*	44.8		Hemvårdarinnor	7.3
	Arbetslöshetsförsäkr. o. understöd	24.8		Omkostnader för bosättningslån	0.1
	Arbetsförmedling o. yrkesvägledning	10.3		Hyresrabatter till barnrika familjer	4.3
	Omskolning av arbetslösa m. m.	9.7		Annat	2.3
IV	*Ålderdom och invaliditet*	829.2	VI	*Allmän och ospecificerad hjälp*	71.5
	Ålderdoms- och invaliditetsförsäkring	755.6	VII	*Pensioner tilll krigsinvalider och stupades anhöriga*	122.7
	Vård av abnorma och invalider	16.5		*Barnavdrag vid beskattningen*	40.0
	Ålderdomshem	57.1		**Socialutgifter inalles**	2048.8

Av översikten framgår de utgiftssummor, som går till olika sociala ändamål och vilka används i socialpolitisk verksamhet i samhällelig regi, alltså genom statens eller kommunernas försorg. Själva finansieringen sker dels genom skattemedel uppburna av stat och kommunerna, dels åter genom speciella avgifter eller genom premier erlagda av arbetsgivarna och av själva befolkningen. Finansieringen av socialutgifterna fördelar sig på följande sätt på ovannämnda fyra grupper:

	Av socialutgifterna år 1963 bestreds av:	
	milj. mk	%
Staten	753.9	37
Kommunerna	423.6	20
Arbetsgivarna	713.1	35
Befolkningen	158.2	8
Summa	2048.8	100

Befolkningens andel har hållit sig på en rätt så anspråkslös nivå, då ett verkligt socialförsäkringssystem byggande främst på de försäkrades egna premier, såsom tidigare påpekats, inte hittills förverkligats i Finland. En tendens till förskjutning av finansieringen av socialpolitiska åtgärder i den riktningen att skattevägen främst anlitas har däremot förstärkts. Arbetsgivarnas andel har under hela tiden hållit sig på en hög nivå.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

I Finland har obligatorisk sjukförsäkring införts genom lag av år 1963. Dess bestämmelser har trätt i kraft dels på våren, dels på hösten år 1964. Försäkringsskyddet fördelar sig på tvenne huvudgrupper, av vilka den ena gäller ersättande av sjukvårdskostnader samt kostnader vid havandeskap och barnsbörd och den andra dagpenning till följd av arbetsoförmåga samt moderskapspenning vid barnsbörd. I båda tillämpas delersättningsprincipen.

För sjukvårdskostnaderna utbetalas ersättning från det sjukdomen begynt ända till tidpunkten för sjukdomens upphörande. Såvida den försäkrades arbetsoförmåga fortsätter ännu efter detta är han enligt folkpensionslagen berättigad att erhålla invaliditetspension.

Följande sjukvårdskostnader ersättes:

av läkare given vård (förmånerna träder i kraft 1.1.1967), försäkringens andel utgör i regel 60 % av arvodet,
laboratorie- och röntgenkostnader,
läkemedel (i normala fall hälften) samt
resekostnader.

För egentliga sjukhuskostnader utbetalas ingen ersättning därför att staten och kommunerna redan erlägger 80 % av de offentliga sjukhusens kostnader.

Rätt till dagpenning har envar, som fyllt 16 men inte 65 år, ifall han under 3 månader omedelbart före sjukdomens början varit i eget eller annans arbete. Dagpenning kan utbetalas även t. ex. till husmödrar.

Kostnaderna för sjukförsäkringen kommer att bestridas gemensamt av de försäkrade, av arbetsgivaren och av staten. Enligt preliminära beräkningar skulle de försäkrades andel av finansieringen i form av premier stiga till ca 80 milj per år, arbetsgivarnas till samma belopp och statens till ca 40 milj, alltså sammanlagt 200 milj mk, då försäkringen utbyggts fullständigt. Arbetsgivarens sjukförsäkringsavgift har föreskrivits att utgå till en början med 1/2 procent, fr o m år 1967 med en procent av den erlagda lönesumman. De försäkrades sjukförsäkringspremie utgjorde till en början 0,5 penni, men har redan år 1965 höjts till 0,75 penni. Från ingången av år 1967 stiger den till 1 penni per vid kommunalbeskattningen påfört skatteöre.

Fotnot: 100 fmk 1966 161 svkr

Hittills har sjukförsäkringen i Finland varit frivillig. Antalet medlemmar i de frivilliga sjukkassorna har dock varit endast 150 000, medan exempelvis antalet årsarbetare i den obligatoriska olycksfallsförsäkringen överstigit 1 miljon.

Bland större reformer inom socialförsäkringen har sjukförsäkringen i Finland fått vänta längst på sitt förverkligande, ehuru utredningar om införandet av obligatorisk sjukförsäkring pågått redan under en tid av över femtio år. Ett slags kompensation på denna punkt har dock givits genom att det offentliga sjukhusväsendet kraftigt utvecklats och avgifterna för utnyttjandet av statens och kommunernas sjukhus av sociala skäl hållits på en låg nivå. Sjukvården för vissa sjukdomar såsom farligare epidemier och könssjukdomar ges helt kostnadsfritt — för könssjukdomar enligt lagen av år 1952 — ifråga om tuberkulos och sinnessjukdomar i huvudsak på samhällets bekostnad.

Den nuvarande tuberkulosförordningen härstammar från år 1961. Staten bidrar såväl till grundläggningskostnader för nya sanatorier som till driftskostnader för centralsanatorier uppehållna av kommuner och kommunalförbund samt för upprätthållandet av tuberkulosdistrikt. Tuberkulosvården är obligatorisk, likaså tuberkulosundersökningarna. Sinnessjuklagen av år 1952 förutsätter även ett effektivt samarbete mellan stat och kommun för upprätthållandet av sjukvårdsanstalter och vårdavgifterna i dem är så låga, att folkpensionerna för de i sjukhusen intagna i regel täcker dem. Också i allmänna sjukhus erlägger patienterna för sin sjukhusvård endast ca 1/5 av de verkliga sjukvårdskostnaderna, medan återstoden erlägges av staten och av kommunerna.

En betydande ekonomisk lättnad vid sjukdom medför praxis att åt de anställda utbetala full eller partiell lön till en viss gräns av sjukdomstiden. Staten och kommunerna utbetalar sålunda full lön vid sjukdomsfall, staten åt sina anställda för 30 arbetsdagar under ett kalenderår och ytterligare 2/3 lön för 180 dagar därutöver samt halv lön för överskjutande sjukdomsperioder. För kommunernas del är praxis ungefär densamma. Inom industrin har systemet med full eller partiell lön under sjukdomstiden vunnit en stor utbredning. Arbetsgivarnas kostnader i detta sammanhang bildar en väsentlig del av industrins totala frivilliga socialutgifter. Dessa förmåner för industriarbetarna är vanligen fixerade i arbetsavtalen.

Till denna grupp av socialutgifter har även hänförts vården av psykiskt efterblivna. En lag av år 1958 förutsätter en effektiv hjälp från statens sida åt kommunerna för denna vård, främst genom understöd för inrättandet av vårdanstalter för ifrågavarande befolkningsgrupp, som huvudsakligen består av barn och unga personer.

Psykiskt efterblivna vårdas i särskilda för ändamålet inrättade och

godkända, enligt pedagogiska och medicinska principer arbetande statliga, kommunala eller enskilda centralanstalter. Kommunala och enskilda anstalter erhåller i statsunderstöd för anläggningskostnader 2/3 och för driftskostnader 55 % av resp utgifter. — De debila hör till vården för psykiskt efterblivna endast i de fall, då dessa är i behov av sådan specialundervisning, som inte kan erhållas i folkskolans hjälpskola eller specialklasser.

Enligt en undersökning år 1962 fördelade sig de psykiskt efterblivna av hela befolkningen mellan 2 och 64 år på följande sätt:

idioter	ca	4 000
imbeciller	ca	9 500
debila	ca	12 500
Inalles	ca	26 000

Som bäst pågår i Finland ett omfattande utbyggande av interkommunala centralanstalter för vård av psykiskt efterblivna.

Skolbarnens tandvård är ett område av hälsovården, för vars kostnader samhället iklätt sig ökat ansvar i Finland. Fr. o. m. år 1957 är kommunerna pliktiga att anordna för eleverna undersökning av tänder samt nödig tandläkarvård. För detta ändamål bör i varje kommun finnas minst en skoltandläkare. Granskning av elevernas tänder bör ske minst en gång varje läsår. Skoltandvården är helt avgiftsfri. Av kostnaderna bestrider staten ca 2/3 och kommunerna 1/3. — Kommunerna har 10 år på sig räknat från år 1957 att fullgöra dessa förpliktelser. Redan år 1962 fanns det skoltandläkare i 80 % av samtliga kommuner och deras antal ökas efterhand.

OLYCKSFALL I ARBETE

Såsom redan i det föregående framhållits, är den obligatoriska olycksfallsförsäkringen för arbetare en av de äldsta socialpolitiska åtgärderna i Finland. Den nyaste lagen rörande försäkring mot olycksfall i arbete härstammar från år 1958. Försäkringen omfattar envar, som med stöd av avtal i egenskap av arbetstagare mot vederlag utför arbete åt arbetsgivaren under dennes ledning och uppsikt. Delaktiga av skadestånd vid olycksfall är personer i offentligträttsliga tjänsteförhållanden. Från olycksfallsförsäkringen är undantagna, jämte självständiga företagare, endast medlemmarna av arbetsgivares familj samt arbetstagare, vilka av tillfällig orsak utför mycket kortvarigt arbete åt arbetsgivare.

Med arbetsolycksfall avses olycksfall, som drabbat arbetstagare 1) i arbete, 2) under förhållanden, som härflyter av arbetet: a) på arbetsplatsen, b) under färd från bostaden till arbetsplatsen eller tvärtom eller c) medan han var stadd i arbetsgivarens uppdrag eller 3) vid försök att

skydda eller rädda arbetsgivaren tillhörig egendom eller, i samband med arbetsverksamheten, människoliv. Ytterligare bör påpekas, att yrkessjukdomar ersättes som arbetsolycksfall.

Denna olycksfallsförsäkring finansieras helt genom arbetsgivarnas försäkringspremier och administreras genom enskilda försäkringsbolag. Staten är inte underkastad försäkringsplikt som arbetsgivare, men olycksfall, som inträffat i statens arbete, ersättes ur statsmedel genom statens olycksfallsbyrås försorg.

ARBETARSKYDD OCH ARBETSTIDSLAGSTIFTNING

Arbetarskyddet i vidsträckt mening kan anses omfatta även bestämmelser och begränsning av arbetstiden för vissa arbetargrupper, barn, ungdom och kvinnor. Enligt nu gällande lagstiftning är undre åldersgränsen för unga arbetare 14 år. För 14-åringar är arbetsdagens maximilängd 6 timmar samt för 15—17-åringar 8 timmar. Nattarbete för dessa åldersklasser är förbjudet. — Nattarbete för kvinnor är i princip förbjudet, men verkställandet av detta förbud har uppskjutits tillsvidare. Ett stort antal kvinnliga industriarbetare arbetar fortfarande i nattarbete, speciellt inom pappersindustrin.

Moderskapsskyddet avser vissa bestämmelser om förlossningsledighet på minst fyra veckor efter förlossningen. För mödrar i statstjänst och i talrika kommuners tjänst föreskrives en förlossningsledighet av två månader med fulla löneförmåner. Inom näringslivet är dessa förmåner mycket växlande. Till moderskapsskyddet kan även räknas moderskapsunderstödet, som infördes redan år 1938 och som erlägges till samtliga mödrar oberoende av om de är i yrkesarbete eller inte.

I Finland gäller åttatimmarsarbetsdagen som norm ända sedan år 1917. Den nu gällande lagstiftningen om arbetsdagens längd härstammar från år 1966 och i den föreskrives en mängd undantag från denna norm. Sålunda gäller lagen inte lantbruks- eller skogs- och flottningsarbete samt affärs- och kontorsanställdas arbete, vilkas arbetstid regleras genom speciallagar. För sjömän är föreskriven 45 timmars arbetsvecka.

Den allmänna regeln avsåg tidigare 8 timmars arbetsdag och 47 timmars arbetsvecka. På senare år har dock redan allmänt praktiserats en arbetsvecka på 45 timmar, i kontinuerligt treskiftesarbete på 42 timmar.

Genom överenskommelse mellan arbetsgivar- och arbetstagarparterna, vilken fattats år 1965, har emellertid en stegvis skeende övergång till 40 timmars arbetsvecka förutsatts. Dessa nya principer har fastställts i den nya arbetstidslagen, som trätt i kraft från ingången av år 1966. Det har i denna lag förutsetts, att övergången till en kortare arbetsvecka skall

ha slutförts före ingången av år 1970. I regel är det fråga om en arbetsvecka av 5 dagar à 8 timmar. Man har dock möjlighet att förverkliga 40 timmars arbetsveckan även genom att fördela arbetstimmarna friare sålunda, att ett genomsnitt av dem ernås under perioder av två eller högst tre veckor.

I riktning mot en längre fritid genom förlängda avlönade semestrar har lagstiftningen även strävat sedan 1920-talet. Den nutida semesterlagstiftningen härstammar från år 1960 och minimisemestern för sådana arbetare, som tjänstgjort minst ett år, är enligt densamma tre veckor, för en tjänstgöringstid av över 10 år en månad. — I samband med förlängningen av semestrarna har ett stort arbete nedlagts på skapandet av semesterhem, ordnandet av ferieresor m m.

Lagstiftningen rörande skydd mot olycksfall i arbete, mot yrkessjukdomar och i allmänhet rörande arbetshygieniska förhållanden har ägnats grundlig uppmärksamhet i Finland. Den nu gällande arbetsskyddslagen stiftades år 1958 och avser speciellt förebyggande åtgärder av olika slag. På detta område arbetar utom ett nät av yrkesinspektörer även det år 1946 av staten inrättade arbetsrådet. En av staten, näringslivets arbetsgivare och fackförbund år 1951 grundad medicinsk forsknings- och sjukvårdsanstalt, Institutet för arbetshygien, som upprätthålles av stiftelsen Institutet för yrkesmedicin, utför även ett betydelsefullt arbete till fromma för arbetsskyddet.

ARBETSLÖSHET OCH ARBETSMARKNADSPOLITIK

Finlands näringsliv är fortfarande starkt jordbruksbetonat. För en betydande del av landsbygdens småbrukarbefolkning måste, såsom tidigare framhållits, utkomsten kompletteras med arbetsförtjänst i skogsarbeten, detta speciellt i de nordligaste delarna av landet. Då skogsarbetena inte alltid erbjuder tillräcklig försörjning, framträder i vissa av dessa trakter en permanent undersysselsättning. Staten och kommunerna har mött denna situation genom att anordna av det allmänna finansierade arbetslöshetsarbeten, vanligen vägarbeten. I den mån arbetslöshet har uppträtt på industriområden under försvagade konjunkturer, har liknande åtgärder tillgripits av vederbörande kommuner med understöd i viss utsträckning av staten, enligt en skala beroende av ifrågavarande kommuners finansiella ställning.

I statens och kommunernas sysselsättningspolitik har tyngdpunkten efterhand alltmer förskjutits mot en aktiv konjunkturutjämnande politik. Arbetsanslag har beviljats såväl för att utjämna säsongbetonad arbetslöshet och på längre sikt även konjunkturmässig sådan. Även lån åt industrier

och kommuner har beviljats av staten i syfte att upprätthålla sysselsättning. Åt omskolning av arbetslösa har från statens sida ägnats ökad uppmärksamhet på senare år.

Någon obligatorisk arbetslöshetsförsäkring har inte hittills införts i Finland. Däremot finns det sedan länge frivilliga arbetslöshetskassor upprätthållna av fackförbunden med verksamt understöd av staten. Därutöver finnes sedan några år tillbaka en lagstiftning om arbetslöshetsersättning, vilket understödssystem finansieras av kommunerna och staten gemensamt.

I samband med en aktivare sysselsättningspolitik, ehuru av betydligt äldre datum än denna, står arbetsförmedlingsverksamheten. Denna har tidigare skett i kommunal regi men har helt förstatligats genom en lag av år 1959. Till denna ansluter sig en effektiviserad yrkesrådgivning.

ÅLDERDOM OCH INVALIDITET

I den strävan mot ett välfärdssamhälle, som varit gemensam för de nordiska ländernas socialpolitik, intager förverkligandet av en allmän folkpensionering en central ställning. Det nuvarande folkpensioneringssystemet i Finland är utformat genom en lag, som trädde i kraft år 1957. Vissa ändringar och kompletteringar i den har skett år 1960. Åldringspension är varje i Finland bosatt person berättigad att erhålla efter att ha uppnått en ålder av 65 år. Ensamstående kvinnor kan emellertid erhålla ett ålderdomsunderstöd vid fyllda 60 år, om de saknar inkomster, eller har obetydliga sådana och inte erhåller invaliditetspension. Invaliditetspension erlägges åt en försäkrad, som genom sjukdom eller lyte blivit varaktigt oförmögen att försörja sig själv genom ett arbete som motsvarar vederbörandes krafter och förmåga. Lagen kompletteras med bestämmelser om sjukpension i vissa fall, med anledning av långvarig övergående arbetsoförmåga.

I sitt första skede hade folkpensioneringen formen av ett verkligt försäkringssystem byggande på försäkringspremier, medan det nya systemet är oberoende av premiernas storlek. Den nuvarande folkpensionen utgöres av en grunddel, för närvarande 59 mark per månad, samt en stöddel, vars belopp växlar beroende på vederbörande pensionärs övriga inkomster och förmögenhet, dyrhetsförhållanden samt familjeförhållanden. Stöddelens maximibelopp i den högsta dyrhetsgruppen är för ensamstående pensionär 113 mark per månad.

Den som erhåller folkpensions understödsdel är under vissa förutsättningar berättigad till hustrutillägg och barntillägg. Hustrutillägg utgår, då av makarna endast mannen får folkpension och hustrun fyllt 60 år eller

annars av tvingande skäl inte har möjlighet att skaffa sig förvärvsinkomst. Barntillägg utbetalas för barn under 16 år. Hustrutillägget för den, som får full understödsdel, är 30 % av understödsdelen och barntillägget 10 % för varje barn. — Folkpensionens understödsdelar finansieras i första hand med statens och kommunernas medel.

För sjömännen gäller förutom folkpensioneringen även en speciell sjömanspensionering enligt en lag, som trädde i kraft år 1956. Arbetsgivare och försäkrade inbetalar till sjömännens pensionskassa lika stora försäkringspremier och staten erlägger 1/3 av pensionskassans utgifter.

Invaliditetsförsäkringen utgör ett led i folkpensioneringen. Fr o m år 1952 erlägges ytterligare ur statsmedel invalidpenning som fortlöpande understöd. Den beviljas åt invalid, vars arbetsförmåga är nedsatt med minst 2/3 eller undantagsvis med hälften och som för sin och familjens utkomst utför arbete efter förmåga.

En ny lag, som väntas i väsentlig grad underlätta utkomsten för de åldringar, som haft förtjänstarbete, är lagen om arbetstagares pensionsskydd, som trädde i kraft år 1962. Enskild arbetsgivare är enligt lagen skyldig att anordna och bekosta pensionsskydd för envar av sina arbetstagare, som fyllt 18 år och vars arbetsförhållande utan avbrott fortgått under minst 6 månader.

Arbetspensionen erhålles genom att arbetsgivaren tar pensionsförsäkring i inhemskt försäkringsbolag, pensionskassa eller pensionsstiftelse. Dessa försäkringsanstalter övervakas av pensionsskyddscentralen. Rätt att erhålla ålderspension tillkommer arbetstagare, sedan han fyllt 65 år. Pensionens belopp utgår för varje hel månad av den till pension berättigande tjänstgöringstiden med 1/12 % av den pensionsgrundande lönens belopp, dock med högst 40 % därav. Full pension utgör således 40 % av arbetstagarens slutlön och erhålles efter 40 års tjänstgöring. Utöver full folkpension erlägges i arbetspension högst så mycket, att de tillsammans utgör 60 % av slutlönen. Pensionsrätten bevaras även om arbetstagaren flyttar från en arbetsplats till en annan, om blott arbetsförhållandet fortgått i 6 månader. Den slutliga pensionen sammansätts sålunda av de delpensioner, som arbetstagaren har förtjänat i tjänst hos olika arbetsgivare.

I Finland finnes även anstalter för elementar- och yrkesutbildning för blinda, dövstumma, vanföra och tuberkulösa invalider. Enligt 1946 års lag om invalidvård kan invalid erhålla medicinsk vård, elementar- och yrkesutbildning, ekonomiskt stöd för allmän utbildning samt arbetsvård. Kostnaderna bestrides av staten, kommunerna och den ersättningsskyldiga enligt olycksfallslagstiftningen, i vissa fall även av den invalid, som erhåller vård.

En betydande del av åldringarna med folkpension erhåller vård i kommunala ålderdomshem (kommunalhem), vilka kommunerna är pliktiga

2—660010. Soc. Medd. nr 1—2

att grunda och upprätthålla. Enligt den gällande lagen om socialhjälp bör kommun, undantagsvis gemensamt med andra kommuner, upprätthålla ett behovet motsvarande kommunalhem för sådana personer i behov av socialhjälp, som inte kan behörigen understödas eller vårdas i sina hem. Vid kommunalhem finns ofta en sjukavdelning samt i en del fall en från de övriga avdelningarna isolerad avdelning för sinnessjuka. Numera går utvecklingen i den riktningen, att kommunalhemmen ombildas till egentliga ålderdomshem, medan för kroniskt sjuka inrättas sjukhem och vårdanstalter gemensamma för flera kommuner.

Förutom de kommunala ålderdomshemmen finnes det även privata ålderdomshem. De står under socialministeriets tillsyn och de har fr o m år 1948 i allmänhet erhållit statsunderstöd. — Pensionärshem och pensionärsbostäder har på sistone begynt uppföras i allt mer ökad utsträckning, främst i Helsingfors och en del andra bosättningscentra.

FAMILJ OCH BARN

Familj och barn bildar en samhällsgrupp, som relativt sent blivit uppmärksammad i Finland i fråga om socialpolitiska åtgärder. En bidragande orsak till de speciellt befolkningspolitiska ingreppen var strävan att motverka nedgången i nativiteten, vilket problem dominerade den befolkningspolitiska diskussionen på 1930-talet.

Mödra- och spädbarnsvården omfattar främst moderskapsunderstödet, som utgår sedan år 1938. Syftet med ifrågavarande understöd är att tillförsäkra barnaföderskorna de ekonomiska förutsättningarna för erhållande av ändamålsenlig förlossningsvård. Moder, som ansöker om moderskapsunderstöd, är skyldig att under tiden för sitt havandeskap underkasta sig undersökning och rådgivning av läkare eller barnmorska vid kommunala rådgivningsbyrån för mödra- och spädbarnsvård. Moderskapsunderstödet utgör f n 50 mark för varje nyfött barn och erlägges ur statsmedel, antingen in natura, i form av kläder och utrustning, som är ämnad både för barn och moder, eller i pengar. — Över hälften av samtliga sjukkassor beviljar moderskapspenning.

Varje kommun bör enligt lagen av år 1944 ha minst en rådgivningsbyrå för mödra- och barnavård. Anordningen syftar till att trygga barnets hälsa redan före födelsen samt ordna rådgivning och vägledning rörande barnets fortsatta vård. Rådgivningsbyrån står under ledning av en läkare, i allmänhet kommunalläkaren, och såsom läkarens biträde tjänstgör vid byrån barnmorska och hälsosyster. Rådgivningen är avgiftsfri. Kostnaderna bestrides av kommunerna, som erhåller bidrag för ändamålet av staten.

Kommunerna bör enligt samma lagstiftning ha i sin tjänst utbildade barnmorskor och hälsosystrar. Barnmorskans arbetsuppgifter omfattar mo-

derskapsvård. Hälsosystrarnas arbete omfattar i första hand handledning och rådgivning vid hälso- och bostadsvård i hemmen, omvårdnaden av dibarn och spädbarn samt barn i skolåldern, tuberkulosvård och även andra grenar av förebyggande hälsovård.

Barnskyddslagen i Finland föreskriver, att kommunerna i mån av behov antingen själva bör upprätthålla anstalter som barnkrubbor, barnträdgårdar samt daghem för barn i skolåldern eller understöda liknande av privata organisationer inrättade anstalter. I barnkrubbor intages barn huvudsakligen i åldern 1/2—3 år. I daghemmen är maximiåldern 7 år. Krubborna är heldagsanstalter, där barnet skötes, när modern är i arbete. Barnträdgårdarna är avsedda för barn i åldern 3—7 år. De är antingen halvdagsinstitutioner, där barnet i allmänhet är fyra timmar per dag, eller heldagsbarnträdgårdar.

I ifrågavarande anstalter intages i första hand sådana barn, vilka av olika orsaker är i behov av vård. Den ges i allmänhet mot ersättning utom i fråga om mindre bemedlade. Ersättningen motsvarar inte självkostnaderna. I barnträdgårdarna får sålunda ersättningen innefatta endast kostnaderna för föda, värme och lyse men inte för själva vården. Statsunderstödet är i lagstiftningsväg ordnat endast angående barnträdgårdar.

De betydelsefullaste befolkningspolitiska åtgärderna i Finland är utan tvivel barnbidragen och familjebidragen, som bägge erlägges av staten. Deras syfte är att åtminstone partiellt utjämna familjekostnaderna. Familjebidragen infördes år 1943 och de ges endast åt mindrebemedlade flerbarnsfamiljer med minst fyra barn under 16 år. Om familjeförsörjaren dött eller är oförmögen till arbete, ges bidraget redan åt familjer med två eller tre barn. Familjebidragen ges främst in natura, i form av utrustning för hemmet, husdjur för jordbrukarfamiljer o dyl. Bidragen är graderade efter dyrorter. Deras belopp varierar för närvarande mellan 55 och 66 mark per barn och år.

Barnbidraget, som infördes i Finland år 1948, utges utan behovsprövning. Detta bidrag finansieras i huvudsak av arbetsgivarna, som är förpliktade att betala en särskild premie för detta ändamål. Tidigare utgick barnbidraget med samma belopp för varje barn, för år 1961 sålunda med 1 400 gamla mk per barn och månad, men numera erlägges för första barnet 15: 50 mark, för det andra 18: 66 mark och för det tredje och de följande barnen 22 mark per barn och månad. Barnbidraget är i likhet med familjebidraget en skattefri inkomst.

Den inkomstöverföring till förmån för familjer med barn, som barnbidrags- och familjebidragssystemet åsyftar, är trots de betydande belopp, som staten offrar för ändamålet, fortfarande av relativt begränsad omfattning.

Sedan år 1961 betalas av staten ytterligare ett specialbarnbidrag på föl-

jande grunder: 1. då bägge föräldrarna avlidit; 2. då någondera av föräldrarna avlidit och den kvarlevande lever som änka, resp änkling eller frånskild; 3. då barnet är fött utom äktenskap och den underhållsskyldige avlidit utan att underhållet säkerställts eller då underhåll inte kunnat fastställas genom avtal eller dom; 4. då föräldrarna eller någondera av dem får folkpension eller 5. då barnet vid skötsel i hemmet av kroppslig eller psykisk sjukdom eller vanförhet är så hjälplöst, att det erfordrar permanent uppsikt och vård. Specialbarnbidragets belopp är för föräldralösa barn och barn enligt punkt 5 336 mark och för övriga därtill berättigade 168 mark i året. Detta bidrag erlägges utöver det allmänna barnbidraget.

År 1964 trädde en lag om förskott på underhållsbidrag i kraft. Dess syfte är att genom samhällets försorg säkerställa det underhållsbidrag, som skall erläggas åt barn under 18 år på grundvalen av domstolsutslag eller underhållsavtal i sådana fall, då den underhållspliktige försummat att erlägga underhållsbidrag. För förskott indriver samhället ersättning hos den underhållspliktige och såvida ersättning inte kan indrivas övertar staten (75 %) och kommunen (25 %) av ansvaret för den del, som blivit oersatt. Lagen gäller barn i äktenskap, barn utom äktenskap och adoptivbarn. — Förskottet utgår utan inkomstprövning.

Barnskyddet i egentlig mening avser barn, som inte ännu fyllt 16 år, samt unga personer i åldern 16—17 år. Socialnämnden bör vidtaga i lagen stipulerade åtgärder, då vederbörande barn under 16 år 1. är föräldralöst och medellöst; 2. är i behov av specialvård, som det inte kan få av föräldrarna, på grund av sjukdom, sinnessjukdom, efterblivenhet eller invaliditet; 3. är försummat av föräldrar eller 4. misshandlas av föräldrarna.

De åtgärder barnskyddet omfattar varierar från socialhjälp i hemmet och varning till föräldrarna eller barnet till fullständigt omhändertagande. Av de omhändertagna barnskyddsbarnen har över hälften kunnat placeras i privata fosterhem, återstoden i kommunala barnhem, privata barnhem samt hem för psykiskt efterblivna och sinnessjukhus. — Kommunala och privata barnhem får statsunderstöd enligt en speciallag, senast utfärdad år 1949.

Ett problem för sig är vården av missanpassade och asociala barn och ungdomar. För dem gäller tre former av vårdåtgärder: varning, skyddsövervakning och omhändertagande. För sistnämnda fall finnes ett antal av staten upprätthållna skolhem samt några kommunala och privata skolhem, som åtnjuter statsunderstöd.

En betydelsefull socialpolitisk åtgärd till förmån för barn i skolåldern är bespisningen i folkskolorna. Sedan år 1948 är alla kommuner förpliktade att anordna skolbespisning i samtliga folkskolor. Eleverna bör under varje arbetsdag erhålla ett tillräckligt mål mat i skolan. Måltiden är av-

giftsfri. Antalet skoldagar är 200 per år. Statsunderstöd utgår till verksamheten. — Skolmåltider ges i allmänhet även i yrkesskolor och läroverk. Bespisningen är vanligen avgiftsfri i yrkesskolorna men ej i läroverken.

Bland socialpolitiska åtgärder till förmån för barnen i Finland kan ytterligare nämnas skolhälsovården. Enligt en lag av år 1952 är kommunerna skyldiga att dra försorg om övervakningen av hälsoförhållandena i folkskolorna. I varje kommun bör finnas en skolläkare. Som skolläkare tjänstgör kommunalläkare, såvida ej kommunen antingen ensam eller tillsammans med andra kommuner inrättat en särskild tjänst. Skolhälsovården hör också till de kommunala hälsosystrarnas arbetsuppgifter. Hälsosystern skall undersöka varje elev minst en, helst två gånger om året. I den mån skäl föreligger, förs barnet till kompletterande undersökning av skolläkare och vid behov till en specialläkare.

Den kommunala hemvårdsverksamheten i Finland är fr o m år 1951 ordnad medelst lag. Hemvårdarinnans uppgift består i att dra försorg om husmoderns sysslor, när denna av någon orsak är förhindrad att sköta dem. Hemvårdshjälpen är avsedd endast som en tillfällighetshjälp och ges främst åt mindre bemedlade barnrika familjer samt även åt ensamstående åldringar. — Kommunerna är inte förpliktade att anställa hemvårdarinnor. Hemvårdarinnebefattningar finns dock numera i nästan alla städer och köpingar samt i 90 % av landskommunerna. Hemvårdshjälpen är i princip kostnadsfri. Skälig ersättning brukar dock uppbäras av andra än mindre bemedlade. Hemvårdshjälp ges vanligen kontinuerligt under högst 14 dagar. Inemot 1/4 av samtliga hemhjälpsfall har under senare år gällt ensamboende åldringar, återstoden barnrika familjer.

För avlöning av hemvårdarinnor erhåller kommunerna statsunderstöd, som i allmänhet utgår med 3/4 av lönebeloppet. Antalet hemvårdarinnor per kommun, för vilka statsunderstöd utgår, är dock begränsat till en hemvårdarinna per 2 000 invånare i landskommun och en per 3 000 invånare i stad eller köping. Staten understöder även utbildningen av hemvårdarinnor, vilken utbildning dock hittills skett på försorg av enskilda organisationer.

Bosättningslån för anskaffande av bostads- och annat lösöre vid ingående av äktenskap och grundandet av eget hem beviljades redan år 1945 åt frontmän, som återvände från kriget. Fr o m år 1946 gavs dessa lån även åt andra unga par. Under de senaste åren, fr o m år 1958, har beviljandet av nya bosättningslån varit inställt av statsfinansiella skäl. Dessa lån har varit starkt befolkningspolitiskt färgade. Den övre åldersgränsen för de sökande har dragits vid 30 år och vid varje barns födelse har amorteringen av lånet uppskjutits med ett år. Om tre barn föds i vederbörande äktenskap, efterskänkes 1/5 av lånesumman, för fyra barn efterskänkes hälften och efter det femte barnet hela lånesumman.

För förbättrandet av barnfamiljers bostadsförhållanden har ur statsmedel redan före kriget beviljats bostadsbidrag. Enligt en ny lag av år 1961 har dessa förmåner ytterligare utvidgats och preciserats. Bostadsbidragen utgår med 20—70 % av hyran beroende på vederbörande familjers barnantal. Vissa bestämmelser om bostadens boendetäthet, minimiareal och skick har föreskrivits, likaså om vederbörande familjers inkomstgränser.

Ett inte oväsentligt socialpolitiskt ingrepp till förmån för barn i skolåldern och under denna ålder, speciellt i de större städerna, är upprätthållandet av sommarkolonier. Feriekolonierna upprätthålls av kommunerna eller av privata föreningar, vanligen med kommunalt understöd. Den av kommunerna upprätthållna sommarkoloniverksamheten för folkskolbarn åtnjuter statsunderstöd. I kolonierna intages svaga och sjukliga barn eller sådana, som av annan orsak är i behov av särskild vård för att under sommarferierna hämta krafter. De erhåller där avgiftsfri helpension och står under ständig läkaruppsikt. — Upprätthållandet av sommarkolonier för folkskolbarn förutsätts i folkskollagen av år 1957. Kolonier för barn under skolåldern erhåller däremot inte statsunderstöd.

Även för mindre bemedlade husmödrar upprätthålles sommarhem delvis på det allmännas bekostnad. I dessa sommarhem, som upprätthålls av speciella föreningar, anordnas helinackordering och beredes sommarvila utan ersättning för sådana mindre bemedlade mödrar, som har eller haft vård om minst tre barn under 16 år eller som fyllt 60 år och som har behov av sommarrekreation. Mödrar äger rätt att till sommarhem medföra barn under två år. — Dessa sommarkolonier får statsunderstöd och i många fall även kommunalt understöd.

SOCIALHJÄLPEN

Denna jämte sjukvården äldsta grenen av samhällets ingripande till förmån för de sämre lottade i samhället är i lagstiftningsväg för närvarande reglerad genom en lag av år 1956. Socialhjälpen, som ges av kommunerna och som ersätter det tidigare begreppet fattigvård, har fortfarande stor betydelse i Finland, ehuru dess omfattning minskats speciellt genom utbyggandet av folkpensioneringen och övriga socialpolitiska reformer.

Av samtliga personer, som erhållit vårdhjälp, är något under hälften sådana fall, som fått öppen vård, alltså fått understöd i sina hem. Något över hälften var intagna i olika anstalter. Av sistnämnda fall utgjordes inemot 40 % av personer intagna på sjukhus, ungefär för lika många av pensionärer i kommunalhem och kommunala ålderdomshem samt återstoden av personer intagna på sinnessjukhus eller vårdade på tuberkulossanatorier.

Det kan ytterligare nämnas, att orsaken till understödsbehovet vid so-

cialhjälpsfallen i ungefär 2/3 av alla fall är sjukdom inklusive sinnessjukdom, därnäst ålderdom, arbetslöshet och asocialt levnadssätt. För en del av de sistnämnda finns speciella kommunala eller interkommunala arbetsinrättningar samt en inrättning upprätthållen av staten.

Till ifrågavarande grupp av samhällsingripanden kan även räknas den kommunala lösdrivarvården, som för närvarande är ordnad genom en lag av år 1936. Vårdåtgärderna avseende lösdrivarna är i Finland följande:

1. förpassning till hemkommunen, 2. varning, 3. övervakning, 4. intagning i arbetsanstalt och 5. tvångsarbete.

Den kommunala alkoholistvården bygger på en lag, som stiftats år 1961 och trätt i kraft år 1962. Vårdåtgärderna beträffande alkoholisterna omfattar tre grupper: varning, nykterhetsuppsikt och vård i alkoholistanstalt. Av alkoholistanstalterna upprätthålles en del av staten och återstoden av interkommunala sammanslutningar, kommuner och privata föreningar.

En alldeles speciell gren av socialunderstöd är understöden åt de värnpliktiges anhöriga. Dessa understöd, vilka erlägges av staten, utbetalas genom kommunerna till de anhöriga till värnpliktiga i sådana fall, då dessa anhöriga för sin utkomst varit i väsentlig grad beroende av de värnpliktiga.

INVALIDVÅRD OCH UNDERSTÖD ÅT STUPADES ANHÖRIGA

Före det senaste kriget inskränkte sig invalidvården i huvudsak till skolning av vanföra, dövstumma och blinda. För krigsinvalidernas arbetsvård stiftades en speciell lag i Finland redan år 1942 och år 1946 utsträcktes invalidbegreppet även till andra invalider än krigsinvalider. Invalidvården omfattar utom kostnadsfri medicinalvård och rehabilitering även yrkesskolning och arbetsförmedling. Själva invalidpensioneringen ansluter sig till folkpensioneringen, men därutöver utbetalas, såsom tidigare anförts, en invalidpenning åt vissa invalidgrupper.

Till krigsinvaliderna utbetalas med stöd av olika lagar, den senaste från år 1948, speciella ersättningar, vidare pensioner till de krigsvärnlösa, krigsänkor och övriga anhöriga till de stupade. På grund av vederbörande lagstiftning har till denna grupp hörande pensioner och understöd under de senaste åren överstigit 120 milj mark per år, då deras nominella belopp höjts i samband med det sjunkande penningvärdet.

BARNAVDRAGEN VID BESKATTNINGEN

Som en befolkningspolitisk åtgärd har även räknats barnavdragen vid inkomstbeskattningen till staten. I en del andra nordiska länder har denna förmån avskaffats i samband med införandet av barnbidrag utan behovs-

prövning. I Finland har denna förmånsställning för barnfamiljerna vid beskattningen hittills bibehållits.

I den statliga inkomstbeskattningen avdrages, i fall den skattskyldiga under skatteåret försörjt minderåriga barn, från inkomstskatten 60 mark för varje barn. Även andra förmåner beviljas barnförsörjare. Sålunda beskattas de enligt en lindrigare skala än ensamstående, minimigränserna för de beskattningsbara inkomsterna är högre och de sociala avdragen i allmänhet större, då det är fråga om skattebetalare, som har barn att försörja.

Vid den kommunala beskattningen avdrages från skattskyldig persons inkomst som barnavdrag i städerna och köpingarna minst 250 mk och högst 400 mk samt i landskommunerna minst 150 mk och högst 300 mk för varje barn, som den skattskyldiga på grund av sin försörjningsplikt försörjt under skatteåret och som före skatteårets ingång inte fyllt 16 år.

BOSTADSPOLITIKEN

Samhällets ingripande i bostadspolitiken inskränkte sig under mellankrigsåren främst till förmånliga krediter för egnahemsbyggare och för uppförandet av bostäder på kolonisationslägenheter samt till upprustning och sanering av bostäder på landsbygden. Dessutom har i städerna fungerat en bostadsinspektion, vars uppgift varit att övervaka och vid behov utdöma hälsovådliga bostäder samt förordna om avhjälpandet av olika sanitära brister i bostäderna.

Ett radikalt ingrepp i bostadsförhållandena i Finland innebar hyresregleringen, genom vilken inte endast hyresbeloppens fixering och stegring utan även rätten till uppsägning för avflyttning reglerades genom lagstiftning. Hyresregleringen infördes år 1940. Den gällde det dåvarande bostadsbeståndet och utsträcktes efterhand även till de nyproducerade bostäderna, t o m de bostäder, som färdigställts före år 1949. Hyresregleringen har efterhand avvecklats börjande med en del landskommuner och mindre orter och har definitivt upphävts på våren 1963. Orsaken till hyresregleringen har varit den svåra bostadsbristen, som skärpts genom förlusterna av bostäder genom krigshändelserna, samt tvånget att hysa den förflyttade befolkningen från de vid fredsslutet avträdda områdena.

Genom jordanskaffningslagen av år 1945 har tillkomsten av nya bostäder på landsbygden och i städernas omgivningar verksamt befordrats. Denna lag förutsätter beviljandet av byggnadslån ur statsmedel med låg ränta åt den förflyttade befolkningen samt åt frontmännen. Även åt vanliga kolonisationslägenheter har förmånliga lån fortfarande beviljats för uppförande av bostadsbyggnader.

Städernas bostadsproduktion har hittills effektivt befrämjats genom en lag av år 1949 om beviljandet av byggnadslån av statsmedel, s k Aravalån, för bostäder, vilka uppfyller vissa sociala krav. Dessa sekundärlån löper med mycket låg ränta och har en lång amorteringstid. Utom genom fördelaktiga krediter har bostadsbyggandet dessutom stimulerats genom skattefrihet både för inkomst- och förmögenhetsskatt för nyuppförda bostäder under ett visst antal år framåt.

Ett betydelsefullt framsteg i fråga om omfattningen av statens bostadspolitik i Finland är den serie lagar, som godkänts av riksdagen på våren 1966. Genom dessa bostadspolitiska lagar hoppas man att kunna kraftigt stimulera bostadsproduktionen och därigenom underlätta bostadsförsörjningen.

Den provisoriska bostadspolitiska organisationen, benämnd Arava, som grundats av staten år 1949, skall enligt riksdagens beslut från ingången av år 1967 ersättas med en bostadsstyrelse utrustad med större befogenheter. Bl a skall amorteringen och räntorna på de statliga lånemedel, som i form av sekundära bostadskrediter utlånats för bostadsproduktion, återgå till bostadsstyrelsen för att ånyo utlånas för samma ändamål. Hittills har amorteringarna och räntorna på »aravalånen» återgått till statskassan.

Vidare skall beloppet av de ur statens budgetmedel årligen utgående bostadskrediterna väsentligt ökas under de närmaste åren, till minst 150 milj mk per år. Härigenom räknar man med att efter hand kunna täcka underskottet av bostäder speciellt i de snabbt växande tätorterna.

Belåningen ur statsmedel för bostadsproduktion kan för hyres- och bostadsandelshus uppgå till högst 60 % av anskaffningsvärdet. Räntan på dessa lån är för de fem första åren 1 % och därefter 3 %. Dessutom kan ytterligare beviljas i statliga primärlån 30 % av anskaffningsvärdet mot gängse ränta på inteckningslån. För bostadslägenheter i egen besittning beviljas lån till högst 40 %. Även tilläggslån förutses i vissa fall till 25 % av anskaffningsvärdet. Lån kan också beviljas för byggnadstiden.

Amorteringstiden för hyreshus och bostadsandelshus är högst 45 år, för övriga 25 år. — Ett ansenligt belopp av statliga lånemedel kommer ytterligare att beviljas för uppförandet av bostadshus för studenter.

Socialpolitiska framtidsperspektiv

Socialpolitiken i Finland har av olika skäl utvecklats något ojämnt. Vissa betydelsefulla sociala reformer har efterhand fåtts till stånd, men i andra avseenden återstår ett stort försprång att inhämta. Förklaringen härtill är, att landets ekonomi på grund av de svåra krigen och det tunga krigsskadeståndet utsatts för stora påfrestningar. Dessutom utmärkes Finlands näringsliv fortfarande av en relativt svag industrialisering, vilken omstän-

dighet försvårar genomförandet av en del socialförsäkringsåtgärder. Systematiska inkomstöverföringar till ekonomiskt svaga befolkningsgrupper eller överhuvud till samhällsgrupper, som är i behov av stöd av olika art och omfattning, är alltjämt föremål för skiftande politiska ställningstaganden.

I Finland har helt nyligen uppdragits konturerna för 1960-talets socialpolitik, varvid hänsyn tagits till landets statsfinansiella och samhällsekonomiska möjligheter. Detta framtidsprogram har uppgjorts av dr *Pekka Kuusi* i samråd med en grupp samhällsforskare och som utgångspunkt har tagits nationalinkomstens framtida tillväxttendenser. Här skall i korthet redogöras för de möjligheter till utbyggandet av de närmaste årens socialpolitiska system, som denna inventering av landets ekonomiska resurser erbjuder.

Om man förutsätter, att nationalinkomsten per person fortsätter att stiga i samband med den ekonomiska tillväxten, växer också underlaget för en effektivare och mer differentierad socialpolitik. Då nationalinkomsten år 1960 uppskattats till 11,6 miljarder mk och socialpolitiken i dess dåvarande utformning och omfattning krävde 1,3 miljarder mk eller 11,4 % härav, kan man, under antagande av att nettonationalinkomsten stiger någorlunda jämnt under 1960-talet, räkna med en totalsumma disponibel för socialutgifter uppgående till 1.9 miljarder mk år 1970.

Om man därjämte beaktar, att i de övriga nordiska och västeuropeiska länderna socialutgifternas andel av nettonationalinkomsten befunnit sig i markant stigande, skulle detta med en liknande utveckling för Finlands del vid 1960-talets slut ge en procentuell andel av ca 15 % av nationalinkomsten. Detta skapar en utvidgningsmarginal för vårt socialpolitiska program jämfört med det nuvarande läget av i runt tal 640 milj mark årligen vid utgången av det innevarande decenniet. För de närmaste åren kunde med andra ord de sociala utgifterna i Finland inte endast ökas med ca 40 milj mk per år inom ramen av nutida sociala stödåtgärder genom att effektivisera dessa. Därutöver kunde programmet ytterligare kompletteras med nya former av socialt stöd och hjälp till ett belopp av 70 à 80 milj mk per år.

Av den marginal för utvidgning av socialpolitiken, som nyssanförda kalkyler ger vid handen, väntas största delen bli reserverad för utbyggandet av sjuk- och hälsovården, häri inbegripen en allmän obligatorisk sjukförsäkring. En internationell utredning om de offentliga hälso- och sjukvårdsutgifternas andel av nationalinkomsten i olika länder visar, att Finland ännu har mycket att taga igen på denna punkt. Den omständigheten, att den offentliga sjukvården hos oss ställer sig relativt billig för de sjuka har endast i ringa mån kunnat kompensera den tidigare konstaterade avsaknaden av ett sjukförsäkringssystem med ersättning för frångången

arbetsförtjänst, billig eller kostnadsfri läkarvård och rabatt på mediciner.

Såsom tidigare anförts har emellertid obligatorisk sjukförsäkring införts i Finland under förloppet av år 1964. Samtidigt pågår en utbyggnad i rask takt av landets sjukhusväsende. Nya centralsjukhus avsedda för större geografiska områden har redan uppförts och byggs som bäst. Universitetscentralsjukhuset i Helsingfors kompletteras med nya kliniker. Utbildning av läkare försiggår numera även vid universiteten i Åbo och Uleåborg, varjämte på grund av den påfallande läkarbristen skolning av läkare för Finlands räkning förlagts även till en del utländska universitet. En ny medicinsk fakultet planeras i Kuopio.

Någon allmän arbetslöshetsförsäkring är knappast att vänta i Finland under de närmaste åren. Däremot anses det nödvändigt att aktivera sysselsättningspolitiken genom en effektiv investerings- och industrialiseringspolitik i syfte att skapa nya arbetstillfällen. Den flykt från lantbruket och landsbygden, som i varje fall är att förutse, kan direkt uppmuntras och påskyndas genom investeringar i trakter med möjligheter till industriell expansion. Däremot söker man om möjligt undvika att genom en måhända olyckligt utformad arbetslöshetsförsäkring konservera den strukturella lokala arbetslöshet, som tyvärr förekommer i Finland på en del från klimatsynpunkt vanlottade jordbruksområden.

Under 1960-talet kommer en stark utbyggnad av yrkesskolväsendet att äga rum. På denna punkt har man mycket att taga igen i Finland. En viktig faktor i arbetsmarknadssammanhang är arbetstidens längd inom näringslivet, närmast inom industrin samt vidare semestertidens omfattning. I sistnämnda avseende har ju under den senaste tiden en väsentlig förlängning av semestertiden genomförts, varför större förändringar knappast är att vänta under de närmaste åren. Däremot har, såsom tidigare anförts, den nya arbetstidslagstiftningen förutsatt en gradvis skeende övergång till en arbetsvecka av 40 timmar inom förloppet av åren 1966—69.

I gruppen »ålderdom och invaliditet» kommer den största förändringen att bestå i den allmänna tjänstepensioneringens gradvisa ökade effekt. Därjämte är att förvänta, att en viss ökning i folkpensionernas reala belopp efterhand skall kunna genomföras. Dessutom kommer redan ökningen i åldringarnas såväl absoluta som relativa antal att föranleda för samhället stegrade utgifter. En utbyggnad av folkpensioneringssystemet genom erläggandet av speciella änkepensioner åt vissa grupper av änkor med barn redan före inträdet i folkpensionsåldern håller som bäst på att realiseras.

I fråga om befolkningspolitiska åtgärder har Finland utan tvivel redan nått en jämförelsevis hög grad av effektivitet. Ifall ytterligare åtgärder kommer ifråga, kan dessa eventuellt avse en höjning av åldersgränsen för erhållande av barnbidrag, en höjning av dessas realvärde och möjligen en differentiering av barnbidragen efter dyrort.

Bostadsfrågan är otvivelaktigt av de socialpolitiska frågorna i Finland det område där kanske mest återstår att göra. Inte nog med att samhället i mindre utsträckning än övriga nordiska och västeuropeiska länder ingriper med stöd av subventioner i den sociala bostadsproduktionen. Bostadsläget i Finland, speciellt i städerna och andra bosättningscentra, är avsevärt ogynnsammare än i de nordiska grannländerna av flera skäl. Krigsförlusterna har varit större, urbaniseringen snabbare, kapitalbildningen långsammare och de primärkrediter bostadsproduktionen kan räkna med är otillräckliga. Detta gör, att bostadsbristen fortfarande är svårartad speciellt i de större, snabbt växande bosättningscentra. Ytterligare kan nämnas, att boendetätheten jämfört med de övriga nordiska länderna är störst i Finland och bostadsbeståndets struktur den oförmånligaste. Bland familjebostäderna dominerar småbostäderna alltför mycket.

Bland bostadspolitiska frågor av aktuell natur i Finland, utom de tidigare berörda, kan nämnas utvidgandet av byggnadsplaner till landsbygdens tätorter och övriga befolkningsagglomerationer. Även en ytterligare utbyggnad av bostadsunderstöden åt de barnrika familjerna att omfatta även åldringar och andra, för vilka bostadsläget är prekärt och hyresnivån oöverkomlig, har redan partiellt genomförts.

En grupp av sociala utgifter, som under 1960-talet direkt kommer att minskas av naturliga skäl är pensionerna till krigsinvalider och de stupades anhöriga, då dessa befolkningsgrupper efter hand minskas genom dödlighet. Detta gäller på grund av andra skäl även samhällets utgifter för socialhjälp, motsvarande bl a fattigvården i gammaldags mening. Ju mer de sektorer av socialpolitiken utvecklas, som underlättar de kroniskt eller akut arbetsoföras, alltså åldringarnas och de sjukas och invalidernas villkor, desto mindre blir behovet av behovsprövad socialhjälp. En effektiviserad folkpensionering och en allmän sjukförsäkring bör ersätta eller reducera behovet av socialhjälp i ett stort antal fall.

Socialvårdspolitiken under 1960-talet har som en viktig uppgift att genom en tillräckligt differentierad socialvård tillgodose de sämst ställda befolkningsgruppernas speciella behov. Barnskyddets utveckling, understödandet av änkefamiljerna, den missanpassade ungdomens problem, invalidvården — speciellt rehabiliteringen — åldringsvårdens många och komplicerade aspekter, de asociala individernas behandling för att nämna några exempel, kommer uppenbarligen att ägnas ökad uppmärksamhet.

Slutord

Denna översikt av socialpolitiken i Finland och dess närmaste framtidsperspektiv kan redan av utrymmesskäl inte göra anspråk på att vara fullständig. Det finnes ytterligare talrika former av ingripande i mindre skala

från samhällets sida till förmån för olika befolkningsgrupper, för vilka här inte kunnat redogöras. Som en allmän karakteristik av riktlinjerna och målsättningen för socialpolitiken i Finland kan sägas, att den avser att i mån av landets ekonomiska resurser och deras tillväxt utbygga den sociala välfärden enligt samma mönster som i de övriga nordiska länderna med hänsynstagande givetvis till den differentiering i det socialpolitiska systemet, som vissa olikheter och avvikelser i näringslivets och samhällsbyggnadens struktur kan motivera.

Summary (Finland)

In the course of the last century the economic structure of Finland has developed along lines similar to those in the other Scandinavian countries. From being a community entirely dominated by agriculture the country has become industrialized while trade and commerce, transport and service also have become highly developed. This trend started somewhat later, however, and has therefore not yet reached the same extent in Finland as for example in Sweden. Thus in 1960 about 30 % of the population were still occupied in agriculture. An obvious result of the slide in the economic structure is the strong growth of the urban population at the expense of the rural population.

It goes therefore without saying that the social problems arising in the strongly industrialized countries at a relatively remote time, have made themselves felt in Finland considerably much later. About the turn of the century the most burning social problem was the rapid increase of the unpropertied rural population. Not until the country had obtained independence, i.e. after 1918, could a thorough agricultural reform be introduced, alleviating the most flagrant disproportions in land property.

The first appreciable social reforms in a modern sense were introduced in the 1890's, when a general insurance system against industrial injuries was given effect. Poor welfare was activated and labour protection in industry developed. After Finland had made itself independent, a very lively reform period in social welfare got under way. Child welfare was attended to through the introduction of new laws, the eight-hour working day was accepted. In the 1920's numerous social welfare laws were promulgated, i.a. the laws on labour contracts, mediation in labour conflicts, industrial accidents, employment exchange, factory inspection etc.

Also parts of the social welfare legislation that had by then become obsolete were subjected to renewal and completion. Thus a new poor welfare law and slightly after a new health care law were accepted.

Among the new fields opened up can be mentioned the question of housing policy.

In the decade immediately following, the great world crisis put its stamp also on the development in Finland. The need of a purposeful unemployment policy made itself felt and also the rapidly declining birth-rate constituted a topical problem. In the 1930's measurements influencing the population movement were introduced, such as maternity grants combined with improved maternity care and also fiscal abatements granted to large families. A law was passed recognizing the employee's right to annual vacations. The most important innovation, however, was the introduction of the compulsory old age and disablement insurance system through the national pension act of 1937.

At the end of the 1930's Finland was going through a period of rapidly growing prosperity, when this promising development was abruptly cut off by the outbreak of World War II. New social and economic burdens were the direct result of the war, when society had to take care not only of the disabled soldiers and the relatives of casualties, but also effectively assist the refugees from territories ceded in the peace-treaties. At the very beginning social legislation after the war was therefore dominated by special laws intended to aid the victims of the war. Shortly after, the law on family allowances was introduced and an important one, the law on children's allowances, both of them envisaging an equalisation of the family costs.

The social policy of the 1950's can be described as a period with increasing social protection departing from already existing forms of support. The poor law was modernized whereas health and hospital care were considerably enlarged. In

addition to various special laws a general law on hospital care was introduced making possible a considerable enlargement of university clinics and central hospitals as well as the erection and operation of local hospitals. In 1964 has seen the introduction in Finland of a general compulsory health insurance system. The only grave gap in the social protection of the country consists in the fact that no general unemployment insurance system has up to now been adopted. Society has only interfered in employment problems in the shape of general work provisions and emergency jobs.

The latest data obtainable on net expenses for social purposes in Finland are the following:

Social welfare expenses in Finland 1963

	Mill. Fmk
Health	437.7
Industrial accidents	80.3
Unemployment	44.8
Old age and disablement	829.2
Family and child welfare	422.6
Unspecified general aid	71.5
Pensions to disabled soldiers and casualties' relatives	122.7
Child rebate on tax	40.0

Total social welfare expenses 2,048.8 mill. Fmk

This survey indicates the expenses for various social welfare purposes provided by society under the social welfare system, i.e. handled through government or local welfare agencies. They are financed either out of tax-money raised by the government and the local authorities, or out of special fees or premiums paid by the employers and the population itself. In 1963 the social welfare expenses were covered to 37 % by the government, 20 % by the local authorities, 35 % by the employers and 8 % by the population itself.

In 1963 social welfare in the arrangement of that time claimed 12.0 % of the national income. — It can be expected that as the national income per person will go on increasing with the economic development, the basis for a more comprehensive and differentiated social welfare policy will grow in Finland. Among the branches of the social welfare system that will be built up additionally are in the first place health and hospital care. The general retirement pension system introduced in 1962, the annual cost of which can as yet not be assessed, will also become a costly item on the social welfare budget of the country. The national pension will also demand increased outlay simply on account of the fact that both the relative and the absolute number of old people will increase. Also in housing policy the system of subventions to certain groups of society can be expected to become still more enlarged. On the other hand the population policy in the country has reached a comparatively high degree of efficiency. In the case of pensions to disabled soldiers and pensions to the relatives of casualties, a gradual decrease is to be expected through the natural influence of mortality on this group. The same can be said through other causes to hold good in the case of social welfare expenses corresponding to what was formerly called poor welfare. The more we develop the sectors of social welfare alleviating the situation of old people, the sick and the disabled, the less need will there be for social assistance subject to a means test. The more efficient national pension scheme and the recently introduced health

insurance are expected adequately to substitute or relieve the need of social assistance in a great number of cases.

The social welfare policy of the present decade has as its most important object to provide a sufficiently differentiated social welfare system, apt efficiently to satisfy the special needs of those groups of society living under the most difficult conditions.

Obviously growing attention will be paid to the development of child protection, the support of widowed families, the problems of maladjusted youth, the care of the disabled, in particular rehabilitation, the many and various aspects of old age welfare, and the treatment of asocial citizens, to mention a few examples.

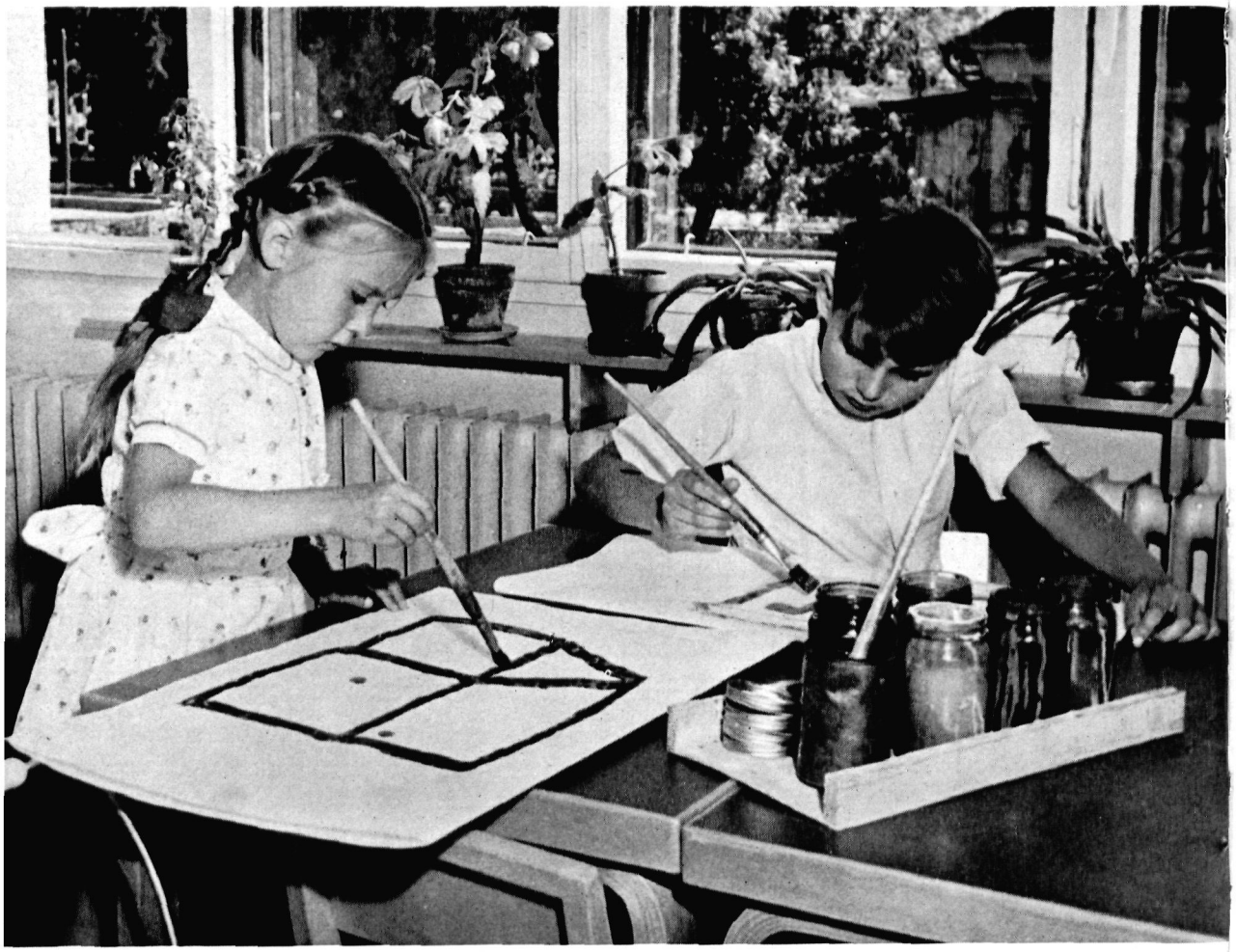
Korva- ja silmäklinikka

Öron- och ögonklinik, Finland

Mäkelän koulu
hammasklinikka

Skoltandvård, Finland

Lastenkodin hoidokit maalauspuuhissa Barnhemsskyddslingar i måleribestyr, Finland

Kuntouttaminen, Invaliidisäätiö Rehabilitering, Invalidstiftelsen, Finland

Äitien lomaleiri Perniössä Husmödrar på ferier, Finland

Islandsk socialpolitik

Af aktuar Guðjón Hansen, Rigsforsikringsanstalten, Reykjavik

Islandsk socialpolitik bærer tydeligt præg af det nære samarbejde og af den udveksling af idéer og synspunkter, som finder sted på dette område de nordiske lande imellem. Man finder de samme administrationsorganer i flere af landene, og der er hyppigt stor lighed med hensyn til de enkelte ordningers karakter. Alligevel bliver afgrænsningen af socialpolitikkens område vanskelig, idet det ofte vil vise sig, at en sammenligning giver et skævt billede af forholdene, medmindre man tillige belyser forskellige grænseområder.

Hvor ikke andet udtrykkeligt siges, vil man i denne artikel holde sig inden for den ramme, som er blevet fastlagt af Den nordiske socialstatistikkomité.[1] Herved falder store områder som f eks boligpolitikken udenfor, og endvidere begrænser man sig til at behandle udgifter og foranstaltninger i forbindelse med de sociale love, men kommer som regel ikke ind på forhold i forbindelse med kollektive aftaler og lignende ordninger.

De sociale udgifter

Sociale udgifter i Island i året 1962 er opgjort til 921 millioner islandske kroner svarende til 10,7 procent af nettonationalindkomsten og 8,0 procent af bruttonationalindkomsten. De 4 finansieringskilder, staten, kommunerne, arbejdsgiverne og de forsikrede, har under året ydet 999 mill kr til sociale formål, hvilket vil sige at overförsler til fonds ekskl renter udgör 78 mill kroner. Af de 999 mill kr bærer staten 518 mill kr eller 52 procent, kommunerne bærer 226 mill kr eller 23 procent, arbejdsgiverne 86 mill kr eller 9 procent og de forsikrede 169 mill kr eller 17 procent.

Fordelingen mellem kontanthjælp og anden hjælp (naturalydelser m. m.) er vist i tabel 1 og tabel 2. Det fremgår heraf, at de förstnævnte ydelser udgör 598 mill kroner eller 65 procent af de samlede udgifter. Kontanthjælp, jfr tabel 1, kan deles i tre kategorier, socialforsikringens ydelser, socialhjælp og skattefradrag for börn.

Lovgivningen vedrörende socialforsikringen består af to love, nemlig folkeforsikringsloven, som omfatter sygeforsikringen, ulykkesforsikringen og pensionsforsikringen, og arbejdslöshedsforsikringsloven.

[1] Jfr f eks Samordning af de nordiske landes statistik vedrörende den sociale lovgivning, Köbenhavn 1955, side 12—16.

Tabel 1 Kontanthjælp 1962

Udgiftsposter	Mill kr
Sygeforsikringens dagpenge m. m.	7,3
Ulykkesforsikringens pengeydelser	14,3
Arbejdslöshedsforsikringen	0,6
Alderspensioner	214,2
Invalidepensioner	70,9
Enkepensioner	4,5
Födselsbidrag	11,7
Almindelige börnetilskud	177,1
Börnepensioner	20,6
Forskud på börnebidrag	16,1
Socialhjælp	13,0
Beregnet skattefradrag for börn	48,0
Tilsammen	598,2

Sygeforsikringen administreres af sygekasserne, af hvilke der findes én for hver kommune, under Rigsforsikringsanstaltens tilsyn. Ulykkesforsikringen og pensionsforsikringen administreres af Rigsforsikringsanstalten, og denne administrerer også i vidt omfang arbejdslöshedsforsikringen, hvilken dog har en særstilling, idet den bl a har sin egen bestyrelse, men hörer ikke under Rigsforsikringsanstaltens bestyrelse (Forsikringsrådet).

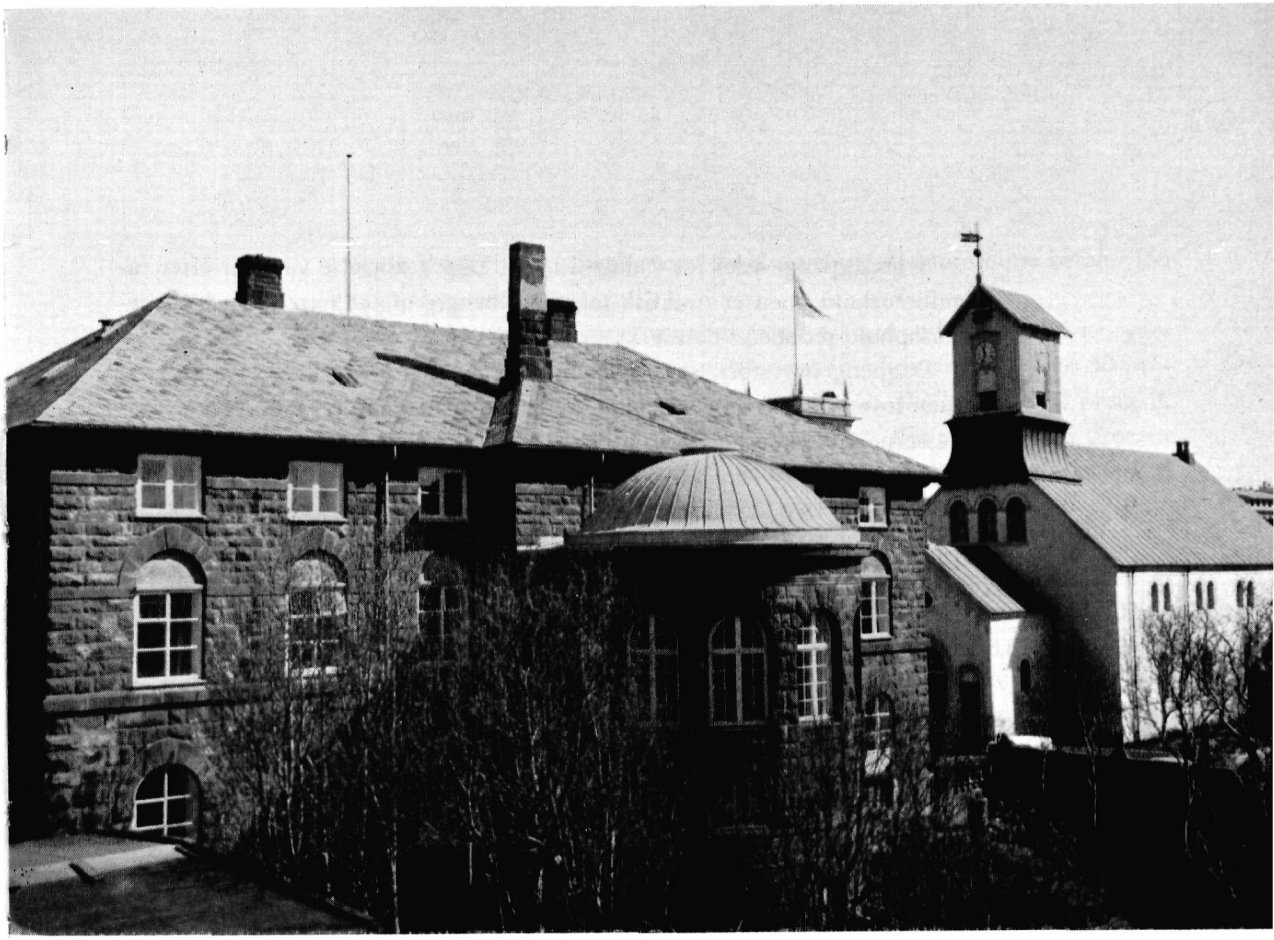
Inden der göres rede for socialforsikringens ydelser, kan det nævnes, at man antager, at en typisk lönarbejderindkomst i Reykjavik i 1962 har ligget på omkring 100 000 isl kroner.

I årene 1963—1965 er de fleste löntariffer steget med mellem 60 og 70 pct. og for gennemsnitsindkomstens vedkommende er stigningen endnu större. Da de sociale ydelser af den grund nu ligger på et helt andet niveau end de gjorde i 1962 og der tillige er blevet foretaget betydningsfulde ændringer i andre henseender, som man kommer til senere, må det understreges, at ovenstående udgiftstal for 1962 og efterfölgende oplysninger om ydelsernes niveau pr. 1. januar 1966 ikke er sammenlignbare.

SYGEDAGPENGE

er ifölge folkeforsikringsloven en af sygekassernes lovpligtige ydelser. Lönmodtagere samt selvstændige næringsdrivende, der ikke har fremmed arbejdskraft udover det, som svarer til én årsarbejder, har ret til sygedagpenge fra og med sygdomsperiodens 11 dag, såfremt sygdommen varer mindst 14 dage. For arbejdsgivere, som ikke falder ind under denne regel, er karenstiden 5 uger. Som hovedregel gælder, at dagpenge ydes i höjst 52 uger inden for 24 måneder.

Fotnot: 100 isl. kr 1966 12,15 svkr

Altinget, Reykjavik

Sygedagpenge ydes for 7 dage i ugen. Disses störrelse varierer efter familieforhold, men er praktisk taget uafhængig af indkomst. Under sygehusophold reduceres de stærkt.

Dagpengenes störrelse fastsættes i den enkelte sygekasses vedtægter, men loven foreskriver visse minimums- og maksimumsgrænser, som sygekasserne må holde sig indenfor. I januar 1966 var disse grænser som följer:

	Minimum kr	Maksimum kr
Ugifte	92,74	117,45
Gifte mænd, samt gifte kvinder, som er forsörgere	105,10	132,95
For hvert barn under 16 år, indtil 3	12,37	15,45

Dagpengene må aldrig overstige 3/4 af den arbejdsindkomst, som går tabt på grund af sygdommen. Dagpengene er skattefrie. Betaler arbejdsgiveren lön i dagpengeperioden, tilkommer dagpengene ham.

I princippet omfattes alle personer, der er fyldt 16 år, med undtagelse af alders- og invalidepensionister, af forsikringen. Der betales ingen ekstra præmie for dagpengeforsikringen.

Sygeforsikringens dagpengeordning giver et meget ufuldstændigt billede af de muligheder, der findes til sikring af indkomst under sygdom. Andre bestemmelser, lovbundne eller aftalt ved kollektive overenskomster, sikrer lön under sygdom i en kortere eller længere periode, og kollektive overenskomster om tillægsforsikring har fået stor udbredelse. I langvarige sygdomsperioder vil man dog hovedsagelig være henvist til sygeforsikringens eller pensionsforsikringens ydelser.

ULYKKESFORSIKRINGENS PENGEYDELSER

består af dagpenge, invalidepension samt dödsfaldserstatning. Som hovedregel gælder, at lönmodtagere, håndværkslærlinge, redere, som selv er besætningsmedlemmer, förere af motorköretöjer m m samt de, som deltager i redning af menneskeliv eller afværgelse af större materielle skader, er forsikrede. Endvidere omfatter forsikringen en væsentlig del af de selvstændig næringsdrivende, idet disse i mange tilfælde bliver forsikret, såfremt de ikke udtrykkelig önsker at være undtaget.

Dagpenge ydes kun, såfremt uarbejdsdygtighed varer mindst 10 dage, og de ydes ikke for de 7 förste dage efter ulykken. Loven foreskriver 52 uger som maksimum for dagpengeperioden, men giver dog hjemmel til fortsat ydelse, og denne hjemmel bliver brugt i vid udstrækning. Dagpengene er lig med sygeforsikringens maksimumssatser og ydes for 7 dage

i ugen. Dagpengene tilkommer arbejdsgiveren, såfremt denne betaler lön i dagpengeperioden.

Medförer ulykken varig invaliditet på 15 procent eller derover, ydes erstatning i form af en årlig rente. Dersom invaliditeten er under 50 procent, udbetales dog rentens kapitaliserede belöb. Er den over 50 procent, ydes tillige börnepension. Fuld invalidepension, der ydes ved 75 procent invaliditet og derover, udgjorde i januar 1966 kr 29 602 årlig, medens den fulde börnepension udgjorde kr 12 983 årlig.

Har ulykken döden til følge, ydes dödsfaldserstatning til ægtefælle og forældre, börnepension samt — såfremt den efterlevende ægtefælle er over 50 år eller over 50 procent invalid — livrente til ægtefællen. Dödsfaldserstatning til ægtefælle udgjorde i januar 1966 kr 3 091 pr måned i 8 år.

Ulykkesforsikringen finansieres ved præmier fra arbejdsgiverne.

Det må påpeges, at lovregler og kollektive aftaler om lön i ulykkestilfælde samt skadelidtes adgang til at kræve erstatning efter almindelige erstatningsretslige regler er ofte af væsentlig större betydning for de sikrede end selve ulykkesforsikringens ydelser. Arbejdsgivere tegner derfor ansvarsforsikring i stadig stigende omfang.

PENSIONSFORSIKRINGEN

omfatter alle islandske statsborgere, som er bosat i Island. Som hovedregel kræves en kvalifikationstid for pension, enten 5 år umiddelbart för begæring fremsættes eller 10 år ialt efter det fyldte 16 år. Udenlandske statsborgere, bosatte i Island, har ret til forsikringens ydelser, såfremt de omfattes af gensidige overenskomster eller internationale konventioner om forsikring og opfylder de betingelser, som deri stilles.

Pensionsforsikringens ydelser omfatter langt mere end de egentlige pensioner, således bl a almindelige börnetilskud og födselsbidrag.

ALDERSPENSION

udgår til personer, der er fyldt 67 år, og udgjorde i januar 1966 kr 53 283 pr år til ægtepar, når begge ægtefæller har ret til pension, og kr 29 602 til andre. Ventetillæg tilkommer personer, som opsætter begæring om pension i mindst ét år. Det maksimale tillæg udgör 66 2/3 procent af den almindelige pension og udgår, når opsættelse har fundet sted indtil det fyldte 72. år. Endvidere har en efterladt ægtefælle ret til det ventetillæg, som den afdöde havde erhvervet ret til.

Et særligt behovsprövet tillæg, som delvis finansieres af pensionsforsikringen og delvis af vedkommende opholdskommune, udgår især til

beboere på alderdomshjem, der betaler for opholdsudgifterne med deres pension. Endvidere forekommer der i enkelte tilfælde ægtefælletillæg.

Pensionsforsikringen betaler alderspensionisternes sygeforsikringskontingenter.

INVALIDEPENSION

udgår til personer i alderen 16—66 år, hvis arbejdsevne antages at være nedsat med mindst 75 procent. Desuden står der til rådighed et bestemt årligt beløb til understöttelse af personer, hvis invaliditet ligger mellem 50 procent og 75 procent. Angående pensionsbeløb, tillægsydelser med undtagelse af ventetillæg, samt betaling af sygeforsikringskontingenter henvises til det, som foran er skrevet om alderspensionen.

YDELSER TIL ENKER

består af enkebidrag i 3 måneder efter mandens död samt yderligere i 9 måneder, såfremt enken forsöger ét eller flere börn under 16 år. Er enken over 50 år ved mandens död, får hun derefter pension, afhængig af hendes alder ved dödsfaldet. Enker, ugifte mödre og fraskilte kvinder har samme ret, dersom de er over 50 år, når det yngste barn fylder 16 år. I januari 1966 udgjorde 3-måneders enkebidraget 3 091 kroner pr måned, 9-måneders enkebidraget 2 318 kroner pr måned, og fuld enkepension kr 28 192 pr år.

SPECIELLE BÖRNETILSKUD (BÖRNEPENSION)

udgår til börn under 16 år, dersom faderen er död eller invalidepensionist. Der er endvidere hjemmel til at lade denne ydelse udgå til börn, hvis moderen er död eller invalid, eller en af forældrene er alderspensionist. Den årlige börnepension var i januar 1966 kr 12 983.

MODERLÖN

udgår til enker, ugifte mödre og fraskilte kvinder, som forsörger ét eller flere börn under 16 år. I januar 1966 androg denne ydelse 2 597 kroner årlig til moder med ét barn, 14 096 kroner til moder med to börn og 28 192 kroner til moder med tre eller flere börn. I tabel 1 er moderlönnen inkluderet i udgiftsposten börnepensioner.

FÖDSELSBIDRAG

er en af pensionsforsikringens ydelser. I januar 1966 androg denne ydelse kr 6 183 pr födsel. Ved födsel på sygehus eller klinik går næsten hele dette belöb til afholdelse af udgifterne, da sygekasserne ikke betaler for de 9 förste dage i tilfælde af födsel.

ALMINDELIGE BÖRNETILSKUD

ydes for alle börn under 16 år. Denne ydelse udgjorde i januar 1966 3 220 kroner årlig.

Udgiften til almindelige börnetilskud bæres af staten, medens 36 procent af pensionsforsikringens udgifter iövrigt påhviler staten, 32 procent påhviler de forsikrede, 18 procent bæres af kommunerne og 14 procent af arbejdsgiverne. Den personlige afgift udgör i 1966 3 850 kroner for ægtepar, 3 500 kroner for ugifte mænd og 2 625 kroner for ugifte kvinder. Afgiftspligtige er alle i alderen 16—66 år med undtagelse af invalide- og enkepensionister m fl med særlig lave indkomster. For andre dårligt stillede betaler vedkommende kommune i mange tilfælde afgiften helt eller delvis. Arbejdsgivernes bidrag består af en ugentlig præmie for hver lönmodtager i deres tjeneste. Kommunernes andel fordeles under hensyntagen til indbyggerantal, indkomster, ejendomsværdier og folkeforsikringens udgifter i kommunen.

SKATTEFRADRAG FOR BÖRN

forekommer såvel i forbindelse med statsskatten som kommuneskatten. Derimod beskattes de almindelige börnetilskud. For en typisk lönarbejder bliver nettoresultatet, at han erholder noget mere end svarende til de almindelige börnetilskud.

FORSKUD PÅ BÖRNEBIDRAG

administreres af Rigsforsikringsanstalten, men udgifterne bæres af kommunerne og betragtes som forsorgshjælp, ydet de bidragspligtige. Det forskudsvis udbetalte bidrag er af samme störrelse som de specielle börnetilskud og kan fås mod fremvisning af et gyldigt bidragsdokument.

ARBEJDSLÖSHEDSFORSIKRINGEN

omfatter medlemmer af fagforeninger i byer og handelspladser med over 300 indbyggere. Handels- og kontormedhjælpere, offentlige tjenestemænd og andre dermed ligestillede omfattes dog ikke af forsikringen.

Den i loven fastsatte dagpengesats var i januar 1966 45 kroner pr dag for enlige, 58 kroner for gifte personer og 12 kroner for hvert barn indtil tre. Socialministeren kan efter indstilling fra de lokale nævn, som behandler begæringer om dagpenge, fastsætte höjere satser, og denne bemyndigelse er i vidt omfang blevet behandler begæringer om dagpenge, fastsætte höjere satser, og denne bemyndigelse er i vidt omfang

blevet benyttet, således at satserne for de fleste större fagforeningers vedkommende var henholdsvis 101, 115 og 15 kroner. Der ydes ikke arbejdslöshedspenge for sön- og helligdage.

Der gælder ret strenge regler med hensyn til karenstid, idet den normalt er 24 dage, men kan dog under visse omstændigheder forkortes til 15 dage. Dette forhold sammen med höj beskæftigelse har bevirket, at en yderst ringe del af arbejdslöshedsforsikringens indtægter er gået til dagpengeydelser.

Arbejdslöshedsforsikringens indtægter er arbejdsgivernes præmier samt tilskud fra stat og kommune. Arbejdsgiverpræmien udgör i året 1966 kr 17,10 pr arbejdsuge. Kommunetilskuddet er lig med præmien, medens statens tilskud er dobbelt så stort. Arbejdslöshedsforsikringen tegner sig for störste delen af socailforsikringens overförsler til fonds. I 1962 blev der således overfört til fonds 56 mill kroner foruden renter.

SOCIALHJÆLP

ydet af de kommunale myndigheder er af forskellig art, og ofte vil det være vanskeligt at sondre imellem pengehjælp og naturalydelser. Der er her tale om hjælp til alkoholister, arbejdssky personer, enker, langvarigt syge osv, hyppigt i form av huslejetilskud, vedligeholdelse af barakker mv. Statistik savnes på dette område.

Tabel 2 viser udgifterne til naturalydelser m m i 1962. Disse udgör ialt 323 mill kr eller 35 procent af de samlede socialudgifter. Her er de alt overvejende udgiftsposter sygeforsikringens naturalydelser samt det offentlige sundheds- og sygehusvæsen, hvilke tilsammen andrager 260 mill kroner, medens de resterende 63 mill kroner fordeler sig på en række mindre poster. I en række tilfælde giver dog udgiftsposternes störrelse ingenlunde rigtigt billede af omfanget af vedkommende sociale foranstaltninger, enten fordi udgifterne delvis posteres andre steder, eller fordi ordningerne delvis finansieres på en sådan måde, at udgifterne ikke tages med i oversigten.

Som nævnt foran, administreres sygeforsikringen af sygekasser under Rigsforsikringsanstaltens tilsyn. Udenfor köbstæderne samles sygekasserne indenfor hver enkelt syssel i en såkaldt herredskasse, som skal være bindeled mellem sygekasserne indbyrdes samt mellem disse og Rigsforsikringsanstalten. Endvidere sker der gennem herredskassen en delvis udligning af udgifterne til sygehusophold.

Sygeforsikringen er obligatorisk, og forsikringspligten omfatter enhver i Island bosat person, der er 16 år eller derover, med undtagelse af dem,

som opholder sig på sygehus eller lignende institution og omfattes av loven om offentlig forsorg af kronisk syge og invalider. Börn under 16 år har samme ret som deres forældre til forsikringens naturalydelser. På grund af kontingentrestancer er der altid et vist antal personer, som ikke har ret til forsikringens ydelser.

Tabel 2 Naturalydelser m m i 1962

Udgiftsposter	Mill kr
Sygeforsikringens naturalydelser og tilsvarende ydelser	140,3
Offentlig sundheds- og sygehusvæsen m m	119,3
Åndssvageforsorg	10,0
Tandpleje	2,1
Ulykkesforsikringens naturalydelser m m	3,2
Arbejderbeskyttelse	3,9
Arbejdsanvisning m m	1,9
Alderdom, invaliditet m m	11,7
Familier og börn	26,5
Almindelig hjælp m m	4,0
	322,9

SYGEKASSERNES NATURALYDELSER

er som följer:

a) Frit ophold, efter huslægens anvisning, på sygehus, med hvilket kassen har en overenskomst, sålænge det skönnes nödvendigt, endvidere lægehjælp, pleje, medicin m m. Sygekassen betaler dog ikke for ophold ud over 5 uger i tilfælde af alderdomssvaghed eller alvorlige kroniske sygdomme, der omfattes af loven om offentlig forsorg af kronisk syge og invalider.

b) Fri huslægehjælp, dog med den undtagelse, at de forsikrede selv skal betale 10 kroner for hver konsultation og 25 kroner for hvert besög.

c) Nödvendige undersögelser efter huslægens henvisning hos speciallæger ydes med 3/4 dele.

d) Medicin, som det er livsvigtigt, at patienten bruger til stadighed, ydes frit, medens anden nödvendig medicin ydes med 3/4 dele eller halvdelen.

e) Röntgenbilleder og röntgenundersögelser ydes med 3/4 dele ifölge takst.

f) Frit ophold på sygehus eller födeklinik ud over de förste 9 dage efter hver födsel.

g) Længere rejser, foretaget af læge eller patient, ydes med 3/4 dele.

En sygekasse kan i sine vedtægter bestemme, at der skal ydes yderligere hjælp under sygdom. F eks er följende ydelser ret almindelige:

1) Behandling hos öje- og halsspecialister, ydet med 3 4.
2) Psykotherapi i begrænset omfang og behandling hos hudspecialister (indtil 3/4).
3) Röntgen- og radiumbehandling.
4) Fysiotherapi.

Et sygekassemedlem, som er på rejse udenfor kassens område, har ret til sygehjælp ved pludselig opstået sygdom, dog ikke udover det, som hjælpen ville have kostet indenfor kassens område. Dette gælder også sygehjælp i udlandet, dog ikke sygehjælp, som tilkommer en forsikret ifölge en overenskomst mellem landene. Der er adgang til at anvende tilsvarende regler, når et sygekassemedlem rejser udenfor kassens område for at söge lægehjælp.

Sygekassernes störste udgiftspost er hospitalsophold og behandling. På andenpladsen kommer ambulant lægebehandling efterfulgt af medicinudgifter. I 1962 androgs disse tre poster henholdsvis 56 mill, 35 mill og 30 mill kroner.

Sygekassernes udgifter finansieres ved medlemskontingenter samt tilskud fra stat og kommune. Kontingenterne er i den enkelte kasse af samme störrelse for alle medlemmer, men varierer betydeligt fra den ene sygekasse til den anden. Statstilskuddet udgör 110 procent af betalte kontingenter, medens kommunens tilskud udgör 50 procent af disse.

HOSPITALSVÆSENET

drives hovedsagelig af det offentlige, stat og kommuner. Hospitalstaksterne fastsættes sådan, at en væsentlig del af sygehusudgifterne bæres af sygekasserne. Som nævnt foran, står dog en forholdsvis stor gruppe af hospitalernes patienter udenfor sygeforsikringen, idet de omfattes av loven om offentlig forsorg af kronisk syge og invalider. De vigtigste sygedomsgrupper, der her er tale om, er sindssyge, tuberkulose og alderdomssvaghed. I disse tilfælde betaler sygekasserne kun for 5 ugers sygehusophold, hvorefter det fortsættes med den offentlige forsorg, som finansieres med 4/5 af staten og med 1/5 af vedkommende kommune. Såfremt der er tale om alders- eller invalidepensionister, indgår dog de pågældendes pension med 20 procent tillæg i statskassen, og denne del af udgiften konteres som pension, og i så fald konteres kun statens nettoudgift som udgifter til sygehusophold. Det er således faktisk sygeforsikringen, staten, kommunerne og pensionsforsikringen, som igennem de fastsatte takster bærer den væsentligste del af sygehusudgifterne. Desuden yder staten tilskud til de kommunale sygehuse, medens resten bæres som underskud på driften.

Med hensyn til forsyningen af sygehuse er forholdene vidt forskellige, alt efter hvad slags afdelinger det drejer sig om. Især på sindssygehusene er pladsmangelen stor, medens det omvendte gælder med hensyn til tuberkulosesygehusene. På almindelige sygehuse fandtes der i 1962 749 sengepladser pr 100 000 indbyggere, hvorimod det tilsvarende tal for sindssygehuse kun var 147.

LÆGEHJÆLPSORDNINGEN

följer huslægesystemet. Privat praktiserende læger i gængs forstand findes kun i de störste byer, idet den almindelige lægehjælp udenfor byerne ydes af distriktslægerne. Disse har også til opgave at foretage sundhedsmæssige foranstaltninger som f eks vaccination, undersögelser af svangre kvinder og kontrol med skolebörns sundhedstilstand. I Reykjavik findes der et sundhedscenter, som påtager sig disse og andre opgaver og har bl a afdelinger for tuberkulosekontrol, veneriske sygdomme og börnepsykiatri. I enkelte andre byer findes der tuberkulosestationer.

Island er godt forsynet med læger og jordemödre. I 1962 var der således 882 indbyggere pr aktiv læge, og antal födsler pr jordemoder var kun 25. Derimod var der 661 indbyggere pr aktiv sygeplejerske og 3 189 indbyggere pr aktiv tandlæge.

ALKOHOLVÆRNET

organiseres af Statens alkoholværnsråd, som har til opgave at fremme afholdenhed og forsöge at forhindre spiritusnydelsens skadelige följer. Reykjavik sundhedscenters alkoholværnsafdeling vejleder alkoholister og yder gratis lægehjælp. Statens sindssygehospital har afdelinger for alkoholister, og en AA-forening driver et tilsynshjem.

ÅNDSSVAGEFORSORGEN

er indordnet under den offentlige forsorg af kronisk syge og invalider, jfr det, som foran er sagt. Den pågældende udgiftspost består derfor af statens og kommunernes udgifter til de åndssvages ophold på én offentlig og to private anstalter samt den offentlige anstalts driftsunderskud.

UDDANNELSE OG BESKÆFTIGELSE AF ARBEJDSHÆMMEDE

indgår kun med ringe belöb i statistikken. Her er der dog tale om meget betydningsfulde foranstaltninger, idet der foruden en blindeskole, en döveskole og to virksomheder , som beskæftiger blinde, findes to forholdsvis store institutioner, drevet i dette öjemed af Landsforeningen af tuberkuloseramte med kraftig indirekte stötte fra det offentliges side.

ALDERDOMSHJEM

I 1962 fandtes der 14 alderdomshjem, hvoraf 3 var selvejende institutioner, medens de övrige var kommunale. Antal pladser var 745 og antal beboere 696. De gamle betaler i princippet selv for opholdet, medens staten og kommunerne yder tilskud til driften. Desuden får beboere på alderdomshjem tillæg til aldersrenten, således at det almindelige rentebelöb som regel fordobles. For ophold på alderdomshjemmenes sygeafdelinger betales i de fleste tilfælde efter loven om offentlig forsorg af kronisk syge og invalider, jfr det, som foran er sagt om hospitalsvæsenet og sygeforsikringen. På selve alderdomshjemmenes udgiftskonto indgår kun de kommunale alderdomshjems driftsunderskud samt offentlige tilskud til de gamles ophold i disse hjem, medens hovedparten af opholdsudgifterne er konteret som aldersrente og sygehusophold.

FOREBYGGENDE SUNDHEDSPLEJE

for vordende mödre, spædbörn og småbörn besörges i Reykjavik af Sundhedscentret. De vordende mödre går til undersögelser hos centrets læger, og centrets sundhedsplejersker besöger spædbörnerne regelmæssigt i deres hjem de förste 3 måneder efter födslen. Desuden kommer spædbörn og småbörn til lægeundersögelser og vaccination i centret. I enkelte andre större byer findes der også sundhedsplejestationer, som påtager sig undersögelser af vordende mödre og spædbörn, men iövrigt påhviler denne forebyggende sundhedspleje distriktslægerne.

VUGGESTUER OG BÖRNEHAVER

drives hovedsagelig af velgörende foreninger med stötte fra stat og kommuner. I 1962 fandtes der 21 sådanne institutioner med ialt 1 475 pladser. Der er tale om såvel halvdags- som heldagsbörnehaver, og enkelte daghjem i de mindre byer drives kun i sommermånederne.

FERIEVERKSOMHED FOR BÖRN

drives af velgörende foreninger og enkelte kommuner. I 1962 fandtes der 8 sådanne feriekolonier med tilsammen 654 börn.

BÖRNEHJEM, SKOLE- OG UNGDOMSHJEM,

hvortil börn og unge kan henvises af börneværnsudvalgene, drives af staten og Reykjavik kommune. Der var i 1962 7 sådanne hjem, heraf ét spædbörnehjem, et optagelseshjem beregnet for midlertidig anbringelse, og to börnehjem for varig forsorg.

Udviklingen 1950—1960

I årene 1950—1960 er Islands indbyggertal vokset fra 143 000 til 176 000 eller med 23 procent, og samtidig har det været betydelige forskydninger i aldersfordelingen. Et indeks for forbrugerpriser er steget med 98 procent, og de fleste löntariffer blev mere end fordoblet, hvortil kommer en betydelig lönglidning. Alle disse faktorer har betydning, når man i tal skal belyse den socialpolitiske udvikling i denne periode. I tabel 3 bruges nettonationalindkomsten som målestok. Oversigten viser, at i årene efter 1952 går de sociale udgifters andel i nationalindkomsten ned på grund af en stærkt voksende efterspörgsel efter arbejdskraft. Ganske vist fulgte socialforsikringens ydelser som regel de tarifmæssige lönændringer, men den typiske årsindkomst steg langt mere på grund af overarbejde m v. Det er först i 1960, at forholdene ændres, hvilket skyldes væsentlige ændringer i folkeforsikringsloven.

Tabel 3 Sociale udgifter i procent af nettonationalindkomsten 1950—1960

År	Netto-national-indkomst mill kr	Sociale udgifter mill kr	Sociale udgifter i procent av nettonational-indkomsten
1950	1 634	134	8,2
1952	2 227	189	8,5
1954	3 026	250	8,3
1956	4 086	324	7,9
1958	5 135	406	7,9
1960	5 624	643	11,4

At udgifterne er steget stærkere for indtægtssikringens end for naturalydelsernes vedkommende, fremgår deraf, at af de 134 mill kroner, som socialudgifterne udgjorde i 1950, tilhörte ca 78 mill kroner indtægtssikringen, medens naturalydelserne udgjorde ca 56 mill kroner. I dette tiår er den förstnævnte udgiftspost derfor mere end 5-doblet, medens den sidstnævnte er godt 4-doblet.

Ved en revision af folkeforsikringsloven i 1956 overtog sygekasserne sygedagpengeydelserne, som för havde tilhört Rigsforsikringsanstalten. Udgifterne til sygedagpenge steg forholdsvis lidt i perioden, og dagpengesatserne fulgte ikke altid den almindelige lönudvikling.

Ulykkesforsikringens dödsfaldserstatning blev to gange væsentlig forhöjet specielt for sömænd og fiskere. I 1960 blev det bestemt, at disse forhöjelser også skulle gælde for andre forsikrede. Ulykkesforsikringens pensioner fulgte ændringerne i pensionsforsikringens ydelser.

Skönt man allerede i 1936 havde fået lovbestemmelser om arbejdslöshedsforsikring, blev denne forsikringsgren dog först til virkelighed som et led i lösningen af en omfattende arbejdskonflikt i 1955. Loven om arbejdslöshedsforsikring, som blev vedtaget det följende år, har dog som nævnt ikke bevirket nogen större forögelse af de sociale udgifter, da der först og fremmest har været tale om en fondsdannelse.

Ved revisionen i 1956 blev der skabt et fastere grundlag end för for pensionsforsikringens finansiering, da den ordning blev indfört, at et eventuelt underskud automatisk skulle bevirke forhöjelse af præmier og tilskud til forsikringen.

Alders- og invalidepensionen fulgte som regel ændringerne i de lavestlönnede statstjenestemænds lönninger. Samtidig med en omfattende ökonomisk reform, som kom til udtryk bl a ved den islandske krones devaluering, skattelettelser, indförelse af en almindelig omsætningsafgift og renteforhöjelse, vedtog man i 1960 en væsentlig forhöjelse af pensionsforsikringens ydelser, uden at nogen tilsvarende lönforhöjelser fandt sted. Alders- og invalidepensionen blev således forhöjet med 63 procent til ægtepar, når begge ægtefæller har ret til pension, og med 45 procent til andre.

De almindelige börnetilskud, som blev indfört ved folkeforsikringsloven af 1946, udgik i begyndelsen kun til det fjerde og följende börn i familien. I 1953 blev ordningen udvidet til også at omfatte det andet og tredje börn i familien, idet der til disse börn dog kun udgik et reduceret belöb. I 1956 bortfaldt tilskuddet til det andet barn, men i 1960 indförte man den nugældende ordning med almindelige börnetilskud for alle börn undtaget for dem, som erholder specielle börnetilskud eller har bidragspligtig fader udenfor familien. Derimod bestöd de skattelettelser, som blev indfört samtidig, at skattefradraget for börn fik mindre betydning end för for en lönmodtager med en typisk arbejdsindkomst. De almindelige börnetilskud er siden 1960 af samme störrelse i hele landet og finansieres helt af staten, medens de för blev finansieret på samme måde som pensionsforsikringens övrige udgifter.

De specielle börnetilskud fulgte ikke altid med, når almindelige lönstigninger fandt sted, og disse ydelser steg derfor noget mindre i den pågældende periode end alders- og invalidepensionen. Derimod införte man i 1953 den såkaldte moderlön, og i 1956 blev denne ydelse væsentlig foröget. I 1960 blev de specielle börnetilskud forhöjet med 41 procent, og moderlönnen til en enlig moder med 4 eller flere börn blev forhöjet med 45 procent, medens den sidstnævnte ydelse blev mere end fordoblet, når der var tale om en moder med to börn.

Om alle socialforsikringens pengeydelser gælder det, at den automa-

tiske pristalsregulering, som havde fundet sted såvel på arbejdsmarkedet som indenfor socialforsikringen, blev afskaffet i 1960.

Blandt ordninger, som ikke indgår i denne oversigt, men alligevel er af stor betydning for den sociale sikring som helhed og har vokset særlig stærkt i den pågældende periode, er pensionsordninger for enkelte grupper arbejdstagere indfört ved lov eller kollektive aftaler.

For naturalydelsernes vedkommende har der været en mere jævn fremgang i årene 1950—1960.

Sygeforsikringen var fra 1936 obligatorisk i byerne. I 1950 fandtes der også sygekasser i störstedelen af landkommunerne. I 1951 blev forsikringen obligatorisk for alle i alderen 16—66 år, medens ældre personer havde ret til forsikring, og siden 1956 omfatter den hele befolkningen med undtagelse af dem, der omfattes av loven om offentlig forsorg af kronisk syge og invalider.

Ifölge folkeforsikringsloven af 1946 skulle sygekasserne nedlægges og erstattes af en centraliseret sygeforsikring efter engelsk mönster. Sygekassernes bestående betragtedes derfor kun som midlertidigt, men i 1956 opgav man centraliseringstanken. Indtil 1960 bar de forsikrede störsteparten af sygeforsikringens udgifter med deres sygekassepræmier, hvorimod forholdet fra den 1 januar 1960 er ændret således, at staten bærer 42 procent, de forsikrede 39 procent og kommunerne 19 procent af udgifterne.

Nye sygehuse udenfor Reykjavik og forbedrede rejseforbindelser, deriblandt muligheder for i alvorlige sygdomstilfælde at hente de syge til afsides liggende egne ad luftvejen, er af stor betydning for en effektiv lægehjælp ude på landet. Efter Sundhedscentrets opförelse har man i Reykjavik siden 1955 kunnet foretage en afgörende udbygning af den forebyggende sundhedspleje.

På åndssvageforsorgens, börneforsorgens og revalideringens område har private foreninger ydet en stor og voksende indsats, støttet af stat og kommuner, og det samme gælder bekæmpelsen af alkoholismen samt alkoholistforsorgen.

I 1952 vedtoges der en lov om husmoderaflösning under midlertidigt fravær på grund af sygdom eller födsel. I 1960 var sådanne ordninger indfört i 3 köbstadskommuner og 4 landskommuner. En lov om husmoderferie blev gennemfört i 1960.

En lov om skolesundhedspleje blev vedtaget i 1957 og erstattede ældre lovbestemmelser. Den nye lov har medfört en effektivisering af kontrollen med skolebörns sundhedstilstand.

Udviklingen efter 1960

Den udvikling, som siden 1960 har fundet sted i islandsk socialpolitik, er af væsentlig betydning. Dette gælder især på indtægtssikringens område. I 1960 blev der nedsat en komité, som skulle revidere folkeforsikringsloven. Som förste led i denne revision blev reguleringen af alders- og invalidepension efter pensionistens indtægt afskaffet fra den 1 januar 1961 samtidig med, at ventetillægget til alderspensionen blev forhöjet. Fra den 1 januar 1963 er endvidere landets deling i to prisområder bortfaldet, således at alle lovpligtige ydelser nu er af samme störrelse over hele landet. Komitéen afsluttede sit arbejde i februar 1963 hvorefter Altinget vedtog dens forslag med enkelte ændringer som lov. Den nye lov trådte i kraft den 1 januar 1964.

Blandt de ændringer, som fandt sted den 1 januar 1964, kan nævnes:

1. Minimumssatserne for sygedagpenge forhöjedes væsentlig, og dagpengebestemmelserne ændredes på forskellig vis.
2. Bestemmelserne om ulykkesforsikringens dagpenge blev ændret og dödsfaldserstatning til efterlevende ægtefælle forhöjet og ændrede karakter, idet den tidligere kapitalerstatning aflöstes af en 8-årig rente.
3. Forholdet mellem pensionsforsikringen og enkelte lovbestemte eller private pensionsordninger blev ændret. För fandtes der to slags pensionsordninger. Medens nogle pensionskasser trådte i stedet for folkeforsikringen i den forstand, at vedkommende kasse forpligtede sig til at yde mindst lige så höje pensioner som pensionsforsikringen til enhver tid ydede og kassens medlemmer ikke havde ret til tilsvarende ydelser fra pensionsforsikringen, var andre pensionsordninger bygget op som tillægsforsikring til folkeforsikringen. Fra den 1 januar 1964 har alle ret til fuld folkepension, og alle pensionsordninger er nu af sidstnævnte karakter.
4. Enkepensionen blev forhöjet. Således er minimumspensionen nu 25 procent af fuld pension, men var för 10 procent.
5. Almindelige börnetilskud udgår nu for alle börn under 16 år. Ændringen består deri, at man undtager ikke længere de börn, som erholder specielle börntilskud eller har bidragspligtig fader udenfor familien.

Siden den forannævnte generelle revision af folkeforsikringsloven fandt sted, er loven blevet ændret adskillige gange, men disse lovændringer skyldes hovedsagelig stigende löntariffer og stigende prisniveau. For at undgå disse hyppige lovændringer blev der i foråret 1965 gennemfört en lov, som giver socialministeren, efter indstilling fra forsikringsrå-

det, beföjelse til, når arbejdsmændenes löntariffer indenfor fiskeindustrien ændres, at ændre pensions-, ulykkes- og sygeforsikringens ydelser tilsvarende. Indenfor arbejdslöshedsforsikringen blev en lignende bestemmelse indfört i 1959. Endvidere blev i slutningen af 1964 indeksregulering af lönninger og socialforsikringsydelser genindfört ved lov, men en sådan automatisk pristalsregulering havde man ophævet i 1960.

Fra det administrative område kan nævnes, at i Reykjavik foretages indkrævning af kontingenter til socialforsikringens forskellige grene samt skatter til stat og kommune siden 1962 af en indkrævningscentral.

For naturalydelsernes vedkommende er ændringerne ikke så iöjnefaldend som når det gælder socialforsikringens dagpenge og pensioner m v.

Indenfor sygeforsikringen har herredskasserne fra den 1 januar 1964 overtaget en væsentlig del af sygekassernes udgifter til sygehusophold.

Omsorgen for de gamle har været et aktuelt problem i den senere tid. For nylig er loven om husmoderaflösning blevet udvidet til også at omfatte varig hjemmehjælp til ældre personer. Endvidere findes der i den nye folkeforsikringslov hjemmel til at yde tillæg til aldersrenten i form af hjemmehjælp. Byggefond til opförelse af boliger, beregnet for gamle, er også for nylig blevet oprettet ved lov.

I 1964 vedtog Altinget en lov om behandling af berusede personer og alkoholister. Lovens bestemmelser går bl a ud på, at en del af Statens vin- og spiritusmonopols årlige fortjeneste skal indgå i et særligt fond til opförelse af institutioner, som skal påtage sig behandling og rehabilitering af alkoholister. I indeværende år er en revision af börneværnsloven blevet gennemfört.

På vigtige sociale områder foreligger der planer for den nærmeste fremtid. Af disse må först nævnes en plan om indförelse af en tillægspensionering i lighed med den svenske ordning. Regeringen har fornylig nedsat et udvalg, som har til opgave at udarbejde et lovforslag herom.

Et udvalg arbejder for tiden med afviklingen af den offentlige forsorg af kronisk syge og invalider, men hidtil er en stor del af udgifterne til langvarigt ophold på sygehuse og plejehjem blevet båret af denne ordning. De pågældende opgaver ventes helt eller delvis overtaget af syge- og pensionsforsikringen.

Der vil i de nærmeste år ske en kraftig forögelse af hospitalernes sengepladser. Der er ligeledes planer om et stærkt voksende antal tandlæger og Reykjavik kommune har udarbejdet planer om en udvidet omsorg for börn og gamle.

Reykjavik Sundhedscenter

Summary

Social welfare in Iceland

The present article is restricted to the scope established by the Nordic committee on social statistics for the field of social welfare policy. Consequently large sections of e.g. housing policy are left out and besides the author restricts himself to treating expenditure and measures based on social welfare legislation but does not as a rule take into regard collective agreements and similar questions.

In 1962 social welfare expenditure in Iceland amounted to 921 million Ic. Cr. covering 10.7 % of the net national income and 8.0 % of the gross national income Contributions and allocations amounted to a total of 999 million Cr. The central government contributed with 518 millions, local government with 226 millions, the employers with 86 millions and the insured with 169 million Cr.

In 1960 598 million Cr. were allocated for safeguarding an income. Of this money the greater part of 537 million Cr. were paid out under social welfare insurance, whereas the tax reduction allowed to parents was calculated to take up 48 million Cr. and social assistance benefits 13 million Cr.

Health insurance is administrated by local insurance funds centrally supervised by the national insurance authority. The latter authority administrates accident insurance and pension insurance and to a considerable extent also insurance against unemployment.

The daily sick-allowance is among the statutory expenditure of the insurance funds. The scale of allowances is stipulated in the budget of every single local fund. The minimum amount of daily allowances in January 1966 was 93 Ic. Cr. per day for a single person, 105 Cr. per day for married breadwinners with a dependent family and 12 Cr. per day for each child under 16 years of age (not exceeding 3), the allowance being paid for the seven days of the week. On principle the health insurance system comprises all citizens over 16 years of age, not including those who are covered by a special scheme for instiution care of chronically ill and disabled persons. No additional premium has to be paid for the daily allowance insurance.

In addition to the system with daily sick-allowances, legal provisions and clauses in collective agreements guarantee wages during shorter or longer periods of illness. Quite a few collective agreements also provide for supplementary insurances.

The cash benefits under the accident insurance comprise daily allowances, a disablement pension and grants in case of fatal casualties. Practically all employees are insured, besides ship-owners working as members of a crew, car-drivers and a good deal of selfemployed persons.

The daily allowance under the accident insurance is about 25 % higher than the previously mentioned sick allowance. A full disablement pension is paid for a disablement of at least 75 % and amounted in January 1966 to 29,602 Cr. per year, plus an additional children's pension for each child under 16 years of 12,983 Cr. The most important benefit in case of death is an eight year allowance of 3,091 Cr. per month (in January 1966) paid to the surviving husband or wife and a children's pension.

Premiums for the accident insurance are paid by the employers. Among other possibilities of counteracting losses in income on account of accidents can be men-

tioned statutory stipulations and collective wage agreements and the right of the injured party under general laws on indemnification to be remunerated.

The pension insurance system comprises everybody domiciled in Iceland. To enjoy the benefits of this scheme, however, certain requirements of stay must as a general rule.

The old age pension is paid to persons having reached the age of 67. In January 1966 it amounted to 53,283 Cr. per year for a married couple, both being entitled to the pension, and 29,602 Cr. to others. Disablement pensions are paid to people between the age of 16 and 66 with the same amount, when their working capacity has been reduced by at least 3/4, whereas the need is assessed when the capacity is reduced by 1/2 to 3/4. Widows are granted a widow's allowance for three, at the utmost twelve months and when the widow is at least 50 years old at the husband's death, she receives a widow's pension corresponding to 24—95 % of the old-age pension. Special children's allowances (children's pensions) are paid when the father is dead or receives a disability pension. In January 1966 it amounted to 12,983 Cr. per year. In addition widows, single mothers and divorced mothers receive a mother's allowance the maximum of which equals the full widows' pension (when there are three or more children). General children's allowances are paid to all children under 16 years of age.

The cost of the general children's allowances devolves on the government, whereas the other expenses covering the pension system are financed by the government (36 %), the insured (32 %), the communities (18 %) and the employers (14 %) jointly.

Advancements on the children's allowances are handled through the agency of the pension insurance scheme, but the money not returned by those liable to pay maintenance devolves on the communities.

The unemployment insurance system comprises the members of most labour organizations in towns and commercial centers with more than 300 inhabitants. If regard is taken to the fact that no daily allowance is paid for Sundays and bank holidays, the most frequent daily allowance scale is slightly under that of the sick allowance. The expenses are disbursed jointly by the government (50 %), the communities (25 %) and the employers (25 %).

In order to render a comparison possible with the previously mentioned allowances to safeguard an income, we give the mean income of a wage-earning' worker in Reykjavik in 1962, i.e. about 100,000 Cr. During the 3-year period 1963—1965 most wage scales hawe seen an increase of between 60 and 70 %.

The cost of assistance given in kind amounted in 1962 to a total of 323 million Cr. Included are the health insurance assistance in kind etc. about 140 million and expenses for the public health- and hospital-system about 119 million Cr.

The health insurance system is compulsory and comprises as a rule, every citizen over the age of 16, whereas children are insured under the membership of their parents. The most important contribution in kind is free hospital treatment, medical care and medicine. For the two latter items the members pay a lesser share of the actual cost.

The health insurance funds are paid out of membership fees (39 %), government contributions (42 %) and communal contributions (19 %).

The hospital system is mostly run by government and local authorities, though an important share of the operation cost devolves on the health insurance system

through the fixed hospital tariff. For certain types of diseases (such as tuberculosis, mental cases etc.) the insurance funds pay only a five week stay, after which the public authorities take over the responsibility for the care of chronical cases and disabled patients. It is financed jointly by the government 4/5, and the local authority in question 1/5.

Medical care is based on a family-doctor system. General health measures such as vaccination, prenatal care and health control of school children is the responsibility of district medical officers. In Reykjavik there is a health center which offers in addition to these items, control of tuberculosis, venereal diseases and child psychiatry in individual departments. In a few cities there are tuberculosis dispensaries.

Temperance care is organized through the government temperance board. The Reykjavik health center has a temperance department assisting alcoholics and giving medical care without cost.

The care of mentally retarded people is incorporated in the public care of chronical and disabled patients.

The training and employment of handicapped citizens is run through a government agency but also and to a larger extent through the National union of t. b. patients and similar organizations.

In 1962 Iceland counted 14 homes for aged people, of which 11 were run by local authorities. There was room for 745 people.

As a contribution to the cost of childbirth, the pension insurance system pays a maternity allowance, amounting to 6.183 Cr. in January 1966.

Day nurseries and leisure-time activities for children are mostly organized by philantropic organizations receiving grants from government and local authorities.

Children's homes, school and youth homes, to which children and young people can be referred by the child welfare boards, are run by the government and the Reykjavik municipality.

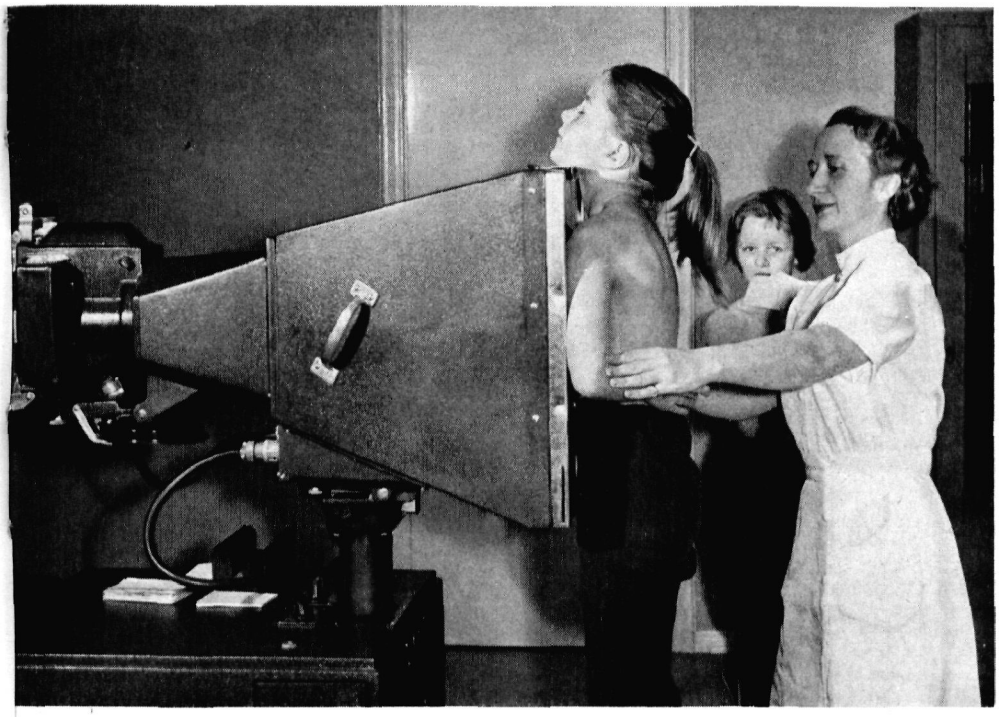
From a survey of the social welfare expenditure from 1950—1960 in relation to the net national income, it appears that they did not considerably increase between 1950 and 1959, but very much so in the course of 1960, due to the changes in the national insurance bill. During the period indicated, however, important work was done in the field of social legislation. Thus general health insurance was made compulsory in the whole country in 1951 and a general revision of the national insurance law was carried through in 1956. A bill on unemployment insurance was passed in 1956, one on stand-ins for house-wives in 1952 and a new bill on school health care in 1957.

Significant changes have taken place since 1960, particularly with regard to safeguarding the income. The staggered old-age and disability pension under the pension scheme was abolished on 1 January 1961 and from 1 January 1963 the division of the country into two cost-of-living areas has been discarded, so that all benefits under the law are of the same size in the entire country. Finally the national insurance law has been completely revised and the new law took effect as from 1 January 1964. Among the changes are new stipulations for the daily allowance under the health and accident insurance system, a reorganization of the status of pension funds with regard to the national insurance, the abolition of restrictions with regard to the benefits of general children's allowances and an increase of the widows' pensions, the cash grant at death under the accident in-

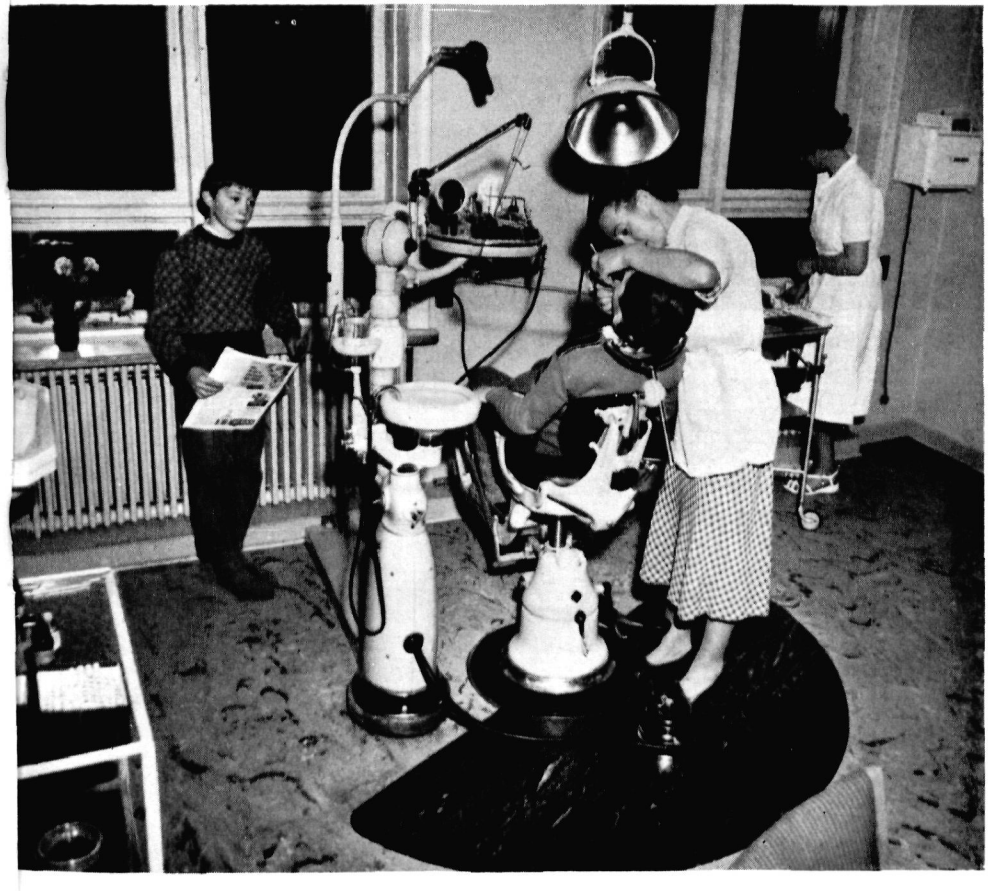
surance and maternity allowances. For the remainder most benefits connected with the insurance have followed the trend of the general wage rates.

In 1964 the law on housewives' stand-ins has been amplified to increase household assistants to elderly people. Besides a bill has been passed providing funds for the erection of housing accomodation for ageing people and the child and youth welfare law has been revised.

Among plans for the near future the most significant is a general pension scheme additional to the existing flat-rate benefits.

Skoleundersögelse

Hos skoletandlægen

Fra arbejdssanatoriet Reykjalundur, Island

For børn, som ikke kan komme på landet om sommeren, organiserer Reykjavik kommune en arbejdsskole (for 14-årige) og en undervisning i havebrug (for yngre børn). Billedet stammer fra et område, som er noget specielt for Island og har sin begrundelse i den meget lange skoleferie (3—4 måneder) som skoleungdommen i vidt omfang bruger til deltagelse i erhvervslivet.

Norsk sosialpolitikk — i går, i dag og i morgen[1]

Av byråsjef KAARE SALVESEN, Sosialdepartementet, Oslo

I. Utviklingsfasene

I gammel tid da Norge var et utpreget bondesamfunn som bygget sin økonomi på naturalhusholdning, var det familien som søkte å løse de problemer som oppsto på grunn av alderdom, sykdom o. l.; og der familien ikke strakk til hadde kirken fra gammelt av gitt sitt bidrag til løsningen av de sosiale problemene. Det er først i det 19. århundre at samfunnet gjennom lovgivning kommer aktivt med i det sosiale arbeid. I 1845 vedtok Stortinget en lov om fattighjelp som i prinsippet slo fast at enhver som manglet det nødvendige til livets opphold hadde rett til hjelp fra de lokale myndigheter. I denne perioden kom også to viktige helselover — en sinnssykelov og en alminnelig sunnhetslov, som sammen med fattigloven i mange år dannet grunnlaget for løsningen av de mest nærliggende sosiale oppgaver.

Da industrireisingen satte inn i slutten av århundret kom også kravene om et mer aktivt vern av den arbeidende befolkning. Ettersom industrialiseringen kom senere til Norge enn til mange andre europeiske land, kunne vi bygge på erfaringene utefra og unngå de verste sosiale misforhold som den industrielle revolusjon hadde skapt. Etterhvert som det økonomiske grunnlaget ble utbygget og opplysningsnivået steg, bredte det syn seg at samfunnet ikke bare skulle rette på de åpenbare misforhold, men også gjennom sosiale og økonomiske tiltak fremme den alminnelige velferd hos alle grupper. De hovedframstøt som er kommet på det sosialpolitiske området fra århundreskiftet til nå avspeiler i virkeligheten de store økonomiske og politiske tidsskifter i Norges nyere historie.

I første etappe kom loven om fabrikktilsyn (1892) og loven om ulykkesforsikring for industriarbeidere (1894). Her var det fabrikkarbeidernes harde kår som samfunnet tok sikte på å mildne. Etter en stillstand som følge av økonomiske tilbakeslag kom så en vekstperiode fram til begynnelsen av første verdenskrig, med merkbare forbedringer i sosialforsikringen og barnevernet. Den neste fasen i sosiallovgivningen var preget av de svære økonomiske omstillinger og kriser som den første verdenskrig og de nærmeste etterkrigsår var årsak til. Arbeidstvistloven av 1915 tok sikte på å begrense arbeidskonfliktene, som med organisasjonenes voksende makt fikk stadig større betydning for samfunnsøkonomien. Arbeidstiden ble begrenset til 8 timer ved en lov av 1919. Men ellers var det i 1920-årene og i de økonomiske kriseår 1930—1933 få framstøt på det sosialpolitiske området. Den tredje utbyggingsetappen begynte i 1934—35 da mange nye sosiale tiltak ble satt i verk, bl. a. en behovsprøvet alderstrygd.

[1] Framstillingen ajourført til juli 1965.

Fra Stortinget, Oslo

Den annen verdenskrig stoppet all videre framgang, men det som befolkningen måtte gjennomgå under fiendtlig okkupasjon forente alle nasjonale grupper, også i viljen til å bygge en framtid basert på sosial rettferd. Derfor har i etterkrigsårene — det 4. trinn i utviklingen — alle politiske partier stort sett vært enige om en rekke grunnleggende nye systemer som er skapt for å fremme trygghet og velferd for alle medlemmer av samfunnet.

Lovgivning og velferdstiltak som henger sammen med denne utvikling vil bli behandlet på de følgende sider, men allerede i denne innledende oversikt er det riktig å framheve ikke bare utviklingsfasene men også visse endringer i det grunnleggende syn — hos fagfolk og i folkeopinionen — som disse nye ordninger har bygget på, overgangen fra den klassiske til den moderne oppfatning av sosialpolitikken. Ett trekk i utviklingen markeres ved at privat godgjørenhet og fattighjelp blir erstattet av individenes juridiske rettigheter på grunnlag av sosialforsikringens lovverk. Et annet trekk viser forskyvningen av tyngdepunktet fra frivillig hjelpevirksomhet til statlige tiltak, og i de siste år til et samarbeid mellom offentlige myndigheter og frivillige organisasjoner. En tredje utviklingslinje går fra passiv mottaking av ytelser for livsopphold, f. eks. etter yrkesskader, og over til aktive attføringstiltak for å gjenopprette klientens ervervsevne og selvrespekt. Dette prinsipp — hjelp til selvhjelp — var for øvrig innarbeidet allerede i de første beskjedne sosialtrygdlover fra årene omkring 1900; men etter den annen verdenskrig ble attføring av de handicappede en oppgave av avgjørende betydning, ja en hjørnesten i nye lover eller ved revisjonen av innarbeidede trygdeordninger. I denne utvikling kan vi også se en faktor av moralsk betydning — stimuleringen av den enkeltes eget ansvar for sin skjebne. Han må være klar over at hjelp fra samfunnet kan bli avhengig av hans egne anstrengelser.

Det fornyede selvhjelpsprinsippet er beslektet med — og del av — en viktig tendens som er typisk for produktivitetens æra. Sosial framgang og økonomisk utvikling må gå hånd i hånd. Omskolering av de handicappede betaler seg godt i dag, både fra den enkeltes og fra samfunnets synspunkt. Arbeidervernet ble en gang betraktet som nødvendig fra et menneskelig synspunkt; nå blir verne- og velferdstiltak i bedriftene også sett på som produktivitetsfremmende faktorer. Tiltak for å fremme sysselsettingen ble tidligere vurdert fra en sosial synsvinkel i samband med de arbeidsløses problemer; nå er full sysselsetting det karakteristiske trekk i en ekspanderende økonomi og i en økende levestandard.

Imidlertid har det i det siste også gjort seg gjeldende en annen tendens som, når det gjelder de handicappede bøyer noe av fra produk-

tivitetslinjen, fra synspunktet »attføring framfor alt». De handicappede bør etter forholdene ha rett til å være handicapped. Samfunnet bør gi dem langt større og mere differensiert service, slik at de kan finne fram til et liv i trivsel og i slik aktivitet som passer for den enkelte.

Samtidig med denne styrking av den positive holdning til de enkelte som virkelig trenger samfunnets hjelp — en holdning som også reflekteres i den nye sosialomsorgens klientbehandling — så melder det seg på den annen side et mere og mere realistisk syn på mange kollektive støttetiltak. Noen av disse kan være gjenstand for misbruk, andre kan kanskje ha overlevet seg selv. Utilbørlig utnytting av syketrygd eller arbeidsløshetstrygd skaper — selv når det bare forekommer sporadisk — reaksjon i vide kretser, og leder til krav om en effektivisering som sjalter ut snylterne. Mere vidtrekkende er kravene om en tilstramning i subsidie- og stønadssystemene i takt med velstandsutviklingen, i takt med en utvikling som har gitt det overveiende antall lønnstakere råd til selv å betale — helt eller delvis — for samfunnets service. Utjevningslinjen var for ikke mange år siden en sosial nødvendighet; det erkjennes også av folk med konservativt samfunnsyn. Nå hevdes det av stadig flere — i konservative og ikke-konservative grupper — at fortsatt utjevning, enten den skjer ved skatte- og avgiftssystemet, subsidieordninger eller andre virkemidler kan stimulere en mentalitet som er til skade for samfunnet.

Men selv med en konstruktiv og sunn økonomisk og sosial politikk vil det fremdeles være noen store eller små grupper som er feiltilpasset eller nødstedt uten egen skyld, og selve eksistensen av slike problemer vil også i et strømlinjet velstandssamfunn — kanskje ikke minst i et slikt samfunn — kreve aktivitet både av sosialarbeidere og lovgivere.

II. Barna og familien

Å trygge familien som den grunnleggende sosiale enhet hører til de tradisjonelle sosiale oppgaver, men er like aktuell i en utbygget velferdsstat. I Norge som i de øvrige nordiske land, bygger samfunnets tiltak på lovbeskyttelse, sosial administrasjon, økonomiske lettelser og praktisk sosialt arbeid.

De lovfestede vernetiltak har gjennomgått en skrittvis utvikling siden slutten av forrige århundre, men de to viktigste milepeler ble passert i 1915 og i årene 1953—56. I 1915 vedtok Stortinget flere viktige lover, de Castbergske barnelover, som utvidet samfunnets plikter overfor barna. Den mest radikale av disse gjaldt barn som var født utenfor ekteskap.

5 —660010. Soc. Medd. nr 1—2

Den fastsatte at slike barn skulle ha samme rettigheter overfor faren, som barn født i ekteskap. Loven er nå avløst av en ny lov av 21. desember 1956, som stort sett bygger på de samme prinsipper. Det er som før myndighetenes plikt å sørge for at farskapet til barn født utenfor ekteskap blir fastslått, og dersom den oppgitte far nekter farskapet blir spørsmålet avgjort ved domstolene. Faren blir pålagt å betale underholdsbidrag til barnet er fylt 18 år utenom visse bidrag til moren i samband med fødselen.

DEN NYE LOVEN OM BARNEVERN

I 1953 ble et nytt grunnlag lagt for det administrative og praktiske barnevernarbeid. Da kom den nye loven om barnevern (av 17. juli 1953)[1], som skapte enhet i administrasjonen av barnevernet i kommunene. Tidligere var ansvaret delt mellom tre kommunale myndigheter, nå ble det skapt et felles organ som i prinsippet skal ta seg av alle barn som trenger det. Hver kommune skal som hovedregel ha en barnevernsnemnd på 5 medlemmer — menn og kvinner — som skal velges blant personer med særlig innsikt i og interesse for barnevern. Kommunestyret velger medlemmene for en 4-års periode. Personer over 66 år bør ikke velges. Sosialdepartementet kan gi samtykke til at det i større kommuner kan velges fler enn 5 medlemmer, forutsatt at nemnda deles opp i utvalg for stedlige og/eller saklige arbeidsområder. By- eller herredsdommeren i distriktet skal gå inn som medlem av nemnda når det er spørsmål om å overta omsorgen for et barn mot foreldrenes vilje, å frata dem foreldremyndigheten, å beslutte at et barn som private har plassert i fosterhjem eller barnehjem ikke skal flyttes, og å nekte å oppheve omsorgen for et barn. Da disse spørsmålene er av stor betydning for den enkelte, vil man på denne måten sikre en grundig og upartisk behandling av hvert enkelt tilfelle.

I større kommuner blir storparten av barnevernarbeidet utført av faste funksjonærer. Enkelte steder er det også barnevernkontorer. Men det vanlige er at det egentlige barnevernarbeidet blir gjort av medlemmene i nemnda. Loven understreker betydningen av sakkyndig hjelp når det gjelder yrkesrettleiing, legeundersøking, psykiatrisk-psykologisk undersøking, behandling og rettleiing fra sosialarbeidere. — Fylkesmannen fører tilsyn med barnevernet i fylket. Han er også ankeinstans overfor nemndas avgjørelse. Til å bistå fylkesmannen i hans overtilsyn og til å utføre det daglige arbeid med barnevernsakene er det i hvert fylke en barnevernsekretær.

[1] Endret på visse administrative punkter ved lov av 5 juni 1964.

Sosialdepartementet er den sentrale myndighet for barnevernet og fører tilsyn med at det blir gått fram i samsvar med gjeldende lov og forskrifter. Departementet er også den høyeste ankeinstans. Som rådgivende organ i barnevernspørsmål har departementet et Statens Barnevernsråd på fem medlemmer.

BARNEVERNSNEMNDAS OPPGAVE

er for det første av forebyggende art: Den skal følge nøye med i de forhold som barn og ungdom lever under, og arbeide for tiltak til bedring av barnevernet i samarbeid med andre myndigheter og organisasjoner.

Men dessuten skal nemnda ta seg av de barn og unge som allerede er kommet skjevt ut. Med sikte på særlige vernetiltak skal den gripe inn til fordel for barn under 18 år: når barnet blir slik behandlet eller lever under slike forhold at dets helse eller utvikling utsettes for skade eller alvorlig fare; når barnet ved lovbrott eller annen atferd viser så dårlig tilpassing til miljøet eller samfunnet at særlige tiltak er påkrevet; når barnet er uten forsørger eller foreldrene ikke er i stand til å forsørge det på forsvarlig måte og det heller ikke på annen måte blir sørget forsvarlig for det; når barnet er sykt eller lider av kroppslyte, nedsatte åndsevner eller andre mangler, og de nødvendige tiltak ikke er tatt for å gi det den pleie eller behandling det har behov for og som det etter forholdene er mulig å gi det.

Barna bør så sant det er mulig få bli i foreldrehjemmet. Barnevernsnemnda skal derfor først prøve forebyggende tiltak til hjelp for barnet i hjemmet. Bare dersom barnevernsnemnda finner at slike tiltak er nytteløse eller det viser seg at de ikke fører fram, kan nemnda overta omsorgen for barnet og anbringe det til oppfostring utenfor hjemmet i fosterhjem, barnehjem eller en annen institusjon. I samband med at barnevernsnemnda overtar omsorgen for barnet kan den samtidig ta foreldremyndigheten fra foreldrene. Barnevernsnemndas omsorg kan vare til barnet fyller 21 år, men skal oppheves tidligere om det ikke lenger er grunn for den.

Så lenge omsorgen varer, står barnet eller den unge under nemndas tilsyn ved en oppnevnt tilsynsfører. Når omsorgen oppheves, kan det bli tale om ettervern. Ettervern *skal* organiseres for barn som har vært i spesialskole, verneskole eller annen spesialinstitusjon, og *kan* organiseres for barn som har vært i barnehjem og fosterhjem hvis nemnda i samråd med fosterforeldrene eller institusjonens styrer finner at det er nødvendig. Ettervernet, som gjerne består i at det oppnevnes en tilsynsfører eller støttekontakt for barnet, kan vare til fylte 23 år.

ENKE- OG MORSTRYGDEN

Av de økonomiske støttetiltak må vi først nevne loven av 20. juni 1964 om enke- og morstrygd, som trådte i kraft 1. januar 1965. Trygden bygger på det grunnsyn at stønad først og fremst bør ytes som hjelp til å komme tilbake til eller inn i arbeidslivet. Når dette viser seg ikke å være mulig blir det tale om varig stønad eller pensjon. Trygden omfatter enker og ugifte mødre, og ved utforming av de nærmere regler er det lagt stor vekt på hensynet til vedkommendes barn. (Se for øvrig kap. V nedenfor.)

SYKETRYGDLOVEN OG BARSELSBIDRAGENE

Viktig i praksis er *syketrygdloven* (se kap. V nedenfor) og dens regler om økonomisk stønad til kvinnen ved barnefødsel. Etter loven dekkes alltid alle utlegg til jordmor, nødvendig legehjelp og fri kur og pleie i offentlig fødehjem. Kvinner som har rett til sykepenger, får barselpenger i 12 uker, og eventuelt forsørgertillegg ut over barselpengene, andre får barselpenger med et rundt beløp på kr. 150,—.

LOVENE OM BARN I OG UTENFOR EKTESKAP

Av stor økonomisk betydning for mor og barn er også *lovene om barn født i og utenfor ekteskap,* som bl. a. gir regler om pengetilskott til oppfostring av barna, og når det gjelder barn av ugifte mødre også i samband med fødselen. Oppfostringsbidrag til barn født utenfor ekteskap skal alltid kreves inn gjennom bidragsfogden. Også bidrag til barn født i ekteskap og til ektefelle etter skilsmisse eller separasjon kan kreves inn gjennom bidragsfogden når vedkommende ber om det. Reglene om innkreving av underholdsbidrag er revidert og skjerpet, og samlet i en egen lov av 1955, men selv om det i lovs form er bestemt at det skal betales oppfostringsbidrag til barna, og det er gitt strenge regler om innkreving, er det likevel en betydelig svikt i bidragsbetalingen.

FORSKOTTERING AV OPPFOSTRINGSBIDRAG

For å hjelpe dem som på denne måten for en stor del blir alene om å forsørge barna, er det vedtatt en *lov om forskottering av oppfostringsbidrag* av 26. april 1957. Den som etter loven har krav på oppfostringsbidrag har rett til å få bidraget forskottert av kommunen, når det ikke blir betalt ved forfall. Det er bare oppfostringsbidrag som blir forskottert, ikke bidrag til ektefelle og heller ikke særlig bidrag til barnet, f. eks. til konfirmasjon. Forskottsbeløpet er fastsatt til kr. 75,— pr. måned. For å kunne dekke forskottet har kommunen rett til bidrag som senere blir inn-

betalt. Det som ikke blir dekket av bidragspliktige skal bæres av vedkommende kommune, eller av staten når barnet ikke hører hjemme i landet. Siste revisjon av loven fant sted i april 1963.

FORSØRGERTRYGD

I en del tilfelle kan det ikke betales forskott fordi det ikke er mulig å få fastslått bidragsplikt. Ofte kan det også gå lang tid fra barnet er født og til bidragsplikt blir fastslått. I slike tilfelle vil barnet få rett til forsørgertrygd etter en lov av 26. april 1963 (tidligere loven av 1957). Loven gir ethvert barn under 18 år med bosted her i landet rett til forsørgertrygd med kr. 900,— pr. år, bl. a. når: *a*) en av barnets foreldre er avgått ved døden, eller: *b*) barnet er født utenfor ekteskap og bidragsplikt ikke er rettskraftig fastslått etter loven om barn utenfor ekteskap. Trygden finansieres ved premier fra alle som er medlemmer av syketrygden og med premietilskudd fra arbeidsgivere, kommune og stat som for de øvrige »grunntrygder» (se kap. V, avsnittet om alderstrygd)[1].

MORSTRYGD

er en kommunal trygdeordning som er innført i om lag 150 av landets 466 kommuner. Disse representerer over halvparten av landets befolkning. Rett til trygd avhenger av de ulike kommunale vedtekter. De fleste av disse ordninger omlegges eller avvikles etterhvert p. g. a. den foran nevnte statlige enke- og morstrygden og p. g. a. den nye sosialomsorgsloven.

BARNETRYGD

Blant økonomiske støttetiltak kommer barnetrygd etter en lov av 24. oktober 1946. Uten hensyn til foreldrenes inntekter gir den alle barn, bortsett fra det første barnet, rett til en støtte som nå er på kr. 400,— pr. år fram til fylte 16 år. Dessuten blir det ytt barnetrygd for det første barnet dersom foreldrene er skilt eller den ene av foreldrene er død, eller dersom barnet er født utenfor ekteskap, og også til barn som er i barnehjem, spesialskole eller liknende institusjon. Trygdebeløpet er for det tredje (annet) barn kr. 500,— og beløpet økes med kr. 100,— for hvert barn.

SKATTELETTELSER

Endelig må nevnes det gamle og like aktuelle virkemiddel lettelser i skatten. Familier med flere barn og med små inntekter betaler i dag meget lite eller ingen skatt til staten. Når det gjelder skatt til kommunene

[1] Enkelte tekniske endringer er senere vedtatt i forbindelse med den nye loven om enke- og morstrygd (kap. V).

»Demonstrasjon ved Stortinget for flere barnehaver». Oslo.

Lambertseter barnehage

Tøien barnehage

er ytterligere skattereduksjoner avhengig av de enkelte kommuners skattepolitikk og økonomiske stilling, men de fleste er i stand til å lette skattetrykket vesentlig for slike familier.

HELSESTASJONER

På det praktiske plan er *helsestasjoner for mor og barn* et meget viktig ledd i vernearbeidet. For tiden fins det om lag 1 400 stasjoner spredt rundt om i landet. De har alle spebarnkontroll på programmet, de fleste også småbarnkontroll, og omtrent halvparten også svangerskapskontroll. Ellers yter en del stasjoner andre former for service, som rettledning i prevensjon, tannrøkt o. l. Helsestasjonsnettet er forholdsvis godt utbygd. Men i enkelte fylker der avstandene er store, bør tallet på stasjoner økes en del. Det trengs også å øke den service stasjonene gir, bl. a. ved familierådgivning. De fleste helsestasjonene drives av humanitære organisasjoner, men de står under tilsyn av helsemyndighetene.

BARNEHJEM O. L.

står under tilsyn av barnevernsnemndene og såvel institusjonene som styrerne skal godkjennes av departementet, etter at bl. a. barnevernsnemnda og fylkesmannen har uttalt seg. De fleste barnehjem er opprettet og drevet av religiøse og filantropiske organisasjoner. Videre er det noen få kommunale, men ingen statlige. Både private og kommunale hjem kan søke økonomisk støtte av staten og kommunene.

DAGINSTITUSJONER

Blant barneverninnretningene er daginstitusjonene blitt en stadig viktigere gruppe. Det dreier seg om barnehager, daghjem og parktantevirksomhet. Særlig når det gjelder barnehager er søkningen langt større enn kapasiteten, men samarbeidet om å løse problemene på dette området blir nå aktivisert. Statens medvirkning når det gjelder daginstitusjoner varetas (siden 1958) av Departementet for familie- og forbrukersaker, som også fordeler statsbevilgningen til slike tiltak. Departementet la i 1962 fram en landsplan for utvikling av daginstitusjoner, som ble vedtatt av Stortinget. Etter denne blir tilskottsordningen lagt om slik at kommunene i høyere grad enn før står ansvarlig for daginstitusjonenes drift. Statstilskottet blir avpasset etter kommunenes økonomiske evne, og det skal gis prioritet til daginstitusjoner for barn med fysiske og psykiske handicap og for barn av enslige forsørgere. Vanligvis vil statstilskottet utgjøre 1/3 av de beregnede driftsutgifter men kan også bli vesentlig høyere. For 1963 gikk statsbevilgningen til disse formål opp

fra kr. 250 000 til 1.5 millioner, noe som illustrerer statens interesse for disse tiltak. For 1965 er bevilgningen på 1.9 millioner kroner.

HUSMORVIKARVIRKSOMHET OG HJEMMESYKEPLEIE

er også viktige nye tiltak, som sorterer under Departementet for familie- og forbrukersaker. Siden 1948 har staten gitt tilskott til en kommunal husmorvikarordning drevet i samsvar med forskrifter fastsatt i en normalplan. Fra 1. juli 1959 er tilskottsordningen utvidet til også å gjelde hjemmesykepleie. Nye retningslinjer ble fastsatt med virkning fra 1. juli 1959 og avløste normalplanen. I samsvar med de nye retningslinjer yter staten og trygdekassen hver et grunntilskott på kr. 1 500 pr. år til alle husmorvikarer og hjemmesykepleiere i heldagsstilling som kommunen knytter til seg etter de nevnte retningslinjer. Det er kommunen som står for gjennomføring og administrasjon av virksomheten, men det kan også treffes avtale om samarbeid med private organisasjoner, som stiller hjemmesykepleiere til rådighet.

ANDRE FAMILIETILILTAK

En institusjon med en markert familiepolitisk side er *Forbrukerrådet.* Det er oppnevnt av Kongen, og får sine utgifter dekket over statsbudsjettet. Rådet og dets sekretariat har siden 1953 virket for å fremme forbrukernes interesser, ved opplysning, rådgivning og kontrollundersøkelser. Rådets månedsskrift, »F-rapporten» kommer i opplag på over 130 000 eksemplarer. Blant andre familiebetonte tiltak kan nevnes *husmorferier* som fremmes ved tilskott fra Feriefondet og fra statsbudsjettet (ca. 10 000 husmødre hvert år), og *a/s Riktige Leker* — et selskap som er dannet med offentlig medvirkning for å stimulere interessen for leker som ikke er nedbrytende men gunstige for barnas utvikling.

BARN MED FYSISKE OG PSYKISKE SKADER

får utdanning etter lov om spesialskoler av 21. november 1951. Den gjelder blinde og delvis blinde barn, døve og delvis døve barn, barn med talevansker, evnesvake barn og barn med tilpassingsvansker. Undervisningen er gratis. Barna får også gratis kost, losji og klær og fri reise til og fra skolen. Formålet med spesialskolene er å utvikle barna slik at de så vidt mulig kan leve et normalt liv.

FAMILIERÅDGIVNING

er en form for sosialt arbeid som nå settes mer i system enn før. I Norge forstår man med familierådgivning en personlig rådgivning som tar sikte

på å hjelpe den enkelte og familien med problemer som de ikke selv makter å løse. Problemene kan være av sosial, økonomisk, psykologisk, somatisk, psykiatrisk, juridisk eller religiøs art.

Medisinsk familierådgivning har i noen år vært drevet i statlig regi ved to sentrale helsestasjoner (familievernkontorer) i Steinkjer og Bodø. Nylig er ytterligere et kontor opprettet. Disse kontorer hører administrativt under fylkeslegen, den daglige ledelse ligger hos en lege, og sosialkurator er tilsatt i heldagsstilling. Til kontorene er knyttet et arbeidsteam som består, foruten av legen og sosialkurator, av psykiater, gynekolog og jurist. Kontorene tar imot pasienter som lider under alvorlige tilpassingsvansker og konflikter. Dels kan pasientene komme direkte, dels blir de henvist fra lege, sykehus, eller helsestasjon eller fra forskjellige kommunale sosiale organer. Kontorene står ellers i nær kontakt med de kommunale eller fylkeskommunale myndigheter med henblikk på økonomiske problemer, boligproblemer, arbeidsplassering m. v. Det tas sikte på å få opprettet tilsvarende kontorer i alle fylker. — På kommunal basis er det i Oslo og Trondheim opprettet kontorer for tilsvarende virksomhet som den som drives ved familievernkontorene.

Kirkelige organisasjoners familierådgivning drives i Oslo av Familierådgivningskontoret under Bispedømmerådet. Vesentlig på initiativ fra Norsk Menighetsinstitutt har bispedømmeråd og lokale kvinneråd opprettet familierådgivningskontorer en rekke steder rundt om i landet, i Bergen, Stavanger, Haugesund, Kristiansand, Skien, Tønsberg (med kontordager også i Sandefjord og Horten), Sarpsborg og Trondheim. Det er nært samarbeid mellom alle disse kontorene og det er oppnevnt en samarbeidskomite med sekretariat i Oslo. Kontorene tar i mot pasienter uten noen henvisning.

Sosialdepartementet har tatt opp spørsmålet om organisering av det man kan kalle *sosial* familierådgivning i kommunal eller interkommunal regi. Det er på budsjettet for 1965 bevilget kr. 100 000 til slik virksomhet, og det er kommet i gang 3 forsøkskontorer.

Ved siden av disse institusjoner for mer direkte familierådgivning, har vi institusjoner for barn og ungdom, der også en viss grad av rådgivning blir tatt opp overfor voksne i deres egenskap av barnas pårørende.

BARN MED TILPASSIGSVANSKER OG UNGE LOVOVERTREDERE

utgjør storparten av barnevernsnemndenes klientell. Disse spørsmål behandles nærmere i kap. VII nedenfor.

III. Folkehelsen

Det kurative og det forebyggende helsearbeid har allerede i et århundre vært regnet som en viktig del av sosialpolitikken. En lov av 16. mai 1860 la grunnlaget for det offentlige helse- og legevesen ved å opprette lokale sunnhetskommisjoner, hver av dem ledet av en offentlig lege, et system som fremdeles gjelder. Men i dag er landets helsearbeid organisert i alle ledd og koordinert med andre sosiale tiltak. Det hviler på fire grunnpillarer — de offentlige helsemyndigheter, de kommunale og folkeskommunale institusjoner (sykehus m. v.), de store frivillige helseorganisasjoner, og sosialforsikringen, særlig syketrygden, som finansierer det meste av helsepleien.

HELSESTELLETS SENTRALE ORGANER

Helsedirektoratet i Sosialdepartementet overvåker medisinsk virksomhet i landet, foreslår statsbevilgninger til medisinale institusjoner og tiltak, forbereder lovgivning i helsespørsmål og medvirker ved ansettelser i offentlige legestillinger m. v. Helsedirektøren er Regjeringens fremste rådgiver i helsepolitiske saker.

Helsedirektoratet har avdelinger for legespørsmål, tuberkulosearbeid, psykiatri, hygiene, apotekvesen, folketannrøkt og tannlegespørsmål, sykehusvesen, og alminnelige administrasjons- og budsjettspørsmål. Under Helsedirektoratet er det også en rekke institutter og andre organer, bl. a. Statens institutt for folkehelsen.

HELSESTELLETS STEDLIGE ORGANER

Som nevnt ble det allerede i 1860 opprettet lokale helsemyndigheter, i form av sunnhetskommisjoner i alle kommuner, nå kalt *helseråd*. Systemet har et markert demokratisk innslag idet formålet med disse organer var — og er — å vekke almenhetens interesse og ansvarskjensle i helsesaker og gi alle lag av befolkningen innflytelse på løsningen av lokale sunnhetsproblemer. I byene skal helserådet være sammensatt av stadslegen (formann), byingeniøren og fire andre medlemmer som velges av bystyret. I landkommunene består helserådet av distriktslegen og enten hele herredsstyret eller et utvalg av dets medlemmer. Det kan også velges to medlemmer som ikke er herredsstyremedlemmer; både for byenes og herredenes helseråd er det bestemt at minst ett av helserådsmedlemmene skal være en kvinne. I hvert fylke (unntatt Oslo og Bergen) er det en *fylkeslege* som fører overtilsynet med fylkets helsestell.

Distriktslegen (eller stadslegen) skal føre tilsyn med distriktets (byens) helse- og sykepleie og føre kontroll med medisinsk personale, medisinske

anstalter og apotek. Han skal også ha tilsyn med de offentlig forpleide sinnssyke. Sammen med helserådet skal han bl. a. sørge for tiltak mot smittsomme sykdommer og kjønnssykdommer, føre kontroll med påbudt vaksinasjon, hygienisk kontroll med næringsmidler, drikkevann, bevertningssteder, boliger, renovasjon, barneverninstitusjoner, tilsyn med blinde og vanføre, helsearbeidet i skolen m. v.

Unntatt fra distriktslegens virkeområde er den offentlige tannpleie. Etter lov om folketannrøkt av 28. juni 1949 blir det etterhvert opprettet embeter som *fylkestannleger* og *distriktstannleger,* først i distrikter med få tannleger bl. a. Nord-Norge. I kommuner der det ikke er innført folketannrøkt vil det de fleste steder være tilsatt en skoletannlege.

HELSEPERSONELLET

Utdanningen av *leger* foregår ved universitetene i Oslo og Bergen. Studietiden og kvalifikasjonskravene er stort sett som i de øvrige nordiske land. Det utdannes årlig 107—110 leger i Norge på ordinær måte, men kapasiteten ved de to medisinske fakultetene er for liten i forhold til behovet. Medisinske kandidater som er utdannet i utlandet, kan få autorisasjon etter tilleggsutdanning i Norge. Dette er aktuelt for 48—50 pr. år. Fordelingen av leger er her som i de fleste andre land ujevn. I Oslo er det 1 lege på 300 innbyggere, i de best stilte landdistrikter 1 på 400 og i de mest vanskeligstilte 1 på 2 000 innbyggere. Det er bl. a. den spredte bosetting og de store avstander som vanskeliggjør en tilstrekkelig legetjeneste i visse distrikter av landet. Helsedirektoratet har nylig tatt aktive skritt for å fremme en bedre fordeling av legene, men tvangstiltak (beordning) som det var lovhjemmel for en kortere tid etter krigen, er for tiden ikke aktuell politikk.

Også når det gjelder *tannleger* er tilgangen utilstrekkelig og fordelingen ujevn. Som en midlertidig ordning har Stortinget tillagt nyuteksaminerte kandidater 18 mndr. plikttjeneste.

I hver by og hver landkommune er det *jordmødre,* dels som privatpraktiserende, dels som ansatte ved sykehus og fødehjem, og dels som offentlige distriktsjordmødre. De har to års utdanning ved jordmorskoler (kapasitet tilsammen 75 kandidater pr. år) og de er istand til å avlaste legene for arbeid med vanlige barnefødsler. Antallet av jordmødre er f. t. ca. 1 000, derav 675 distriktsjordmødre. Denne billige og gode fødselshjelp har bidratt til den lave barnedødlighet i Norge. I stigende grad foregår nå fødslene på klinikk.

Det høyere apotekpersonalet, *apotekere* og *farmasøyter,* har fire års universitetsutdanning og landets 279 apotek er underkastet den samma

Fra Universitetets Odontologiske Institutt, Oslo der studentene i 3 og 4 studieår gir fri tannlegebehandling til publikum. Alt arbeid utføres under kontroll av øvede tannleger

strenge kontroll som i de øvrige nordiske land. Drift av apotek er avhengig av offentlig bevilling. Dessuten er i Norge import og engros-salg av legemidler sentralisert gjennom et statsmonopol, Norsk Medisinaldepot, i henhold til en lov av 1953.

Utover hele landet arbeider *helsesøstrene,* de fleste knyttet til helserådene og fylkeslegekontorene. De blir i dag utdannet ved Statens helsesøsterskole som ble grunnlagt i 1948. Helsesøsterordningen er gammel, men bygger i dag på en lov av 28. juni 1957.

Utdanningen av *sykepleiere* foregår både ved offentlige og private sykepleierskoler. Det er for tiden 30 slike grunnskoler som kan motta tilsammen 1 355 nye elever pr. år. Etter en lov av 8. januar 1960 skal Kongen godkjenne læreanstalter til utdanning av sykepleiere som søker offentlig godkjenning (av Sosialdepartementet).

Sykegymnaster (fysioterapeuter) utdannes ved to godkjente skoler, Oslo Ortopediske Institutt og Norsk Mensendieckskole a/s. Etter en lov av 13. juli 1956 skal sykegymnaster godkjennes av Sosialdepartementet.

Sykehuskuratorer har som regel 2 1/2 års sosialarbeiderutdanning fra en av de tre sosialskolene i Norge.

KAMPEN MOT HOVEDSYKDOMMENE

Selv om helsearbeidet omfatter enhver sykdom eller sykdomsrisiko er det visse former som særlig har krevet samfunnets organiserte innsats.

Tuberkulosen var lenge den alvorligste folkesykdomen og en lov av 8. mai 1900, som fremdeles gjelder, pålegger legene streng meldeplikt og helserådsordføreren plikt til smitteforebyggende forholdsregler når tilfellet blir rapportert, foruten hans vanlige plikt til å oppspore tuberkulosetilfelle. Hva behandlingen angår har de nye og effektive metodene krevet omlegging av tuberkuloseinstitusjonene. Tuberkulosehjem og sanatrier blir i stigende utstrekning erstattet med lungeavdelinger på sentralsykehus, hvor moderne medikamentbehandling og spesialistsamarbeid ligger særlig godt til rette. Utgiftene til opphold og behandling dekkes nå for det meste over syketrygden. Det forteller en del om helbredelsesfrekvensen at det ved utgangen av 1960 var 1 100 senger på tuberkuloseavdelinger som var belagt med ikke-tuberkuløse pasienter. Som ledd i behandlingen drives et omfattende arbeid med å føre de tuberkuløse og ex-tuberkuløse tilbake til arbeidslivet, men samtidig føres en utstrakt tilbakefallskontroll. Det forebyggende arbeid på denne sektor drives særlig av Statens skjermbildefotografering, som undersøker større befolkningsgrupper. Pliktig skjermbildekontroll, tuberkulinprøving og BCG-vaksi-

nasjon kan pålegges visse deler av befolkningen etter en lov av 12. desember 1947.

Epileptikere utgjør ikke noen stor gruppe, men sykdommens art krever en ganske omfattende institusjonell omsorg. Den bygger i dag på en lov av 28 juli 1949. Hovedinstitusjonen er statens sykehus for epileptikere. Dessuten har Rikshospitalet en poliklinikk for epileptikere med sengeplasser for observasjonstrengende pasienter, men det har vært nødvendig å legge opp for epileptikeromsorgen en landsplan som forutsetter nye avdelinger ved Statens epileptikersykehus, pleiehjem for kronikere og observasjonsgrupper ved nevrologiske avdelinger.

Omsorgen for de *åndssvake* var før krigen helt utilstrekkelig, men i etterkrigsårene er denne sak omfattet med sterkt økende interesse av myndigheter og organisasjoner og av almenheten ellers. Det er samlet inn 80 millioner kroner og lagt en landsplan for utbyggingen. Situasjonen i 1962 var at ca. 3 750 åndssvake var under omsorg, mens tallet på de omsorgstrengende er ca. 10 000. Men med det raske tempo i utbyggingen blir det 300—400 nye sengeplasser pr år. Utgiftene ved opphold på godkjente hjem betales av staten på grunnlag av en lov av 28. juli 1949. De av de evnesvake som har en IQ over 55 får undervisning i spesialskoler som sorterer under Kirkedepartementet. For dem som ikke kan nyttiggjøre seg slik undervisning, sorterer omsorgen under Sosialdepartementet, Helsedirektoratet.

Hjelpen til de *sinnslidende* har i mange år bygget på den første helselov i landet, sinnssykeloven av 1848. Den var langt inn i vårt århundre regnet som forbilledlig, men finansieringen og institusjonsutbyggingen sviktet. Den er nå avløst av en ny lov om psykisk helsevern av 28. april 1961. Loven omfatter undersøkelse, behandling og pleie i ulike institusjoner som alle skal være spesialisert for psykiatri. Også forvern og ettervern foreskrives i loven. Plikten til å sørge for at folk som trenger det skal komme under det psykiske helsevern, påhviler fylkeskommunen sammen med bykommunene i fylket. En sinnslidende som har evnen til selv å ta bestemmelsen, kan begjære seg innlagt på psykiatrisk sykehus. Hvis den sinnslidende eller vedkommendes nærmeste ikke selv sørger for nødvendig innlegging til psykiatrisk behandling, plikter det offentlige å gripe inn. Antallet alvorlig sinnslidende i Norge var i 1962 17 300 (dvs. 5 pr. 1 000 innbyggere). Av disse var 8 250 i psykiatrisk sykehus. Utgiftene til det psykiske helsevern dekkes ved kurativ behandling over den alminnelige syketrygd og ved pleiekasus av fylket og staten i fellesskap.

Barn med tilpassingsvansker representerer en av barnevernets viktigste oppgaver (se kap. II og VII), men i et stort antall av tilfellene antas år-

sakene å ligge på det psykiatriske eller spesielt psykologiske plan. Derfor er også helsestellet blitt stadig sterkere engasjert i dette arbeid, ved en barnepsykiatrisk avdeling på Rikshospitalet, ved det private Barnepsykiatrisk Institutt i Oslo, og ved rådgivningsklinikker i enkelte større byer. Det er nylig etablert et observasjonshjem på Sogn ved Oslo, og det tas sikte på å få en barnepsykiatrisk sykehusavdeling i hver av de fem landsdeler, og en barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk i hvert av de 20 fylkene.

Kampen mot tannsykdommene er etter krigen blitt en statsoppgave, bygget på loven om folketannrøkt av 28. juli 1949, jfr. det som foran er sagt om distriktstannleger og fylkestannleger.

Andre medisinale tiltak. Det vil føre for langt å gå inn på de mange øvrige oppgaver i helsestellet, selv om det er nye trekk i bildet både generelt innenfor hygienen og næringsmiddelkontrollen og på spesielle felter som abortlovgivningen (lov av 11. nov. 1960 om svangerskapsavbrott i visse høve). Det må være nok å si at også ved andre sykdomsgrupper enn de her nevnte, kreft, hjertekarsykdommer, reumatiske lidelser, nervøse sykdommer m. v. foregår behandling, forskning og opplysningsarbeid som et fruktbringende samarbeid mellom Helsedirektoratet, Universitetene, frivillige helseorganisasjoner og helsepersonellets yrkessammenslutninger.

IV. Arbeidslivet

Foran har vi sett hva samfunnet gjør for å sikre den oppvoksende slekt mot vansker som kan hemme dens sunne utvikling. Men like viktig er det at de unge får en god start når de skal inn i arbeidslivet.

YRKESVALG OG YRKESOPPLÆRING

Før de unge velger et bestemt yrke har de høve til å få opplysninger av en kyndig yrkesrettleier om mulighetene innenfor de ulike yrker. De fleste store kommuners arbeidskontorer har yrkesrettleier knyttet til seg, mens dette arbeidet ved de øvrige arbeidskontorene er overlatt andre tjenestemenn.

Planen om en utvidet adgang til yrkesopplæring forelå allerede før krigen. Yrkesskoleloven ble vedtatt i mars 1940, men kunne først settes ut i livet i 1945. Omtrent samtidig ble det utarbeidet en landsplan som tok sikte på å styrke yrkesopplæringen. Før krigen hadde Norge 102 yrkesskoler, og i 1957 var dette tallet kommet opp i 207, av dem 155 verk-

sted- og lærlingeskoler. Formålet er å gi ungdommen teoretisk undervisning før den faglige sysselsettingen tar til. Men også opplæring i bedriftene tillegges stor vekt. I 1950 fikk vi lov om lærlinger som pålegger bedriftene et vidt-rekkende ansvar for at lærlingen får den opplæring han etter lønnen og kontrakten har krav på. Således er det pålagt bedriften å påse at lærlingens kost og losji er forsvarlig dersom han bor utenfor hjemmet, og lærlingen skal ha full lønn under sykdom. Lærlingen har krav på permisjon med full lønn for å gå på lærlingeskolen, og bedriften har ansvar for at lærlingen deltar i undervisningen.

ARBEIDERVERN

Gode og trygge arbeidsvilkår blir i dag ansett som nødvendige, både av arbeidsgivere og lønnstakere; men dette syn er resultatet av en lang utvikling. Den første lov om arbeidervern i Norge skriver seg fra 1892 og loven omfattet bare fabrikkarbeidere. Et så sentralt punkt som arbeidstidens lengde var imidlertid ikke berørt for voksne arbeideres vedkommende. I 1910 ble det vedtatt en ny lov som også omfattet arbeidere utenfor industrien, og samtidig ble arbeidstilsynet styrket og i 1914 ble et sentralt sjefinspektorat, nå Direktoratet for *Statens Arbeidstilsyn* opprettet. Men på den tiden var arbeidstiden fremdeles forholdsvis lang. I 1915 ble 10-timers dagen lovfestet, og først etter første verdenskrig ble 8-timers-dagen lovfestet med virkning fra 1. januar 1920. 16 år senere vedtok Stortinget en ny arbeidervernlov som var vidtgående etter den tids målestokk, men i årene etter annen verdenskrig viste det seg at den tekniske, økonomiske og sosiale veksten gjorde det nødvendig å tilpasse arbeidervernloven etter de nye forhold. I desember 1956 vedtok Stortinget den någjeldende lov om arbeidervern som gjelder for enhver bedrift som sysselsetter arbeider eller som bruker mekanisk drivkraft på én HK eller mer. Unntatt fra loven er fiske, jordbruk, sjøfart, luftfart og husarbeid hvor det til dels gjelder egne lover.

Arbeidsgiveren er etter loven forpliktet til å sørge for sunne og trygge arbeidsforhold, slik at arbeideren er vernet mot skade på liv og helse. Om *arbeidstiden* heter det — etter en endring i 1959 — at den i regelen ikke må være over 45 timer i uken, og den må fordeles slik at den ikke overstiger 9 timer i døgnet. Overtidsarbeid må ikke utgjøre mer enn 25 timer i fire på hverandre følgende uker. Arbeidervernloven fastsetter *forbud mot nattarbeid* og den er en av de få sosiale lover i verden som fastsetter slikt nattarbeidsforbud for mannlige såvel som kvinnelige arbeidstakere. Noen arbeidsområder er unntatt i loven, og dessuten kan myndighetene gi dispensasjon i særlige tilfelle. Når det gjelder *kvinners arbeid* har ar-

beidervernloven bare én særlig bestemmelse, i forbindelse med barnefødsler. Kvinne som har født barn skal være fri arbeidet de første seks uker etter fødselen, og dette fravær er obligatorisk. Videre er hun berettiget til å kreve seks ukers permisjon i tillegg, før eller etter fødselen. Det er forbudt for arbeidsgiveren å si opp en kvinnelig arbeider p. g. a. graviditet eller barnefødsel. Strenge regler gjelder for *unge arbeidstakere*. Barn, dvs. alle som ikke har fylt 15 år, må ikke nyttes til arbeid. Et unntak gjelder for barn over 12 år som sysselsettes med tørking av torv, fisketørking i fri luft, ombringelse av varer o. l. Ungdom, alle mellom 15 og 18 år, må ikke nyttes til å passe farlige maskiner. For ungdom gjelder det videre at arbeidstiden skal være ordnet slik at unge arbeidere får fri minst 12 sammenhengende timer mellom to arbeidsperioder.

Endelig inneholder loven bestemmelser om arbeidslønn, oppsigelse, arbeidsreglement og arbeidstilsyn. En sentral bestemmelse er forbudet mot at en arbeidstaker blir oppsagt uten saklig grunn.

Tilsynet med at bestemmelsene i loven overholdes blir utført av Statens Arbeidstilsyn og de lokale arbeidstilsyn. Enhver som er knyttet til bedriften er forpliktet til å gi alle de opplysninger som må anses å være påkrevd for utøvelsen av tilsynet.

Et viktig led i arbeidervernet er den frivillige organisasjonen »Vern og Velferd». Den bygger på samarbeid mellom arbeidsgivere, fagforeninger, offentlige institusjoner og privatpersoner om sikkerhet på arbeidsplassen, og virkemidlet er særlig en utstrakt opplysnings- og utdanningsvirksomhet.

FERIE MED LØNN

Ferieloven av 1947 bestemte at alle arbeidstakere hadde krav på fri 18 arbeidsdager i tiden 16. mai det ene år til 15. mai det neste (ferieåret). Minst to tredjedeler av ferien skulle gis i sammenheng i tiden 16. mai—30. september, men den resterende del innen utgangen av ferieåret. Arbeidstakere med års-, måneds- eller ukelønn som har vært i bedriften hele perioden (opptjeningsåret) har krav på lønn i ferien med tillegg av en halv ukelønn. Dag- og timelønte arbeidere får feriegodtgjøring med 7 ½ % av arbeidsfortjenesten i opptjeningsåret. Med hjemmel i ferieloven er det opprettet et offentlig fond, Feriefondet, som gir tilskott til tiltak som fremmer en god utnytting av ferien. Som en prøveordning yter fondet også erstatning til arbeidstakere som taper opptjent feriegodtgjøring på grunn av arbeidsgivers konkurs eller insolvens.

En lovrevisjon som nylig er vedtatt vil fra 1965 øke feriens lengde til fire uker. Likeså vil den spesielle feriegodtgjøring bli noe økt.

Fritidssysler
og småbåter
i norsk skjærgård

Påsketur, Norge

VERN OM ABBEIDSFREDEN

I Norge som i de øvrige nordiske land er det fri organisasjonsrett. Flertallet av arbeidstakerne er organisert, og de aller fleste konflikter i arbeidslivet blir løst gjennom forhandlinger mellom organisasjonene. Forhandlinger mellom Arbeidsgiverforeningen og Landsorganisasjonen følger Hovedavtalen mellom disse to hovedorganisasjoner.

For de tilfeller da partene ikke blir enige, har det offentlige etablert visse organer til behandling av tvister. Arbeidstvistloven skiller mellom to typer av tvister, rettstvister (tvister om krav som bygger på en bestående tariffavtale) og interessetvister (tvister om nye lønns- eller arbeidsvilkår, med andre ord, om en ny tariffavtale). En *rettstvist* kan ikke søkes løst gjennom arbeidskamp, den må bringes inn for en egen domstol, Arbeidsretten, som avgjør tvisten med endelig virkning. En *interessetvist* skal behandles av et offentlig meklingsorgan, Riksmeklingsmannen, som kan nedlegge forbud mot arbeidsstans så lenge meklingen pågår. Er det lagt ned slikt forbud kan hver av partene kreve meklingen avsluttet 10 dager etterpå. Fører meklingen ikke fram, kan partene i fellesskap bringe tvisten inn for et voldgiftsorgan, Rikslønnsnemnda. Blir dette ikke gjort vil vanligvis tvisten bli søkt løst gjennom arbeidsstans.

Undertiden vil en arbeidsstans føre til så store skadevirkninger for samfunnet at myndighetene vil se det som sin plikt å gripe inn. Såfremt det i et slikt tilfelle ikke er mulig å få partene til å gå med på en frivillig ordning, kan det vedtas en særlov som forbyr arbeidsstans og som henviser tvisten til avgjørelse ved tvungen voldgift.

I april 1964 ble en av de største arbeidskonflikter etter krigen forhindret ved en lov om at saken skulle avgjøres ved voldgift.

Når det gjelder spørsmål om likelønn til kvinner og menn for arbeid av samme verdi er det opprettet et treparts-sammensatt organ, Likelønnsrådet, som har til oppgave å stimulere en utvikling i retning av full likelønn.[1]

FULL SYSSELSETTING

Uenigheten mellom de ulike politiske partier i etterkrigsårene har i alt vesentlig dreiet seg om økonomiske spørsmål. Likevel har det stort sett rådd enighet om et hovedmål for regjeringens økonomiske politikk: full sysselsetting. Dette var bakgrunnen for en ny grunnlovbestemmelse (§ 110 av 1954) som pålegger statsmyndighetene å legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan skaffe seg utkomme ved sitt arbeide. — Nærmere regler for de tiltakene myndighetene skal sette iverk

[1] Etter en nylig inngått rammeavtale mellom Landsorganisasjonen og Norsk Arbeidsgiverforening vil likelønn i arbeidslivet være gjennomført i 1967.

for å trygge en jevn og høy sysselsetting framgår av lov om sysselsetting av 1947. Til å sette iverk disse tiltakene er det et eget sentralt organ, Arbeidsdirektoratet, som sorterer under Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Oppgavene for arbeidskraftmyndighetene er mange. En av dem er *planlegging og forskning*. Vedkommende organer samler opplysningsmateriale om sysselsetting, arbeidsløshet og ledige stillinger. De analyserer årsakene til svingningene i sysselsettingen og avgir rapporter om stillingen på arbeidsmarkedet, legger fram planer med sikte på å opprettholde full sysselsetting og holder seg orientert om planene til de lokale myndigheter og de private arbeidsgivere. Den viktigste praktiske oppgaven er *arbeidsformidlingen* som sorterer under Arbeidsdirektoratet og iverksettes av fylkesarbeidskontorer og lokale arbeidskontorer. I 1961 gikk den kommunale arbeidsformidlingen over til å bli statlig, og disse kontorer er blitt styrket for oppgaven å skaffe rette person til rett arbeidsplass. Dette er en krevende oppgave selv under gunstige konjunkturer. I mange distrikter under industriell utbygging har det lenge vært merkbar mangel på arbeidskraft. I andre distrikter har det vært sesongmessig arbeidsløshet, særlig i vinterhalvåret — og mest i de tre nordligste fylker. Myndighetene har to virkemidler mot dette, nemlig *arbeidsløshetstrygden* (se avsnittet nedenfor under sosial trygd) og *statsbevilgninger* som Stortinget gir til særlige sysselsettingstiltak hvert år. Bidragene gis til å få i gang vegarbeid m. v. som kan absorbere ledig arbeidskraft, men det kan også gis bidrag som fremmer arbeidskraftens mobilitet, f. eks. bidrag til de individuelle arbeidere i forbindelse med flytting til ny arbeidsplass. Likeså kan det gis bidrag til yrkesopplæring og omskolering.

En viktig og stadig mere presserende del av Kommunal- og arbeidsdepartementets virksomhet er *områdeplanleggingen* som er knyttet til spesielle kontorer i de fleste fylkene. Det er fra 1963 en egen avdeling for områdeplanlegging og distriktsutbygging i departementet.

ATTFØRING (REHABILITERING) AV DE HANDICAPPEDE

I de senere år er det lagt stadig større vekt på å gjøre invalider og andre yrkesvalghemmede til selvforsørgende og tilfredse samfunnsmedlemmer. En rekke myndigheter og organisasjoner samarbeider om slike tiltak og arbeidet er koordinert i et Sentralråd for yrkesvalghemmede under Kommunal- og arbeidsdepartementet. I arbeidet med å skaffe yrkesvalghemmede passende sysselsetting nytter man dels de vanlige organer for arbeidsformidling og dels særlige institusjoner. Til arbeidskontorene er det mange steder knyttet spesielle *arbeidskonsulenter* som tar seg av denne

Paraplegiker (Th 4) siden 1953; nå og fremdeles i ordinært arbeid i telefonanlegg.
Bilde fra Statens attføringsinstitutt i Oslo

Dobbelt amputert sveiser i arbeid. Statens attføringsinstitutt i Oslo

form for arbeidsformidling. Yrkesvalghemmede får i stor utstrekning undervisning og opplæring i ordinære skoler sammen med vanlige arbeidsføre. Men undertiden går de til spesialskoler som det offentlige har opprettet for bl. a. blinde, døve og evnesvake. For vanføre er det i Oslo en sentral yrkesskole og klinikk — Sophies Minde — med 90 elevplasser. Dessuten driver frivillige organisasjoner enkelte skoler for yrkesvalghemmede. Myndigheter og organisasjoner samarbeider også for å skaffe denne gruppe arbeidstakere *vernet sysselsetting* ved å bygge lokaler hvor de yrkesvalghemmede kan arbeide og bo under forhold som gjør dem minst mulig utsatt for fysiske ulemper. Det viktigste tiltak for yrkesvalghemmede etter krigen er *Statens attføringsinstitutter,* nå i Oslo, Bergen og Trondheim. De mottar yrkesvalghemmede med så store handicaps at de trenger en særlig inngående og allsidig behandling før de velger yrke og arbeid. Det gjelder bl. a. dem som er blitt invalider etter arbeidsulykker, eller som er rekonvalesenter etter tuberkulose. Instituttene har en omfattende stab av fagfolk — leger, sykegymnaster, pleiersker, attføringskonsulenter, yrkesrettleiere, sosialsekretærer og psykologer. Videre har instituttene allsidig teknisk utstyr og til dette undervisningsledere, faglærere og instruktører. Treningsprogrammene omfatter alle former for teoretisk og praktisk undervisning, og — det er ikke det minst viktige — tar spesielt sikte på å stimulere pasientens egen vilje og livsmot.

V. Trygder og pensioner

Selv om man stort sett kan si at det i etterkrigsårene har vært arbeid nok for alle som har villet gjøre en innsats i produksjonslivet, har man ikke kunnet unngå — og vil vel heller ikke i fremtiden unngå — at det i det moderne samfunn oppstår situasjoner og hendinger som gjør at inntekten av eget arbeid blir utilstrekkelig eller faller helt bort.

Planen for en samlet utbygging av hele vårt trygdesystem ble trukket opp i en melding til Stortinget i 1948, Folketrygdplanen. I løpet av de årene som er gått er en rekke trygder bygget videre ut og nye er kommet til. Planens målsetting ble nådd — hva lovgivningen angår — da Stortinget i 1960 vedtok med virkning fra 1. januar 1961 en uføretrygd som omfatter hele folket.

De sosiale trygdene omfatter foruten de som allerede er nevnt i kapittel II (barnetrygd, enke- og morstrygd og forsørgertrygd) syketrygd, alderstrygd, yrkesskadetrygd, uføretrygd og arbeidsløshetstrygd. Hertil kommer krigspensjoneringene, pensjonsordninger for sjømenn, fiskere og skogs-

arbeidere, samt statens og kommunenes pensjonsordninger for sine tjenestemenn og arbeidere.

SYKETRYGD

Den viktigste og også en av de eldste sosiale trygdene, nemlig syketrygden, ble etablert i Norge i 1911. Senere har syketrygdordningen gjentatte ganger vært omarbeidet fram til 1956 da tvungen syketrygd ble innført for alle som har bopel i landet. Hustruer og barn under 18 år er trygdet som familiemedlemmer.

Til de viktigste ytelser som hører inn under syketrygden er legehjelp, fri behandling i sykehus, jordmorhjelp, opphold i mødrehjem, barselhjelp, nødvendig syketransport og gravferdsstønad. Dessuten gir syketrygden støtte til fysioterapeutisk behandling, spesialbehandling av talevansker, nødvendige medisiner, opphold i autorisert attføringsinstitutt osv. Denne trygden betaler også dagpenger under sykefravær. De trygdede får dette utbetalt på grunnlag av arbeidsinntekten. Sykepengene er kr. 3,— pr. dag i laveste gruppe (kr. 2 000,— —3 000,— i årlig inntekt), og kr. 19,— pr. dag i den høyeste gruppen (over kr. 25 000). Tillegg betales for hustru og barn under 18 år når de forsørges av den trygdede. Sykepenger betales i opptil 104 uker, og ved tuberkulose, kreft og enkelte andre sykdommer også ut over dette tidsrom.

Syketrygden finansieres ved individuelle og kollektive premier til sykekassene. Den individuelle premien veksler med inntektsgruppene. Normalpremien er kr. 2,20 pr. uke i laveste gruppe og kr. 10.00 i høyeste. I tillegg til premien betaler kommunen 25 % og staten 20 % av medlemspremien, og for arbeidstakere betaler arbeidsgiveren dessuten 75 %.

Syketrygden administreres lokalt av trygdekassene med Rikstrygdeverket som den sentrale myndighet.[1]

ARBEIDSLØSHETSTRYGD

Den obligatoriske arbeidsløshetstrygd etter lov av 28. mai 1959 omfatter i dag mer enn 850 000 personer eller omlag 4/5 av alle lønnstakere. Av disse er ca. 49 000 dekket av arbeidsløshetstrygden for sjømenn i utenriks fart.

Trygden yter dagpenger under arbeidsløshet, hjelp til reise og flytting, familietilskott (ved delt husholdning), hjelp til leveveg og lønnstilskott til hjelpearbeid. Trygden yter også stipendier til yrkesopplæring. Videre betaler trygden den arbeidsløses premie til syketrygden og enkelte andre

[1] Ved avtale mellom Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsgiverforening er det innført en privat sykelønnsordning for en del faggrupper. Etter denne betales det *tilleggssykepenger* på opptil kr. 10,— pr dag i inntil 78 uker.

sosiale trygder i den tiden han får dagpenger av arbeidsløshetstrygden. For å få dagpenger må den trygdede enten ha vært i arbeid i minst 30 uker i løpet av det siste stønadsår eller 45 premieuker i løpet av de 3 siste avsluttede stønadsår. (Et stønadsår er tiden fra 1. oktober det ene år til og med 30. september neste år.)

Dagpenger utbetales normalt i maksimum 20 uker i løpet av et stønadsår. For de første 7 dager den trygdede har vært arbeidsløs og meldt som arbeidssøker, betales til vanlig ikke dagpenger. Dagpengene utgjør fra kr. 3,— til kr. 19,— pr. dag etter inntektsgruppe (syketrygdklasse). For den som forsørger ektefelle eller barn under 18 år, økes dagpengene med kr. 2,— for hver av de forsørgede. På visse vilkår gis det et ekstra tillegg på kr. 2,— pr. dag til hjelp i huset. For å få dagpenger må den arbeidsløse være arbeidsfør og villig til å ta hvilket som helst arbeid som arbeidsnemnda finner høvelig for ham. Den tid en trygdet mottar dagpenger av trygden må han videre stadig holde seg i kontakt med arbeidsformidlingen.

Trygden finansieres for størstedelen ved premier som betales av arbeidstakere og arbeidsgivere med en halvpart på hver. Administrasjonen ligger under Arbeidsdirektoratet.

YRKESSKADETRYGD

En ny lov av 11. desember 1958 om yrkesskadetrygd tok til å gjelde fra 1. januar 1960. Loven gjelder i første rekke personer som tidligere gikk inn under ulykkestrygdene for industriarbeidere, sjømenn og fiskere. Videre dekker loven alle arbeidstakere som f. eks. hushjelper, funksjonærer m. v. og likeså skole-elever. Selvstendige næringsdrivende kan tegne frivillig trygd, eventuelt kollektivt for bestemte grupper.

Trygden dekker ca 1 800 000 pliktig trygdede, av dette 245 000 funksjonærer, 153 000 formenn og 450 000 skolelever og studenter. Fra 1961 går også militærpersoner inn under trygden.

Yrkesskadetrygden gir stønad ved ulykker som inntreffer i arbeid og ved yrkessykdommer. Stønad ytes i form av skadekur, attføring til arbeidslivet, uførepensjon, spesielle tillegg for uføre som trenger tilsyn og pleie, enkepensjon, barnepensjon og på visse vilkår pensjon til etterlattes foreldre og søsken. Utenom pensjonen kan ervervsuføre få kontantbidrag som hjelp til selvhjelp for å komme i gang med et erverv. Likeså kan både uføre og enker søke om å få utløst en del av kapitalverdien av pensjonen til liknende formål. — Uførepensjonen regnes ut på grunnlag av vedkommendes arbeidsinntekt, avgrenset oppover til kr. 20 000. Den trygdedes arbeidsinntekt er for enkelte yrkesgrupper normert i loven til kr.

8 000. I slike tilfelle kan den trygdede om han har høyere inntekt tegne frivillig tilleggstrygd. — Uførepensjonen skal vanligvis fastsettes på grunnlag av en ervervsmessig invaliditetsvurdering. Pensjonen utgjør ved fullstendig tap av ervervsevnen 60 % av den trygdedes arbeidsinntekt. Til pensjonen ytes forsørgingstillegg for barn med 900 kroner for hvert barn under 18 år. For uføre som trenger særlig tilsyn og pleie kan det gis et tillegg til pensjonen på inntil kr. 2 400,— om året. — Enkepensjonen er 40 % av den trygdedes arbeidsinntekt. Har enken omsorg for barn under 18 år med rett til pensjon, ytes enkepensjon fra mannens død. I motsatt fall ytes enkepensjonen først fra enkens fylte 40 år.

Yrkesskadetrygden finansieres ved premier fra arbeidsgivere og selvstendig næringsdrivende som egner frivillig trygd. — For skolebarn og studenter som er obligatorisk trygdet, dekker staten premien.

UFØRETRYGD

Den nye loven om uføretrygd er av 22. januar 1960 og trådte i kraft fra 1. januar 1961. Loven bygger på det grunnsyn at en i første rekke bør ta sikte på å hjelpe de uføre tilbake til arbeidslivet, slik at de så langt det er mulig selv blir i stand til å skaffe seg det nødvendige til livsopphold.

Lovgivningen om uføretrygd omfatter alle norske statsborgere, utenlandske flyktninger og andre utlendinger. For sistnevnte gruppe gjelder særlige vilkår om oppholdstid dersom uførheten er oppstått før vedkommende tok opphold her i riket. Ufør etter loven er den som etter å ha gjennomgått hensiktsmessig behandling viser seg å ha alvorlige og varige, objektivt registrerbare symptomer på sykdom, skade eller lyte. Personer som er mer eller mindre uskikket i arbeidslivet på grunn av alkoholisme, narkotikamissbruk, kriminelle tilbøyeligheter m. v., faller utenfor trygden. Slike personer skal etter forutsetningene få spesialbehandling så de etter hvert kan finne seg til rette igjen i samfunnet.

Etter loven ytes en *grunnstønad* på kr. 600,— for året til ufør som har fylt 15 år, når uførheten fører med seg ekstrautgifter av betydning. Unntaksvis ytes større grunnstønad. Videre skal det etter loven ytes en *hjelpestønad* på kr. 720,— i året til den som på grunn av uførheten må ha særskilt tilsyn og pleie eller hjelp i huset. Den uføre kan ellers etter loven — som hjelp til selvhjelp — få bidrag eller lån for å komme i gang med et erverv eller til formål som har avgjørende betydning for hans ervervsmuligheter. — Når det gjelder *selve uførepensjonen* stiller loven andre og strengere krav. For å få rett til uførepensjon må den uføre ha fylt 18 år og i tilfelle han er i stand til det først ha gjennomgått arbeidstrening, yrkesopplæring eller annen form for attføring. Når det så viser seg at han

trass i attføringstiltakene ikke er i stand til å yte mer enn en tredjedel av normal arbeidsinnsats på et arbeidsområde som høver for ham, kan han få pensjon. Således må det foruten medisinsk uførhet også foreligge 2/3 ervervsmessig uførhet.

Spørsmålet om det er mulig å føre den uføre tilbake til arbeidslivet skal tas opp så tidlig som råd er og senest etter utløpet av det tidsrum på 52 uker da han i tilfelle har hevet sykepenger under arbeidsuførhet etter syketrygdlovens regler. — Nærmere regler om attføringen og økonomisk stønad i samband med denne er gitt i *loven om attføringshjelp,* også av 22. januar 1960. Attføring kan skje på forskjellige måter og vil omfatte enhver form for arbeidstrening og yrkesopplæring. Det ytes dagpenger med kr. 14 pr. dag med visse tillegg for familiemedlemmer.

Det er regnet med at i alt 70 000 personer vil komme til å gå inn under uføretrygden. De årlige utgifter er anslått til omlag 340 millioner kroner. Etter loven skal utgiftene dekkes ved premier og tilskott på samme måte som etter alderstrygdloven.

Administrasjonen av uføretrygden og attføringstiltakene er lagt under Rikstrygdeverket og trygdekassene.

ALDERSTRYGDEN

Siden 1936 har det vært alderstrygd i Norge men ordningen i dag bygger på en lov av 1957. Den gir pensjonsrett uten behovsprøving til enhver som har fylt 70 år så sant vedkommende er norsk statsborger (eller utenlandsk flyktning), og har hatt stadig opphold i riket de siste 5 år før krav om alderstrygd settes fram. Likt med opphold i riket regnes fart med norske skip. Også personer som ikke er norske borgere (eller utenlandske flyktninger) kan få pensjonsrett dersom de har hatt opphold i riket eller fart med norske skip i tilsammen 15 år etter sitt fylte 20. år. Ektepar får ekteparpensjon dersom begge ektefeller har fylt 70 år eller dersom mannen fyller de vanlige vilkår og hustruen har fylt 60 år.

Grunnpensjonen er fastsatt til kr 6 300,— pr. år for ektepar og kr. 4 200 for enslige. Det tillegg til grunnpensjonen som kommunene bevilger vil fortsatt bli gjenstand for behovsprøving i den utstrekning kommunene selv bestemmer det.

Finansieringen av alderstrygden foregår ved premiebetaling og premietilskudd. Medlemspremien er nå felles for alderstrygden, uføretrygden, krigspensjoneringen for sivile, forsørgertrygden for barn, og enke- og morstrygden. Enhver som er trygdet som medlem skal etter den nye ordningen betale en premie som varierer med inntekten. Personer med en inntekt mellom kr. 4 000,— og kr. 6 000,— pr. år betaler kr. 3,30

 Fra et gamlehjem i Oslo, der en eldre kvinne gis instruksjon i prydsøm.

pr. uke; gruppe 2 gjelder inntekter mellom kr. 6 000,— og kr. 8 000,— pr. år med premie på kr. 6,70 pr. uke; gruppe 3 inntekter mellom kr. 8 000,— og kr. 18 000,— med en premie på kr. 10,— pr uke; gruppe 4 inntekter mellom kr. 18 000,— og kr. 25 000,— med en premie på kr. 15,— per uke og gruppe 5 med inntekter over kr. 25 000,— med en ukepremie på kr. 20,—. Kommunene, staten og arbeidsgiverne skal betale et tillegg som utgjør henholdsvis 25, 20 og 125 % av den individuelle premie.

ENKE- OG MORSTRYGD

Den nye loven om enke- og morstrygd som trådte i kraft 1. januar 1965 gir vanskeligstilte enker og ugifte mødre rett til statlig stønad, avpasset etter vedkommendes behov. Stønaden gis i følgende former:

a) Den som trenger utdanning eller opplæring for å bli i stand til å forsørge seg selv, skal i nødvendig utstrekning og etter nærmere regler fastsatt av departementet få dekket utgiftene til dette.

b) En overgangsstønad skal ytes til den som midlertidig er ute av stand til å forsørge seg ved eget arbeid, enten på grunn av omsorg for barn eller fordi hun trenger en omstillingstid. Stønaden er satt til kr. 14,— pr. dag eller samme beløp som alders- og uføretrygdens grunnpensjon for enkeltperson. Ugift gravid kvinne skal ha rett til overgangsstønad også de siste to måneder før fødselen.

c) Den som må overlate tilsynet med barna til andre, skal ha rett til en hjelpestønad på kr. 900 pr. år. I særlige tilfelle kan beløpet forhøyes om de faktiske utgifter er større.

d) Enkepensjon skal ytes til enke som antas ikke å kunne oppnå mer enn 2/3 av normal inntekt i et arbeid som passer for henne. Pensjon er betinget av minst 5 års ekteskap, likevel slik at om enken har barn med avdøde eller omsorg for dennes barn, skal pensjon ytes uansett ekteskapets varighet. Full enkepensjon er satt lik alders- og uføretrygds grunnpensjon for enkeltperson, kr. 3 780 pr. år. Enken skal ha full, 2/3 eller 1/3 pensjon avhengig av hvilken arbeidsinntekt hun forventes å få.

e) En enke skal ved mannens død ha rett til engangsstønad med et beløp som svarer til 1/3 av full pensjon. Når særlig grunner taler for det, skal ugift gravid kvinne tilstås engangsstønad med samme beløp.

Fraskilt hustru skal ha rett til enkepensjon ved mannens død, dersom hun da hadde krav på underhold fra ham. Pensjonen kan ikke være større enn underholdet.

Trygden skal administreres sentralt av Rikstrygdeverket og lokalt av trygdekassene. Søknader forutsettes forelagt de nye sosialstyrer til innstil-

ling. Trygden finansieres gjennom premier fra alle som plikter å betale premie etter alderstrygdloven.

KRIGSPENSJONERING

Etter to krigspensjoneringslover av 13. desember 1946 gis det til militærpersoner og sivile som er rammet eller rammes av sykdom eller skade under krigsforhold dels skadekur på linje med yrkesskadetrygden og dels invalidepensjon (eventuellt enkepensjon). Pensjonene som er gradert etter vedkommendes inntekt, ble ved en endringslov av 18. desember 1964 satt vesentlig opp, slik at de nå ligger mellom kr. 8 688 og kr. 23 340 pr. år.

TJENSTEPENSJONER

Selv om alderstrygden gir et eksistensminimum er det et alminnelig ønske hos alle å få en bedre pensjon. Dette er ved lov ordnet for enkelte grupper av arbeidstakere.[1]

Eldst er ordningen for *statens tjenestemenn og arbeidere*. Statens pensjonskasse som har nærmere 100 000 medlemmer, bygger på tvungent innskott fra medlemmene. Ved oppnådd pensjonsalder (70 år) får medlemmene utbetalt 66 % av lønnen i pensjon. Kassen yter også enkepensjon med tillegg for hvert barn medlemmet har hatt å forsørge.

I 1948 ble det vedtatt en *pensjonsordning for sjøfolk*. Rett til slik pensjon har norske borgere eller personer som har sitt faste hjemsted i Norge og som har fartstid på minst 150 måneder. Pensjonsalderen er satt til 60 år og trygden omfatter også enkepensjon. Utgiftene til trygden dekkes av arbeidstakerne, skipsrederne og staten i fellesskap.

En liknende pensjonsordning ble i 1952 innført for *skogsarbeiderne* og i 1959 for *fiskere*. Også en del mindre yrkesgrupper er kommet inn under statlige pensjonsordninger, bl. a. sykepleiere.

I tillegg til de pensjonsordninger som her er nevnt, kommer så de mange kommunale pensjonskassene som yter pensjon både til kommunale funksjonærer og arbeidere. Videre må nevnes de *private* pensjonskasser og pensjonsforsikringer som er kommet i stand ved mange bedrifter, og med offentlig støtte i form av skattelettelser. Av stor betydning (inntil folkepensjonen blir gjennomført) er også den nye *fellesordningen for tariffestet pensjon (FTP)* som i sin endelige form ble vedtatt av Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsgiverforening høsten

[1] I en Stortingsmelding som er satt fram i april 1964 tar regjeringen opp spørsmålet om å integrere alderstrygden i en fullt utbygget *folkepensjon*. Planen ble med enkelte endringer og suppleringer vedtatt av Stortinget i juni 1965. Se kap. X.

1960. Etter denne vil arbeidstakere i bedrifter som går inn under avtalen (anslagsvis 250—300 000) få etter sitt 70. år en tjenestepensjon som sammen med alderstrygden utgjør ca. 40 % av gjennomsnittlig arbeidsinntekt. Pensjonsordningen finansieres ved premier fra arbeidsgiverne (2/3) og arbeidstakerne (1/3).

OFFENTLIG FORSORG

Det er karakteristisk for utviklingen at forsorgshjelpen, som under navn av fattighjelp engang var det primære virkemiddel i sosialpolitikken, nå nevnes til sist, som det minst viktige tiltak når det gjelder økonomisk hjelp. Riktignok er forsorgslovens grunnprinsipp fortsatt gjeldende — at enhver som mangler midler til livsopphold skal få hjelp av samfunnet. Det ble fastslått i den første fattiglov av 1845 og i den senere forsorgslov av 1900. Men sosialtrygdene har overtatt det meste i Norge som i de øvrige nordiske land, og i dag er det bare en meget liten del av det samlede sosialbudsjett som går til forsorgshjelp (omkring 50 mill. kroner betales av kommunene). Forsorgsloven ble avløst av en ny *lov om sosial omsorg* som Stortinget vedtok i mai 1964. Den bygger fullt ut på prinsippet om differensiert sosial behandling og individuell hjelp til varig løsning av klientens problem. (Se nærmere kap. X.)

VI. Sosial boligbygging

Fram til den annen verdenskrig var staten bare i begrenset utstrekning engasjert i boligplanlegging og boligpolitikk. Boligreising ble først og fremst sett på som en sak for kommunene og for det private initiativ. Men etter krigen var problemene blitt så store at Regjering og Storting anså det nødvendig at staten overtok hovedansvaret for boligreisingen, i nært samarbeid med kommunale myndigheter.

Blant de faktorer som har gjort en slik omstilling nødvendig, kan nevnes: Den alvorlige bolignøden, gjenreisingen etter krigsskadene, mangelen på materialer og arbeidskraft, den store stigningen i byggekostnadene og at det ble nødvendig å innføre en investeringskontroll som bl. a. måtte omfatte boligbyggingen.

VIRKEMIDLENE I BOLIGPOLITIKKEN

I 1946 ble *Den Norske Stats Husbank* opprettet med det formål å bevilge billige lån og støtte til boligbyggingen. Fra 1965 overtok Husbanken også de tilsvarende oppgaver på landsbygda, som hadde vært skjøttet av Små-

bruk- og Bustadbanken. I 1946 ble *Boligdirektoratet* opprettet for å administrere gjenreisingen og boligbyggingen.[1] Under direktoratet er det etablert en ordning med distriktsarkitekter for å kontrollere tegningene til alle hus som får lån i statens boligbanker.

Formålet med låne- og støtteordningene gjennom Husbanken og Bustadbanken var i første rekke å sikre tilstrekkelig og rimelig kreditt til den sosiale boligbygging og gjenreisingen. Statens boligbanker skulle for det meste yte 1. prioritets pantelån, og dekke lån fra bunn til topp (totalfinansiering). Når ordningen med totalfinansieringen ble valgt, var det bl. a. av omsyn til de store krigsskadene i strøk hvor det alminnelige bankvesen var svakt utbygget. Men målsettingen var ikke begrenset til å dekke kredittbehovet. Statsmyndighetene tok også sikte på å bringe kapitalkostnadene så langt ned at familier med vanlige inntekter kunne bli i stand til å skaffe seg en familiebolig på 3 — eller helst 4 — rom og kjøkken til en sosialt forsvarlig leie.

Gjennom de boligpolitiske tiltakene har statsmyndighetene regulert ikke bare omfanget av boligbyggingen, men også i stor utstrekning utviklingen når det gjelder hustype, romstandard og utstyrsstandard. Lån og støtte gjennom de statlige boligbanker ytes bare i samband med bygging av egne hjem enten i form av småhus eller større hus bygget for borettslag der beboerne er eiere. Det er bygget svært lite av privateide utleieeiendommer. Staten eller kommunene bygger heller ikke boliger i noen større utstrekning. Det er videre i første rekke tatt sikte på å få bygget familieboliger. På den annen side har det vært viktig å nytte de disponible ressurser til produksjon av flest mulige leiligheter. Bl. a. ut fra dette hensynet ble det innført forbud mot å bygge eneboliger i byer og tettgrender, samtidig som det ble fastsatt arealgrenser for leiligheter. Disse restriksjoner er senere opphevet. Som nevnt tidligere er nybyggingen sterkt konsentrert om tre- og fireroms leiligheter.

Byggereguleringen har vært gjennomført dels ved materialrasjonering (i de første etterkrigsårene) og dels ved en ordning med byggetillatelser (byggeløyve). Fra 1960 kan helårsboliger føres opp uten byggeløyve men det er innført en registreringsplikt.

BOLIGFINANSIERINGEN

Boligbankene nytter tre typer boliglån, nemlig ordinære rentebærende lån, stønadslån og tilleggslån.[2]

[1] Direktoratets oppgaver vil fra 1966 bli fordelt mellom Husbanken og en avdeling i Kommunal- og Arbeidsdepartementet.

[2] Som nevnt i kap. X har Stortinget i juni 1965 trukket opp nye retningslinjer for kommende års boligpolitikk.

Husbankens ordinære rentebærende lån utmåles i forhold til eiendommens forretningsverdi. Den metode som nyttes er i prinsippet den samme som de private låneinstitusjoner nytter. Det er likevel den forskjell at det ikke uten videre regnes med den oppnåelige markedsleie på lengre sikt, men med en »sosialt forsvarlig husleie». Det er ikke fastsatt noen formues- eller inntektsgrenser for å oppnå ordinære rentebærende lån.

Foruten rentebærende lån kan Husbanken yte et kapitalsubvensjonsbeløp, som kalles *stønadslån*. Lånsøkere som har høyere intekter eller formue enn fastsatt for de ulike strøk, får i Husbanken en redusert kapitalsubvensjon eller den faller helt bort.

Når stønadslån ikke kan innvilges — noe som særlig er aktuelt dersom formues- eller inntektsgrensene er til hinder — kan det ytes et rentebærende tilleggslån, som utmåles etter samme prinsipper som stønadslånet. Etter regler som departementet har fastsatt, skal tilleggslån forrentes med minst 4 ½ % p. a. og avdras med minst 2 % p. a. De rente- og avdragssatser som fastsettes skal være bindende i 5 år.

Med det nåværende kostnadsnivå dekker det rentebærende lån i Husbanken som gjennomsnitt for alle leiligheter omlag 59 % av anleggskostnadene (+ kapitalsubvensjon vel 10 %). Det som byggherren må skaffe til veie, utgjør altså gjennomsnittlig 31 %. I 1961 var den gjennomsnittlige egenkapital pr. leilighet kr. 15 400 i husbank-finansierte hus. Det er store variasjoner for de forskjellige hustyper i ulike distrikter og for individuelt oppførte småhus og boliglaghus.

Et av hovedformålene med låne- og støtteordningen er som allerede nevnt at bo-utgiftene for nye familieleiligheter ikke må bli så store at folk med vanlige inntekter blir sat utenfor.

Renten på boligbankenes ordinære lån har i etterkrigstiden vært 2 1/2 % p. a. inntil 1. januar 1957 da den, med visse unntak for gjenreisingsbygg m. v. ble satt opp til 3 1/2 % for nye lån. I Husbanken er renten bundet i et nærmere bestemt antall år. De første år etter krigen var rentebindingen 25 år. Den ble senere redusert til 15 år, og fra 1. januar 1957 satt ned til 5 år. I forhold til markedsrenten for ordinære pantelån er både den gamle og den nye rentefot en vesentlig subvensjon.

I tillegg til rentesubvensjonen gir det offentlige direkte tilskott til familier med barn. Bustadbanken og Husbanken kan bevilge *renterabatt* for familier som har flere barn under 16 år, som bor i husbankfinansierte boliger, og som har lån til 2 1/2 % rente. Ordningen gjelder bare i de kommuner som vedtar å delta i ordningen og dekker 1/3 av utgiftene.

I samband med renteøkingen til 3 1/2 % ble det innført en ny støtteordning for familier med barn. Denne støtteordning går ut på at lån-

takere med 3 1/2 %-lån i alle kommuner på visse vilkår får såkalt *rente- og avdragstilskott*. Kommunene skal fastsette formues- og inntektsgrenser som vilkår for tilskott og også avgjøre størrelsen av tilskottet, alt innenfor rammer som er fastsatt av departementet. Utgiftene ved denne ordningen dekkes med 4/5 av staten og 1/5 av vedkommende kommune.

Tilskottet kan variere fra kr. 110 pr. barn pr. år i de kommuner der det er dyrest å bygge, til kr. 40,— pr. barn pr. år i de billigste strøk. I de dyreste strøk kan det ytes rente- og avdragstilskott på kr. 110 + 120, til sammen kr. 230 pr. barn pr. år. Tilskottsordningene er begrenset til de første 15 år etter at boligen ble tatt i bruk. Det er nå gitt høve til å innføre en tilsvarende støtteordning når det gjelder boliger som finansieres utenom disse banker.[1]

RESULTATENE FRA FRIGJØRINGEN TIL 1964

Under krigen var det ødelagt 22 000 boliger. Det svarte til mer enn 3 % av alle leilighetene i landet. Til dette kom at all sivil byggevirksomhet var forbudt i krigsårene. Av den grunn ble bare 15 000 boliger bygget ferdig i 1940—1945, og de fleste av dem ble ført opp i 1940. Det skapte særlig store vansker at forbudet mot å bygge boliger ble innført på et tidspunkt da det var ekstraordinært stort behov for nye boliger. Store grupper av unge mennesker nådde i disse årene opp i gifteferdig alder, slik at tallet på inngåtte giftermål økte med 30 % i 1940-årene sammenliknet med hva tallet var i ti-års-perioden før. Mens den totale befolkning økte med 12 % fra 1930 til 1946, steg tallet på ektepar med 38 % og tallet på leiligheter med 27 %. På tross av krigen var trangboddheten gått ned på disse 16 årene. Men det var få leiligheter i forhold til antall ektepar. Mange unge hadde giftet seg uten å være i stand til å få egen leilighet. En av de viktigste oppgavene etter krigen var derfor å skaffe familiene egen leilighet.

I de første etterkrigsårene skapte mangelen på byggemateriale store vansker for boligbyggingen, og derfor steg tallet på nye boliger svakt til vi nådde førkrigsnivået i 1949—1950. Men fra 1952 økte boligbyggingen fra omlag 21 000 til nærmere 33 000 om året, og i årene 1952—55 ble det i Norge bygget flere boliger i forhold til befolkningen enn i noe annet europeisk land.

Av hensyn til den økonomiske stabilitet måtte investeringene begrenses. Som et ledd i tiltakene ble det fra 1954 satt rammer for de statlige bolig-

[1] Med den framtidige finansieringsordning (se kap. X) vil renterabatten og rente- og avdragstilskottene bli avløst av en ordning med boligstøtte til bl. a. barnefamilier (inntil kr 240 pr år pr barn i nyere — og dyrere — bygg).

bankers årlige utlån. Reduksjonen i boligproduksjonen slo ut i tallene for fullførte leiligheter fra 1955. I de siste år har produksjonen ligget på 27—28 000 leiligheter. I 1964 var tallet henimot 30 000.

Fra 1946 til utgangen av 1964 er det bygget om lag 484 000 leiligheter. Selv om det ennå ikke er oppnådd balanse på boligmarkedet, har boligunderskottet blitt meget sterkt redusert i etterkrigstiden. Fra 1946 til 1964 har nemlig tallet på ektepar økt med over 200 000. Av bruttoproduksjonen av boliger skulle altså henimot 250 000 leiligheter ha blitt nyttet til familier som ikke har hatt leilighet, og til dekking av etterspørselen fra enslige. Etterspørselen etter egen leilighet, særlig fra de enslige har likevel uten tvil økt meget mer enn den skisserte befolkningsutvikling skulle tilsi, bl. a. som følge av den økonomiske utvikling og fordi den store flyttingen til byer og tettgrender medfører en oppsplitting av husholdningene. En følge av flyttingene er at boligunderskuddet er størst i de større byene og i industrisentra under utbygging.

Boligstandarden er blitt vesentlig bedre. Ca. 43 % av de boligene som ble bygget i 1951—55 inneholdt 3 rom, mens 34 % var større og 23 % var mindre leiligheter. I 1956—60 var 36 % av leilighetene på 3 rom og kjøkken, 43 % var større og 16 % mindre. I 1961 var prosentandelen for 4 rom eller mere steget fra 43 til 58 %. Dette er et stort framskritt i forhold til den eldre boligbestand. Til sammenligning kan nevnes at i 1930—46, var 70 % av boligene i byene på 2 rom og kjøkken eller mindre. Når det gjelder landsbygda, har framskrittet mer bestått i bedre kvalitet og bedre utstyr enn i en øking i antall rom.

Den tradisjonelle boligtype i Norge er små trehus for en eller to familier. I de første år ble 3/4 av de nye boligene bygget i tre. I 1960 var andelen minket til 63 %. Eneboligene er den mest alminnelige type.

Når det gjelder utstyrsstandarden og forbedringen av den, kan nevnes at ved folketellingen i 1946 hadde 49 % av alle boligene innlagt vann, 73 % elektrisk kraft og 6 % bad. De tilsvarende prosenter for alle nybygde leiligheter i 1957 var henholdsvis 99 %, 99% og 89 %. Utstyrsstandarden er etter hvert blitt betydelig forbedret også i den eldre boligbestand.

KOOPERATIV BOLIGBYGGING

Den kooperative boligtanken har som mål å organisere boligbyggingen for sine medlemmer. I Norge startet denne kooperasjonen i 1930-årene, og nå er de fleste byer og tettgrender i landet med i den. I Oslo har det store kooperative selskapet OBOS (Oslo bolig- og sparelag) bygget omlag halvparten av de nye boligene. Omlag 25 % av alle nye boliger i

landet er bygget av liknende selskaper. De fleste av boligbyggelagene er nå sluttet sammen i et landsforbund som består av omlag 90 selskaper med omlag 100 000 medlemmer. Sammenslutningen, som har navnet Norske Boligbyggelags Landsforbund, arbeider for å fremme den kooperative boligbyggingen og yter sine medlemmer teknisk hjelp, bl. a. gjennom sitt tekniske kontor og sine arkitekter.

I januar 1960 ble det vedtatt lov om boligbyggelag og lov om borettslag. De nye lovene vil føre til at den praksis som gjennom en årrekke har vært fulgt av de største lagene, også vil komme til å gjelde for de mindre boligbyggelag og borettslag.

VII. Spesielle gruppers problemer

De siste 20—30 årene har brakt store endringer i samfunnsforholdene, i samband med økonomisk vekst, full sysselsetting, forskyvninger i befolkningsstrukturen, urbanisering o. l. Dette har ført til forskyvninger også i den sosialpolitiske målsetting. Mens det »klassiske» arbeidsprogram — å sikre befolkningen mot nød — er løst ved økonomisk framgang, inntektsutjevning og sosialtrygd, er misforhold og vansker i en del spesielle grupper av befolkningen blitt mere iøynefallende. I det følgende skal vi bare se på enkelte hovedgrupper av sosialt handicappede personer hvor samfunnets hjelp har et betydelig omfang.

OMSORGEN FOR DE ELDRE

Alderstrygden er ikke alltid tilstrekkelig til å sikre de eldres velferd, og dette problem får økt vekt ettersom de eldres forholdsmessige del av befolkningen vokser. Til dette kommer at Norge kan vise til en gjennomsnittlig høy levealder (74 år for kvinner og 71 år for menn). Både det offentlige og en rekke frivillige organisasjoner, særlig Nasjonalforeningen, legger ned et omfattende arbeid med å trygge de eldres kår, slik at de både økonomisk og sosialt kan tilpasses en tilværelse uten omfattende ytre problemer, holde seg i god helse og være sysselsatt i den utstrekning de har behov for det. Kosthold og mosjon legges det mye vekt på, og forebyggende arbeid med å holde sykdom borte blir stadig mer aktuelt. Med henblikk på at folk i høy alder skal være aktive og holde seg i vigør så lenge som mulig i sitt eget miljø reises det nå i mange by-strøk spesielle boliger hvor eldre kan få leilighet for en billig leie, og hvor det kan ordnes med forskjellig kollektivservice. Kommunene har nedlagt et betydelig ar-

beid i reising av aldershjem og pleiehjem, men ventelistene er lange. Særlig er pleien av de gamle i hjemmet et stort og til dels uløst problem.

ALKOHOLSPØRSMÅLET

Selv om det gjennomsnittlige forbruk av alkohol i Norge er moderat, er alkoholmisbruk et problem som i mange år har krevet aktpågivenhet og forholdsregler fra samfunnets side. Til dette kommer i de senere år et beslektet problem — misbruk av narkotika — som har et begrenset omfang, men som likevel er viktig p. g. a. de spesielle skadevirkninger som voldes. Både for alkoholmisbrukere og narkomane er det vanskelig å anslå hvor mange som er rammet, men et tall på 40 000 alkoholmisbrukere og 4 000 narkotikamisbrukere (derav 600 morfinister) angir kanskje problemets størrelsesorden. Alkoholisme betraktes nå av fagfolk som sykdom og på dette grunnlag drives et omfattende medisinsk og sosialt arbeid, både av forebyggende og behandlingsmessig art. For statens vedkommende ligger dette arbeid under Sosialdepartementet,[1] med Statens Edruskapsråd og Overlegen for alkoholistomsorgen som utøvende organer. Overlegen (som også arbeider med de narkomane) er sjef for Statens sentralanstalt for alkoholistbehandlingen, Bjørnebekk, hvor det er fire leger i heldagsstilling. Dessuten driver staten to andre kursteder, mens private organisasjoner har 11 kursteder for alkoholskadde menn og 2 for kvinner. Ved siden av dette kommer tilsynshjem, poliklinikker og ettervernshjem. For narkomane er det ett kursted og i 1961 ble det åpnet et større spesialsykehus. Noen av behandlingsinstitusjonene for alkoholister drives av de private organisasjoner Blå Kors og Anonyme Alkoholikere.

På alle felter av alkoholistomsorgen spiller det frivillige arbeid en stor rolle. Et viktig samarbeidsorgan for private og offentlige tiltak er forannevnte Statens Edruskapsråd. På det lokale plan foregår samarbeid og praktisk innsats gjennom edruelighetsnemndene. Disse er opprettet i henhold til en lovbestemmelse om at det i enhver kommune skal være et offentlig organ som har til oppgave å arbeide for bedre edruskapsforhold i kommunen.

Omsetningen av brennevin og vin skjer gjennom det statsdrevne selskap, A/S Vinmonopolet (under Sosialdepartementet), som har enerett til salg av disse varer og enerett til skjenking av brennevin. Omsetningen av disse drikkevarer er belagt med svære avgifter, bl. a. av sosiale grunner.

[1] Våren 1965 la regjeringen fram for Stortinget en plan om å opprette et direktorat for alkoholspørsmål. Stortinget ga i prinsippet sin tilslutning til dette, og planene er nå under nærmere utformning.

For å forebygge alkoholmisbruk har det gjennom mange år vært drevet et omfattende opplysningsarbeid bl. a. gjennom Landsrådet for edruskapsundervisning. Opplysningsarbeidet er ytterligere intensivert i den siste tid ved en spesiell aksjon av Statens Edruskapsråd som trekker inn en rekke viktige organisasjoner (ungdomsorganisasjoner, fagforeninger m. v.). Finansieringen av opplysningsarbeid på alkoholsektoren skjer i stor utstrekning ved statsmidler. At det i arbeidslivet legges stor vekt på tiltak mot alkoholisme framgår av at Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsgiverforening har startet et felles opplysningsorgan, AKAN — Arbeidslivets Komité for Alkoholisme og Narkomani.

Det ble i 1959 opprettet et Statens Institutt for alkoholforskning som har til formål å utføre undersøkelser av alkoholspørsmål med særlig vekt på sosialvitenskapelige problemstillinger.

BARN MED TILPASSINGSVANSKER OG UNGE LOVOVERTREDERE

Den kriminelle lavalderen er 14 år. Barn under denne alderen kan ikke stilles for en straffedomstol, men politiet kan etterforske lovbrott som er gjort av barn under denne alderen. Etter at saken er ferdig etterforsket, kan den enten bli lagt bort eller sendt barnevernsnemnda. Størsteparten av sakene mot unge lovbrytere under 18 år behandles av barnevernsnemnda. Den griper inn og går til vernetiltak når barn under 18 år ved lovbrott viser så dårlig tilpassing at særlige skritt er påkrevd. Reglene i barnevernloven om unge lovbrytere må ses i sammenheng med visse regler i straffeloven og straffeprosessloven.

Når et lovbrott er gjort av en person under 18 år og saken blir etterforsket av politiet, er en sosialundersøking oftest nødvendig. Den kan gjøres av barnevernsnemnda eller et vernelag.

Når politiet skal avhøre et barn under 18 år har en representant for barnevernsnemnda alltid rett til å være til stede, og nemnda skal alltid underrettes så snart etterforskningen settes i gang. Når politiet har sluttet etterforskningen er det påtalemyndigheten som avgjør om forfølgingen skal innstilles, om det skal gis påtaleunnlatelse, eller om saken skal fremmes for domstolene. Barnevernsnemnda har høve til å uttale seg før det blir truffet noen avgjørelse.

Etter barnevernloven kan påtale unnlates for straffbare handlinger som er gjort av barn under 18 år, eller av barn som er anbrakt i eller er utskrevet på prøve fra en spesialskole for barn med tilpassingsvansker eller annet behandlingshjem for slike barn. Avgjørelsen tas av påtalemyndigheten dersom den finner at vedkommende skole i samråd med barne-

vernsnemnda, kan ta passende forholdsregler. Påtale unnlates i omlag 94 % av saker mot lovbrytere i aldersklassene 14—17 år. Dersom tiltale blir reist, kan domstolen i stedet for å idømme straff, overlate til barnevernsnemnda å ta seg av barnet i samsvar med barnevernloven.

Når unge lovbrytere blir overlatt barnevernsnemnda, kan den sette hjemmet (og barnet) under tilsyn, støtte hjemmet økonomisk, sørge for at barnet blir plassert i fritidshjem, at det blir sendt på skole eller får videre utdanning og yrkesopplæring. Nemnda kan også overta omsorgen for barnet og plassere det i fosterhjem eller i en institusjon.

Barn med tilpassingsvansker og unge lovovertredere kan anbringes i spesialskoler. For tiden fins det 6 slike skoler for gutter med plass til 170 og 6 for piker med plass til 124. Administrasjonen hører inn under Kirke- og undervisningsdepartementet. Dessuten administrerer Sosialdepartementet 2 verneskoler for gutter, og en verneskole for piker er på planleggingsstadiet. Verneskolene skal ta imot vanskelige tilfelle der psykiatrisk-psykologisk hjelp er nødvendig. Til verneskolene er det knyttet psykiater, psykolog og sosialkuratorer. Institusjoner på helsesektoren er behandlet foran under kapittel III.

Når en sak er kommet for retten, kan resultatet bli at det idømmes fengselsstraff, men overfor lovovertredere under 18 år har retten som regel gjort denne straff betinget. I en del tilfeller har lovovertrederen vært plassert i en spesiell arbeidsskole under Justisdepartementets fengselsstyre. Når det gjelder unge lovovertredere, har folkeopinionen og domstolene i den siste tid reagert strengere enn før, og ubetinget fengselsstraff er blitt hyppigere. Dette syn reflekteres også i den nyeste lovgivning. I april 1965 vedtok Stortinget en ny lov om strafferettslige reaksjoner mot unge lovbrytere. Den nevnte arbeidsskole blir nå *ungdomsfengsel,* og oppholdstiden registreres som straff (maksimum 2 år). Videre innføres *ungdomsarrest* som en hurtigvirkende korttidsreaksjon (2 måneder). Den tar sikte på å være en advarsel, og den følges opp ved et ettervern på frivillig basis. Samtidig legger myndighetene økt vekt på å få flere og mer differensierte institusjoner med sikte på å få hensiktsmessige hjelpmidler i den sosiale behandling av disse casus.

Som i de øvrige nordiske land drives det utstrakt forskning på dette området, for å få nærmere klarhet over årsakene til den stigende ungdomskriminaliteten. Det er på det rene at den i atskillig grad knytter seg til motoriseringen, jfr biltyverienes overvekt i statistikken, men ellers er teoriene mange og vekslende. En viss enighet er det om at struktur-endringene i samfunnet skjer for raskt til at familiene kan tilpasse seg dem. På det praktiske plan gjøres det meget, særlig i Oslo, i form av forebyg-

gende tiltak, med kurser og treningsfelter for motorungdom, ledet av sosialt interesserte politifolk, kommunale fritidsklubber, statsstøtte til idret, og alminnelig opplysningsvirksomhet.

ETTERVERN AV LØSLATTE

Når de innsatte — unge og eldre — løslates fra fengslet, står de overfor betydelige tilpassingsvansker, og i regelen må man regne med en rekke praktiske og økonomiske spørsmål som må løses. Etter fengselsloven skal det dras omsorg for at den løslatte finner passende opphold og arbeid. De gunstige forhold på arbeidsmarkedet i årene etter krigen har gjort det forholdsvis lett for dem som har sonet sin straff å finne arbeid etter løslatelsen. Langt vanskeligere har det vært å skaffe boliger, noe som selvsagt har vanskeliggjort ettervernet. Et tilltak av spesiell karakter er i 1963 satt ut i livet av Norges Røde Kors i form av et større hybelbygg for løslatte, hvor det også drives sosialt kontaktarbeid. Røde Kors utbygger også en ordning med »prison visitors».

Formålet med ettervernet er å føre den løslatte tilbake til samfunnet. Det skal hjelpe ham til rette og bistå ham i en vanskelig overgangstid. Særlig viktig er dette arbeidet det første året da over halvparten av tilbakefallene finner sted. I Norge blir den alt overveiende del av tilsynsarbeidet med de løslatte utført av vernelagene — i alt 55. De er organisert som private foreninger og er samlet i organisasjonen *Norges Vernesamband* som ledes av et styre der Justisdepartementet er representert. Sambandets og vernelagenes utgifter blir dekket ved bidrag fra staten, kommunene og private.

VIII. Frivillig insats

Selv om de offentlige myndigheter etterhvert har bygd ut et nett av trygder og satt iverk tiltak som skal verne arbeidstakernes liv og helse m. m., er det fortsatt mange og viktige sosiale oppgaver som med hell løses av de frivillige organisasjoner, enten alene eller i samarbeid med myndighetene. Det er et markert trekk i norsk sosialpolitikk at staten samarbeider aktivt med disse og yter betydelig økonomisk støtte til konkrete tiltak som de setter iverk.

Det er i Norge fire store hjelpeorganisasjoner og en lang rekke mindre.

NORGES RØDE KORS

Denne organisasjonen har ved siden av internasjonale oppdrag påtatt seg den oppgave å drive visse sykehus, sanatorier, mødrehjem, gamlehjem m. v. Organisasjonen driver blant annet en sentralanstalt for evnesvake barn og hjem for åndssvake. Røde Kors driver også hjelpekorps og ambulansetjeneste.

NORSK FOLKEHJELP

Dette er arbeiderbevegelsens helse- og hjelpeorganisasjon. Den ble grunnlagt i 1939 av Landsorganisasjonen i Norge for å stimulere arbeidernes interesser i medisinsk og humanitært arbeid, både på det nasjonale og internasjonale plan.

Folkehjelpen har særlig arbeidet for å spre opplysning om helsespørsmål på arbeidsplassen og i hjemmene, skaffe husmødre ferie, bygge badstuer, organisere kurs i førstehjelp m. v. I den siste tid er det blitt aktuelt med tiltak på attføringsområdet, særlig verkstedbygg for vernet sysselsetting og hybelbygg for yrkesvalghemmede.

NORSKE KVINNERS SANITETSFORENING

Denne største kvinneorganisasjonen i Norge eier og driver bl. a. fire skoler for utdanning av sykepleiersker, ti hjem for TB-pasienter og en rekke sykehus og mødrehjem.

NASJONALFORENINGEN FOR FOLKEHELSEN

Dette er en noe eldre organisasjon som ble opprettet i 1910. Den har til formål å samarbeide med myndigheter og organisasjoner om kampen mot tuberkulosen og om tiltak for bedre folkehelse og sykepleie. Tuberkulosen er imidlertid drevet sterkt tilbake de siste 30 årene. Organisasjonen har derfor nå tatt opp de eldres helse- og velferdsproblemer samt kampen mot hjertekar-sykdommer.

ANDRE ORGANISASJONER MED SOSIALE OPGAVER

Flere organisasjoner har utgått fra statskirken eller andre kristne menigheter. Sosialt arbeid gjennom disse har et fellesorgan i Diakonirådet for den norske kirke. Av landsomfattende organisasjoner som arbeider for særskilte grupper kan nevnes Norsk Barnevernsamband, Norsk Misjon blant hjemløse, Norges Vernesamband, organisasjoner som arbeider for alkoholister, landsforeninger som tar seg av hver sin kategori av folkesykdommer, og mange andre. Det Norske Flyktningeråd er et samarbeidsorgan for alle de organisasjoner og myndigheter som er interessert i hjelp til flyktninger. Videre er det en rekke foreninger, yrkesorganisasjoner

og økonomiske sammenslutninger o. 1. som også har sosiale oppgaver på sitt program. Norsk Forening for Sosialt Arbeid er særlig interessert i sosial opplysning. En ny organisasjon med store oppgaver er Norges Sosialforbund, et fellesorgan for kommunenes sosiale virksomhet. I Norge utføres en meget stor del, kanskje størstedelen, av det frivillige sosiale arbeidet av personer som deltar i ulike kommunale utvalg og nemnder.

IX. Hva de sosiale tiltakene koster

Mange av dem som i og for seg er tilhengere av sosiale reformer viker tilbake for slike planer fordi omkostningene er store. Vurderingen av hva som er et rimelig økonomisk offer for å oppnå sosial trygghet veksler fra land til land, og ordningen i Norge er sikkert ikke almengyldig. Men en oversikt over de sosiale tiltakene her bør også gi et bilde av hvilke summer som går med, og hvem som må betale regningen. Vi får nøye oss med et fugleperspektiv og begrense oss til følgende grupper av hjelpebehov som er nødvendige i de fleste land: Helsetjeneste, yrkesskader, arbeidervern, arbeidsløshet, aldersomsorg, invaliditet, omskoling av yrkesvalghemmede, familietiltak, alminnelig sosialhjelp, stønad til krigens ofre og skattelettelser for familier med barn. Tallene er hentet fra den nordiske statistikk over »Sosial sikkerhet i de nordiske land». Den kommer annethvert år og er ført à jour til og med 1962/63.

De 8 forannevnte grupper av sosiale tiltak kostet i 1962 tilsammen 4 116 millioner kroner. Dette utgjorde ca. 13,8 % av nettonasjonalprodukt det året.[1] Hvordan har da denne økonomiske belastning vært fordelt? Tallene for 1962 gir følgende svar: 22,0 % på staten, 29,7 % på kommunene, 21,1 % på arbeidsgiverne og 27,2 % på arbeidstakerne i form av trygdepremier og skatter. Med andre ord dekkes omtrent halvparten av stat og kommune gjennom beskatningen som i Norge bygger på en særdeles sterk progresjon. Den resterende halvpart dekkes av arbeidsgivere og arbeidstakere, og her er det verd å merke seg at den vanlige borger bare i trygdepremier o. l. bærer mere enn fjerdedelen av de sosiale utgifter. I de høyeste inntektsklasser er det den ordinære beskatning som veier tyngst.

En gjennomsnittsberegning viser at de sosiale utgifter fordelt pr. innbygger i alderen 15—64 år var 2 044 kroner i 1963. Lønnen for en voksen mannlig industriarbeider var i 1963 ca. 20 000 kroner, og av dette betalte han kr. 1 253,— i trygdepremier foruten vanlig skatt.

[1] For 1963 er andelen beregnet til 14,4 %.

Det vil alltid være delte meninger om hvordan skattebyrdene kan fordeles på en rimelig måte, og denne artikkel er ikke stedet for å komme med personlige vurderinger. Men det skulle være på sin plass å fastslå at de fleste sosiale etterkrigsprogrammene inklusiv budsjettoverslag og utgiftsfordeling har vært vedtatt enstemmig eller med stort flertall i Stortinget, og likeså i kommunestyrene når det gjelder de lokale tiltak. Det tyder på at samfunnsmedlemmene er innstillet på at omkring en sjuendepart av nasjonalinntekten er en nødvendig pris for å opprettholde sosial trygghet, og for å bevare arbeidskraften som produksjonsfaktor.

X. Perspektiver for 60-årene

En sikker prognose for den sosiale utviklingen i de kommende fem årene kan vel ingen gi. Men visse holdepunkter har vi nok. I denne oversikten blir det bare aktuelt å ta med de langtidsplaner Stortinget alt har godkjent, og den generelle målsettingen som de fleste politiske partier synes å akseptere.

Når en tar utgangspunkt i den standard vi i dag har nådd, kan vi — for Norge som for de øvrige nordiske land — slå fast: frihet fra nød er realisert for så å si alle i samfunnet. Ja, man kan gå lenger og si at for det store flertall er en forsvarlig levestandard sikret ved en rekke økonomiske virkemidler, hvorav flere er av sosial karakter — sysselsettingspolitikken, inntektsutjevning gjennom sosialtrygdene osv. For de samfunnsmedlemmer som ennå ligger betydelig under gjennomsnittet vil nye tiltak på det økonomiske plan inngå i den sosiale målsettingen. For de grupper og individer som er kommet i bakevjen uten egentlig økonomisk årsak men på grunn av problemer de ikke makter å løse selv, vil det kreves en sterkt utbygget sosial rådgivning og sosial omsorg. Generelt har det vært sagt at de kommende års sosialpolitiske målsetting blir å gi enhver borger mulighet for å forme sin og sine barns framtid, og å skape trivsel for alle, også for de handicappede.

Men mulighetene for å realisere disse mål bygger på en rekke forutsetninger, blant annet disse tre: borgernes vilje til fortsatt å satse en betydelig del av nasjonalinntekten på sosiale tiltak, omstilling til servicelinje i sosialarbeidet, med enkeltmennesket i forgrunnen, og endelig omfattende tiltak for å fremme effektiviteten i det sosiale arbeid, særlig ved en god administrasjon og bedre tilgang på kvalifisert personell.

Vi skal se på enkelte hovedfelter hvor disse mål og midler har avtegnet seg i utredninger og stortingsvedtak.

Iverksetting av en alminnelig folkepensjon (grunnpension og tilleggspensjon)

Det er naturlig å nevne dette spørsmålet først på grunn av dets store rekkevidde i befolkningen og de veldige finansielle problemer som må løses for at en slik reform kan settes ut i livet. De fleste mener at en generell pensjonsordning bør gå ut på at enhver borger, ikke bare de som i dag nyter godt av spesielle pensjonsordninger, skal få en aldersinntekt som står i rimelig forhold til den inntekt hun eller han hadde som aktiv yrkesutøver. Etter at det i et par år hadde vært en omfattende pressedebatt, utredningsvirksomhet og politisk aktivitet på dette felt sendte Regjeringen i april 1964 en melding til Stortinget om de hovedprinsipper som foreslåes for en folkepensjonsordning. Stortinget foretok enkelte endringer i opplegget under behandlingen i juni 1965, men sluttet seg ellers til hovedtrekkene i forslaget.[1] Ordningen vil begynne å virke fra 1. januar 1967.

Utgangspunktet er at samfunnets medvirkning til å oppfylle ønsket om større trygghet ikke bør være begrenset til å sikre en minstestandard ved alderdom, uførhet, arbeidsløshet, sykdom og tap av forsørger. Folkepensjonsordningen bør ta sikte på å sikre trygghet for den standard den enkelte har bygget opp i sit yrkesaktive liv. Det blir derfor bestemt at ytelsene skal graderes etter inntekt og sysselsettingstid.

Pensjonsalderen vil bli satt til 70 år, som nå, men det er antydet en adgang til å ta ut pension ved fylte 67 år med reduserte satser eller til å vente med å ta ut pensjon til fylte 73 år med tilsvarende tillegg til pensjonen. Det er forutsatt opprettholdt særordninger for grupper som i dag har en lavere aldersgrense.

Pensjonsnivået blir ca. 2/3 av inntekten ved normal arbeidsinntekt som et gjennomsnitt for enslig- og ekteparpensjon. Det blir likevel tatt sikte på at pensjonsprosenten skal være noe høyere for lavere inntekter og noe lavere for høyere inntekter. På dette grunnlag blir det en *grunnpensjon,* lik for alle uansett inntekt og sysselsettingstid, og en *tilleggspensjon* som svarer til en bestemt forholdsmessig del av arbeidsinntekten (gjennomsnittsinntekten i de 20 beste inntektsår). Grunnpensjonen blir trolig (fra 1. januar 1967) kr. 5 400 for enslige med 50 % tillegg for ektepar. Tilleggspensjonen vil bli basert på en årlig opptjening av pensjonspoeng. Arbeidsinntekt på inntil kr. 42 000 skal regnes som pensjonsgivende. Det vil bli krevet 40 års premiebetaling for å få full tilleggspensjon. Det er imidlertid foreslått særregler i en overgangsperiode, slik at alle som er under 50 år når ordningen trer i kraft (1967) vil kunne opptjene full tilleggspensjon. For den som er over 50 år beregnes tilleggspensjonen i

[1] Lovforslag av 4. februar 1966 (Ot. prp. nr. 17/1965—66) ventes ferdigbehandlet av Stortinget i vårsesjonen 1966.

forhold til en opptjeningstid på 20 år i stedet for normaltiden 40 år. Fra og med 1987 vil folkepensjonen være fullt effektiv for alle.

Pensjonene forutsettes justert i takt med den alminnelige inntektsutvikling i samfunnet.

Folkepensjonsordningen blir obligatorisk for alle yrkesutøvere.

Enke- og morstrygden, attføringshjelpen og uføretrygden blir integrert i folkepensjonsordningen. Ytelsene vil i prinsippet bygge på den någjeldende ordning med hensyn til ervervsmessig uførhet, men pensjonenes størrelse vil bli gradert etter arbeidsinntekt og uføregrad.

Enke- og barnepensjonene er vurdert i sammenheng, med sikte på å få en god og romslig familiepensjonering. Det er ikke foreslått inntektsgradering av barnepensjonene.

Det vil bli en felles finansieringsordning for grunnpensjoner og tilleggspensjoner. Medlemsavgiften for arbeidstakere blir 4 % av arbeidsinntekten, mens stat og kommune skal betale hver 0,75 %. Men hovedtyngden av avgiftene vil falle på arbeidsgiverne, 7—13 % av den ansattes lønn. For jordbrukere og fiskere vil det bli spørsmål om å nytte avgifter på produksjonen, mens andre selvstendige næringsdrivende blir pålagt å betale en egenavgift.

Den foreslåtte finansieringsordning vil føre til opplegging av et overmåte stort fond. Dets midler skal bl. a. nyttes til boligreising og distriktsutbygging. Fondsforvaltningen er foreslått overlatt til et fondsstyre, og utlån er forutsatt å skje gjennom eksisterende kredittinstitusjoner. Regjeringen har overveiet det svenske systemet med tre fond, men man mener at forholdene i Norge ikke taler for en slik oppdeling.[1]

Det hersker meningsforskjell om finansieringen og den sentraliserte fondsforvaltning, og det har vært en bred offentlig debatt om saken. Det vil antakelig ta noen tid før Stortinget har tatt stilling til alle enkeltheter, men så er også det å legge grunnlaget for de eldres levestandard i kommende generasjoner den viktigste saken i 60-årenes sosialpolitikk.

Utbygging av den praktiske eldre-omsorg

Trygde- og pensjonsspørsmålet er bare én side av eldre-omsorgen. Like viktig er arbeidet med å øke aldersdommens muligheter for et liv hvor de fysiske ulemper avdempes, og hvor det hersker tilfredshet og trivsel. Også i de kommende år vil vedkommendes nærmeste familie være den vik-

[1] Regjeringen Gerhardsen, som hadde utformet opplegget, ble hösten 1965-avlöst av Regjeringen Borten. Den nye regjering ventes å gå inn for mere desentralisert fondsforvaltning.

tigste hjelpe- og trivselfaktor. Men med urbanisering og trangboddhet følger, i Norge som ellers, vansker som familiene ikke alltid kan løse. Enda større problemer skaper »forgubbningen» i utflyttingsstrøk. Blant disse vanskene vil pleieproblemet bli stadig mere aktuelt. Med dette for øye overveier Sosialdepartementet å la syketrygden dekke medisinsk pleie og Familiedepartementet aktiviserer hjemmesykepleien. Visse frivillige organisasjoner, særlig Nasjonalforeningen, driver utredningsvirksomhet og utløser offervilje hos enkeltpersoner, og mange kommuner planlegger utbygging av hjemmehjelp for eldre. Videre er det en tydelig tendens til flere aldersboliger, men disse tiltak er sporadiske. Perspektivene er i det hele ikke klart trukket opp, men det er på det rene at ved siden av den tradisjonelle linjen — aldershjem og pleiehjem — vil et av framtidens sosiale mål bli å hjelpe de eldre til å bo i sitt hjem så lenge som mulig, og å fremme deres fysiske og psykiske aktivitet. Et landsråd for eldre-omsorgen har vært foreslått (av Norsk Forening for Sosialt Arbeid) som et nødvendig middel til å ko-ordinere og stimulere tiltak på dette felt. Det er på det rene at vi her har en stadig voksende gruppe av samfunnsmedlemmer som trenger en håndsrekning fra neste generasjon. En utredningskomité, som ble oppnevnt av regjeringen i november 1964, har fått til oppgave å se på alle sider ved eldreomsorgen ut fra problemstillingen i 60-årene og framover.

Nye linjer i barne- og ungdomsvernet

For å gå over til den yngste generasjon, er det nødvendig å se på avvikerne, og på de planlagte tiltak for disse. Som nevnt er det største problemet nå og framover det betydelige omfang som ungdomskriminaliteten og andre former for tilpassingsvansker for barn og ungdom har fått. I november 1962 diskuterte Stortinget en stortingsmelding om barn og ungdom med atferdsvansker, og framhevet følgende tiltak som de mest vesentlige:

1. Forebyggende arbeid og ettervern må intensiveres. Det må drives aktivt opplysningsarbeid, familierådgivning må bygges ut, likeså samarbeidet mellom barnevernet, skole og hjem. Skolen bør i sin undervisning ta sikte på å gi spesiell hjelp til barn og ungdom med atferdsvansker. Ungdomsorganisasjonenes arbeidsmuligheter må bedres, interessen for friluftsliv bør søkes økt, og naturlige sentra for barn og ungdom bør utbygges.

2. Det må legges mer vekt på mulighetene for behandling i hjemmet. Bruken av støttekontakter eller tilsynsførere bør utvides, og det må legges opp kursvirksomhet for disse.

3. Fosterhjemsplassering bør brukes i størst mulig utstrekning for barn som det passer for, og det må satses meget på å finne fosterhjem også for større barn med atferdsvansker.

4. Utbygging av institusjoner for barn og ungdom må påskyndes og det må utarbeides en landsplan for hvilke institusjoner som trenges.

5. Den sentrale administrasjon av barnevernet, som særlig for institusjonenes vedkommende er spredt på flere departementer, bør søkes bedre samordnet.

Arbeidet i de kommende år vil gå ut på å realisere disse mål, først og fremst gjennom barnevernsnemndene,[1] men også gjennom institusjoner på den medisinale sektor. På grunnlag av den nye loven om psykisk helsevern (se foran kap. III) bygges det etterhvert psykiatriske institusjoner for barn og unge, dvs. sykehusavdelinger, barnevernklinikker og behandlingshjem. Det største av disse er det barne- og ungdomspsykiatriske senter på Sogn i Oslo, med observasjons- og behandlingsavdelinger. Sentret skal også drive forskningsarbeid.

Hjelpen til barn som trenger opphold i private fosterhjem vil også bli utbygget. Det dreier seg både om barn med atferdsvansker og dem som av andre grunner har behov for slikt opphold. Vanskene er å finne de rette hjem og fosterforeldre, men Sosialdepartementets og enkelte fylkers forsøk her har gitt positive resultater, og vil bli fulgt opp med nye tiltak.

Også ungdomshjem vil bli utbygget i større skala. Disse vil ta sikte dels på ungdom som trenger miljøskifte, og dels vanlig ungdom fra barnehjem og fosterhjem som trenger et beskyttet miljø mens de får sin utdanning. De vil også virke som ettervernshjem for ungdom som kommer fra spesialskoler, verneskoler og andre institusjoner for barn og ungdom med tilpassingsvansker.

Når det gjelder barn som er handicapped p. g. a. evnevansker er det i 1965 kommet til uttrykk sterk kritik over samfunnets holdning og det er grunn til å tro at dette emnet vil påkalle økt oppmerksomhet i årene framover.

Også Kirkedepartementet har betydelige utbyggingsplaner for sine spesialskoler for barn og ungdom med atferdsvansker.

Høsten 1963 ble det oppnevnt et utvalg til å vurdere retningslinjene i utbyggingen av omsorgen for barn og ungdom med spesielle vansker. Utvalget fikk i oppdrag å foreta en vurdering av det arbeid som nå gjøres for fysisk, psykisk og sosialt handicappede barn og unge, og trekke opp hovedlinjene for den videre utbygging av denne omsorgen. Utvalgsinnstil-

[1] I 1965 pågår en forskningsundersøkelse av nemndenes behandling av barnevernsaker, bl a i relasjon til taushetsplikten og til individenes rettssikkerhet.

ling og stortingsmelding om denne sak forelå våren 1965[1] men ble ikke behandlet av Stortinget i denne omgang.

Tiltak for handicappede med økt vekt på trivselen

I kap. IV foran er nevnt det omfattende arbeid med å føre de handicappede tilbake til arbeidslivet (attføring). Retten til arbeid skal også innebære slik rett for de vi i Norge kaller de yrkesvalghemmede. Det er på det rene at dette attføringsarbeid vil bli aktivisert i årene som kommer, og det er sannsynlig at det intensive team-arbeid som foregår i institusjonene, og den kontinuerlige utbygging av vernet industri, vil tilføre arbeidsmarkedet et stadig større antall yrkesvalghemmede som gjøres fullt arbeidsdyktige. Men på ledende hold er det nå slått til lyd for en annen gruppe av yrkesvalghemmede — de som ikke kan bli fullt arbeidsdyktige. Selv om de ikke kan utgjøre noe tilskudd til produksjonslivet, har også de krav på samfunnets oppmerksomhet. Det er naturlig at lovene om uføretrygd og attføringshjelp hittil har gitt prioritet til de som kan komme til å gjøre en fullverdig arbeidsinnsats i produksjonslivet, men det neste trinn i utviklingen vil sannsynligvis bli å skape tilstrekkelige arbeidsmuligheter for de som bare kan gjøre en delvis innsats. Tanken er å finne fram til former for industri og sysselsetting som også gir disse grupper chansen til å nytte de muligheter vedkommende har. Ja selv hobbyvirksomhet for de mest handicappede, hvor unyttig den enn kan synes rent samfunnsmessig sett, må vurderes som arbeid, sier ledende talsmenn for dette. I den innstilling og stortingsmelding som er nevnt i forrige avsnitt (fotnoten) er det foreslått en rekke nye tiltak på denne sektor — regionale servicesentra, førskolebehandling, foreldreorientering, arbeidstrening og vernet sysselsetting, trivselstiltak og endelig en spesiell finanseringsordning basert på uføretrygdens midler.

Lettelser i omstillingene på arbeidsmarkedet

De yrkesvalghemmede er tross alt bare en liten gruppe av dem som rekrutterer arbeidsmarkedet. Større betydning — tallmessig og økonomisk — får i 60-årene den gruppe av arbeidstakere som på grunn av strukturendringer i næringslivet må søke seg et nytt yrke. For de unge er problemene kanskje ikke så vanskelige. Men for den voksne generasjon

[1] Innstilling om omsorgen for handikapte, St. meld. nr 73 (1964—65) om omsorgen for handikapte, og St. prp nr 95 (1964—65) om opprettelse av et direktorat for barnevernet og omsorgen for handikapte.

har problemene allerede meldt seg med økende styrke. Som nevnt foran (kap. IV) er *voksen-opplæringen* blitt et aktuelt spørsmål og det er klart at dette vil øke i betydning i 60-årene.[1] At en del av denne opplæring finansieres av arbeidsløshetstrygdens midler sier meget om den sosiale bakgrunn for disse tiltak. Men aktivasiden av spørsmålet framgår av en hovedvirkning av disse tiltak, *arbeidskraftens økte mobilitet*. Den kan for øvrig fremmes også ved andre virkemidler enn voksenopplæring, og vi må gå ut fra at arbeidskraftmyndighetene vil utvide de tiltak som nylig er satt i verk — reisetilskott, familietillegg osv. En sak for seg er det at innenfor dette problemfelt krysses to hovedinteresser, på den ene side de sentrale planleggeres ønske om å få arbeidskraften overført til distrikter hvor det finnes rasjonelt å utbygge ny industri, og på den annen de lokale instansers interesse i å få den nye industrien plassert i distriktet og med dette for øye å få den stedlige arbeidskraft opplært til å møte dette behov. Her kommer statens andel i *områdeplanleggingen* inn. Distriktsutbygging og områdeplanlegging er nå satt mere i system, ved at det fra høsten 1963 er opprettet en ny avdeling i Kommunal- og arbeidsdepartementet for slike saker. Den nye administrasjonens oppgave vil nok være sterkt økonomisk betonet, men sosiale hensyn vil utvilsomt bli tungtveiende, i samsvar med det helhetssyn som nå har festnet seg, og som bl. a. er knesatt i sentraladministrasjonen og Stortinget gjennom årlige nasjonalbudsjetter og de fire-årlige langtidsprogrammer.

Framtidens boligreising under debatt

Boligpolitikken og opinionsytringene omkring den er for tiden preget av et valgproblem. Skal det bare bygges boliger av en høy og varig standard men i et antall som nødvendigvis må bli begrenset på grunn av høye omkostninger og statlig investeringskontroll? Eller skal det satses på et så stort antall at alle boligsøkende kan få et hjem men på bekostning av boligens kvalitet? På den ene siden hevdes det at vi må bygge for morgendagen og at ikke boligstandarden må komme i utakt med levestandarden for øvrig. På den annen side hevdes at kanalisering av de offentlige boligsubsidier til et utilstrekkelig antall hus med unødig høy kvalitet, skaper en pariakaste av husløse, og i virkeligheten betyr usosial sosialpolitikk. Det faktiske forhold er at det store kooperative boligselskap i Oslo

[1] Som en konsekvens av dette utarbeidet regjeringen våren 1965 to viktige langtidsplaner — som i juni s. å. ble vedtatt av Stortinget — en om voksenopplæring som ledd i arbeidsmarkedspolitikken, og en om voksenopplæring som ledd i den alminnelige undervisning og yrkesopplæring.

OBOS, som har ansvaret for en vesentlig del av boligbyggingen i hovedstaden, har ventelister på 7 år, og ventetiden forlenges etterhvert på grunn av at medlemsmassen øker sterkere enn boligmassen. I andre byer enn Oslo og Bergen er ikke problemene så store, men generelt sett peker tendensen for 60-årene på et skjerpet press. Allerede nå bor hele 60 % av befolkningen i byer og tettbygde strøk, og dette forholdstall ventes å øke (til 80 % ved århundreskiftet). I de siste 10—12 år har den samlede befolkningstilvekst falt på byene.

Ved siden av befolkningsforhold virker to faktorer til å øke vanskene, fordringene til boligstandarden og tomteknappheten.

Hva for det første angår boligstandarden er det et faktum at folk ønsker mere plass — gjennomsnittlig fire rom pr. familie, dvs. en behovseksplosjon i forhold til førkrigs-standarden. I forbindelse med selve kvalitetskravene hevder tilhengerne av prinsippet »først og fremst hus til alle» at målet kan nåes uten dårlig kvalitet dersom moderne massefabrikasjon gis bedre spillerom. Det må antas at i de kommende år vil rasjonaliseringen på dette området bli gitt stadig større vekt både hos myndigheter og boligprodusenter. Et uttrykk for dette var det at regjeringen i februar 1965 oppnevnte en sakkyndig komité, som allerede i juni s. å. avga innstilling om en rekke tiltak for å fremme rasjonalisering i byggevirksomheten.

Men tomtespørsmålet, som allerede i dag er flaskehalsen, vil i årene framover bli prekært for storprodusenter av boliger — kooperative og private. Forskjellige tiltak for å avbøte dette er i gang. Ett av dem er en lov som Stortinget med meget knapt flertall vedtok våren 1963 om adgang for kommuner til å ekspropriere grunn også i områder hvor det ikke er ferdige reguleringsplaner. En ny bygningslov som ble vedtatt i juni 1965, tillegges betydning for den framtidige boligbygging da det her bl. a. gis regler om kommunal planlegging og tomteervervelse, med det for øye at kommunene skal kunne disponere arealene på lengere sikt. Det planlegges også et samarbeid mellom departementet og kommunene med sikte på å stimulere disse til »rullerende boligprogrammer» dvs. stående femårsplaner som revideres og suppleres hvert år. Sammenslåing av små-kommuner til storkommuner kan også lette en planmessig boligbygging.

Størst betydning for boligpolitikken i de nærmeste år framover (fra 1966) får antakelig den finansieringsreformen som Stortinget vedtok i juni 1965. Regjeringens forslag til slik reform bygget på en innstilling fra en komité som i 1962 var blitt oppnevnt med representanter for de forskjellige politiske partier. Innstillingen var på de fleste punkter en-

stemmig, og det samme gjaldt Stortingets vedtak. Det er enighet mellom alle partigrupper at Husbankfinansiering og statlig støtte til boligbygging må fortsette. Utgangspunktet er at det i de nærmeste år neppe kan ventes balanse i tilbud og etterspørsel på boligmarkedet selvom boligbyggingen forseres. Det tas imidlertid sikte på en økning i boligproduksjonen til et årsnivå på 40 000 leiligheter i 1970. Samtidig bør det skje en viss bedring i boligstandarden. Med dette for øye blir det en omlegging av låneordningen som bl. a. innebærer at kravet til egenkapital settes ned mens renten på boliglån settes noe opp (fra 3,5 til 4,5 %). Rentefrie stønadslån skal bortfalle. Det blir en begrenset støtteordning for barnfamilier, uføre og gamle. I innstillingen tilrås opprettholdt ordningen med husleieregulering, kommunal aktivitet på tomtemarkedet og kooperativ boligbygging. Den gamle målsetting om en sosialt forsvarlig husleie opprettholdes.

Helsesektoren — kombinasjonsmuligheter og smidighet i forholdet mellom arbeidsoppgavene

Den særdeles sterke ekspansjon i helsestellet etter krigen betyr ikke at utbyggingsarbeidet her er avsluttet. Men det er i de nærmeste år nødvendig å justere de felter som er kommet i utakt med hverandre, og å tilpasse utviklingen til nye krav. Om sykehusutbyggingen kan det f. eks. sies at den er skjedd raskere enn personaltilgangen. Videre må tilgangen på leger økes for å sikre en bedre fordeling og for å møte de krav som stilles på grunn av spesialisering, nye krav om legekontroll, forutsetningene i visse helse- og trygdelover bl. a. uføretrygdloven osv. Mens visse sykdommer som tuberkulosen er i tilbakegang, oppstår nye medisinske problemer som er typiske for vår tid, bl. a. kreftsykdommene, hjertekarlidelser, nervøse tilstander og skader etter trafikkulykker (ortopedisk kirurgi, nevrologi og nevrokirurgi). Her må legevitenskapen og institusjonene fortsatt gis muligheter for å følge med tiden.

Men på mange felter ser man at selve behandlingsbegrepet er i ferd med å bli utvidet. Det er en økende erkjennelse av at en sykdom ikke er helbredet ved at de aktuelle sykdomssymptomene er borte, men at behandlingen først kan avsluttes når pasienten er i stand til å gå inn i arbeidsliv, familieliv og samfunnsliv med godt håp om at han skal klare seg bra. Helsemyndighetene har derfor slått til lyd for sosialmedisinske avdelinger ved sykehusene, hvor leger, fysioterapeuter, arbeidsterapeuter, arbeidskonsulenter og sosialarbeidere samvirker for å nå dette utvidede mål for behandlingen. En slik ekstra investering og likeså ettervern av tidligere utskrevne patienter svarer seg også for samfunnet når nye sy-

kehusopphold derved unngås. Det er hittil bare opprettet to slike sosialmedisinske avdelinger i Norge, ved Sentralsykehuset i Molde og ved Aker Sykehus i Oslo, og sykehuseierne ellers har vært noe tilbakeholdende når det gjelder slike løft, men det er grunn til å tro at helsemyndighetene vil gjøre meget for å fremme disse tiltak. Alt tyder på at vi på mange felter av helsearbeidet står foran en utvikling hvor sosialt og medisinsk arbeid vil smelte sammen, slik som det hittil har vært på attføringssektoren, og som det begynner å bli i barne- og ungdomsvernet.

I denne sammenheng må vi framheve de sentrale helsestasjoner for mor og barn. På grunn av de gode erfaringer som er høstet, vil det i løpet av de nærmeste årene bli opprettet slike helsestasjoner — eller familievernkontorer — i alle landets 20 fylker. Hit kan bl. a. sosialkontorene i kommunene sende de mere kompliserte tilfellene. Hver stasjon skal ledes av en lege. På den rent medisinske side blir det psykiateren, gynekologen og obstetrikeren som blir de sentrale personer, og på den sosiale side blir sosialarbeideren en nøkkelperson. Videre blir antakelig en psykolog og en jurist knyttet til hver av de sentrale helsestasjoner. Dette team av fagfolk vil ha et nært samarbeid med hverandre i den hensikt å hjelpe det enkelte menneske, eller den enkelte familie med deres problemer. Det er karakteristisk at Sosialdepartementet har foreslått at arbeidet med de sentrale helsestasjonene skal komme inn under de ytelser som syketrygden yter refusjon for. Vanskelige individuelle sosiale problemer har en klar medisinsk side, og arbeid på den psykiatriske og sosiale sektor må regnes som sykdomsforebyggende.

Også problemet med rasjonalisering og avlastning av sykehusene vil trenge seg ennå mere fram. Norges By- og Herredsforbund bygger ut en egen service-sentral for standardisering av sykehusbygg. Norske Kvinners Sanitetsforening bygger sykehoteller i landdistriktene. Her kan patienten bo mens han får poliklinisk behandling, og helsevesenet sparer en sykehusseng. Både på grunn av personalmangelen og de enorme omkostningene pr. sykehusseng vil det bli nødvendig å forsere utviklingen av enklere sykestuer for kurante casus, rask poliklinikkbehandling, mere hjemmesykepleie og andre tiltak.

Sosialomsorgsloven — 60-årenes rammeprogram for det sosiale arbeid

I mai 1964 vedtok Stortinget en ny lov om sosial omsorg. Denne loven vil markere sluttstenen på en lang historisk utvikling, men vil også danne grunnstenen i et nytt system for det sosiale arbeid i Norge. Sosialomsorgsloven vil avløse loven om forsorgshjelp av 1900, som i sin tid erstattet fat-

tiglovene av 1845. Også i dette tidsrommet var det en utvikling i praksis fra ytelse av et rent eksistensminimum og over til kontanthjelp som også kunne omfatte bidrag til en ny start, men forsorgsloven av 1900 påbød ikke aktiv rådgivning, og visse rettsvirkninger av det å motta forsorgshjelp ble oppfattet slik at det gamle »fattigstemplet» bestod. Dette vil nå bortfalle. Men kjernen i forslaget er at vi får en lovfesting av prinsippet om *sosial behandling* og plikten til å gjennomføre dette blir lagt på *kommunenes sosiale organer*. Disse skal ha plikt til å gi opplysninger, råd og veiledning om sosiale spørsmål. Slik sosial rådgivning skal også omfatte familierådgivning. Denne service vil i prinsippet omfatte alle som ønsker råd og bistand, men får særlig betydning for den som ikke kan hjelpes gjennom trygder og pensjonsordninger. Med sosial behandling og økonomisk støtte skal kommunene søke å finne fram til løsninger som kan gi den enkelte grunnlag for tilpassing til familie- og samfunnsliv. Blant de økonomiske tiltak nevnes lån, garanti for lån, bidrag til yrkesopplæring for å komme i gang med erverv, eller pengehjelp til andre formål som sikter på å gjøre klienten selvhjulpen.

De rettsvirkninger som før knyttet seg til forsorgshjelpen, og som etter den nye loven vil falle bort, er dels de mangesidige virkninger av hjemstavnsreglene, dels den ubetingede tilbakebetalingsplikten, og dels den vidtgående gjensidige underholdsplikten for foreldre og barn. I denne relasjon vil sosialhjelp komme på linje med hjelp som ytes etter andre sosiallover.

Loven foreskriver en omlegging av administrasjonsordningen, i første rekke på den sektor som skjøttes av folkevalgte medarbeidere. Et nytt organ — sosialstyret — skal ha ansvaret for og lede det sosiale arbeid i kommunen. Dersom det opprettes sosiale nemnder for spesielle faglige eller stedlige arbeidsområder, skal minst et av medlemmene i hver av nemndene være medlem av sosialstyret. Sosialstyret skal blant annet utarbeide budsjett for kommunens sosiale virksomhet, og utarbeide plan for det sosiale arbeid i kommunen. Edruskapsnemnder og barnevernsnemnder skal fungere i hovedtrekkene som hittil, men minst et av medlemmene i hver nemnd skal være medlem av sosialstyret.

Sosialstyret vil også muliggjøre en bedre samordning av de sosiale tjenester overfor de enkelte klienter og klientgrupper. Etter den nåværende ordning vil det ofte oppstå situasjoner hvor to eller flere kommunale nemnder hver for seg må behandle og avgjøre problemer som gjelder samme familie. Men med felles ledelse av nemndenes arbeid og med systematisk familiebehandling unngås dette. Dersom det er flere sosiale problemer av forskjellig art i en familie skal disse problemene behandles

og avgjøres under et av sosialstyret, med visse unntak. Også overfor frivillige organisasjoner og foreninger på stedet vil den nye ordningen stimulere til koordinasjon og samarbeid.

Loven tok til å gjelde fra 1. jan. 1965, men det er fra ledende hold presisert at det vil kreves atskillig tid og målbevisste anstrengelser fra departement, kommuner og andre før det nye systemet er fullt gjennomført. Det er derfor vi kan si at sosialomsorgsloven, da den ble vedtatt, trakk opp et rammeprogram som 60-årenes sosialpolitikk må fylle.

Støttepunktene — administrasjonen, personellutdanningen og sosialforskningen — forsterkes

En av forutsetningene for at sosialomsorgsloven skal bli en realitet er at den *kommunale sosialforvaltning* styrkes. Det er derfor i selve loven gitt nye og vidtgående regler om dette, dels som foran nevnt om et sosialstyre med valgte medlemmer, og dels om selve administrasjonsapparatet. I hver kommune skal det som hovedregel være et sosialkontor. Hittil har bare halvparten av kommunene hatt slike kontorer. Etter loven skal kontoret ha en leder, med en myndighet som fastsettes av kommunestyret og fylkesmannen. Statens interesse i at den nye lokale administrasjonsordning blir effektiv illustreres blant annet ved at Staten skal refundere en viss del av lønnen til lederen for sosialkontoret. Kvalifikasjonene for lederen og for hans eller hennes personale fastsettes — av departementet — ut fra det syn at oppgaven stiller høye krav, i store kommuner til både lederevner og spesialisert erfaring, i små kommuner til allsidighet.

Også på fylkesplanet er den sosiale administrasjonen under utbygging, særlig med utgangspunkt i uføretrygdloven, men også for barnevernsarbeid, fylkeslegevirksomhet og sosialomsorgsloven.

Når det gjelder sentraladministrasjonen er det på den sosiale sektor et nytt trekk i bildet — en utrednings-avdeling (arbeidsgruppe) i Sosialdepartementet som skal forberede en rasjonalisering av hele trygdesystemet og en samordning og kodifisering av de mange trygdelovene. Arbeidet vil bli synkronisert med lovgivningen om folkepensjonen.

Utbyggingen av den sosiale administrasjon og likeså utbyggingen av institusjonene forutsetter en sterk aktivisering av *utdanningen for sosialt arbeid.* Når det gjelder personell for spesielle grener av sosialarbeidet foregår det, særlig på helsesektoren, en intensiv opplæringsvirksomhet, blant annet ved Helsedirektoratets nye utdanningssenter på Bygdøy i Oslo. For kommunenes sosiale virksomhet er det startet en landsomfattende kursvirksomhet både for de folkevalgte og de ansatte. Dette organiseres

av Norges Sosialforbund. — Særlig interesse knytter det seg til *sosialarbeiderne*. I en sakkyndig utredning som ble lagt fram i 1960 etter oppdrag fra de interesserte departementer, er minimumsbehovet for sosialarbeidere i 60-årene anslått til ca. 700 og det er antatt at dette behovet verken kvantitativt eller kvalitativt kan dekkes uten særlige tiltak på utdanningssektoren. I en ny utredning fra samme hold høsten 1962 ble det lagt fram en rekke betydningsfulle forslag. Disse går bl. a. ut på at grunnutdanningen ved sosialskole blir tre-årig (i dag 2 1/2) og at det opprettes en sosialhøyskole som kan gi 2-årig videreutdanning. Det skal i undervisning og praktikanttjeneste legges økt vekt på sosialarbeidets metoder, med sosialt gruppearbeid og sosial planlegging og administrasjon som nye fag. Videre foreslås en omfattende kursvirksomhet i etatene og ved sosialskolene. Endelig foreslås opprettet et råd for sosialutdanningen, oppnevnt av Kongen. I en stortingsmelding våren 1965 sluttet Regjeringen seg på de fleste punktene til innstillingen, men behandling i Stortinget utstår til 1965/66. Det er grunn til å tro at den nye planen vil få stor betydning på dette mest sentrale felt i sosialutdanningen.

Også forskningens epoke vil reflekteres i sosialpolitikken. I prinsippet er ikke dette noe nytt i Norge. Forskningsoppgaver av betydning for sosialt reformarbeid og for forholdene i arbeidslivet utføres allerede av flere institutter ved Universitetet, av det frittstående Institutt for samfunnsforskning, av det statlige Institutt for alkoholforskning, av forskningsavdelinger i etater som Statistisk Sentralbyrå, og av spesialiserte private institutter som Gerontologisk institutt. Men etter et vedtak av Stortinget våren 1963 vil det — før eller senere — bli opprettet et eget *institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning* ved Universitetet i Oslo. Instituttet vil særlig få betydning for sentraladministrasjonen, både når det gjelder granskning av hvordan etablerte ordninger virker i praksis, f. eks. visse trygdeordninger, og når det gjelder grunnlaget for nye tiltak f. eks. i forbindelse med boligforhold, eldreomsorg, fritidsnytting og sosiale sider av automasjonen. Ved siden av administrasjonens direkte nytte av forskningsprosjektene er det pekt på en viktig indirekte fordel — at embetsmenn osv. blir mere innstillet på å følge opp problemene i det levende liv, og at forskerne blir mere klar over hvordan vitenskapelig arbeid kan bli til reell nytte for administrasjonen. Instituttet vil for øvrig bidra til å utbygge og stabilisere et forskermiljø, og hjelpe til å avbøte en av de største vanskene hittil, mangelen på kvalifiserte forskere.

Mens forskningen går i dybden er det ett tiltak som virker mere i bredden, *den sosiale opplysningsvirksomhet*. Forskningen kan påvise om syketrygd og arbeidsløshetstrygd blir misbrukt og peke på de eventuelle

grunner til det. Opplysningsarbeidet kan forebygge slike misbruk, hvis det lykkes å innarbeide fullt kjennskap til både hva borgerne har krav på og hva fellesskapet kan kreve av dem. Betydningen av opplysningsarbeidet framgår blant annet av at et kongelig oppnevnt tre-mannsutvalg i en innstilling av 1962 — med senere tilslutning av Regjering og Storting — har slått til lyd for en sterk aktivisering av statens informasjonstjeneste, og her forutsettes den sosiale sektor gitt en bred plass. Men også ellers — i kommuner og organisasjoner, i aviser og tidsskrifter, i kringkasting og fjernsyn, kommer den økte interesse for sosialt opplysningsarbeid til uttrykk. Arbeidet kan med fordel drives som et samspill med kursvirksomhet og utredningsarbeid, men vi må regne med at stoffet også må gjøres lettfordøyelig for å nå det ukebladlesende og show-interesserte publikum. I bil- og TV-alderen, som i annen halvdel av 60-årene vel vil nå nye høyder, må den materielle uniformering gis et motstykke i følelsen av at samfunnet er noe langt mere enn en gjensidig forsikringskasse. En sosialt bevisst almenhet betyr større individuell og kollektiv vilje til innsats for andre. Derved styrkes også en av de viktigste forutsetninger for det sosialomsorgsloven kaller »hjelp til den som trenger det for å bli selvhjulpen eller for å kunne overvinne eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon».

Litteratur:

Sosial Håndbok for Norge I og II, utgitt av Norsk Forening for Sosialt Arbeid 1952. 600 sider.

Sosiale Fakta. Oppslagsskrift i à-jourført ringpermutgave, utgitt av Sosialdepartementet. 170 sider.

Veileder i praktisk sosialmedisin. Universitetsforlaget, Oslo. Utkommer hvert år. 119 sider.

Syketrygden i 50 år, utgitt av Norges Trygdekasselag 1961, 370 sider.

Forskjellige opplysningsskrifter utgitt av ulike politiske partier og organisasjoner.

Diverse publikasjoner på engelsk om hovedfeltene i norsk sosialpolitikk, utgitt av Komitéen for internasjonale sosialpolitiske saker, ved Johan Grundt Tanum, Oslo.

The Norway Yearbook. 6. utgave 1962. Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo 420 sider.

Pensionsålderns problem[1]

Av Jaques Jean Ribas, direktör för social trygghet och socialhjälp i den europeiska ekonomiska gemenskapen

»Pensionsåldern har utlöst många stormar», skrev en fransk journalist. Detta var visserligen i slutet av augusti 1953, och en strejkrörelse hade just visat, hur lätt arbetarna reagerar på detta område.

Montaigne, som redan behandlade pensionsålderns problem i sina *Essais,* ansåg att 48 år var en »tämligen framskriden ålder». Sedan har förhållandena betydligt ändrats, och man måste ta hänsyn till denna utveckling, om man vill förstå detta problem, dess verkningar och de regler enligt vilka man försöker lösa det.

En analys av det franska uttrycket »retraite» ger oss en utomordentligt komplicerad betydelse: Det omfattar tillbakavikandets, den inre samlingens, vilans begrepp. I sin ordbok över det franska språket definierar Littré ordet »retraite» som »vilsam sysselsättning eller en pension eller en gottgörelse, som man beviljar en person, som drar sig tillbaka från tjänsten, i synnerhet militärer och förvaltningstjänstemän».

Detta citat stammar från förra århundradet och ger uttryck såväl åt den historiska karaktären hos vissa särskilda system som också åt den då för tiden allmänt gängse tanken, att pensionen beviljas som belöning men inte som rättsanspråk.

Pensionsåldern är ett vanligt och praktiskt uttryck, men det har talrika betydelser, ehuru det ofta anträffas i ämbetshandlingar. Man har påstått, att det rör sig om ett faktiskt sakförhållande, som växlar efter persongrupper och omständigheter. I varje fall betecknar uttrycket den ålder som den enskilde har nått, när han slutar upp att vara verksam i sitt yrke.

Men visst är det nödvändigt att handskas försiktigt med detta begrepp, ty i många fall upphör man med en viss yrkesverksamhet i unga år men börjar med en annan. Vi skall anföra ett konkret exempel. För kort tid sedan förklarade en berömd jockey, som i förbigående sagt var trettiofem år gammal, i en televisionsintervju efter en tämligen lång yrkesverksamhet — han hade börjat vid sexton års ålder — och talrika olyckshändelser: »Jag har bestämt mig för att ge upp mitt yrke — jag tar av mig ridjackan.» Man frågade honom: »Vad tänker ni göra nu då?» Han svarade: »Jag skall sätta upp ett tidningsstånd.» Han gav alltså sin första yrkesverksamhet på båten, denna som nästan var en hel levnadsbana inom yrket. Ändå var han ännu en ung man, som kunde slå in på en annan levnadsbana. Detta gäller också för vissa militärer och andra yrkesgrupper, för vilka en dubbel yrkeskarriär är allmänt gängse. Men det torde likväl vara undantagsfall. I denna mening är pensionsåldern variabel efter personkategorier och omständigheter.

Men jämte detta begrepp gör sig också två rättsliga begrepp gällande. *Pensionsåldern* är i den sociala trygghetsrätten den ålder från vilken en

[1] Artikeln är hämtad ur Bulletin der Internationalen Vereinigung für Soziale Sicherheit och har i sin svenska version granskats av författaren.

arbetstagare efter en viss tjänstetid kan göra anspråk på en normal ålderdomspension och i vissa fall också den tidpunkt då han kan pensioneras av arbetsgivaren eller förvaltningen.

Det andra rättsbegreppet är *åldersgränsen.* Detta är den ålder vid vilken arbetstagaren måste sluta sin yrkesverksamhet. Detta åldersgränsbegrepp är inte alltid identiskt med inträdandet i pensionsåldern. Det har sitt ursprung i förvaltningsrätten och gäller för det mesta personal i offentlig eller halvoffentlig tjänst.

När de bägge rättsliga begreppen — inträdandet i pensionsåldern och åldersgränsen — består vid sidan av varandra i en viss sektor, är åldersgränsen i allmänhet högre än pensionsålderns inträdande. Men det ges fall, i vilka den faktiska pensionsåldern är ännu lägre, och i den gemensamma marknadens länder möjliggör lagstiftningen på sina håll, till exempel i Frankrike, proportionellt avkortade pensionsbelopp före den normala pensionsålderns början, till exempel efter 15 tjänsteår.

Det är alltså möjligt att komma i åtnjutande av pension före den normala pensionsålderns början, medan omvänt en förlängning av tjänstetiden utöver åldersgränsen i vissa fall kan komma i fråga för vissa personkategorier såsom universitetsprofessorer eller i andra särskilda fall, till exempel efter krig, också för ämbetsmän. Dessa förlängningar har principiellt en enhetlig karaktär.

I samtliga fall gäller antingen en till alla delar bindande bestämmelse, eller överlåts avgörandet åt den offentliga eller privata arbetsgivaren eller också åt arbetstagarna.

Visserligen måste man hänvisa till dessa olika regler och sakförhållanden, men statistiken visar dock att i de flesta länder flertalet arbetstagare i en viss grupp pensioneras vid den normala pensionsålderns inträdande. Juristerna kan med tillfredsställelse konstatera, att rätten dock utövar ett bestämt inflytande på de faktiska förhållandena.

Pensionsålderns inträdande är därför av särskilt intresse för den sociala tryggheten och den offentliga meningen, och vi vill nu ställa pensionsålderns faktiska begrepp mot det först nämnda rättsliga begreppet. Detta leder till att vi måste ange några orsaker, som har gett impulsen till fastställandet av en enhetlig ålder på detta område.

Tills vidare är det inte fråga om de olika faktorer som är avgörande för fastställandet av pensionsåldern till den eller den åldern, utan om de *element* som krävde fastställandet av en enhetlig ålder på detta område, ty när allt kommer omkring skulle man ha kunnat tillerkänna arbetsgivarna och arbetstagarna en vida större individuell frihet.

Framför allt påpekade man arbetstagarnas förutsatta oförmåga att arbeta vid framskriden ålder, deras svårighet att behålla sin arbetsplats eller att få en ny sysselsättning vid uppkommande arbetslöshet. Vidare anfördes

rätten till vila som motprestation för tjänsterna åt det allmänna och de av arbetstagarna inbetalda bidragen. Men ett ytterligare argument, som mera sällan nämns, är kanske också av betydelse. Fastställandet av lika ålder för varje arbetstagarkategori är å ena sidan ett element i den rationella personalpolitiken för företagsägare och personalchefer och å andra sidan ett skydd för arbetstagarna mot handlingar av godtycke.

Det har också en viss betydelse för privat- och familjelivets gestaltning, om arbetstagaren har valt en levnadsbana, som han tänker stanna på under hela sitt förvärvsliv, och om han skall kunna räkna på att kunna upphöra med sin förvärvsverksamhet vid en i förväg fastställd ålder med ett bestämt pensionsbelopp. Denna aspekt är ingalunda oviktig.

Från dessa allmänna problem skall vi nu övergå till pensionsåldern i de enskilda länderna och till de internationella normerna och i anslutning härtill behandla samma problem i den gemensamma marknadens länder liksom det nuvarande och framtida europeiska samarbetet på detta område.

I. Pensionsåldern i de enskilda länderna och de internationella normerna

Det vore förmätet att försöka ge en fullständig redogörelse. Här skall blott göras ett försök att beskriva de förhållanden som så vitt vi vet råder i ett visst antal länder i de fem världsdelarna. För att undvika en tröttande uppräkning av länder och siffror angående pensionsåldern skall jag försöka ge en sammanfattning av dessa uppgifter efter geografiska zoner, som svarar mot en viss grad av social och ekonomisk utveckling eller gemensamma traditioner respektive ideologier i de ifrågavarande länderna.

Enligt denna något godtyckligt valda indelning behandlas först förhållandena i fyra grupper av länder och i anslutning härtill de internationella normer som gäller för ett större område än den gemensamma marknadens sex länder.

A. FÖRHÅLLANDENA I ENSKILDA GRUPPER AV LÄNDER

Följande grupper av länder valdes;

1. Länderna i den så kallade »Lilla frihandelszonen».
2. De anglosaxiska länderna med undantag av Storbritannien.
3. Folkrepublikerna.
4. De andra länderna, i synnerhet de underutvecklade länderna.

1. *Första gruppen av länder: »Lilla frihandelszonen»*

Den exakta benämningen på denna grupp är »Europeiska frihandelszonen». Den kom till stånd på grund av en överenskommelse, som under-

tecknades den 20 november 1959 och trädde i kraft den 1 juli 1960.

Inom denna zon intar de nordiska länderna en särställning med vissa gemensamma kännetecken. På det socialpolitiska området kan nämnas periodiska sammanträden av vederbörande ministrar liksom ingåendet av multilaterala överenskommelser beträffande den sociala tryggheten.

I dessa länder som nått en hög nivå i synnerhet på den sociala trygghetens område, har pensionsåldern satts högre än i nästan alla andra länder. I Sverige är pensionsåldern 67 år allt sedan införandet år 1913 av ett pensionssystem. I Danmark, vars första lag om ålderdomsskydd härrör sig från 1891, höjdes pensionsåldern 1958 till likaledes 67 år. Norge, vars ålderdomsförsäkring härstammar från 1936, har med 70 år satt världsrekordet för det allmänna systemet.

I Lilla frihandelszonens andra länder börjar däremot pensionsåldern genomgående vid 65 år. Detta gäller för Schweiz (lag av 1946), Portugal (lag av 1933), Storbritannien (lag av 1908) och Österrike (lag av 1906).

Det är intressant att konstatera, att ålderdomsförsäkringen i denna grupps alla länder, frånsett Portugal, vars ålderdomsförsäkring liksom andra grenar av den sociala tryggheten har ett begränsat verkningsområde, för närvarande omfattar nästan hela befolkningen. Den svarar i synnerhet i de nordiska länderna och Storbritannien (i detta land efter Beveridgeplanen) mot den sociala trygghetens begrepp i vidaste mening, det vill säga också under vissa ekonomiska följdverkningar, som möjliggör en viss nyfördelning av inkomsten och ofta går hand i hand med en direkt verksamhet i folkhälsans tjänst.

2. *Andra gruppen: anglosaxiska länder med undantag av Storbritannien*

Låt oss börja med de viktigaste av dessa länder. I Förenta staterna är pensionsåldern liksom i Storbritannien alltsedan den bekanta »Social Security Act» av 1935, som man har president Roosevelts initiativ att tacka för, fastställd till 65 år. Dock måste påpekas, att vissa grupper av lantbrukare, hantverkare och hemanställda ännu inte har några pensionsanspråk.

Också i Australien (den första lagen är från 1909) och i Nya Zeeland (sedan 1898) är pensionsåldern fastställd till 65 år. I sistnämnda land är det dock i vissa fall möjligt att bli pensionerad vid 60 års ålder, då det finns två alternativ.

I Kanada, vars nuvarande system reglerats genom en lag av 1951, utgår folkpension först vid 70 års ålder, men behövande kan få socialhjälp redan vid 65 års ålder.

En dylik skillnad existerar i några länder än i det ena, än i det andra avseendet. Olika åldersgränser har fastställts för bidragsskyldiga och inte bidragsskyldiga pensioner.

3. *Tredje gruppen: folkrepublikerna*

I två länder i denna grupp är pensionsåldern 65 år, nämligen i Polen, vars ålderdomsförsäkring reglerades genom en lag av 1927 för tjänstemän och en lag av 1933 för alla arbetstagare, och i Östtyskland, vars lag om ålderdomsförsäkring härrör sig från samma källa som förbundsrepublikens lag (lagen av 1889). Vi kommer att beröra denna, när förbundsrepubliken kommer på tal.

I Sovjet-Ryssland erhöll redan 1922 (blott några år efter revolutionen) alla arbetstagare pensioner i regel från och med 60 år. Denna pensionsålder gäller också i Rumänien, vars första lag härrör sig från 1912, och för Ungern (lag av år 1928). I Tjeckoslovakien liksom i Polen tillkom år 1906 en första lag för tjänstemän och år 1924 en lag för alla arbetstagare. En pensionsålder på 60 år gäller i Bulgarien sedan 1924, i Albanien sedan 1947 och i folkrepubliken Kina, vars nya lagstiftning stammar från 1951, nästan sedan systemets begynnelse.

Jugoslavien har på detta område liksom också eljest några särskilda kännetecken att uppvisa. Ett ålderdomsskydd planerades redan 1922 men synes dock ha varit i funktion först sedan 1937. I motsats till andra folkdemokratier tycks skyddet omfatta inte blott löntagare utan också vissa fria yrken. Men särskilt bör nämnas, att pensionsåldern fastställts till endast 55 år och alltså är lägre än i nästan alla andra länder.

Riktigheten av dessa uppgifter kan inte helt garanteras, men med detta förbehåll tycks två kännetecken vara gemensamma för folkdemokratiernas pensionssystem. Framför allt sträcker sig — med de få förut anförda undantagen, till exempel för Jugoslavien — giltighetsområdet huvudsakligen till löntagarna och detta såväl inom industrin som inom jordbruket och till de olika kategorierna av jordbruksföreningar.

Det andra gemensamma kännetecknet består i att pensionsåldern i allmänhet är lägre än hos andra geografiska grupper i de ovannämnda stora industristaterna och detta såväl i länderna i den anglosaxiska som i den nordiska gruppen. Åldern är också i genomsnitt satt lägre än i den gemensamma marknadens länder, som vi kommer att få se i andra delen.

Vid en allmän överblick av läget (och även då finner vi ibland ännu lägre siffror) är jämförelser ur genomsnittsålderns synpunkt möjliga endast beträffande den ålder vid vilken vissa förmåner kan beviljas i Afrikas, Asiens och Sydamerikas länder. Detta är den fjärde geografiska gruppen, från vilken nu några exempel följer.

4. *Andra exempel, huvudsakligen från underutvecklade länder*

Som framgår av överskriften sammanfattas här olika fall inte blott på grund av det geografiska läget utan också efter landets utvecklingsgrad.

Det är till exempel inte möjligt att jämföra Japan med det ena eller andra landet i Afrika eller Sydamerika.

Men på det hela taget tycks systemen inom denna fjärde grupp ha följande kännetecken att uppvisa:

1. De härrör sig för det mesta från den senaste tiden, hälften av dem från tiden efter andra världskriget.
2. De skyddar blott en mycket ringa del av befolkningen, nämligen en i allmänhet ännu mera begränsad del av befolkningen än i de redan berörda geografiska gruppernas system.
3. Av lätt förklarliga skäl är prestationsförmågan här väsentligen lägre än i föregående grupper av länder.
4. Slutligen kan, som redan nämnts, fastställas att (med förbehåll för eventuella ändringar, som kan ha kommit till stånd i vissa länder på senaste tiden) den övre åldersgränsen i dessa länder är 65 år och att i vissa fall pensionsåldern sjunker till 55, ja till och med till 50 år.

Utan att vilja ange orsaken till detta faktum, som förtjänar ett vidsträcktare studium, kan vi anta att detta sakernas tillstånd huvudsakligen kan återföras till den endemiska arbetslösheten i många av dessa länder och också till de allmänna levnadsförhållandenas vittomfattande, klimatiskt betingade inflytande. Dessa länder ligger för det mesta i den sydliga hemisfären.

I Sydafrikanska unionen liksom i Egypten, Iran, Israel, Brasilien, Chile, Costa Rica och Mexiko är pensionsåldern fastställd till 65 år. I förbigående kan nämnas, att i ett lika stort antal länder, nämligen Nationalistkina, Irak, Japan, Filippinerna, Kuba, Dominikanska republiken, Nicaragua, Panama, Paraguay och Peru, är pensionsåldern 60 år. Det måste påpekas att pensionsåldern i Israel är 65 år endast vid slutgiltigt upphörande av förvärvsverksamheten men eljest 70 år.

Den tidigare kolonin Franska Västafrika förtjänar ett särskilt omnämnande; de kontraktsenliga pensionerna för vissa arbetstagare — uteslutande företagssystem eller system för vissa yrkesgrupper — utgår vid en ålder av 56 år, medan i vissa fall eller i vissa områden av detta land gamla arbetare får en solidaritetshjälp vid femtio års ålder. På detta sätt existerar alltså två åldersgränser sida vid sida beroende på inbetalningarnas beskaffenhet.

Till den tredje gruppen med en pensionsålder på 55 år hör likaledes ett antal länder. Framför allt må bland *områdena bortom havet*, vilka liksom den franska statsgemenskapen på särskilda villkor är anslutna till den europeiska ekonomiska gemenskapen, nämnas det forna Belgiska Kongo och Ruanda-Urundi, i vilkas pensionssystem likaledes en pensionsålder på 55 år är tillförsäkrad vissa arbetstagare. Samma ålder gäller för Ceylon, Malaya, Singapore, Argentina, Bolivia och Ecuador. Uruguay tycks inne-

ha bottenrekordet med en pensionsålder på 50 år i ett sedan 1919 bestående pensionssystem för arbetstagare och vissa grupper av självständiga näringsidkare.

I denna korta översikt görs ett försök att genom indelning i zoner och efter gemensamma kännetecken göra denna nödvändiga uppräkning kanske inte mera lockande men åtminstone inte ointressant. Dock måste det påpekas, att de anförda åldersgränserna å ena sidan gäller det allmänna systemet eller det mest betydande systemet men å andra sidan enskilda. I fortsättningen skall jag gå in på de enskilda yrkesgrenarnas problem och problemet med den pensionsålder som i vissa länder fastställs för kvinnor.

B. INTERNATIONELLA NORMER

Här behandlas normer, som gäller i hela världen eller åtminstone i hela Europa men i alla händelser omfattar ett större antal länder än den gemensamma marknadens sex länder.

Dessa normer kan blott komma till synes under vissa förutsättningar. Det är klart, att tanken på allmängiltiga normer eller sådana som föreslås till antagande till följd av beslut av ländernas regeringar och parlament, först kunde få fotfäste, när i några länder ett visst antal ålderdomsskyddssystem redan trätt i kraft. Detta är den första förutsättningen.

En annan förutsättning för införandet av dessa internationella normer är att det finns inrättningar, som möjliggör ett samarbete på det sociala området. Men detta kunde, åtminstone på en allmän eller mellanstatlig grund, förverkligas först genom tillkomsten av Internationella Arbetsorganisationen på grundval av Versailles-fördraget.

Den internationella verksamheten på detta område faller väsentligen på Internationella Arbetsbyråns lott. Men denna verksamhet släpade efter liksom lagstiftningen. De första arbetena, överenskommelserna och rekommendationerna befattade sig med arbetsrätten i trängre mening, det vill säga de osjälvständigt förvärvsarbetande och deras förhållande till sina arbetsgivare. Den sociala tryggheten framträdde först senare och visade sig utåt i IAO:s lagstiftande verksamhet första gången 1933, då två överenskommelser och en rekommendation godkändes.

Den första överenskommelse som antogs var nr 35 angående obligatorisk ålderdomsförsäkring av arbetagarna inom industriella och merkantila företag och de fria yrkena liksom av hemarbetare och hembiträden. Denna överenskommelse tillmötesgår den försäkrades anspråk på pension vid en i lag fastställd ålder, som i försäkringssystemen för arbetstagare inte får överstiga 65 år. Denna då fastställda åldersgräns tycks ännu i dag utgöra den tidpunkt som det allmänna världsgenomsnittet strävar efter.

Den samma dag antagna överenskommelsen nr 26 innehåller en artikel

med likadana bestämmelser om den obligatoriska ålderdomsförsäkringen av jordbrukets arbetstagare.

Liksom dessa bägge överenskommelser antogs samtidigt, så trädde de också samtidigt i kraft den 18 juli 1937. På samma gång som denna överenskommelse antogs också 1933 i enlighet med IAO:s vanliga förfaringssätt en rekommendation (nr 43), som gjorde sig till förespråkare för en sänkning av pensionsåldern till 60 år, där så var möjligt. Ordalydelsen av denna text kan kanske vara av intresse: »För försäkringssystem, som sätter pensionsåldern högre än till det fullbordade sextionde levnadsåret, är det lämpligt att, såväl för att lätta skyldigheten för arbetsmarknaden (syftet kommer här klart till uttryck) som för förverkligandet av arbetstagarnas rätt till vila på ålderdomen, sänka pensionsåldern, evenuellt steg för steg till 60 år, så vitt befolkningens sammansättning och landets ekonomiska och finansiella förhållanden tillåter det.»

Av textens formulering framgår för övrigt, att det är fråga om en rekommendation och att motiven anförs i rekommendationen. För att i förväg undanröja staternas invändningar anförs argument, och texten är smidigare formulerad än som är vanligt hos denna kategori av internationella urkunder.

Frågan om pensionsåldern diskuterades, när Internationella Arbetsorganisationen mot andra världskrigets slut höll sin konferens i Philadelphia 1944. Den togs på nytt upp i en mera utförlig rekommendation (Rekommendation nr 67 beträffande livsuppehällets tryggande) som särskilt utsäger följande: »Det fall i vilket pension bör beviljas, består i uppnåendet av en viss ålder, vid vilken förmågan av en givande arbetsprestation vanligen går förlorad, sjukdom och invaliditet gör sig starkt kännbara och eventuellt existerande arbetslöshet hotar att bli varaktig.» Minimiåldern fastställs till 65 år för män och 60 år för kvinnor.

Av särskilt intresse är i denna text differentieringen av pensionsåldern för män och för kvinnor, vilken tidigare inte uttryckts så klart. Vidare bestäms: »Dock kan åldersgränsen sänkas för personer, som länge utfört farligt eller hälsovådligt arbete.»

Här stöter vi på det nya begreppet sänkning av pensionsåldern för vissa slags arbetsprestationer och inte för yrkesgrupper.

IAO:s sista viktiga urkund på detta område är överenskommelsen nr 102 angående miniminormerna för social trygghet (1952), vilken liksom Philadelphia-rekommendationen har ett allmänt giltighetsområde och i artikel 26 om pensionsåldern bestämmer följande: »Det ifrågavarande fallet består i uppnåendet av en föreskriven ålder . . . Den föreskrivna åldern får inte överstiga 65 år. Dock kan vederbörande organ i det ifrågavarande landet fastställa en högre ålder med hänsyn tagen till åren komna personers arbetsförmåga.»

Detta är av intresse, därför att här, jämte det 1944 omnämnda förtidspensioneringsbegreppet i vissa fall, möjligheten av ett uppskov tas i betraktande. Ty å ena sidan tog man hänsyn till problemet om till åren komna personers arbete och å andra sidan till det faktum, att inträdet i pensionsåldern för vissa pensionärer inte bara är en finansiell utan också en psykologisk och i många fall till och med fysiologisk katastrof.

Sociologiska undersökningar, som generaldirektionen för socialförsäkringen i Frankrike för några år sedan föranstaltade i Paris med omnejd, gav vid handen en utomordentligt hög dödlighet under det första pensionsåret. Personer, som pensionerades vid en ålder av 60 år, företedde en högre dödlighet under det 61:a levnadsåret, och personer, som pensionerades vid 65 år, under det 66:e levnadsåret. Detta betyder att ett oförmedlat, fullständigt upphörande av förvärvsverksamheten ökar risken för avtynande under den omedelbart därpå följande tiden för personer, som inte har någon bisyssla. Med andra ord vore en period av anpassning till pensionärstillvaron nödvändig. Denna tanke bekräftas av ett konstaterande, som gjordes vid dessa undersökningar: under den tid som förflöt mellan uttagandet av kartotekkorten i Paris distriktskassa och regeringstjänstemännens besök hos de försäkrade i deras bostäder — det var blott fråga om några månader — hade några av dessa försäkrade dött och kassan såväl som tjänstemännen hade ännu inte underrättats härom vid tiden för besöket i hemmet.

Detta visar att man först på sista tiden kommit till insikt om att inträdet i pensionsåldern, även det som äger rum i förtid, särskilt vid en plötslig övergång från förvärvsverksamhet, inte obetingat är en social fördel. I vissa fall kan det till och med betyda en finansiell förmån för försäkringsföretagen men inte för de försäkrade.

Den första faktor som här kommer på tal i överenskommelsen nr 102, är bestämmelsen i artikel 26, punkt 3, att den inre statliga lagstiftningen kan förordna om pensionsförmånens upphörande, om den person som har anspråk på den, utövar en viss förvärvsverksamhet eller att den på premiebetalning beroende pensionen minskas, om försäkringsmottagarens förtjänst eller de medel han eljest förfogar över eller båda tillsammans överstiger ett föreskrivet belopp.

Detta är ett annat problem, som i synnerhet angår frågan om pensionärens förvärvsverksamhet, nämligen inom vilka gränser en förenad inkomst från en fortsatt yrkesverksamhet och av pensionen bör tillåtas.

En kort hänvisning till Code Européenne beträffande den sociala tryggheten skall avsluta detta avsnitt, ty den gäller för länderna i Europarådet och har därför ett vidare giltighetsområde än den gemensamma marknaden, vilken är ämnet för det andra avsnittet.

Under hänsynstagande till de regionala skiljaktigheterna i fråga om

prestationsnivån sysslar Europarådets medlemsstater sedan några år med utarbetandet av ett utkast till en Code Européenne beträffande den sociala tryggheten på grundval av IAO:s redan omnämnda överenskommelse nr 102. Dock förordas i de flesta fall högre normer i enlighet med dessa länders i allmänhet mera avancerade ekonomiska utveckling i förhållande till jordens andra länder.

Normerna för pensionsåldern avviker enligt artikel 26 i detta utkast till en europeisk lagbok inte från IAO:s normer. Artikeln bestämmer, att den föreskrivna åldern av 65 år inte får överskridas. En högre ålder kan dock föreskrivas, såvida antalet invånare, som uppnått denna ålder, inte understiger 10 procent av antalet invånare i en ålder av mer än 15 år, som inte uppnått den ifrågavarande pensionsåldern.

Med andra ord: pensionsåldern får i regel inte överstiga 65 år. Det är intressant och detta för oss redan över till den andra delen av denna framställning, att ehuru höjda normer på pensionsålderns område överensstämmer med andan i Code Européenne — principiellt betyder i detta fall höjda normer en lägre pensionsålder — så avslogs dock den italienska delegationens motion om den normala pensionsålderns fastställande till 60 år av flertalet medlemmar av Europarådet. Till grund för denna motion låg förhållandena i delegationens hemland.

För fullständighetens skull må nämnas, att varken de överenskommelser om den sociala tryggheten som träffats inom Europarådets ram, eller den sociala charta som för närvarande är under omprövning i Europarådet, förutsätter preciserade bestämmelser om pensionsåldern. Detta tyder dock inte på ett förringande av detta problems betydelse, utan urkunderna är av allmän natur och innehåller inga detaljbestämmelser av detta slag.

II. Pensionsåldern i den gemensamma marknadens länder och de sex ländernas samarbete på detta område

Innan vi går över till de två avsnitten i denna andra del tränger sig några reflektioner på en. De gäller *den växlande pensionsåldern inte bara från land till land utan också efter persongrupper eller under särskilda förhållanden.* Jämte den normala pensionsåldern för manliga arbetstagare som utövat ett normalt yrke, tillförsäkrar *särskilda bestämmelser vissa grupper av försäkrade* en avvikande pensionsålder efter arbetsgivarens, yrkets och det presterade arbetets beskaffenhet och slutligen också för kvinnor.

a) Första gruppen — särskilda bestämmelser på grund av arbetsgivarens beskaffenhet

I de flesta länder var de *offentliga tjänstemännen* de första som beviljades pension. Den ålder vid vilken de antingen blev pensionerade av egen

fri vilja eller på grund av sin befattning, ligger i många fall under genomsnittet (till exempel luftvapnets anställda) men i andra över genomsnittet (till exempel domare).

Den tidrymd dessa ämbetsmannagruppers pensionsålder omfattar motsvarar, i förbigående sagt, pensionsålderns högsta omfattning över huvud taget (50 till 70 år).

b) Andra gruppen — särskilda bestämmelser på grund av yrkets beskaffenhet

Här är det fråga om yrket i egentligaste mening (och inte om arbetsförmågan). En kompensation för vissa yrkens faror och olägenheter och tvivelsutan också en sporre att välja dessa yrken bör erbjudas. Man fäster också avseende vid den särskilda motståndskraft som erfordras eller vid en snabb reaktionsförmåga. I vissa fall fastställs pensionsåldern till mindre än 60 år, nämligen till 55 år, och för vissa särskilda grupper till och med till 50 år. Här skall nämnas gruvarbetarna, vilka är en av de första yrkesgrupper som erhöll särskilda pensionssystem; på senaste tiden hör även järnvägsmännen och flygarna dit. Inom den privata sektorn kan också flygvärdinnorna nämnas.

c) Tredje gruppen — särskilda bestämmelser på grund av beskaffenheten hos det arbete som de normalt till det allmänna systemet hörande försäkrade presterat under en viss tidrymd

Åtskilliga länders lagstiftning förutsätter i IAO:s anda möjligheten av, att pension vid en mindre framskriden ålder än det allmänna systemets normala pensionsålder tillerkänns personer, som under en viss minimitid måst utföra *särskilt farliga eller hälsovådliga arbeten.* Denna tid är i allmänhet fastställd till fem, för några länder till tio år.

d) Fjärde gruppen — särskilda bestämmelser för kvinnorna

Det är paradoxalt, att i många länder en i allmänhet fem år lägre pensionsålder är fastställd för kvinnorna än för männen inom samma yrke. Varför är detta paradoxalt? Därför att den demografiska statistiken bevisar, att kvinnornas livslängd för närvarande är betydligt högre än männens. Detta ger anledning till några anmärkningar. Det anfördes att denna skillnad på fem år motsvarar åldersskillnaden mellan makarna i många familjer. Vidare förklarades att det kanske rörde sig om efterverkningar av gamla, ogrundade fördomar beträffande kvinnornas svaghet och deras oförmåga att utföra vissa arbeten eller utöva en yrkesverksamhet utöver en viss ålder.

Av sysselsättningsstatistiken framgår, att det är förhållandevis svårare för kvinnor som blir arbetslösa vid en viss ålder och måste uppge sitt arbete,

att finna en ny sysselsättning än för män i samma ålder, som måste stå tillbaka för yngre konkurrenter.

I varje fall är det tydligt, att den ekonomiska balansen för försäkringsväsendet i länder med en lägre pensionsålder och en längre livslängd för kvinnorna belastas dubbelt, ty å ena sidan tar kvinnorna tidigare pensionen i anspråk och å andra sidan uppbär de den till en högre levnadsålder än männen.

Man kan fråga sig om det därvid är fråga om en åtgärd av omtanke gentemot kvinnorna eller om bristande förutseende hos lagstiftarna, ty vid tiden för dessa bestämmelsers införande var kvinnoprocenten inom den förvärvsarbetande befolkningen betydligt mindre än i dag. Detta kan ha lett till underskattning av de finansiella följderna av ett dylikt beslut.

Till sist må ytterligare hänvisas till tendensen att närmare ansluta pensionsåldern för de senare i ålderdomsförsäkringen medtagna yrkesgrupperna till den som gäller för industrins arbetstagare. Vi finner här för yrkesgrupperna ungefär samma anpassningsprocess som i största allmänhet påpekades redan i inledningen, det vill säga en anpassning av den faktiska pensionsåldern till den normala åldern för erhållande av pension och även samma utveckling på lagstiftningens område i de flesta länder beträffande tjänstemännen, lantbrukets arbetstagare, de självständiga jordbrukarna och andra grupper av självständiga näringsidkare.

I allmänhet tillförsäkrar de avtalsenliga tilläggspensionssystemen, som i några länder fått stor betydelse, åtminstone de motsvarande försäkrade grupperna en liknande pensionsålder som de i lag fixerade systemen.

Dessa inledande anmärkningar för oss över till de två redan berörda frågorna om pensionsåldern i den europeiska ekonomiska gemenskapens sex länder och om samarbetet på detta område inom den gemensamma marknadens ram.

A. PENSIONSÅLDERN I DEN EUROPEISKA EKONOMISKA GEMENSKAPENS SEX LÄNDER

1. I *Förbundsrepubliken Tyskland* föreskrev lagen om socialförsäkring av den 22 juni 1889 för första gången införandet av ålderdomspensioner. Pensionsåldern är 65 år som i de flesta av de länder som behandlas i det följande, och detta gäller inte bara för det allmänna systemet utan också för bergsbruket, jordbruket och de i det allmännas tjänst anställda. För kvinnorna är pensionsåldern lika hög. Lägre är den endast för ett begränsat antal yrkesgrupper. Ett tidigare inträde i pensionsåldern är möjligt för arbetstagare vid en ålder av 60 år, om de har 15 försäkringsår bakom sig och är arbetslösa sedan ett år. Här är ett intressant särfall, i vilket man inte blott finner, att försäkringslängd är villkoret för beviljandet av pension vid en viss ålder utan också att en ettårig arbetslöshet förutsätts.

För gruvarbetarna är pensionsåldern visserligen inte nedsatt, men enligt en särskild bestämmelse utgår normal pension vid fullständig invaliditet. Denna grundsats tillämpas efter individuellt bedömande på olika åldersstadier, men enligt förefintliga uppgifter torde gruvarbetarnas medelålder vid pensionsålderns inträdande vara omkring 58 år i Västtyskland.

2. I *Luxemburg* härstammar lagstiftningen om ålderdomsförsäkringen från år 1911. En lag av år 1951 reglerar tjänstemännens pensionsförsäkring. Liksom i Tyskland är pensionsåldern i det allmänna systemet 65 år för män och kvinnor liksom också för jordbrukets arbetstagare. Inom det allmänna systemet är det möjligt att bli pensionerad vid en ålder av 62 år efter 40 (arbetstagare i metallindustrin redan efter 35) försäkringsår. Denna bestämmelse liknar den i Tyska förbundsrepubliken, dock gäller den framför allt arbetstagarna inom metallindustrin.

För de i allmän tjänst anställda är pensionsåldern 65 år, dock kan männen efter 30 och kvinnorna efter 25 tjänsteår erhålla pension redan vid en ålder av 60 år. Pensionsåldern är densamma, men fem år kortare tjänstetid krävs för kvinnorna.

3. I *Nederländerna* medtogs 1956 nästan hela befolkningen i den 1919 införda ålderdomsförsäkringen. Pensionsåldern är liksom i de förutnämnda länderna 65 år för män och kvinnor. Det enda undantaget utgör pensionerna från gruvarbetarkassan, som utgår till gruvarbetare ovan jord vid 65 års ålder och till dem som arbetar under jorden vid 55 år. Här är det visserligen fråga om tilläggspensioner.

4. I *Belgien* infördes ålderdomsförsäkring år 1900. Liksom grannländerna har Belgien hållit fast vid en pensionsålder på 65 år i det allmänna systemet, som omfattar tjänstemän, arbetare och jordbrukets arbetstagare. För kvinnor och gruvarbetare ovan jord är dock pensionsåldern nedsatt till 60 och för gruvarbetare under jorden till 55 år.

5. I *Frankrike* utgår principiellt pension till män och kvinnor utan åtskillnad vid en ålder av 60 år. De stipulerade höjda beloppen sporrar dock talrika försäkrade att arbeta till en ålder av 65 år, vid vilken också alla på bidrag baserade pensioner utgår.

Som redan nämnts, stipulerar dock talrika särskilda system en lägre pensionsålder i synnerhet för gruvarbetare: 55 år för arbete ovan jord och 50 år för arbete under jorden. Denna särbestämmelse återfinns med vissa avvikelser i alla sex länderna.

6. Det sjätte landet, *Italien,* intar en särställning å ena sidan gentemot den gemensamma marknadens länder och å andra sidan till följd av sitt systems utveckling på senaste tiden.

Den första lagen härrör sig från 1898. Pensionsåldern i det allmänna systemet är lägre än i den gemensamma marknadens andra länder, och för jordbrukets arbetstagare är åldersgränsen enhetligt fastställd till 60 år för männen och 55 år för kvinnorna.

Man får anta att fastställandet av åldersgränsen till 60 år för män och 55 för kvinnor — det gav utan tvivel uppslaget till det som redan nämnts avslagna italienska ändringsförslaget för den i Code Européenne beträffande den sociala tryggheten stipulerade normala pensionsåldern — huvudsakligen influerades av de allmänna förhållandena på arbetsmarknaden, vilka karakteriseras av en tämligen stor arbetslöshet, och det i synnerhet i södra Italien, det så kallade »Mezzogiorna». Ur regional synpunkt är detta problem för övrigt av intresse för hela den europeiska ekonomiska gemenskapen.

Före 1960 var skillnaden gentemot de andra fem länderna den, att Italien inte hade något särskilt system för gruvarbetare och att samma pensionsålder gällde för dessa som i det allmänna systemet. Orsaken härtill är att Italien har högst 10 000 till 20 000 gruvarbetare.

En lag av den 3 januari 1960 införde ett särskilt system för arbetare i gruvor och stenbrott liksom för torvupptagare. Bestämmelserna är i förbigående sagt desamma som i Frankrike. Åldersgränsen är med sina 55 år lägre än i det allmänna systemet. En av orsakerna till denna sänkning av åldersgränsen i Italien tycks vara den, att också gemenskapens andra länder stipulerar en lägre åldersgräns eller, som i Tyskland, bestämmelser i samma anda.

Uppgifterna i det föregående om dessa sex länder visar, att skiljaktigheterna mellan den gemensamma marknadens länder är mindre utpräglade än mellan de flesta regionala grupper som behandlats i den första delen.

Om de länder som förhandlar om inträde i den europeiska ekonomiska gemenskapen, kan följande nämnas: I *Grekland* är den normala pensionsåldern för män 65 och för kvinnor 60 år; förminskad pension kan dock utgå till män vid en ålder av 60 år och till kvinnor vid 55 år och full pension tillkommer män vid en ålder av 60 år, om de måste utföra tungt eller hälsovådligt arbete.

I *Turkiet* erhåller de i arbetarförsäkringsanstalten försäkrade pension vid 60 års ålder utan åtskillnad mellan könen. För ämbetsmän är den normala pensionsåldern 60 år, när de har 20 till 24 tjänsteår bakom sig. Efter en minst 25-årig tjänstetid kan de antingen, utan att avseende fästs vid en åldersgräns, genast bli pensionerade eller allt efter beskaffenheten av sina funktioner tjänstgöra vidare till en ålder av 65 eller undantagsvis 70 år.

De mer eller mindre enhetliga bestämmelser som i den europeiska gemenskapens sex länder gäller på detta liksom på andra områden, gjorde

det möjligt att rikta in sig på ett ännu intimare europeiskt samarbete, vilket vi nu skall gå in på.

B. SAMARBETET INOM RAMEN FÖR DEN GEMENSAMMA MARKNADEN

1. *De sex länderna och IAO:s normer*

Det måste förutskickas att lagarna i gemenskapens sex länder mer eller mindre överensstämmer med IAO:s normer och överenskommelser, ty den normala åldersgränsen är fastställd till högst 65 år. Den italienska lagstiftningen motsvarar till och med de tidigare omnämnda mest avancerade kombinerade bestämmelserna.

2. *Samordningen av de sex ländernas lagstiftning till förmån för de inte stationära arbetarna från ett av gemenskapens sex länder, vilka arbetar i ett eller flera andra av gemenskapens länder*

Denna samordning är föremål för den europeiska ekonomiska gemenskapens föreskrifter nr 3 och 4, vilka är resultatet av det arbete företrädarna för de sex länderna nedlagt på grundval av artikel 69 i Europeiska kol- och stålunionens överenskommelse om flyttningsrätten. När den europeiska överenskommelsen om den sociala tryggheten undertecknades, återstod endast några veckor, innan Romfördraget trädde i kraft. Därför beslöt man att i stället för den för överenskommelser övliga ratifikationen genom de sex parlamenten utnyttja den möjlighet som artikel 51 i fördraget erbjöd, nämligen att helt enkelt direkt sätta föreskrifterna i kraft i de sex länderna genom beslut av den gemensamma marknadens ministerråd. Denna möjlighet till en direkt reglering i de enskilda medlemsstaterna gäller blott för vissa bestämda fall.

I förevarande fall fanns dock en uttrycklig bestämmelse, och i enlighet med artikel 51, som stipulerar en del av åtgärderna beträffande arbetskraftens flyttningsrätt, trädde föreskrifterna nr 3 och 4 i den genom de tidigare omnämnda arbetena fastställda formuleringen av den 1 januari 1959 i kraft, i förbigående sagt, endast tre veckor efter deras publicering i den europeiska gemenskapens *Amtsblatt Officiella tidning* (av den 16 september 1958).

Här skall inte ingås på enskildheter utan helt enkelt fastställas, att föreskrifterna går ut på att tillförsäkra arbetstagarna inom alla yrken, inbegripet gruvarbetarna, när de arbetar i ett av den europeiska gemenskapens länder, där de inte har medborgarskap — i ett enda eller i flera länder efter varandra — oavsett om de återvänt till sitt hemland eller inte, pensioner eller delpensioner på de anstalters bekostnad till vilka de *hörde*.

Föreskriften nr 3 åstadkommer ingen ändring i de i medlemsstaternas lagstiftning stipulerade åldersförutsättningarna. Det är fråga om ett sam-

ordningssystem och inte om en nyreglering. En samordning genomförs dock också för pensionsåldern i den meningen, att pensionen — om den försäkrade vid en viss tidpunkt inte uppfyller de villkor som krävs av all lagstiftning som har tillämpning på honom, emedan han exempelvis som italiensk gruvarbetare arbetat efter vartannat i Nordfrankrike och sedan i Belgien — utgår i enlighet med lagbestämmelserna i det land där han arbetar, när förutsättningarna uppfyllts.

Mellan invaliditets- och ålderdomspension kommer en relation till stånd: även här utgår förmånerna, när den försäkrade uppnått den i en lagstiftning, enligt vilken han har anspråk på pension, bestämda åldern.

Trots en viss likformighet finns det sålunda ingen absolut överensstämmelse beträffande pensionsåldern i de sex länderna för varje yrkesgrupp. Naturligtvis gör införandet av ett sådant samordningssystem för de arbetstagare som efter vartannat arbetat i den europeiska gemenskapens olika länder, det nödvändigt att gång efter annan genomföra komplicerade omprövningar, men detta faktum kan i och för sig tjäna som en sporre till ett visst enhetligt utformande åtminstone av de tekniska normerna. I många fall bjuder detta system betydande fördelar åt den personalkategori som dessa föreskrifter gäller (i förbigående sagt en halv miljon arbetstagare).

3. *Reflektioner över harmoniseringen av bestämmelserna om pensionsåldern med hänsyn tagen till den europeiska ekonomiska gemenskapens allmänna socialpolitik*

Genomförandet av en enhetlig pensionsålder skulle förenkla samordningssystemet för de inte stationära arbetarna. En sådan åtgärd kunde vidtas men i detta fall inte genom föreskrifter som man enas om uteslutande på det europeiska planet, utan med instämmande av staterna i enlighet med artiklarna 117 och 118 i Romfördraget, som stipulerar lagstiftningens samordning och de olika systemens harmonisering i syfte att bidra till utjämningen av arbetstagarnas levnadsförhållanden. Pensionsåldern är tydligen blott en av faktorerna vid denna harmonisering som kan omfatta såväl pensionernas storlek som premievillkoren för dessa.

Pensionsåldern är dock ur andra synpunkter av betydelse i synnerhet vid en tidpunkt, då i den europeiska ekonomiska gemenskapens länder en tendens börjar göra sig gällande att utsträcka kravet på ålderdomspension i en från land till land olika rytm till hela befolkningen. Detta har redan förverkligats i vissa länder, men de tidigare oskyddade grupperna — framför allt de självständiga näringsidkarna — medtogs först helt nyligen i skyddet eller under de närmast följande åren skall medtas i detta.

En sänkning av pensionsåldern skulle sannolikt betyda en höjning av det

sociala skyddet för de förvärvsarbetande och en motsvarande höjning av de därav uppstående kostnaderna.

Därav uppstår den dubbla aspekt som framträder vid alla dessa harmoniseringsproblem: höjda sociala förmåner men tydligen också möjligheten av vissa näringsekonomiska följder.

Man måste ta i betraktande ytterligare en faktor: Romfördraget — som redan fördes på tal i samband med det italienska »Mezzogiorno» — har bland annat till mål att trygga en hög sysselsättningsnivå i gemenskapens länder och därutöver i alla länder i samma region. Flyttningsrätten har inte till mål att »exportera arbetslösa» utan att besätta lediga platser. I varje fall är det bättre att, såvitt det låter sig göra, skaffa fram arbetsmöjligheter, där arbetskraften är bosatt, än att godtyckligt flytta över den till andra orter.

I detta syfte tar man olika mått och steg i betraktande, i synnerhet grundandet av en socialfond på grund av EEC:s föreskrift nr 9 av den 25 augusti 1960 (Den europeiska gemenskapens Amtsblatt för den 31 augusti 1960), de första åtgärderna för en fullständig flyttningsrätt för arbetskraften liksom för en gemensam yrkesutbildningspolitik.

Om det också inte är uttryckligen stipulerat i fördraget, kunde den europeiska gemenskapen i samförstånd med medlemsstaterna säkerligen bli föranlåten att i ett givet fall ta under övervägande en viss ändring av pensionsåldern med de allmänna sysselsättningsförhållandena i gemenskapens länder som måttstock. Detta är blott en hypotes, men tydligen är det här fråga om ett av de problem som kommit till synes inom den innerstatliga ramen och som också kan framträda inom de sex ländernas ram.

I detta sammanhang må påpekas det växande antalet åldringar bland befolkningen och den tilltagande livslängden. Dessa företeelser är dock inte begränsade enbart till Frankrike. Frankrike var visserligen tillfälligt det ledande landet på detta område i synnerhet kort före kriget. Dock visar statistiken att i genomsnitt samma allmänna tendens härskar i alla gemenskapens sex länder. Före kriget uppvisade Frankrike den högsta procentsatsen personer i en ålder av mer än 65 år i förhållande till hela befolkningen, men för närvarande överträffas det av Belgien, och den allmänna utvecklingen tar samma väg. Detta ursprungligen specifikt franska problem kommer därför mycket snart att bli akut också i Frankrikes grannstater.

Slutsatser

Pensionsålderns problem kan inte skärskådas lösryckt från de väsentliga faktorerna i ett pensionssystem eller förhållandena i sin helhet i ett land eller en grupp av länder. Detta framgår av de låt vara ofullständiga uppgifterna i första delen om växelförhållandet mellan åldern och pensionssystemets andra faktorer.

Härtill må endast följande anmärkas: Det är klart att den faktiska betydelsen av en mer eller mindre högt satt pensionsålder är olika allt efter det talmässiga förhållandet mellan de anspråksberättigade eller de skyddade personerna och befolkningen i dess helhet liksom efter pensionernas storlek. Detta konstaterande är nödvändigt, ty vid en blott ytlig granskning av problemet kunde man anta, att Asiens eller Afrikas länder gjort de största sociala framstegen på detta område, emedan pensionsåldern där är den lägsta.

Dessutom är det nödvändigt att bedöma pensionens storlek i dess förhållande till behovet och till de *aktiva beloppen* liksom pensionernas totalbelopp i förhållande till de sociala trygghetsprestationerna i sin helhet eller till nationalinkomsten.

I de underutvecklade länderna måste pensionspolitiken sätta som sitt mål att täcka de nödvändiga levnadskostnaderna, såvida detta inte sker genom naturaförmåner till familjen i sin helhet.

I industristaterna måste man ta hänsyn till ytterligare en faktor, nämligen de sociala framstegen. Till följd av den genom dessa utlösta psykologiska inställningen kan alla förvärvsarbetande, och detta gäller såväl de självständiga näringsidkarna som arbetstagarna, också under sin aktiva verksamhetstid svårligen finna sig i att kortvariga växlingar i den ekonomiska konjunkturen omedelbart för med sig en sänkt levnadsstandard. De förvärvsarbetande tror i allmänhet, såvida det inte existerar en strukturkris som på 30-talet, att arbetsgivarna och staten skall vidta alla nödvändiga åtgärder, så att med hänsynstagande till deras med åldern växande yrkesskicklighet en långsam men kontinuerlig höjning av levnadsstandarden tillförsäkras dem.

Samma problem finner vi också bland pensionärerna, som allt mindre vill finna sig i att förvärvsverksamhetens upphörande leder till en plötslig sänkning av deras levnadsstandard med kanske hälften. Detta vid en ålder, då människorna just på grund av den ökade livslängden ännu har alla sina krafter i behåll — det är inte längre fråga om pensionärerna år 1850 eller på Montaignes tid. Vid denna tidpunkt har de kanske ännu barn att underhålla. De lever inte längre som tidigare ett tillbakadraget liv utan kan tvärtom använda sin tid efter behag, vilket inte var möjligt för dem på grund av tjänstens krav, medan de verkade i ett yrke.

Av relationerna mellan de andra faktorer som traditionellt antas utöva inflytande på pensionsåldern, skall här blott nämnas arbetsmarknadens reglering, arbetstagarnas intressen och försäkringsväsendets finansiella balans.

Jag skall här inte ytterligare gå in på en sak, som vore förtjänt av en grundlig historisk undersökning. Dock tycks det, att dessa olika faktorer, om vilka det med rätta förklaras att de måste tas i betraktande vid ett ra-

tionellt fastställande av pensionsåldern och i synnerhet av den normala åldern i ett bestämt lands allmänna system, inte alltid övade ett bestämmande inflytande vid tiden för lagarnas ikraftträdande.

Om vi åberopar ett argument som följer av det föregående, så visar det sig att den normala pensionsåldern i det allmänna systemet för män och kvinnor, mestadels med en *skillnad* på fem år, uppvisar ungefärliga tal som ligger mellan 50 och 70 år. Alla argument rörande arbetsmarknadens jämvikt, den fysiologiska nedslitningen, försäkringsväsendets finansiella balans skulle, om de utnyttjades rationellt med datamaskiner, inte ge några avrundade tal som de ändamålsenligaste vid en skillnad på fem år. Detta gäller också åldersskillnaden mellan män och kvinnor.

Det finns orsak att anta, att vissa länder övertagit pensionsåldern på 65 eller 60 år från grannländer och att på så vis en tradition uppstått. Bortsett från undantagsfall finns också en tendens att närma det ena systemet till det andra. Psyko-sociologiska och politiska inflytelser gör sig gällande, vilka inte skall analyseras här. De utövar en stark påverkan och förklarar kanske också de av saken berördas mycket häftiga reaktion, när pensionsåldern ändras för ett större antal personer utan föregående information eller när avsikten att ändra den kommer till uttryck.

I Frankrike går exempelvis 65-årsåldern, som ännu alltjämt statistiskt förblir pensionsåldern, tillbaka till 1910 års lag om pensioner för arbetare och lantbefolkning.

Frånsett sänkningar i ett land och höjningar i en eller två stater i norr tycks man att döma av förefintliga uppgifter envist hålla fast vid den en gång fastställda pensionsåldern. Detta är en intressant faktor vid bedömandet av den kommande utvecklingen.

Utan att vilja ställa någon prognos för den framtida utvecklingen vill jag här blott anföra, att livslängdens förlängning i vissa fall teoretiskt medger en förlängning av förvärvslivet, men om med eller utan pension är en annan fråga. Å andra sidan kan man i utvecklingsländerna konstatera en minskad efterfrågan på arbetskraft, vilket kanske kan bero på det till följd av dessa länders betydande demografiska utveckling stigande antal förvärvsarbetande. Detta växande antal arbetare som står till förfogande, kan i de gamla industriländerna vara en följd av de tekniska framstegen och i synnerhet av de olika formerna av mekanisering och automation. Det är därför svårt att noga förutsäga den riktning som den framtida utvecklingen kommer att ta.

Avslutningsvis kan härtill ytterligare följande nämnas: med hänsyn till dessa psykologiska faktorer vore det utan tvivel ändamålsenligt att genom en utvidgning av de redan existerande bestämmelserna på ett smidigare sätt använda regeln om den enhetliga åldern, vilken som redan visats gäller i de flesta länder. Denna utvidgning skulle göra det möjligt för den för-

säkrade att med eller utan arbetsgivarens bifall alltefter sin personliga situation eller sina familjeförhållanden ta pensionen i anspråk innan han uppnått den föreskrivna åldern eller uppskjuta anspråket på pension utöver denna tidpunkt. Den enhetliga pensionsåldern bör inte principiellt avskaffas utan borde i vissa fall bli föremål för individuell anpassning, så att den så att säga blir en personlig angelägenhet.

En ny omprövning av pensionsåldern vore kanske ändamålsenlig och förvisso inte bara som arbetsmarknads- eller socialt trygghetsproblem och inte heller bara inom ramen för ett pensionssystems allmänna problem utan fastmer inom den vidare ramen för arbetets och fritidens allmänna jämvikt under loppet av den enskildes hela levnad efter avslutandet av hans skol- eller högskoleutbildning. Det vore exempelvis tänkbart, att vissa grupper av intellektuella, ledande funktionärer och höga ämbetsmän genom frivillig överenskommelse som kompensation för en höjning av pensionsåldern erhölle förmåner liknande det »sabbatsår» som vissa professorer vid amerikanska universitet har rätt till vart sjunde år. Detta arbetsfria år med obeskurna löneförmåner gör det möjligt för dem att företa resor, samla sina tankar, dra kontentan av sina forskningsresultat och därpå, sedan de fått sin synkrets vidgad och förvärvat nya erfarenheter, återgå till arbetet med friska krafter.

Försäkringsväsendets pensionsberäkning utförs nu för tiden mestadels med datamaskiner, men man får inte glömma slutmålet för alla dessa förfaringssätt och för hela sociallagstiftningen. Pensionsåldern måste fastställas med hänsyn tagen till människornas alla behov, de må vara förvärvsarbetande eller pensionärer, så att livet för dem får ett meningsfyllt förlopp. Om ett »otium cum dignitate» talade, visserligen i ett annat sammanhang, redan Cicero.

Bibliografi

1. *Die Systeme der Soziale Sicherheit für die Arbeiter des Kohlenbergbaus und der Eisen- und Stahlindustrie in der Ferneinschaft sowie in Grossbritannien.* (Europeiska Kol- och Stålunionen, Luxemburg).
2. *Nationale Monographien über die Altersversicherung.* En samling av svar på ett frågeformulär från IVSS angående ålderdomsförsäkring (IVSS, Genève, 1959).
3. *Social Security Programs throughout the World* (U.S. Department of Health, Education, and Welfare, Washington, 1958).
4. *Das Ruhestandsalter.* Bericht an die Europäische Regionalkonferenz der Internationalen Arbeitsorganisation (IAA, Genève, 1954).
5. *Bericht über die Probleme der betagten Arbeiter vom Standpunkt der sozialen Sicherheit* av Det Förenade Konungarikets delegation framlagd inför den västeuropeiska unionens underutskott för social trygghet och godkänd av dess sociala utskott (W.E.U., London, 1959).

Ny lovgivning i Danmark inden for pensionsområdet

Af kontorchef i arbejds- og socialministerierne
P. JUHL-CHRISTENSEN

Spørgsmålet om de sociale pensioner har fortsat stået langt fremme i rækken af aktuelle samfundsproblemer, der trænger sig på i Danmark. Som oplyst i en artikel i »Sociala Meddelanden» . . . blev der senest gennemført principielle ændringer i pensionslovgivningen gennem loven af 1961 om invalide- og folkepension. Bortset fra de specielle problemer, der knytter sig til invalidepensioneringslovgivningen, har 2 hovedspørgsmål imidlertid henstået uløst, og for tidsskriftets læsere må det være af særlig interesse, at oplyse, at der ved den almindelige debat i offentligheden i Danmark herom stedse har været henvist til, hvorledes forholdene er blevet ordnet i Sverige:

De 2 hovedspørgsmål har været:

I) Ophævelse af behovsprøvningen inden for den almindelige folkepension og de i forbindelse hermed stående spørgsmål,

II) gennemførelse af en lovgivning om tillægspension til den almindelige folkepension med særligt sigte på den i Sverige gennemførte ordning (A. T. P.).

I. Ændringer i den almindelige folkepension

Som omtalt i tidligere artikler (se Sociala Meddelanden . . .) har man hidtil bevaret behovsprøvningen indenfor den almindelige folkepension. Gennem årene har man stedse lempet bestemmelserne om fradrag i folkepensionens grundbeløb på grund af indtægt, men det har dog stadigt været opretholdt, at folkepensionen gradvis nedsattes, når modtageren havde en ikke ubetydelig indtægt ved siden af folkepensionen, og at denne efter omstændighederne helt kunne bortfalde. Behovsprøvningen har været kritiseret ikke mindst ud fra det synspunkt, at den hæmmede opsparingslysten, som i forvejen er alt for ringe i Danmark. På den anden side har det til støtte for behovsprøvningen været anført, at samfundet ikke behøver at give sociale pensioner til de medborgere, der er i stand til at sørge for sig selv uden sådan pension.

I slutningen af 1961, blev der nedsat en kommission med den opgave at overveje, hvilke grupper af folkepensionister der skal have adgang til folkepension uden hensyn til deres økonomiske forhold, med særlig henblik på, hvilken alder der skal fastsættes som betingelse for adgangen til almindelig folkepension. Det bemærkedes herved, at det sæt af problemer, der knytter sig til tjenestemændenes og dermed ligestilledes adgang til folkepension, ikke ønskedes behandlet af kommissionen, men ville blive taget op til særskilt efterfølgende behandling. Kommissionen skulle endvidere undersøge virkningerne af at overgå til den nævnte almindelige folkepensionsordning og behandle spørgsmålet om gennemførelse af

denne folkepensionsordning i etaper, ligesom kommissionen skulle overveje, om dækningen af de hermed forbundne merudgifter bør ske gennem statens indtægter ved beskatningen eller ved en forhøjelse af det eksisterende folkepensionsbidrag.

Kommissionen afgav sin betænkning i januar 1963, og fuldstændig enighed blev ikke opnået. Der var dog i kommissionen været bred enighed om at gå ind for, at der gennemføres en almindelig, ikke-indtægtsreguleret folkepension med aldersgrænse 67 år gældende for mænd og kvinder.

Fuldt gennemført (pr. 1. april 1963) ville merudgiften til en sådan ordning kunne anslås til 229 mill. kr. om året, hvilket svarer til en forhøjelse af de for finansåret 1963/64 anslåede folkepensionsudgifter med ca. 13 pct. En forhøjelse af folkepensionsbidraget fra 1 pct. til 2 pct. vil — ligeledes beregnet på grundlag af tallene for 1963/64 — kunne anslås til 235 mill. kr. og ville således på det nærmeste svare til merudgiften, såfremt bidragets opkrævning begyndte, samtidig med at ordningen trådte i kraft.

Under drøftelserne om de veje, der kan føre til den almindelige folkepension, havde kommissionen samlet sig om en gradvis forhøjelse af det fradragsfri beløb gennem en kortere årrække, således at man ved afslutningen af denne årrække går over til at yde almindelig, ikke-indtægtsreguleret folkepension til mænd og kvinder, der er fyldt 67 år.

Regeringen har nu fremsat forslag i folketinget om gradvis gennemførelse af den fulde folkepension over en årrække, således at denne skulle foreligge fuldt udbygget i 1970. Lovforslaget indeholder en lang række bestemmelser, men løser ikke spørgsmålet om den økonomiske dækning af merudgifterne. Regeringen har ikke fulgt kommissionens forslag om at forhøje folkepensionsbidraget med 1 pct., men har forbeholdt sig senere at fremsætte særlige forslag om dækning af udgifterne. Forslaget er for tiden genstand for undersøgelse i folketinget, og spiller en betydelig rolle i den politiske debat rundt om i landet, navnlig under hensyn til, at der forestår nyvalg til folketinget i dette år. De fleste politiske partier har principielt tilsluttet sig forslaget, medens der er stærk uenighed om enkelthederne og dækningsproblemerne. Om forslagets endelige skæbne vil der senere blive redegjort for i tidsskriftet.

II. Arbejdsmarkedets Tillægspension

Som et led i den såkaldte helhedsløsning (en række love om priser, lønninger, skatter og almindelig omsætningsafgift) bestemtes ved loven af 13. marts 1963 om forlængelse af kollektive overenskomster bl. a., at ar-

bejds- og socialministeren i folketingsåret 1963—64 skulle fremsætte forslag om en tillægspensionsordning, der »baseret på indbetalinger fra arbejdsgivere og lønmodtagere med virkning fra 1. marts 1964».

Til forberedelse heraf nedsattes et udvalg, der afgav betænkning i november 1963. I december s. å. fremsatte arbejdsministeren i folketinget forslag til lov om Arbejdsmarkedets Tillægspension, der bortset fra enkelte redaktionelle ændringer var identisk med det af udvalget i dets betænkning udarbejdede forslag.

Efter forslaget skulle samtlige arbejdere og funktionærer mellem 18 og 66 år, ialt ca. 1,1 mill. lønmodtagere, være omfattet af ordningen fra dennes ikrafttræden. Tjenestemændene er derimod undtaget, idet spørgsmålet om deres stilling påregnes afgjort ved forhandling mellem finansministeren og tjenestemandsorganisationerne. Ligeledes undtoges de selvstændige erhvervsdrivende under henvisning dels til, at de pågældendes deltagelse i ordningen på lige fod med lønmodtagerne på grund af de særlige gunstige overgangsregler måtte forudsætte obligatorisk medlemskab, uanset at de selvstændige ifølge sagens natur ikke kunne opnå fordelen ved arbejdsgiverbidrag, dels til, at en frivillig adgang til ordningen uden mulighed for at nyde godt af de gunstige overgangsregler næppe ville være af større værdi for de selvstændige. Lønmodtagere, der overgår til selvstændig erhvervsvirksomhed, skulle dog forblive i ordningen, når de havde været medlemmer i mindst 3 år. Andre undtagne grupper var lærlinge og lønmodtagere med mindre end 15 timers ugentlig beskæftigelse hos samme arbejdsgiver.

Arbejdsmarkedets Tillægspension skulle finansielt hvile i sig selv uden offentlige tilskud, idet midlerne tilvejebringes ved bidrag fra arbejdsmarkedets to parter. I lighed med den eksisterende norske ordning er man gået ind for ensartede bidrag — hvortil svarer ensartede pensionsbeløb — idet det ugentlige beløb er fastsat til 5,40 kr., hvoraf arbejdsgiveren skal udrede de 2/3 eller 3,60 kr. og lønmodtageren 1/3 eller 1,80 kr. For månedslønnede udgør de tilsvarende beløb 21,60 kr., 14,20 kr. og 7,20 kr.

Ved ordningens opbygning havde man i øvrigt ligesom i Norge og Sverige, valgt at lægge et kombineret præmie-, reserve- og fordelingssystem til grund, hvorved der dels bliver mulighed for inden for et kortere åremål at yde antagelige pensioner til forsikrede, der ved ordningens iværksættelse er oppe i årene, dels sikrer en vis fondsdannelse, der gennem renteafkast kan muliggøre større pensioner og samtidig vil medføre en større samfundsmæssig opsparing end et rent fordelingssystem.

Efter forslaget andrager den fulde tillægspension 2 400 kr. årligt, der

ydes fra det 67. år både for mænd og kvinder. Personer, der indtræder i ordningen inden eet år efter dens ikrafttræden, d. v. s. alle de, der allerede i dag er voksne lønmodtagere) opnår fuld tillægspension efter 27 års medlemsanciennitet eller mere, og i øvrigt aftrappes pensionen efter anciennitet, således at blot en anciennitet på eet år vil berettige til en pension på 600 kr. årligt. Personer, der indtræder i ordningen eet år efter dens ikrafttræden eller senere (altså alle de, der i fremtiden bliver voksne lønmodtagere) har ret til fuld tillægspension efter 40 års anciennitet, medens en anciennitet mellem 5 og 40 år giver ret til en forholdsmæssig tillægspension. Eet års anciennitet opnås ved betaling af bidrag for kun 44 uger eller 11 måneder, således at kortere sygdoms- og arbejdsløshedsperioder ikke nedsætter tillægspensionen; for 60-årige og ældre medlemmer reduceres dette krav endda til 36 uger eller 9 måneder.

Finansieringssystem indebærer gradvis opbygning af en fond, der efter 5 år vil andrage ca. 1,5 milliard kr., efter 10 år ca. 3,2 milliard kr. og efter 20 år ca. 7,2 milliard kr. Fondsmidlerne foreslås anbragt i obligationer, aktier m. v., samt i fast ejendom, likesom der på nærmere vilkår kan ydes lån til arbejdsgivere, der har betalt bidrag.

Forslaget rummer ikke nogen automatisk bestemmelse om pristalsregulering af pensionsbeløbene, men det fastslås udtrykkeligt, at bestyrelsen ved fondsmidlernes placering skal tilstræbe ikke blot en betryggende sikkerhed og den højest mulige forrentning, men også opretholdelse af midlernes realværdi. Endvidere skal ledelsen med mellemrum overveje en ajourføring af pensioner og eventuelt også af bidrag.

Som en institution, der finansielt skal hvile i sig selv, tænkes Arbejdsmarkedets Tillægspension oprettet som en selvstændig, selvejende institution ledet af en bestyrelse og et repræsentantskab, rekrutteret fra de berørte kredse af arbejdsgivere og lønmodtagere, der tilvejebringer ordningens midler, samt af en direktør. Bortset fra visse grundlæggende punkter, hvor regler fastsættes i selve lovforslaget — således vedrørende udbetaling af tillægspension og indbetaling af bidrag — vil det være ledelsens sag at løse de mange administrative spørgsmål, der opstår i forbindelse med ordningens oprettelse og virksomhed. Der er dog foreslået oprettet et uafhængigt ankenævn, for hvilket ledelsens afgørelser om medlemskab, bidrag og pensionsret vil kunne indbringes.

Forslaget om tillæggespension til lønmodtagere, som det ovenfor er beskrevet, gav anledning til en livlig debat i folketinget, omend det ikke resulterede i en folkeafstemning, således som tilfældet som bekendt blev i Sverige i sin tid med hensyn til A. T. P.en.

For det første blev det kritiseret, at enkerne efter de forsikrede var udeladt. Tillægspensionsudvalget havde været opmærksom på, at forslaget ikke omfattede enkerne, endsige bestemmelser for invaliderede og efterladte børn. Men man havde udeladt enkerne af finansielle grunde og navnlig for at kunne gøre selve alderspensioneringen for lønmodtagerne selv effektiv næsten lige fra lovens ikrafttræden at regne.

Folketinget indsatte i lovforslaget et nyt kapitel om enkepension af følgende indhold:

Den, der bliver enke efter et medlem eller en tillægspensionist, har ret til tillægspension i form af enkepension, hvis ægteskabet har varet mindst ti år, og afdøde har opnået mindst ti års anciennitet.

Retten bortfalder ved indgåelse af nyt ægteskab, men genindtræder efter begæring, hvis ægteskabet ophører.

Enkepension ydes fra enkens fyldte 62. år og udgør halvdelen af den tillægspension, som ægtefællen modtog ved dødsfaldet eller ville have været berettiget til at modtage fra sit fyldte 67. år på grundlag af de indtil dødsfaldet indbetalte bidrag. Samtidig fastsattes det, at det påhviler ledelsen for Arbejdsmarkedets Tillægspension at tage op til overvejelse, hvorledes bidragssatserne skal reguleres for at imødegå de finansielle forpligtelser, som bestemmelserne om enkepension medfører for ordningen. Den sidstnævnte bestemmelse fremtræder som et udpræget eksempel på, hvorledes der må lovgives, når et anliggende som det foreliggende, skulle være gennemført indenfor en kort frist, thi aktuarmæssige udregninger af merudgifterne ved enkebestemmelserne ville utvivlsomt have nødvendiggjort udsættelse af ordningens ikrafttræden.

Lovforslaget indeholdt en adgang til at holde grupper af lønmodtagere, der i forvejen var tilsikret en pensionsordning (private pensionsordninger) udenfor tillægspensionsordningen, men bestemmelsen blev slettet af folketinget.

Den helt store debat i folketinget og parallelt hermed i dagspressen i politiske møder rundt i landet, blev i *spørgsmålet om, hvorfor tillægspensionsordningen alene skulle omfatte lønmodtagere.* Som tidligere omtalt er de offentlige tjenestemænd holdt udenfor ordningen indtil videre, men efter traditionel dansk tankegang reageres der imod, at de selvstændige erhvervsdrivende, såsom håndværkere, handlende, landbrugere o. s. v., hverken skulle have tjenestemandspension eller tillægspension, men alene være henvist til den beskedne almindelige folkepension. Synspunktet er selvsagt i Danmark som i andre lande præget af den stadig faldende pengeværdi der gør det mere og mere vanskeligt for de selvstændige at sikre sig økonomisk i alderdommen.

Under debatten i folketinget blev det hurtigt klart for alle, at ordningen ikke uden videre kunne udstrækkes til selvstændige erhvervsdrivende. Allerede ved forslagets fremsættelse udtalte arbejdsministeren, at spørgsmålet om de selvstændiges stilling ville blive genstand for videregående undersøgelse i et udvalg, som ville blive nedsat snarest med den opgave, at undersøge, hvorledes folkepensionen og Arbejdsmarkedets Tillægspension kunne indpasses i en ordning omfattende hele befolkningen på den måde, at en almindelig, værdisikret tillægspension som en overbygning på folkepensionen kunne sikre borgerne en yderligere tryghed i alderdommen. Dette udvalg er herefter den 21. januar 1964 blevet nedsat af socialministeren.

Ved den endelige afstemning i folketinget den 3. marts 1964 blev lovforslaget med de ovenfor anførte ændringer vedtaget af et flertal af folketinget, nemlig regeringspartierne (Socialdemokratiet og Det radikale Venstre), Det konservative Folkeparti og Socialistisk Folkeparti, medens De Uafhængige stemte imod og partiet Venstre undlod at stemme.

Loven blev stadfæstet af Kongen den 7. marts 1964 og træder straks i kraft. Der forestår et betydeligt administrativt arbejde ved ordningens praktiske gennemførelse, og det påtænkes at anbringe institutionens hovedsæde uden for Kobenhavn, hvilket sidste — om det lykkes — også må betragtes som en nydannelse i dansk administration.

Den nye børne- og ungdomsforsorgslovgivning og børne- og ungdomsværnene[1]

Af direktør H. Horsten

Den nye børne- og ungdomsforsorgslov af 4. juni 1964, der træder i kraft pr. 1. april 1965, betyder, selvom den fremtræder i helt ny formulering, ikke noget brud med den hidtidige børneforsorgslovgivning, men bygger videre på det i de nordiske lande gældende princip, at ansvaret for udøvelsen af børne- og ungdomsforsorgen hviler hos de kommunale børne- og ungdomsværn. Disses ansvar er understreget i loven, og de lokale myndigheders virksomhed er udvidet både med hensyn til den *almene* socialpædagogiske virksomhed (familievejledning, tilrettelæggelse af dagpleje, oprettelse af daginstitutioner og fritidsforanstaltninger for børn og unge) og med hensyn til indsatsen overfor den *enkelte* familie og de *enkelte* børn og unge.

Ved udarbejdelsen af forslaget til den nye lov er der fulgt nogle hovedretningslinier, som der nærmere er gjort rede for i revisionsurvalgets betænkning, der ligger til grund for lovforslaget. Af disse hovedretningslinier er følgende 2 af særlig betydning for vore drøftelser:

1) Al børne- og ungdomsforsorg er set under et familiepolitisk og socialpædagogisk hovedsynspunkt.
2) Sagkyndig medvirken er søgt indpasset i de folkelige organers arbejde på den mest hensigtsmæssige måde. Udover bistand fra børneværnskonsulent, dommer og embedslæge har man anset det for at være af betydning, at børne- og ungdomsværnene i de vanskeligste sager om anbringelse af børn og unge udenfor hjemmet får lejlighed til at drage nytte af en pædagogisk-psykologisk konsulents vurdering.

Det er ved den førstnævnte hovedretningslinie for den nye lovs udformning fastslået, at borneforsorgen, der gennem mange år fortrinsvis er vurderet som en social hjælpeforanstaltning, nu har fået et nyt sigte. Den nye lovs formulering er dog ikke udtryk for noget helt nyt, men betegner afslutningen af en lang udvikling. Igennem de senere år har man nemlig ved siden af sociale synspunkter i stigende grad lagt familiepolitiske og socialpædagogiske synspunkter til grund.

I den nye lov og bemærkningerne hertil er ordet »socialpædagogik» ikke nærmere formuleret, men revisionsudvalget forstår herved en pædagogik, der sigter på at gøre det enkelte barn og den enkelte unge til et menneske, der kan leve i de større eller mindre grupper, vi alle må tilpasse os, altså til et socialt individ.

Denne socialpædagogik kan med børne- og ungdomsforsorgens medvirken enten udøves i barnets eget hjem, i daginstitutioner, der stötter

[1] Indledningsforedrag, holdt den 24 august 1964 på Krogerupmødet.

hjemmet og supplerer dets opdragelse, mens barnet stadig bor i sit eget hjem, eller under anbringelse uden for barnets eller den unges hjem.

På dette Krogerupmøde vil vi gerne debattere de nye regler om børneværnenes *almene* socialpædagogiske virksomhed med hensyn til familievejledning, tilrettelæggelse af dagpleje og oprettelse af daginstitutioner og fritidsforanstaltninger. Endvidere skulle vi drøfte børneværnenes muligheder for indsats i den nye lovs ånd over for den *enkelte* familie og de *enkelte* børn og unge.

Familievejledning

Den vigtigste ændring i den nye lov er ophævelse af det almindelige børnetilsyn med nogle grupper børn, der traditionelt opfattes som særligt stærkt truet, og gennemførelse af en bestemmelse om, at børne- og ungdomsværnene kan tilbyde familier med børn løbende familievejledning, og at de er forpligtet til at rette sådant tilbud til familier, som må antages i særlig grad at trænge til støtte.

Ved familievejledning forstår man her en mere almenmenneskelig og praktisk vejledning med hensyn til børnenes passning, husførelsens tilrettelæggelse, hjemmets økonomi, almindelige opdragelsesspørgsmål, skolegang, erhvervsvejledning, lærepladsforhold, lovgivning vedrørende familien, sociale hjælpeforanstaltninger m. m.

Foruden den praktiske og aktuelle hjælp til familien vil et sådant arbejde give mulighed for henvisning til mere speciel rådgivning eller behandling, hvis det skønnes fornødent, og mulighederne for i tide at sætte ind med børneforsorgens hjælpeforanstaltninger vil forøges.

Det er en almindelig erfaring, at mange børn og unge først bliver hjulpet gennem børne- og ungdomsforsorgen, når vanskelighederne er blevet så alvorlige, at udsigterne til et gunstigt resultat er væsentligt mindre, end hvis barnet eller den unge var blevet hjulpet på et tidligere tidspunkt. Bortset fra den menneskelige side af sagen betyder dette, at behandlingen af den enkelte kræver både mere tid og større udgifter, end hvis hjælpen var blevet sat ind tidligt.

For at animere kommunerne til at anvende de bedst kvalificerede personer til familievejledningsarbejdet vil familievejledningen af socialministeren kunne anerkendes, således at udgifterne refunderes efter reglerne for børneværnsudgifter. Det er en betingelse herfor, at der anvendes personer, der i kraft af deres uddannelse eller tidligere virksomhed har særlige forudsætninger for dette arbeide, og at udgifterne kan skilles fra børne- og ungdomsværnets øvrige administrationsudgifter.

Mindre kommuner kan naturligvis ikke etablere selvstændige ordninger, og det er derfor bestemt, at familievejledningen kan iværksættes og anerkendes som en fælles ordning for flere kommuner.

Det hidtidige obligatoriske børnetilsyn er kun opretholdt for børn i privat dagpleje og familiepleje.

En del socialpraktikere har rejst tvivl om, hvorvidt tiden allerede er moden til i det omfang, som nu gennemført, at ophæve det almindelige børnetilsyn. Selvom det har været mindre effektivt i en række af de tilfælde, hvor der har været ført sådant tilsyn, anføres det, har det dog utvivlsomt i mange tilfælde været af uvurderlig betydning for barnets udvikling, at et sådant forstående tilsyn er blevet ført.

Imidlertid er loven nu gennemført, og der påhviler børneværnene og de centrale myndigheder en betydningsfuld opgave med tilrettelæggelse af familievejledningen, således at den på forsvarlig måde pr. 1. april 1965 kan afløse det obligatoriske børnetilsyn med store grupper børn.

Det må sikres, at børneværnene både ved deres eget tilsyn med de forhold, hvorunder børn og unge i kommunen lever, og ved indberetninger fra myndigheder og enkeltpersoner på det tidligst mulige tidspunkt kan opnå kendskab til de tilfælde, hvor særlig støtte er påkrævet.

Børneværnene må finde, også blandt de tidligere tilsynsførende, personer, der i kraft af deres erfaring og menneskelige egenskaber er egnet til det meget krævende familievejledningsarbejde. Det er nemlig vigtigt, at tilbudet om familievejledning i almindelighed vil blive opfattet som et lødigt tilbud, så at tilbudet ikke alt for ofte afvises af forældre, der i særlig grad har behov for støtte.

Der vil blive tilrettelagt, såvel i København som udover landet, kursus for udvalgte, velkvalificerede personer. Kurserne bør ikke være af længere varighed end, at det kan forventes, at flertallet af de kommende familievejledere vil have mulighed for at deltage i denne uddannelse. Foreløbig regner vi med i vintern 1964—65 af afholde et 3 måneders kursus i København og 7—8 kurser af en dags varighed pr. uge ud over landet. Erfaringen må så vise, om der senere bør tilbydes kursusdeltagerne supplerende kursus.

Ved tilrettelæggelse ud over landet, dels af familievejledningen i almindelighed, dels specielt af kursusvirksomheden, vil de 7 børneværnskonsulenter spille en betydelig rolle. Da disse kun dækker halvdelen af landet, er der søgt bevilling til ansættelse af yderligere 7 konsulenter allerede pr. 1. januar 1965.

Til støtte for familievejlederne bør der i de større kommuner og grupper af mindre kommuner stå særlig sagkundskab til rådighed i form

af socialrådgivere, pædagoger, psykologer og psykiatere, hvortil vanskelige tilfælde kan henvises. I et sådant team vil de 4 børnerådgivningscentre også komme til at spille en rolle, og det er derfor påkrævet, at også disse, som først og fremmest skal støtte børneværnene i disses arbejde, bliver udbygget i de kommende år. Vi arbejder da også med planer om oprettelse af yderligere 3 rådgivningscentre, 1 i Nykøping F., 1 i Arhus og 1 ungdomsrådgivningscenter i København.

I tilsynsudvalget er vi nu ved at afslutte arbejdet med udarbejdelse af et udkast til vejledning om familievejledningens tilrettelæggelse og myndigheders og enkeltpersoners indberetningspligt. Denne vejledning skulle gerne af socialministeren udsendes så betids, at børneværnene får god tid til at tilrettelægge et familievejledningssystem, inden den nye lov træder i kraft.

Dagpleje og daginstitutioner

Privat dagpleje

Siden 1888 har vi haft bestemmelser om, at ingen må modtage et barn under 14 år i pleje for betaling uden først at have indhentet tilladelse fra en kommunal myndighed. Denne bestemmelse omfatter efter gældende lov både familiepleje og dagpleje.

Ved 1964-loven er bestemmelserne om privat dagpleje udskilt fra bestemmelserne om familiepleje, da de hensyn, der skal tages ved bedømmelsen af et plejeforhold, hvor barnet kun passes en del af dagen, er af anden art, end hvor det drejer sig om fuldt ophold.

Reglerne om dagpleje er herefter placeret i tilslutning til bestemmelserne om daginstitutioner og bestemmelserne om familiepleje i sammenhæng med reglerne om børne- og ungdomshjem.

Ifølge 1964-loven må ingen modtage mere end 2 børn under 14 år i dagpleje mod betaling uden at have tilladelse dertil fra det stedlige børne- og ungdomsværn, der skal påse, at forholdene er opdragelsesmæssigt og sundhedsmæssigt forsvarlige.

Som begrundelse for at begrænse kravet om tilladelse til kun at gælde tilfælde, hvor der modtages mere end 2 børn i dagpleje, er det anført, at det samlede antal af børn i dagpleje mod betaling, hvortil der var givet plejetilladelse, ved udgangen af 1961 var 688. Der var utvivlsomt flere børn, der mod en mindre betaling passes hos bedsteforældrene, andre slægtninge eller naboer m. v., mens forældrene er på arbejde. Det skønnedes ikke påkrævet at opretholde kravet om plejetilladelse i alle disse tilfælde. Derimod fandt man det rigtigst både at kræve forud-

gående tilladelse og løbende tilsyn i de tilfælde, hvor dagplejen har egentlig erhversmæssig karakter, således at den nærmer sig institutionen.

Af praktiske grunde er det bestemt, at tilladelse kan gives for enkelte bestemte børn eller for et bestemt antal skiftende børn. Børneværnet kan ikke give nogen tilladelse til at have mere end 7 børn i dagpleje. Dagplejeforhold, der omfattar mere end 7 børn, skal have godkendelse fra direktoratet som egentlig institution.

Selvom det ikke anses for påkrævet at fordre tilladelse til dagpleje for 1 eller 2 børn, kan der dog være brug for i enkelte tilfælde at kunne hindre særligt dårlige plejeforhold, som børneværnet bliver bekendt med gennem anmeldelse eller lignende. Børneværnet kan derfor, såfremt det bliver bekendt med, at forholdene i en familie ikke gør anbringelse i dagpleje forsvarlig, efter undersøgelse bestemme, at familien ikke må modtage børn i dagpleje.

Børneværnets afgørelse i henhold til denne bestemmelse kan indankes for landsnævnet.

I 1964-loven har vi yderligere fået en ny bestemmelse om, at formidling af privat dagpleje af socialministeren kan anerkendes som led i en vuggestues, en børnehaves eller et fritidshjems virksomhed eller som selvstændig institution.

Der er herved skabt hjemmel for, at dagplejeordninger kan få samme tilskudsordning som daginstitutioner.

Initiativet til denne nye bestemmelse er bl. a. kommet fra Mødrehjælpen i København og Københavns kommune. Baggrunden for dette initiativ er bl. a. det store udækkede behov for pladser i daginstitutioner, især i vuggestuer og børnehaver, men også ønsket om at erstatte uheldige private plejeforhold med bedre kontrollerede. Vi har anset det for ønskeligt at kunne udnytte den mulighed for forsvarlig pasning af børn i dagtimerne, som utvivlsomt eksisterer i mange hjem med hjemmegående husmødre, først og fremmest sådanne, som tidligere har modtaget uddannelse som barneplejersker eller børnehavelærerinder. For spæde børn kan privat pleje indebære visse fordele fremfor vuggestuerne, fordi spæde børn i særlig grad har behov for individuel pasning og pleje, som ikke altid fuldt ud kan ydes i større institutioner. For lidt større børn kan den private dagpleje være at foretrække, når der er tale om børn, som har vanskeligt ved at tilpasse sig livet i en større børneflok.

Også for så vidt angår dagpleje må offentlig anerkendelse forudsætte en rimelig opdragelsesmæssig og sundhedsmæssig standard, hvilket vil blive nærmere uddybet i administrative retningslinier.

Det vil være af væsentlig betydning, om dagplejeordninger kan opbygges i tilslutning til bestående daginstitutioner, således at den sagkundskab, disse institutioner råder over, kan komme de private dagplejeordninger tilgode både ved valget af plejehjem og vejledning om, hvorledes børnene skal behandles. Det vil imidlertid ikke altid være muligt at knytte dagplejeordningerne til bestående daginstitutioner, og også andre former for dagplejeformidling vil derfor kunne anerkendes under forudsætning af, at de er forsvarlige både med hensyn til de retningslinier, hvorefter de drives, og med hensyn til, hvilket personale der skal lede ordningerne.

Jeg skal fremhæve, at det ikke er vor tanke, at denne bestemmelse skulle anvendes i noget større omfang.

Daginstitutioner m. v.

Siden 1918 har fællesbetegnelsen for vuggestuer, børnehaver, fritidshjem o. s. v. været »institutioner for forebyggende børneforsorg». Denne betegnelse er ikke længere særlig dækkende, da institutionerne i stigende grad er af almen pædagogisk karakter. I 1964-loven er betegnelsen derfor erstattet med »daginstitutioner», der angiver, at de til forskel fra børne- og ungdomshjelm kun har børnene en del af døgnet. Efter den nye lov kan af socialministeren foruden vuggestuer, børnehaver, fritids- og ungdomsklubber også legesteder og andre fritidsforanstaltninger med et socialpædagogisk formål anerkendes som berettigede til tilskud fra stat og kommune.

Foruden udvidelse af kredsen af daginstitutioner, der kan anerkendes, er der ved den nye lov pålagt børneværnene at påse tilstedeværelsen af fornødne daginstitutioner og socialpædagogiske fritidsforanstaltninger. Såfremt opgaverne ikke løses ad anden vej, påhviler det kommunen at oprette og drive de fornødne institutioner.

Det er en kendt sag, at der i vore tiders samfund er et stigende behov for daginstitutioner. Det skyldes ændringer i samfunds- og erhvervsstrukturen, stigende behov for gifte kvinders delstids- og korttidsbeskæftigelse uden for hjemmet samt ændringer i boligforhold og familiestrukturen.

Selvom antallet af normerede pladser i daginstitutioner er mere end tredoblet i de 24 år fra 1940 til 1964, idet pladstallet i vuggestuer er steget fra 1 100 til 4 600, i børnehaver fra 11 000 til 30 500 og i fritidshjem fra 2 100 til 9 500 pladser, er pladsbehovet dog steget endnu stærkere.

Det pædagogiske nævn har i sin betænkning af 1963 om børnehaveproblemer opgjort behovet for nye børnehavepladser i 10 års perioden 1963—73 til ca. 30 000 nye børnehavepladser, svarende til en fordobling af det nuværende antal pladser.

Direktoratet, der ved den nye lov har fået til opgave at samordne oprettelsen af institutioner for børneforsorg, har opgjort behovet for nye pladser henholdsvis i vuggestuer og fritidshjem i samme periode til henholdsvis 3 200 og 5 000 pladser, hvilket svarer til ca. 70 % og ca. 50 % af det nuværende pladstal.

Efter direktoratets erfaringer kan vi regne med det fornødne lokale, private og kommunale initiativ. De største vanskeligheder vil derimod opstå med hensyn til opnåelse of de fornødne igangsætningstilladelser til iværksættelse af dette omfattende byggeri.

Et begrænset antal børnehaver vil kunne indrettes i ældre villaer eller bestående lejligheder, butikker og lign, uden at så omfattende ombygningsarbejder er påkrævet, at igangsætningstilladelse kræves.

Et noget større antal børnehaver vil kunne indrettes som led i boligbyggeri, uden at byggearbejderne skal afskrives børneforsorgens byggekvote.

Den væsentligste del af de nye børnehaver må imidlertid opføres til formålet, enten efter typeplaner eller som traditionelt byggeri.

Imidlertid var de byggekvoter, der på det tidspunkt, da nævnet afgav sin betænkning i august 1963, var stillet børneforsorgen i udsigt for årene 1963 til 1966 så begrænsede, at der i disse år, både i ældre villaer og lejligheder, som led i boligbyggeri, efter typeplaner og som traditionelt byggeri, kun kunne forventes oprettet børnehavepladser, svarende til godt en fjerdedel af det dokumenterede minimumsbehov. Endvidere har nævnet beregnet, at det med en årlig byggekvote, svarende til den, der var stillet i udsigt for de første år af perioden, vil vare 30 år fra 1. april 1966 at regne, altså til 1996, før de allerede til direktoratet indsendte planer til traditionelt byggeri kan fremmes. Nævnet foreslog, for at skabe rimeligere muligheder for etalering af nye institutioner, en væsentlig forhøjelse af kvoten.

Dette har regeringen tagit til følge, så vi fik en tillægskvote på 5 mill. kr. årligt. Der vil herefter i disse 3 år — foruden andre daginstitutioner — kunne forventes indrettet yderligere 12 børnehaver med 1 050 platser. Endvidere kan der, under forudsætning af, at kvoter af samme størrelse som i disse år stilles til rådighed i de kommende år, regnes med, at de til direktoratet indsendte planer, der forudsættes fremmet som traditionelt byggeri, kan være iværksat i løbet af 18 år

fra 1. april 1966 at regne, altså senest i 1984. Dette er en forbedring i situationen, men langt fra tilstrækkeligt. Byggeri efter typeplaner kan derimod afvikles i løbet af godt 2 år fra samme dato at regne, altså senest i finansåret 1968/69.

For vuggestuers vedkommende vil det med den forhøjede kvote vare 8 år fra 1966 og for fritidshjemmenes vedkommende ca. 11 år fra 1966, altså henholdsvis til 1974 og 1977, før alle de til direktoratet allerede indsendte planer, der forudsættes fremmet af børneforsorgens byggekvote til traditionelt byggeri kan forventes sat i gang. Derimod vil planlagt byggeri efter typeplaner kunne forventes afviklet samtidig med typebørnehavebyggeriet.

Det er herefter ganske klart, at børneforsorgens kvote til etablering af daginstitutioner, både efter traditionelt byggeri og til byggeri efter typeplaner yderligere bør forhøjes væsentligt. Det økonomiske nævn har da også i sit møde den 21. august d. a. besluttet at rette en indtrængende henstilling til socialministeren herom.

Hvad særligt angår byggeri efter typeplaner skal jeg oplyse, at der er godkendt planer til typebørnehaver og typefritidshjem, og at der arbejdes med planer til typevuggestuer. Den første typebørnehave er under opførelse i Trørød lidt syd for Krogerup, hvor interesserede deltagere i mødet vil kunne besigtige denne.

Disse er udarbejdet blandt andet med det formål at skabe muligheden for en rationalisering af byggearbejdet gennem standardisering af opførelsen af nye institutioner, typisering, anvendelse af præ-fabrikerede elementer og indførelse af modulmål, d. v. s. standardmåleenheder for de enkelte bygningskomponenter.

Folketingsudvalget vedrørende forslag til lov om børne- og ungdomsforsorg har i sin betænkning af 1964 anbefalet, at man i videst muligt omfang anvender standardiserede planer for opførelse af nye daginstitutioner (typeinstitutioner). Udvalgets begrundelse herfor er, at man ønsker daginstitutionernes ejendomsudgifter lagt i så faste rammer som muligt på baggrund af reglerne i den nye lov om, at det offentlige refunderer disse ejendomsudgifter fuldtud.

Hertil kommer imidlertid, at vi her i landet foruden hensyn til en rimelig grænse for offentlige investeringer under hensyn til samfundets økonomiske evner, herunder valutasituationen, også har en særlig mangel på faglært arbejdskraft indenfor byggesektoren. I betragtning af den øjeblikkelige mangel på faglært arbejdskraft kan forøgelse af byggekapaciteten kun påregnes gennem produktionsteknisk udvikling, der tager sigte på dels at rationalisere byggeriet, dels at billiggøre det.

Anvendelse af typeplaner er et led i denne rationalisering, idet den faglærte arbejdskraft kun skal udføre ca. 20 procent af det arbejde, der normalt påhviler bygningshåndværkere.

Jeg må dog fremhæve, at der er visse grænser for anvendelse af de udarbejde typeplaner, idet de, da bygningerne opføres i ét plan, fordrer mere grund end institutioner, der opføres i flere etager, og at de derfor ikke er så anvendelige i udbyggede byområder.

Det bliver nu kommunalbestyrelsernes og børneværnenes opgave i samråd med direktoratet for hver enkelt større kommunes vedkommende at opgøre behovet for nye daginstitutioner i de kommende år således at direktoratet stadig kan søge at fordele de kvoter, vi får tildelt så retfærdigt som muligt.

Børneværnene bør herved særlig have opmærksomheden henvendt på, at dagstinstitutioner indrettes i fornødent omfang i forbindelse med nyt boligbyggeri, og at iøvrigt typeplaner anvendes, hvor der er mulighed herfor.

Hjælpeforanstaltninger overfor den enkelte familie og de enkelte børn og unge

I den nye børne- og ungdomsforsorgslov er der gennemfort væsentlige ændringer i forholdet til de tidligere givne bestemmelser. Man har foretaget en samling og forenkling af reglerne om børneværnenes virksomhed på dette område.

De forskellige hjælpeforanstaltninger er samlet under eet, således at der i mindre grad skelnes mellem de forskellige foranstaltningers større eller mindre strenghed og i højere grad tages hensyn til, hvilken foranstaltning der ud fra et familiepolitisk og socialpædagogisk synspunkt må betragtes som den bedste hjælp i det givne tilælde.

De særlige bestemmelser om anbringelse uden for hjemmet på grund af skulkeri er faldet bort.

Børnenes forhold til skolen vil naturligvis fortsat være af stor betydning ved bedømmelsen af en børneværnssag, men oplysningerne herom bør gå ind som et led i helhedsbedømmelsen af, om børneværnsforanstaltninger skal iværksættes.

Skoleforsømmelserne vil således efter omstændighederne kunne være udtryk for tilpasningsvanskeligheder i forhold til skolen, mangler ved det hjemlige miljø eller tilsidesættelse af hensynet til barnets personlige og sociale udvikling, således at børneværnsforanstaltninger av disse grunde bliver nødvendige.

I de alvorligste tilfælde vil børneværnet kunne sikre den nødvendige undervisning ved anvendelse af bestemmelserne om anbringelse udenfor hjemmet uden forældrenes samtykke.

Hjælpeforanstaltninger overfor den enkelte familie eller de enkelte børn og unge kan efter den nye lov bringes i anvendelse, når det af de tilvejebragte oplysninger fremgår.

at barnet eller den unge står uden forsørger,
at forsørgeren er ude af stand til at varetage forsørgelsen på betryggende måde,
at barnet eller den unge har vanskeligt ved at tilpasse sig sine daglige omgivelser, skolen eller samfundet,
at barnet eller den unge ikke får fornøden pleje eller opdragelse, eller
at barnet eller den unge iøvrigt ikke lever under tilfredsstillende forhold.

Under sådanne omstændigheder skal børne- og ungdomsværnet først og fremmest yde forældremyndighedens indehaver eller den, der faktisk sørger for barnet eller den unge, vejledning — en foranstaltning, der afløser advarslen i 1961-loven.

Imidlertid kan børneværnet i disse tilfælde om fornødent gå videre end til at yde vejledning og anvende en af følgende hjælpeforanstaltninger:

1. meddele henstilling eller pålæg med hensyn til barnets eller den unges pleje, opdragelse, uddannelse eller arbejde.
2. beskikke en tilsynsværge.
3. lade barnet eller den unge undersøge og behandle af en læge eller undersøge og modtage vejledning af en psykolog.
4. yde økonomisk hjælp til afholdelse af udgifter, der står i direkte sammenhæng med givne henstillinger eller pålæg.
5. yde økonomisk hjælp til betaling af huslig bistand i tilfælde af forældres sygdom eller til *afhjælpning af forbigående vanskeligheder* for familien, når en anbringelse uden for hjemmet derved kan undgås, og
6. sørge for, at barnet eller den unge anbringes udenfør hjemmet i plejehjem, kostskole eller under andre private former, i børne- og ungdomshjem, i sygehus eller i anden behandlingsinstitution.

Beslutning om hjælpeforanstaltninger kan kun træffes, når de er påkrævede af hensyn til barnets eller den unges *tarv*. De skal såvidt muligt iværksættes i samarbejde med forældremyndighedens indehaver og evt. andre, der faktisk udøver forældremyndigheden, og det bør tilstræbes at bevare barnet eller den unge i hjemmet.

Uden samtykke fra indehaveren af forældremyndigheden kan beslut-

ning om anbringelse udenfor hjemmet træffes, når anbringelsen er påkrævet af hensyn til barnets eller den unges velfærd efter stort set de samme kriterier som efter gældende lov.

Det har i praksis ofte voldt besvær, at forældre under indtryk af barnets eller den unges vanskeligheder giver tilslutning til anbringelse udenfor hjemmet, men fortryder og begærer hjemgivelse, inden formålet med forsorgen er nået.

I tilfælde, hvor en sådan udvikling kan forudses, kan børne- og ungdomsværnet, uanset at forældremyndighedens indehaver giver samtykke til, at barnet eller den unge anbringes udenfor hjemmet, når omstændighederne taler derfor, bestemme, at hjemgivelse ikke kan finde sted, sålænge forsorgen er påkrævet.

Endvidere kan der, når bestemmelsen om frivillig anbringelse faktisk er anvendt, idet forældrene har været enige om nødvendigheden, opstå vanskelige problemer, hvis de på et tidspunkt, hvor formålet med forsorgen endnu ikke er nået, ønsker barnet hjemgivet.

Der må i så fald træffes beslutning om fjernelse, forudsat at det endnu på et tidspunkt, hvor forældre begærer barnet hjemgivet, ville stride mod barnets velfærd at følge forældrene. Dette vil sige, at det bliver vanskeligere for børneværnet at føre bevis for, at fjernelsebeslutning nu er påkrævet, men principielt må ved denne beslutning de samme synspunkter lægges til grund, som hvis fjernelsebestemmelsen var anvendt straks.

Hjælpeforanstaltninger kan først og fremmest iværksættes for børn og unge under 18 år, der har ophold her i landet.

Efter de i henhold til 1961-loven gældende regler kan der ikke iværksættes forsorg uden for hjemmet for en ung over 18 år, der er undergivet tilsynsværgemål. Det har imidlertid vist sig, at der ikke sjældent vil være behov for en sådan ændring af forsorgen, f. eks. i forbindelse med gennemførelse af en uddannelse eller i tilfælde, hvor den unge begår kriminelle handlinger, som nu vil medføre betinget eller ubetinget fængselsstraff, såfremt ungdomsforsorgen ikke kan gennemføre mere indgribende foranstaltninger end til synsværgemålet. For at imødekomme dette behov kan, når en beslutning som beskikkelse af tilsynsværge eller om anbringelse udenfor hjemmet ikke er endeligt ophævet ved det fyldte 18. år, disse hjælpeforanstaltninger også efter dette tidspunkt ændres til eller forbindes med andre hjælpeforanstaltninger. Er beslutning om anbringelse udenfor hjemmet truffet med samtykke fra forældremyndighedens indehaver, kan der også efter det fyldte 18. år træffes fjernelsesbeslutning.

I andre tilfælde kan hjælpeforanstaltninger under særlige omstændigheder iværksættes for unge over 18 år, når den unge og hans værge meddeler samtykke dertil. Denne bestemmelse, der ikke kan danne grundlag for tvungen forsorg, sigter på at skabe muligheder for hjælp til en ung, der f. eks. er blevet forældreløs efter det 18. år, og som står midt i en uddannelse eller iøvrigt er vanskeligt stillet på grund af sen udvikling o. lign.

Efter at jeg nu i store træk har gennemgået den nye lovs regler om hjælpeforanstaltninger til den enkelte familie og de enkelte børn og unge, skal jeg endnu nævne, at den nye børneforsorgslovgivning lægger afgørende vægt på en *grundlig og alsidig undersøgelse* af de sager, som børneværnet enten ved egen tilsynsvirksomhed eller gennem henvendelser udefra får til behandling. En meget grundig undersögelse, før der træffes beslutning om børneværnsforanstaltninger, er nemlig påkrævet ikke blot for at sikre imod upåkrævede eller uberettigede indgreb i forældremyndigheden eller i barnets eller den unges tilværelse, men også af hensyn til, at nødvendige indgreb bliver foretaget på den rigtige måde, og at de rigtige foranstaltninger træffes på et så tidligt tidspunkt som muligt.

Undersøgelsen skal foretages af personer med særlige forudsætninger for et sådant arbejde. Børneværnet skal, hvor det skønnes nødvendigt, søge bistand hos børneværnskonsulenten og andre sagkyndige.

Yderligere skal jeg framhæve, at enhver offentlig myndighed og enhver anden kan affordres erklæring om sit kendskab til barnet eller den unge og de forhold, hvorunder han lever.

Lovgivningens begrænsninger vedrørende vidneforklaringer finder anvendelse både med hensyn til adgangen til at kræve og pligten til at meddele oplysninger.

Bestemmelsen indebærer, at der kan afkræves f. eks. lærere, ungdomsledere, naboer og andre erklæring om, hvad de kender till barnets forhold. Det er af betydning, at erklæringen ikke blot giver skematiske oplysninger, men, såfremt der er muligt, også indeholder en videregående redegørelse for barnets eller den unges udvikling.

Man har overvejet, om der kan tilsikres dem, der afgiver erklæring i børneværnssager, at deres oplysninger og erklæringer ikke bliver viderebragt til forældre eller børnene og de unge selv. Det er imidlertid ikke anset for muligt at imødekomme sådanne ønsker eller synspunkter fuldt ud, idet man må være forberedt på, at de oplysninger, der ligger til grund for afgørelsen, kan blive tilgængelige for parter i sagen under evt. indbringelse af denne for domstolene. Disse vanskeligheder kan dog

modarbejdes ved, at der under domstolsbehandlingen udvises den størst mulige hensynsfuldhed ved behandlingen af de tilvejebragte oplysninger.

Jeg har nu gennemgået de vigtigste af de nye bestemmelser i børne- og ungdomsforsorgsloven af 1964, som skal danne grundlag for forhandlingerne på dette års Krogerupmøde, og som vil blive uddybet ved foredrag, rundbordsdiskussioner og gruppedrøftelser.

Gennemførelse af tilbudstanken både med hensyn til familievejledningen og hjælpeforanstaltninger vil stille store krav både til børne- og ungdomsværnene og de centrale myndigheder.

Vi må have udbygget vore børne- og ungdomshjem, så alle rimelige ønsker om hjælp til behandlingstrængende og tilpasningsvanskelige børn og unge kan imødekommes.

Vi må have udbygget vore børneforsorgsseminariers kapacitet, så at alle ledere og pædagogiske medarbejdere ved børne- og ungdomshjemmene hurtigt kan få den til deres ansvarsfulde arbejde nødvändige uddannelse.

Vi har med den nye børne- og ungdomsforsorgslov fået en god ramme om vort fremtidige børneforsorgsarbejde, og med den énstemmige tilslutning, som den nye lov har fået i folketinget, kan vi efter min mening også håbe, at der vil være den fornødne interesse og forståelse for vore problemer hos de bevilgende myndigheder, efterhånden som bevillingssagerne forelægges disse med henblik på udbygning af børne- og ungdomsforsorgen i den nye lovs ånd.

Fransk socialförsäkring

Av byrådirektör K.-E. FORSSTRÖM, Riksgäldskontoret

I serien Notes et Etudes Documentaires har det publicerats två redogörelser för La Sécurité Sociale en France (le régime général och les régimes autres que le régime général). Där behandlas sådana områden som administration och finansieringen av socialförsäkringen, de olika prestationer, som tillhandahålls försäkringstagarna, och samordningen mellan de skilda grenarna av socialförsäkringen. Efter en kort historik skall intresset i den följande redogörelsen främst knytas till den ekonomiska sidan av den franska socialförsäkringen.

Omedelbart efter krigsslutet upprättades år 1945 i Frankrike en plan för socialförsäkringen, kodifierad 1956 tillsammans med andra lagtexter i en särskild socialförsäkringslag. Denna lag avsåg att skapa garantier för arbetarna mot sådana risker som kan reducera deras förtjänstmöjligheter. Lagstiftningen utgör härvid en fortsättning på tidigare strävanden i samma riktning. De första ansträngningarna att åtminstone partiellt förbättra de sociala förhållandena i Frankrike skedde redan 1870. De flesta av dessa åtgärder var emellertid begränsade till endast vissa kategorier av folket. Man kan för övrigt beträffande en del korporationer gå tillbaka ännu längre i tiden och finna ansatser att skapa större trygghet för deras medlemmar.

Generellt kan man säga att lagstiftningen från 1870 och framåt allt mer syftat till att omfatta det stora flertalet av det franska folket. En etapp på vägen markeras av 1930 års lagstiftning, som omfattade den stora massan av arbetare och som minskade de ekonomiska riskerna i samband med sjukdom, moderskap, invaliditet, ålderdom och dödsfall. Man kan vidare säga att ett av de stora resultaten av 1945 års plan var att inom en samlande ram sammanföra alla de olika lagbestämmelser som under årens lopp tillkommit på olika områden för att förbättra de anställdas sociala villkor. Man betraktade inte längre dessa olika områden som oberoende av varandra utan såg tvärtom det gemensamma i de problem som skulle lösas. Men denna lagstiftning begränsades inte till att endast täcka risker och kostnader utan avsåg att i största möjliga utsträckning sätta arbetarna i stånd att bevara eller återvinna sin arbetsförmåga. För detta ändamål har sedan 1945 en stor förebyggande, sanitär och social verksamhet bedrivits i Frankrike.

Lagstiftningen om socialskyddet har sålunda utsträckts till att täcka inte endast löntagarna utan hela den aktiva befolkningen och beträffande vissa områden hela det franska folket. Man har vidare lagt allt större vikt vid nödvändigheten till förebyggande åtgärder, som ovan nämnts, och till en omskolning och återanpassning av personer som av olika skäl är fysiskt handikappade. Den obligatoriska sjukförsäkringen omfattar nu ca 88 procent av totalbefolkningen, och praktiskt taget alla kan sägas vara inbegripna i lagstiftningen om familjebidrag och folkpension.

Samordningen av de olika grenarna av socialförsäkringen har gett upphov till en stor samling specialregler. Bl a har man måst tillse att rörligheten på arbetsmarknaden inte hindras av de anställdas rädsla att förlora eller minska sina sociala förmåner och rättigheter vid övergång från en sektor av näringslivet till en annan.

Socialförsäkringens finansieringsproblem kan inte studeras oberoende av det demografiska, ekonomiska och institutionella sammanhanget i stort. Landets hela ekonomiska jämvikt påverkas direkt av variationerna i socialförsäkringens kostnader. I det följande skall därför några ord sägas om de demografiska förhållan-

11—660010. Soc. Medd. nr 1—2

dena i Frankrike nu och under de närmaste decennierna, om konsumtionen inom socialförsäkringens område och om lagstiftningen.

Vid början av år 1950 omfattade åldersgruppen 0—19 år 30 procent av befolkningen. Denna andel ökar successivt till 34 procent år 1966 men sjunker därefter ned till 32 procent år 1980. Åldersgruppen 20—64 år, den aktiva befolkningen, utgjorde 59 procent av totalbefolkningen år 1950. Denna andel sjunker oavbrutet till 54 procent år 1966, varefter andelen är konstant fram till 1973, då den fortsätter att sjunka något. Åldersgruppen 65 år och däröver ökar under hela perioden 1950—1980, från 11 procent till något över 14 procent år 1980. Jämför man folkräkningssiffrorna för 1954 och 1962 med varandra, finner man, att den yrkesverksamma befolkningen kraftigt minskat sin andel av totalbefolkningen: från drygt 44 procent till mindre än 41 procent på åtta år. Genom att utbildningstiderna förlängts, fördröjs de ungas inträde på arbetsmarknaden. Livslängden fortsätter att öka ännu under lång tid, men ökningen kommer troligen inte att ske lika snabbt som tidigare. Vissa andra faktorer som kännetecknar den franska befolkningsstrukturen, kan här nämnas. Sålunda ökar tjänstemännens andel oavbrutet. Den aktiva jordbruksbefolkningen minskar inte endast relativt sett utan även absolut: under perioden 1954—1962 skedde här en minskning med i runt tal 1,3 miljoner personer, dvs 25 procent.

Konsumtionen av tjänster inom hälso- och sjukvård varierar avsevärt under olika perioder av en människas livstid. En fransk undersökning 1960 visar, att denna konsumtion är hög för de minsta barnen, att den når sitt minimum under perioden 10—20 år och att den därefter stiger med ökande ålder. För personer som är 70 år och däröver, upphör emellertid denna ökning, och man kan rentav märka en minskning i konsumtionen. Detta visar enligt den franska undersökningen, att det för dessa åldersgrupper föreligger en underkonsumtion.

Kostnaderna för konsumtionen inom hälso- och sjukvård kommer i framtiden att stiga dels på grund av den ökade andelen äldre och i någon mån på grund av ökningen i de yngsta åldrarna, dels på grund av vidgat tillämpningsområde för lagstiftningen.

Kostnaderna för bidrag vid giftermål, födelser och dödsfall kommer på grund av den olika demografiska strukturen inom olika yrkesområden att fördela sig något olika på de olika försäkringsgrenarna. Ett särskilt problem uppstår härvid: att kompensera för dessa olikheter (genom Le Fonds National de Surcompensation).

Denna olikhet i åldersfördelningen inom olika yrkesgrupper har stor betydelse inom pensionsförsäkringens område. Vissa sektorer av näringslivet befinner sig i stagnation på grund av produktionskris eller till följd av en produktivitetsförbättring. De icke-aktivas belastning kan där bli avsevärd, som framgår vid studium av ålderspyramider för personer inom t ex järnvägen, gruvor och vissa fria yrken. Pensionsåldern kan inom olika yrkesområden variera från 50 till 65 år. Även på detta område har man infört ett system med kompensation för att utjämna den olika belastningen av kostnaderna. Emellertid kan här intressekonflikter lätt uppstå, då ju en grupp med gynnsam åldersfördelning får bidra till kostnaderna inom grupper med mindre gynnsam fördelning.

Socialförsäkringen ingriper på många sätt i det traditionella förhållandet mellan utbud och efterfrågan och har sålunda ett visst inflytande på den ekonomiska balansen i samhället. Kvantitativt sett kan man säga, att totalkonsumtionen ökat

med 4,6 procent per år under perioden 1950—1960. Inom hälso- och sjukvården har ökningen varit 7,8 procent per år. Kvalitativt har den förändringen skett, att behandlingen inom hälso- och sjukvård blivit både mer specialiserad och mer komplicerad.

Lagstiftningens tillämpningsområde har utsträckts efter hand. Från år 1948 omfattas studerande av sjukförsäkringen och från år 1961 företagare inom jordbruket. Det är emellertid främst på pensionsförsäkringens område, som socialförsäkringen kännetecknas av en stark utveckling genom en lång följd av lagar. Här skall endast nämnas ålderspensionering 1945 för alla löntagare och 1952 för jordbrukets företagare.

Kostnadsstegringen från 1957 till 1963 har varit 165 procent inom sjukförsäkringens område och utgjorde 14 miljarder NF år 1963, 111 procent inom försäkringen för olycksfall i arbete (3 miljarder år 1963), 86 procent inom ålders- och invaliditetspensioneringen (20,5 miljarder 1963) och 76 procent inom familjebidragens område (14,5 miljarder 1963). Den franska socialförsäkringens andel i proncent av nationalinkomsten har under vissa år varit följande:

1949	12,55
1952	14,89
1955	15,62
1958	16,02
1961	16,96

Denna andel har sålunda under perioden 1949—1961 ökat med ungefär en tredjedel. Drygt 17 procent av kostnaderna täcks av försäkringstagarnas avgifter och drygt 40 procent av de privata arbetsgivarnas avgifter, medan det offentliga som företagare och på annat sätt täcker något över 40 procent av kostnaderna. Av hela socialförsäkringssystemet svarar le régime général för hälften, medan försäkringarna inom jordbruk, gruvor, transportväsende etc var och en omfattar endast mindre delar.

Det ekonomiska stödet åt barnfamiljer i olika länder

Av pol mag Antero Peräläinen

Vid Familjeorganisationernas internationella kongress i München sommaren 1964 lämnades en rapport över de åtgärder som under de senaste åren vidtagits i syfte att utjämna barnkostnaderna. På denna rapport baserar sig i huvudsak följande översikt.

De flesta länder har ett enhetligt barnbidragssystem. I en del länder finns dock särskilda system dels för löntagare och med dem jämställbara, dels för självständiga företagare och jordbrukare. Så är förhållandet bland annat i Frankrike, Belgien och Holland samt i en del österuropeiska länder. Barnbidragen för självständiga företagare är i allmänhet mindre än för löntagare. I Italien är barnbidragens storlek beroende på inom vilken näringsgren familjeförsörjaren arbetar. I Väst-Tyskland förekommer ett särskilt system för tjänstemän. I Schweiz föreligger vissa olikheter mellan kantonerna. USA torde vara det enda av de större kulturländerna, där ingen form av barnbidragsysstem förekommer.

I allmänhet erläggs barnbidrag för alla barn i familjen. För första barnet betalas dock inte barnbidrag i Norge, England, Väst-Tyskland och i en del fall inte heller i Frankrike och Schweiz. I Sovjet betalas normalt barnbidrag först från och med tredje barnet. I Norge, Schweiz och Sovjet erläggs dock barnbidrag från och med första barnet om barnet har endast en försörjare.

Familjens inkomster inverkar i allmänhet inte på barnbidragens storlek. I Finland är det s k familjebidraget beroende på inkomsten. Det betalas åt normala familjer från och med fjärde barnet och åt änkefamiljer från och med andra barnet. I Väst-Tyskland betalas barnbidrag från andra barnet endast om familjens årsinkomster inte överstiger 1 200 DM. I Tjeckoslovakien är barnbidraget beroende på familjens inkomster: i den lägsta inkomstgruppen erläggs det från och med det första barnet, i de mellersta inkomstgrupperna från och med det andra och i den högsta inkomstgruppen först från och med det tredje barnet. Dessutom är barnbidraget i den lägsta inkomstgruppen något större än i de övriga.

I allmänhet är barnbidraget inte indelade efter dyrortsgrupper. Endast familjestöden i Frankrike och familjebidragen i Finland är dyrortsgrupperade.

Barnbidragen räknas inte till beskattningsbar inkomst utom i Danmark, Holland och Schweiz.

Barnbidragen erläggs i allmänhet i reda pengar. Familjebidragen i Finland torde vara en av de få former av familjestöd som utgår in natura. I många länder är här nämnda former för barnkostnadernas utjämning kompletterade med fria skolmåltider, hälsovård, studielån och studiebidrag.

I allmänhet betalas barnbidrag tills barnet fyller 15 eller 16, någon gång 18, år. För barn som fortsätter sin utbildning erläggs ofta barnbidrag ända till 24—26 år, såsom i Belgien, Holland och Tyskland. Dessutom kan studiebidrag erhållas.

I länder som Belgien, Luxemburg och Italien är barnbidragen bundna vid levnadskostnadsindex. I Frankrike har de ekonomiska stöden till barnfamiljer stigit regelbundet. Men i många länder har barnbidragen varit oförändrade under en lång tid trots att prisnivån höjts.

Nedanstående tablå visar hur många timmars medelinkomst barnbidraget motsvarar i de nordiska länderna under andra kvartalet 1964, då barnbidraget jämförs med medelförtjänstnivån för en manlig industriarbetare.

Barnens antal	Sverige	Finland	Danmark	Norge
2	15	10	9	4
4	30	24	18	14
6	46	39	28	29

Differentierade barnbidrag

I en del länder är barnbidraget lika stort för alla barn, i andra länder är barnbidraget olika beroende på barnens antal och ålder. Under senaste tid har allt flera länder, senast Väst-Tyskland, tagit i bruk ett system där barnbidraget blir större per barn efter hand som barnens antal ökar. I följande länder är barnbidraget inte differentierat: Sverige, Island, Ungern, Italien, Nya Zeeland och Australien. Ur nedanstående tabell framgår hur stort barnbidraget är per barn i olika stora familjer i länder där barnbidraget är differentierat enligt barnens ordningsnummer. Barnbidraget per barn i en tvåbarnsfamilj har erhållit index 100.

	Barnbidraget per barn i olika familjer Barnens antal i familjen						Bidrag för det andra barnet kr/mån.
	1	2	3	4	5	6	
Danmark	100	100	100	100	102	103	30
Holland	96	100	101	111	117	124	39
Finland[1]							
1.1.64	93	100	109	121	128	132	28,5
1.1.65	92	100	110	123	131	136	29,3
Österrike[2]	83	100	127	128	130	132	51
Belgien[3]	83	100	122	133	140	144	72
Öst-Tyskland	100	100	100	125	145	158	24
Polen	79	100	119	135	144	150	21
Tjeckoslovakien[4]	93	100	168	203	224	237	71
England	—	100	150	175	190	200	50
Norge	—	100	150	188	220	250	24
Väst-Tyskland	—	100	200	270	328	440	32
Sverige	100	100	100	100	100	100	58,3
Island	100	100	100	100	100	100	31
Italien	100	100	100	100	100	100	41

[1] barnbidrag + familjebidrag
[2] mödrabidraget medräknat
[3] utan ålderstillägg
[4] lägsta inkomstgrupp

I länder där barnbidraget betalas från och med det första barnet, förefaller barnbidraget, per barn räknat, att vara 30—50 procent större i en fem-sexbarnsfamilj än i en tvåbarnsfamilj. I några östeuropeiska länder (Tjeckoslovakien, Bulgarien) kan differentieringen vara ännu större, likaså då barnbidraget erläggs från och med det andra barnet.

I allmänhet är barnbidragens storlek differentierad så, att bidraget stiger för varje barn. I Finland får familjer med små inkomster (ca 80 procent) familjebidrag från och med det fjärde barnet. I Holland upphör differentieringen först vid fjärde barnet. I Norge växer barnbidragets storlek kontinuerligt med 100 kronor från och med det fjärde barnet. I Danmark är differentieringen mycket obetydlig, i Tjeckoslovakien rätt kraftig. I en del länder som Österrike och Frankrike är understödet relativt sett störst i trebarnsfamiljer såsom nedan framgår.

Barnbidragens differentiering motiveras med att understödet ändå i alla händelser täcker endast en del av de kostnader barnen förorsakar. Största delen av barnkostnaderna måste familjen sist och slutligen ändå själv stå för. Då barnens konsumtion i hög grad är beroende av hur gammalt barnet är, har man i vissa länder differentierat barnbidraget också enligt ålder.

Då barnet fyllt 10 år stiger barnbidraget i Frankrike, Belgien och Kanada, i Belgien dessutom redan då barnet fyllt 6 år. Nyligen har där företagits ytterligare en differentiering av barnbidraget vid 14 års ålder. En liknande differentiering har gjorts också i Frankrike, där femtonåringar erhåller »ålderstillägg». Barn som fortsätter sina studier, får under skoltiden barnbidrag eller studiebidrag, som i allmänhet är större än de ordinära barnbidragen.

Bidrag åt mödrar och andra specialunderstöd

I Frankrike där allmänna barnbidrag erläggs först från och med det andra barnet, betalas ett bidrag åt modern. Familjer där endast den ena av föräldrarna är löntagare, får s k enda lönens bidrag om familjen har antingen ett barn under 5 år eller minst två barn. Bidragets storlek baserar sig på den s k grundlönen: 20 procent därav till en enbarnsfamilj, 40 procent till en tvåbarns- och 50 procent till trebarns- eller flerbarnsfamiljer. I enbarnsfamiljer får moderns inkomster stiga till högst hälften och i övriga familjer till högst två tredjedelar av grundlönen. Till jordbrukare betalas bidrag till hemmavarande mödrar om familjens överhuvud är självständig företagare och modern sköter hemmet och barnen. En förutsättning är att familjen har minst tre barn. Bidraget är 15 procent till trebarns-, 25 procent till fyrabarns-, 40 procent till fembarns- samt 50 procent till sex- eller flerbarnsfamiljer. Vidare må nämnas att mödrabidraget betalas oberoende av mannens inkomster och att den grundlön som detta bidrag baserar sig på inte stigit under de senaste åren. Nedanstående tablå visar barnbidragets och mödrabidragets storlek i Frankrike (kr per månad).

Utjämning av barnkostnaderna i Frankrike

Barnens antal	Löntagare			Självständiga företagare		
	Barnbidrag	Stöd åt modern	Summa kr/m	Barnbidrag	Stöd åt modern	Summa kr/m
1	—	40	40	—	—	—
2	65	80	145	65	—	65
3	160	100	260	160	30	190
4	255	100	355	255	50	305
5	350	100	450	350	80	450
6	450	100	550	450	100	550

De franska familjeorganisationernas förbund drog i december 1963 upp nya riktlinjer för mödrabidragssystemet. Man föreslår att mödrabidraget framdeles skall ges endast åt hemmavarande mödrar och att dess storlek till en början skall vara 70 procent, senare 100 procent av grundlönen. Förutsättningen är att det finns ett barn under sex år i hemmet eller tre barn allt som allt. Om modern har halvdagstjänst, kan mödrabidraget vara hälften av den summa som en hemmavarande nu får. Mödrabidraget kan tas med som beskattningsbar inkomst samt då moderns pension beräknas.

Stöd åt mödrar lämnas även i Österrike. Här beviljas det utan hänsyn till moderns inkomst till alla två- och flerbarnsfamiljer. Stödet är differentierat så att tre- eller flerbarnsfamiljer får mycket större stöd än tvåbarnsfamiljer.

I Belgien har tidigare förekommit ett mödrabidrag vars storlek var 1/6 av barnbidraget. Det drogs emellertid in, sannolikt på grund av finansieringssvårigheter.

På Island kallas de bidrag som utgår till ensamstående mödrar med barn för moderlön. De ersätter änkepensionen då barnen är två eller flera. I de övriga nordiska länderna ges specialbarnbidrag vid sidan av de egentliga barnbidragen åt familjer med endast en försörjare eller familjer med barn som är i behov av särskilt stöd. Bidragsförskott erläggs i de nordiska länderna för uä-barn och skilsmässobarn. I allt flera länder, senast i Norge, har änkefamiljernas socialskydd inordnats i den allmänna socialförsäkringen och erläggs i form av pension.

I ett betänkande som familjeberedningen i Sverige nyligen publicerat, har man i princip intagit den ståndpunkten, att i synnerhet familjer med tre eller flera barn är i behov av större stöd än vad som hittills lämnats. En möjlighet skulle vara att erlägga familjebidrag åt tre- eller flerbarnsfamiljer. Härvid skulle man inte göra skillnad mellan hemmavarande mödrar och förvärvsarbetande mödrar. Modern skulle då kunna använda barnbidraget för sådana kostnader som barnets dagvård kräver om hon själv är i arbete. Hon skulle kunna anse det som ett slags mödrabidrag om hon är i förvärvsarbete. Denna form av stöd skulle sålunda ordnas på samma sätt som stödet åt mödrar i Österrike.

Förutom allmänna barnbidrag har man börjat betala ett särskilt stöd åt invalidiserade barn: så är fallet i Finland, Sverige, Belgien, Frankrike och Holland.

Finansiering

Finansieringen av barnbidragen är i huvudsak ordnad enligt två olika linjer. Antingen är den inordnad i socialförsäkringen eller eläggs bidragen som socialbidrag. I det förstnämnda systemet deltar arbetsgivarna i finansieringen. De erlägger en viss del av lönerna åt staten eller till en utjämningsfond. I det senare systemet fås de medel som behövs huvudsakligen genom beskattning och övriga statsinkomster. Arbetsgivarna erlägger barnbidragsavgift bland annat i Finland, Holland, Belgien, Frankrike, Österrike och Italien. I övriga nordiska länder, i England och i Väst-tyskland täcks de medel som behövs för utjämningen av barnkostnaderna, med statsmedel.

Hur finansieringssystemen belastar samhällets olika grupper är en fråga som det vore intressant att få svar på. Veterligen har dock ingen ännu undersökt detta.

Nordisk alkoholforskning tar form

Av byrådirektör DANIEL WIKLUND

Nordiska nämnden för alkoholforskning har tillkommit efter en motion inom Nordiska Rådet och trädde formellt i verksamhet 1959. Nämnden består av tre, av respektive regeringar utsedda ledamöter från varje av fyra nordiska länder. Sverige företräds i nämnden av professorerna Leonard Goldberg och Gunnar Boalt samt byrådirektör Daniel Wiklund. Nämnden har hittills hållit fem plenarmöten. Om bakgrunden och nämndens hittillsvarande verksamhet berättar här byrådirektör Daniel Wiklund.

Statistiska data och andra iakttagelser för en viss tidsperiod inom ett land rörande något samhällsproblem får liv och mening först om de jämförs med sådant lägesbeskrivande material av fullt jämförbar art avseende en annan tidsperiod inom samma land. Därigenom kan framförallt frågor rörande olika samhällsföreteelsers kausalitet i varje fall aktualiseras och få en värdefull belysning, som sedan kan ge anledning till en mera speciell granskning och analys av orsaksfaktorerna för att förklara deras innehåll och betydelse.

Jämförelsen mellan olika iakttagelsematerial kan emellertid i samma syfte och med samma effekt också göras mellan olika länder. Genast uppkommer dock den svårigheten, att t ex statistiska serier rörande en viss företeelse i ett land ofta visar sig bygga på grundmaterial, som inte utan vidare kan jämföras med sådant material rörande samma företeelse i ett annat land. Inte minst framträder denna svårighet, då man vill söka skaffa sig en nyanserad bild av vårt lands och andra länders nykterhetsförhållanden. För att i viss mån komma till rätta med nämnda svårighet började den även i vårt land kände alkoholforskaren, professor E M Jellinek vid Stanford-universitetet i Kalifornien att utarbeta en encyklopedi omfattande 20 000 preciseringar av begrepp använda i den internationella litteraturen på alkoholfrågans område. Hans hastiga frånfälle i oktober 1963 har dock gjort, att planerna på ett sådant verks utgivande starkt fördröjts.

Bristen på differentierad kunskap i alkoholfrågan, dess samhälleliga betydelse och orsaker, en brist som uppenbarligen har global räckvidd (delvis sammanhängande med antydda svårighet) och känns särskilt besvärande i tider, då alkoholskadorna synes öka, har kraftigt stimulerat forskningsintresset rörande denna fråga. Därigenom har också olika organisatoriska åtgärder både på nationellt och övernationellt plan kommit i gång för att därmed på detta fält få till stånd på terminologiskt likvärdigt grundmaterial baserade, komparativa observationer med vetenskapliga anspråk och därmed skapa praktiska förutsättningar för deras kontinuerliga bedrivande.

Ett exempel på detta är *nordiska nämnden för alkoholforskning,* som

dragit uppmärksamheten till sig genom att det första forskningsprojekt, som denna nämnd initierat, slutförts och en redogörelse för detta projekts genomförande och konkreta resultat publicerats i en utgåva med titeln *Drinking habits among northern youth* med den finländske sociologen docent Kettil Bruun och hans norske kollega Ragnar Hauge som författare i samarbete med bl a de svenska sociologerna Carl-Gunnar Jansson och Erland Jonsson (Helsingfors 1963, 90 sid, Almqvist & Wiksell i distribution).

Här skall inte denna brett upplagda undersökning rörande alkoholvanorna bland manlig ungdom i de fyra nordiska huvudstäderna Helsingfors, Köpenhamn, Oslo och Stockholm refereras eller dess värde bedömas. Om man hade behov av argument för den nordiska tanken och gemenskapen och för internordisk förståelse, skulle man kunna hämta sådana här, fast det självfallet vore en smula långsökt. Det talas ju ofta och med fog om likheten mellan de nordiska länderna, vilken motiverar inte bara jämförelser dem emellan till större förståelse av och förklaring till olika aktuella problem i dessa länder, utan också om redan på grund av den gemensamma geografiska belägenheten i sig självklar samverkan dem emellan. Den internordiska ungdomsundersökningen som den nordiska alkoholforskningsnämnden beslöt söka få till stånd 1959 och som gått ut på att differentierat beskriva ungdomens alkoholbruk mot bakgrunden av olikheter i alkohollagstiftningen — speciellt försäljningslagstiftningen — och den legala kontrollen i övrigt samt föräldrakontrollen, visar nu stora likheter mellan ungdomens dryckesmönster i de fyra huvudstäderna. Undersökningsresultatet bygger på under våren 1960 parallellt och med enhetlig metodik genomförda, noggrant strukturerade intervjuer med hjälp av ett gemensamt frågeformulär och samma urval i hemmiljö boende pojkar födda 1941, 1943 och 1945, vilka vistats i de berörda städerna de två senaste åren. För att ta ett exempel på resultatet visade sig 14-åringarna vara alkoholkonsumenter (= personer som åtminstone en gång i sitt liv förtärt öl, vin eller starksprit) till nästan exakt samma andel av hela gruppen i alla städerna (60 %). Procenttalet konsumenter, fördelade på antalet konsumtionstillfällen under de fyra veckorna före dagen för intervjun, visade god överensstämmelse mellan Oslo och Stockholm vad gäller adertonåringar med fem eller flera konsumtionstillfällen (19 resp 17 %). Motsvarande procenttal för Helsingfors och Köpenhamn var 3 resp 35. Även för de båda andra åldrarna med samma antal konsumtionstillfällen liksom för grupper med färre sådana tillfällen finns likheter mellan Oslo och Stockholm. Köpenhamn har den i alla tre åldersklasserna högsta dryckesfrekvensen och Helsingfors den lägsta. Det finns alltså också stora olikheter mellan ungdomen i huvudstäderna, något som förvisso inte bara gäller på alkoholfrågans område och kommer denna undersökning att framträda i intresseväckande relief.

12—660010. Soc. Medd. nr 1—2

Refererade data må i detta sammanhang anses tillräckliga såsom smakprov. För svensk publik har en sammanfattande redogörelse för undersökningen lämnats av dess drivande kraft, docent Bruun i tidskriften Alkoholfrågan nr 4 år 1963, till vilken den speciellt intresserade hänvisas.[1] Slutrapporten om ungdomsundersökningen har såsom framgår av det föregående publicerats på engelska, vilket på en del håll vållat både undran och kritik. Som invändning häremot kan bara den frågan med fog ställas, vilket annat språk som *borde* ha valts för en samnordisk rapport av denna art. Redan för Finlands vidkommande är förståelsen av svenska i avtagande även bland bildade personer. Det är vidare för norrmännens och danskarnas del inte utan vidare givet att svenskan är det lämpligaste språket för en sådan rapport liksom inte heller danskan förstås alldeles obehindrat av i varje fall en bredare publik i Sverige, om detta språk skulle ha ifrågakommit. Nordiska alkoholforskningsnämnden kom därför till den slutsatsen att publiceringen av undersökningens resultat borde ske genom en relativt utförlig sammanfattning på svenska i tidskriften Alkoholfrågan (jfr ovan), medan hela rapporten skulle översättas till engelska, varigenom denna blev tillgänglig för vetenskapsmännen inte bara i de nordiska länderna utan även i världen i stort. Förvisso finns det trots alla gemensamma drag stora olikheter mellan länderna i Norden, framförallt på språkområdet. Det har gång på gång under arbetet i denna forskningsnämnd visat sig, att finska forskningsresultat på alkoholfrågans område — och dessa är allt talrikare beroende på denna forsknings stora bredd och intensitet — inte genast är tillgängliga för oss andra i Norden, eftersom de initialt redovisats på finska och sedan först långt om länge översatts. Då översättning sker, väljs för övrigt ofta inte svenska språket (och ännu mindre norska eller danska), utan det blir engelska, som tydligen får allt större användning som hjälpspråk t o m i det internordiska samarbetet särskilt på det vetenskapliga området.

Nordiska nämnden för alkoholforskning tillkom efter en motion av den framstående norske stortingsmannen Harald Löbakk i Nordiska Rådet genom en av rådet med anledning av motionen år 1956 i Köpenhamn antagen rekommendation om utredning genom regeringarna av frågan om nordiskt samarbete på alkoholforskningens område. Finland med sin avancerade alkoholforskning blev naturligt nog det koordinerande landet för utredningen och redan i sept samma år hölls på inbjudan av finska regeringen en expertkonferens i Helsingfors i denna fråga. På grundval av rapporter om situationen på alkoholforskningens område i de olika nordiska länderna diskuterade konferensen frågan om ett nordiskt samarbete på detta område. Konferensen uttalade sin tillfredsställelse över att frå-

[1] Den norska delen av undersökningen har utgetts i tryck på norska språket av Nils Christie och Ragnar Hauge (Alkoholvaner bland storbyungdom) och den danska på danska språket av Svend Skyum-Nielsen (Unge mænds alkoholvaner), båda 1962.

gan aktualiserats genom Nordiska Rådets rekommendation. På grund av behovet av åtgärder i rekommendationens syfte konstaterade konferensen:
att det i samtliga nordiska länder existerade ett starkt behov av att alkoholforskningen intensifieras såväl på det medicinska som på det samhällsvetenskapliga området;
att ett nordiskt samarbete på alkoholforskningens område skulle bli av stor betydelse för de enskilda ländernas forskning och socialpolitik;
att det i flera av de nordiska länderna för närvarande existerade eller planerades nationella forskningsinstitutioner.

Med hänsyn härtill ansåg konferensen, att det nordiska samarbetet bättre kunde främjas på andra sätt än genom upprättande av ett gemensamt nordiskt institut.

Konferensen beslöt att framlägga rekommendationer av följande innehåll:

1. Det skulle vara till stor fördel för samtliga nordiska länder, om de nationella forskningsinstitutioner, som redan tillkommit eller planerades, kunde utbyggas så, att möjligheter till forskning kunde beredas även för forskare från de övriga nordiska länderna. För att underlätta ett sådant arrangemang skulle det vara av betydelse, om stipendier kunde anslås för forskares vistelse vid institution i ett annat nordiskt land.

2. En samordning och intensifiering av forskningen torde enligt konferensens mening bäst uppnås genom att en nordisk nämnd för alkoholforskning tillsattes.

3. Som exempel på de arbetsuppgifter, som skulle kunna upptagas på nämndens program, angavs:

a) att registrera pågående undersökningar, så att dubbelarbete undvikes
b) att diskutera behovet av undersökningar på olika områden, så att en rationell arbetsfördelning uppnås
c) att då så är lämpligt planera samnordiska undersökningar eller koordinera olika nationella forskningsprojekt, så att dessa såvitt möjligt blir jämförbara
d) att utbyta erfarenheter rörande forskningsmetoder och arbetsresultat
e) att medverka till att undersökningar på alkoholforskningens område publiceras på ett sådant sätt, att de blir kända såväl av forskare som av läkare och socialvårdspersonal inom de övriga nordiska länderna och utanför deras gränser
f) att medverka till att sprida kännedom om och popularisera forskningsresultat från utomnordiska länder.

4. Nämnden borde bestå av förslagsvis tre representanter från varje land utsedda av resp regeringar, därav lämpligen en företrädare för de medicinska vetenskaperna, en för samhällsvetenskaperna och en för den praktiska socialpolitiken och administrationen. I den praktiska tillämp-

ningen av denna punkt har de olika länderna tillämpat mycket växlande urvalsprinciper, då nämnden sedermera tillsattes. En av ländernas representationer innehåller t ex ingen läkare. Ledamöterna utsågs för tiden fram till 1958, varefter nämnden genom sitt första sammanträde i Stockholm kunde träda i verksamhet.

5. Problemen synes vara så många och så omfattande, att nämnden torde behöva sammankallas minst en gång per år. Därjämte kan behov uppkomma av möten med specialkaraktär.

Om man något orienterar sig om alkoholforskningens rent organisatoriska förutsättningar i vart och ett av de fyra nordiska länderna, måste man utan vidare hålla med om konferensens uppfattning, att det måste anses orealistiskt att söka få de nordiska staterna att satsa på uppbyggnad och drift av ett fast samnordiskt forskningsinstitut. Det kan ur vissa synpunkter t o m ifrågasättas, om inte forskning under *olika* personella och materiella villkor och därmed med olika inriktning på flera olika institut är direkt att föredra framför en till en punkt på den nordiska kartan koncentrerad forskning. Finlands alkoholforskning är t ex mycket framskriden både organisatoriskt och vetenskapligt. Dess »approach» är både alkoholbiologisk och samhällsvetenskaplig. Man lägger härvid allt starkare vikt vid integration i den aktuella forskningsuppgiften mellan olika vetenskapliga discipliner. Den startade egentligen redan då stiftelsen för alkoholforskning grundades 1950 med det statliga alkoholbolaget som ekonomisk garant. Stiftelsen anser sig trots denna nära anknytning till alkoholmonopolet ha full frihet att lägga upp och genomföra sitt forskningsprogram och ingen omständighet eller iakttagelse motsäger detta. Man har på den samhällsvetenskapliga sidan redan publicerat en rad arbeten på åtgärdsforskningens fält, vid vilkas genomförande en avancerad, experimentellt präglad metodik använts. Dessa arbeten, som t ex rört sig om hur olika former av alkoholförsäljning inverkar på dryckesvanorna i vissa kommuntyper eller inom vissa befolkningsgrupper eller om hur påverkan av strukturen av alkoholförsäljningen med avseende på de olika dryckesslagen kan ske, har sedan kunnat läggas till grund för aktuella eller långsiktiga alkoholpolitiska eller missbrukspreventiva åtgärder. För att genomföra en av stiftelsens undersökningar — det gällde attitydforskning (sociala normers betydelse för alkoholvanorna) — arbetade under en viss period ett sociologiskt laboratorium intill en spritrestaurang dvs mitt ute i forskningsfältet. En annan forskning gällde en komparativ studie rörande resultatet av olika typer av behandling av alkoholskadade (slumpvis fick de vårdsökande helmedicinsk respektive mera konventionell behandling genom personlig påverkan). Någon större skillnad i effekten mellan dessa terapityper har inte kunnat konstateras! Den personliga påverkan visade sig dock ha stor betydelse vid användning av båda behandlingsformerna (detaljresultaten är hittills redovisade endast på finska och sålunda otill-

gängliga utanför finskspråkiga kretsar). Även en större tvillingundersökning har nyligen slutförts (samtliga manliga tvillingar födda i Finland 1920—1929, dvs ca 900 par har intervjuats). Även denna undersöknings resultat finns hittills endast på finska. Den har dock inte gett fullt så klarläggande resultat som man vid planeringen kanske räknade med. Den alkoholbiologiska forskningen disponerar ett ifråga om både personal och apparatur högst imponerande laboratorium, där bl a metabolism-problemen ingående studeras och analyseras, inte minst med hjälp av autoselektionsförsök med råttor.

Även i Sverige får s k interdisciplinary approach i en speciellt organiserad och stort påkostad alkoholforskning allt större vikt genom växande samverkan mellan det nya alkohollaboratoriet vid Karolinska sjukhuset under ledning av professor L Goldberg och den med laboratoriet sammankopplade alkoholkliniken med docent Gunnar Lundquist som chef samt olika forskare framförallt på intern-medicinens, psykiatrins, sociologins och psykologiens områden vid universiteten i Stockholm och Uppsala. Goldbergs professur i teoretisk alkoholforskning tillkom 1956 på initiativ av riksdagsmän förbundna med nykterhetsrörelsen, som alltid varit mycket angelägen om att främja objektiv alkoholforskning av olika art. Denna utvecklingsgång kan för övrigt iakttas även då det gäller den nordiska alkoholforskningsnämnden. Den norske motionären i Nordiska Rådet väckte sålunda sitt förslag om nordiskt samarbete rörande denna forskning såsom företrädare för nykterhetsrörelsen. Den nya svenska institutionen för alkoholforskning ingick som ett led i den 1955 påbörjade omläggningen av nykterhetspolitiken och hade sina främsta stödjare i de nykterhetsorganiserade ledamöterna av 1944 års nykterhetskommitté, som drog upp riktlinjerna för denna politik. Alkoholkliniken, som togs i bruk för tre år sedan, är dock inte igång helt i överensstämmelse med intentionerna, vilket sammanhänger med vissa lokalproblem. Man har också medvetet låtit starten bli en smula glidande, bl a för att skaffa sig praktiska erfarenheter. Integrationen i forskningsverksamheten främjas genom anslagsprövningen i statens medicinska forskningsråd med dess nämnd för alkoholforskning som initiativtagande organ. Man skulle gärna se att antydda samverkanstendens förstärktes och på litet längre sikt drevs allt längre på »alkoholområdet» i hela dess vidd. Det ter sig i varje fall rationellt att lägga upp verksamheten enligt standardmönstret i USA för samhälleliga insatser på detta område i form av samverkan även organisatoriskt inom hela den offentliga sektorn genom att lägga alkoholforskning, behandling av alkoholskadade och upplysning—undervisning under gemensam ledning. Men dessa olika aktiviteter har inte lika gamla anor och traditioner där som hos oss. Det är därför lättare för amerikanerna

att foga ihop dessa inom en fullt slagkraftig, enhetlig organisation redan från början.[1]

Samordnad alkoholforskning bedrivs i Norge sedan 1959 genom ett statligt institut för alkoholforskning, vilket inte som i Sverige tillhör ett universitet utan är helt fristående men dock har gemensamma lokaler med institutet för samhällsforskning. Alkoholforskningsinstitutets verksamhet är främst av sociologisk och socialpsykologisk karaktär.

Kortaste vägen till en samordnad alkoholforskning har man tillryggalagt i Danmark, vilket inte hindrar att ett flertal mycket värdefulla forskningsrön framlagts av danska forskare, speciellt medicinare, men även genom forskning, som vetter åt kriminologin. Det år 1958 upprättade statliga institutet för socialforskning har till uppgift att även bedriva alkoholforskning.

Nordiska alkoholforskningsnämnden var i juni 1963 samlad till plenarmöte i Helsingfors och återvände därmed till platsen för dess reella om inte formella bildande. Under mellantiden har innehållsligt intensiva sådana möten hållits i Stockholm, Oslo och Köpenhamn. Cirkeln har sålunda slutit sig. Det femte mötet hölls i Stockholm våren 1964. Vid Helsingforsmötet liksom vid det femte mötet redovisades en rad slutförda eller pågående undersökningar i de nordiska länderna — bl a rörande spritstrejkens verkningar i Sverige — samt av nämnden själv initierade och pågående eller planerade undersökningar.

Till de senare hör ett under dansk ledning bedrivet parallellstudium rörande delirium tremens-psykosen i de nordiska huvudstäderna med användande av ensartad metodik. Kostnaderna för den svenska delen av detta studium täcks liksom vid övriga samnordiska undersökningar med medel från statens medicinska forskningsråd. Vidare har nämnden igångsatt en stickprovsundersökning i huvudstäderna rörande »Medelsvenssons alkoholvanor» (i första hand 30- och 40-åriga män), vilken leds av svenska sociologer med tillämpning av gemensam intervjuteknik och under i övrigt jämförbara omständigheter. I diskussionen rörande denna undersökning skymtade en ny möjlighet att mäta frekvensen av alkoholism genom att få ett mått på frekvensen av personer med återställarbehov ett av de tydligaste symtomen på sjuklig bundenhet till alkohol, dvs alkoholism. Hittills har man fått hålla sig till sådana bräckliga statistiska serier som t ex årssiffror rörande dödsfall i levercirrhos, delirium tremens, av nykterhetsnämnder behandlade fall i länder, där sådana nämnder finns, fylleri etc. Bristen hos dessa serier ligger i att de endast fångar en del av verkligheten, nämligen de på ett eller annat sätt kända och därmed sta-

[1] Rörande amerikansk statlig verksamhet på »alkoholområdet» se redogörelse av artikelförf med titeln »Terapigrupp och totalgrepp ger framgång i amerikanskt nykterhetsfrämjande» i nr 10, 1958. Jämför även samme författares artiklar härom i häftena 7—10 år 1958 av tidskriften Nykterhetsvården.

tistikförda fallen. Den mycket kostnadskrävande metoden med direkt mätning av antalet alkoholskadade genom utsända specialutbildade fältarbetares iakttagelser med användning av gemensamma bedömningsgrunder inom ett begränsat och noga utvalt befolkningsområde har av ekonomiska skäl inte använts ofta.

Vid flera tillfällen har nämnden diskuterat en rad olika uppslag med karaktär av samnordisk målforskning. Det har därvid självfallet gällt att söka finna vetenskapligt hållbar grund för alkoholpolitiken, behandlingen av alkoholskadade och akut berusade på offentlig plats etc. Ett femtontal dylika uppslag dryftades vid nämndens Oslosammanträde 1960 och vid Helsingforsmötet tog planerna på en huvudstadsundersökning rörande gatufyllerister och lämplig metodik för denna fastare form. Som man kan vänta sig är finnarna redan långt framme med en experimentforskning rörande rationella former för samhällets åtgärder vid gatufylleri bl a har försök gjorts i tre städer att mäta effekten, om bötesstraffet för fylleri slopas, en undersökning som delvis betingats av den finska fångvårdens svåra problem med det stora antalet bötesfångar!). Nämnden fick vid sistnämnda tillfälle se en film, där gatufyllerister uppträdde i autentisk miljö. Filmen har inspelats i syfte att bereda polismän, socialarbetare, läkare m fl möjlighet att detaljstudera typiska drag hos gatufyllerister och de egna reaktionerna på dessa drag samt vad som är respektive vad som *borde* vara samhällets reaktionsåtgärder vid sådant fylleri, om dessa åtgärder skall kunna anses rationella och effektiva. Denna nordiska fylleristundersökning skall ta upp alla dessa problems aspekter och ledas av kriminologen docent Karl O Christiansen, Köpenhamn. Den har aktualiserats av iakttagelsen, att medan Köpenhamn har en mycket låg fyllerifrekvens, den lägsta av de nordiska huvudstäderna, och Helsingfors den högsta, är alkoholkonsumtionen per capita i Danmark den högsta och i Finland den lägsta av de nordiska länderna. Man räknar med att statens medicinska forskningsråd skall lämna bidrag till den svenska delen av kostnaderna även för denna undersökning.

Nykterhetsrörelsen har som ovan påvisats varit med om att driva fram alkoholforskningen. Dess svenska gren har till dels inspirerat ett sådant uttalande om vikten av dylik forskning som det 1944 års nykterhetskommitté står för i ett av sina betänkanden: »... inga utgifter i nykterhetsfrämjande syfte torde för närvarande ha högre 'gränsnytta' än de som görs för vetenskapligt ändamål». Detta uttalande fångar utmärkt det bakomliggande synsättet. Det är då naturligt att denna rörelse håller sig fortlöpande informerad om nordisk alkoholforsknings utveckling och aktuella läge. Det var bara följdriktigt att detta också skedde vid det senaste stora nordiska nykterhetsmötet, som hölls i Karlstad, där alkoholforskningens senaste rön var en av huvudpunkterna och bl a docent Kettil Bruun, som ju hållit samman den första samnordiska forskningsuppgiften på alkohol-

forskningsfrågans område – huvudstadsundersökningen rörande ungdomens alkoholvanor — också för första gången föreläste om denna undersökning inför ett större, representativt nordiskt forum med speciellt intresse för alkoholfrågans olika aspekter.

Den nordiska nämnden för alkoholforskning synes utveckla sig på ett gynnsamt sätt såsom ett värdefullt instrument för jämförande nordisk alkoholforskning.

Till socialstyrelsens bibliotek inkommen litteratur

I
Första kvartalet 1966

ALBINSSON, G & ENDRÉDI, G. Den privata konsumtionen 1950—70. Sthlm 1966. (Småtryck från Industriens utredningsinstitut. 35.)

ANDERSEN, KRISTEN. Arbeidskamp og arbeidsrett. Et 50 årsjubileum. Oslo 1965.

AUKRUST, O. 20 års ökonomisk politikk i Norge: suksesser og mistak. Oslo 1965. (Artikler fra Statistisk sentralbyrå. 15.)

BECKMAN, N. Svensk familjerättspraxis. 3 uppl. Sthlm 1965.

BEFOLKNING och näringsliv. Ett material avseende arbetsmarknadsstyrelsens A-regioner. Sthlm 1965. (Arbetsmarknadsstyrelsen.)

BJÖRKLUND, B. Svenska typografförbundet. Studier rörande Sveriges äldsta fackförbund. Sthlm 1965. (Akad avh, Göteborg.)

BÖRJESON, B. Om påföljders verkningar. En undersökning av prognosen för unga lagöverträdare efter olika slag av behandling. Sthlm 1966. (Acta universitatis stockholmiensis. Stockholm studies in educational psychology 12. Akad avh.)

DAHLLÖF, U, ZETTERLUND, S & ÖBERG, H. Secondary education in Sweden. A survey of reforms. Upps 1966. (National board of education.)

DANMARK. Det landökonomiske driftsbureau.
Undersögelser over landsbrugets driftsforhold. Periodiske beretninger. Kvhn 1965.
21. Arealbenyttelsens indflydelse på höstudbyttets störrelse.
22. Forskellige former for maskinanvendelse. Fællesmekanisering og maskinstation.

ELVANDER, N. Intresseorganisationerna i dagens Sverige. Lund 1966.

FAKTA om gymnasium och fackskola 1966. Sthlm 1966. (Skolöverstyrelsen.)

FELDMAN, W. Institutionslivets psykologi og pædagogik. 1. Khvn 1964. [Stencil.] (Danmarks sociale höjskole.)

FÖRENTA NATIONERNA.
International monetary issues and the developing countries. New York 1965. (Publ. 66. 2. D. 2.)

— Department of economic and social affairs.
Comparative survey of juveline delinquency. P 5: Middle East. New York 1965. (Publ. 65. 4. 6.)
External financing in Latin America. New York 1965. (Publ 65. 2. G. 4.)
Family, child and youth welfare services. New York 1965. (Publ 65. 4. 9.)
Industrial estates in Africa. New York 1965. (Publ 66. 2. B. 2.)
Training of the rural blind in economically less developed areas. New York 1965.

— Economic commission for Africa.
Directory of regional social welfare activities. New York 1964. (Publ 65. 2. K. 1.)

— Economic commission for Asia an the Far East.
Review of long-term economic projections for selected countries in the ECAFE region. Bangkok 1964. (Publ 65. 2. F. 6.)

GEIJER, L. Tjänstemannarättens ABC. Under medverkan i vissa delar av *A Wahlberg*. 4, rev uppl. Sthlm 1965. (SIF:s skriftserie. 6.)

GÖRANSSON, B & EDGREN, G. TCO-medlemmarnas familjeinkomster. Sthlm 1966. (TCO.)

HECHINER, GRACE & F M. Tonårstyranni. Övers [fr engelskan] av Kerstin Furenlid. Sthlm 1964.

HENRIKSON, A, IVARSSON, S I & EDGREN, C. Rapport om amerikansk programbudgetering. Sthlm 1965.

HENRIKSEN, G F & KRISTIANSEN, K. Epilepsi. Övers [fr norskan] och bearb för svenska förhållanden av *K-A Melin*. Sthlm 1965.

HIRVAS, J. Identity and mental illness. A study on the interaction between the mentally ill and their environment. Hki 1966 (Transactions of the Westermarck society. Vol 12.)

HOEM, J M. Fondsdannelse i pensjonsordninger. Oslo 1965. (Memorandum fra Sosialökonomisk institutt, Universitetet.)

HÖJER, K J. Socialförsäkring och socialhjälp. 8 uppl ombesörjd av *C Björhammar*. Sthlm 1966.

— Den svenska socialpolitiken. En översikt. 7 uppl ombesörjd av *K-E Herngård*. Sthlm 1965.

INFLATIONSKRONOR, skattekronor, egna kronor. SACO:s utspel 1965 om reallöner, skatter

och penningvärde. Red: *B Östergren*. Sthlm 1966.

INGELSON, A. Så regeras Sverige. Sthlm 1965.

INTERNATIONELLA ARBETSBYRÅN

Labour and automation. Bulletin No 2. A tabulation of case studies on technological change. Economic and social problems reviewed in 160 case studies. Geneva 1965.

INTERNATIONELLA ARBETSKONFERENSEN

50th session, Geneva, 1966.

Report. Geneva 1965—66.

4 (2). The role of co-operatives in the economic and social development of developing countries.

5 (2). Revision of conventions Nos 35, 36, 37, 38, 39 and 40 concerning old-age, invalidity and survivors' pensions.

6 (1). Questions concerning fishermen.

7 (2). Examination of grievances and communications within the untertaking.

JUNGENFELT, K G. Löneandelen och den ekonomiska utvecklingen. En empirisk-teoretisk studie. Sthlm 1966. (Industriens utredningsinstitut. Akad avh.)

KARTLÄGGNING av personalläget vid vissa ungdomsvårdsskolor m. m. [Stencil.] Sthlm 1966. (Statskontoret.)

KATZ, G. I konflikt. Utg av Svenska stadsförbundets och Svenska kommunförbundets socialsektion. Sthlm 1965.

KONFERENS om service i bostadsområden. Stockholm d 31 mars 1966. [Stencil.] Sthlm 1966. (Statens institut för byggnadsforskning.)

KUMM, E. Zigenare och vanliga svenskar. Fakta om en s k raskonflikt. Örebro 1965.

LARSSON, LENA. Som patient. Sthlm 1965.

LEVI, L. Från sjuksäng till arbetsbänk. En introduktion i medicinsk rehabilitering och arbetsvård. Sthlm 1966. (Personaladministrativa rådet.)

— Stress. Sthlm 1966. (En skrift i Thules serie Vår hälsa.)

LILJEFORS, Å O & BRAUNERHIELM, E. Världshandel i omvandling. Samarbetssträvanden och utvecklingstendenser. Sthlm 1965. (Studier och debatt 1965: 3.)

MEIJER, H. Från uppslag till betänkande. Studie i kommittépolitik och kommittéarbete. Lund 1965.

MITT barn har problem — skall jag gå till rådgivningsbyrån? Övers [fr engelskan] och bearb för svenska förhållanden av *Inga Sylvander*. Utg av Svenska föreningen för psykisk hälsovård. Sthlm 1965.

MODEEN, T. Om de självständiga offentligrättsliga anstalterna i Finlands förvaltningsorganisation. Åbo 1965. (Acta academiae aboensis. Humaniora. Vol 31 : 3.)

NAUERT, CH G. Agrippa and the crisis of renaissance thought. Urbana 1965. (Illinois studies in the social sciences. Vol 55.)

NIHLÉN, S. Modern strategi. Sthlm 1966. (Världspolitikens dagsfrågor 1965 : 12.)

NORDIC CO-OPERATION in the social and labour field. Publ under the auspices of the Nordic committee on social policy. Ministry of social affairs. Oslo 1965. (Utgiven även på tyska och franska.)

NORDISK YRKESKLASSIFICERING. Systematisk förteckning över yrkesområden, yrkesgrupper, yrkesfamiljer och individualyrken med kodnummer och definitioner. 2. utg. Sthlm 1965. (Arbetsmarknadsstyrelsen.)

NORGE. Likelönnsrådet.

De gifte kvinners yrkesaktivitet sett i sammenhang med familiestruktur og utdanning. Oslo 1965.

PROGRESSIVITETEN i skattesystemet 1960. Oslo 1965. (Samfunnsökonomiske studier 15.)

The REQUIREMENTS of automated jobs. North American joint conference, Washington, D C 8th—10th Dec 1964. Paris 1965. (Organisation for economic co-operation and development.)

RETTERSTÖL, N & SUND, A. Drug addiction and habituation. An investigation with personal follow-up of 122 drug addicted and habituated patients previously treated in a psychiatric clinic department. Oslo 1965.

ROMANDER, H & BERGSTRÖM, GUNVOR. Övervakningsnämnderna. Organisation och arbetsuppgifter. 2 uppl. Sthlm 1966. (Justitiedepartementet.)

SAMHÄLLSPLANERINGENS VILLKOR. Utg: Svenska stadsförbundet. Sthlm 1965.

SEGERSTEDT, T T. Den akademiska gemenskapen. En sociologisk skiss. Upps 1966. (Acta universitatis upsaliensis. Studie sociologica upsaliensia 4.)

SOCIAL SECURITY in the Nordic countries. Expenditure incurred for and extent of certain social security measures 1962 (1962/63). Oslo 1965. (Statistical report of the Nordic countries. 11.)

STONEHILL, A. Utenlandske eierinteresser i norske bedrifter. Oslo 1965. (Samfunnsökonomiske studier 14.)

SUNDBERG, H F. Kommunalrätt. Samlad uppl. Sthlm 1965.

SVENSKT YRKESLEXIKON 1965. Del 2. Utg av Arbetsmarknadsstyrelsen, yrkesvägledningsbyrån. Sthlm 1965.

SÖDERBERG, T. Hantverkarna i genombrottsskedet 1870—1920. Utg av Sveriges hantverks- och industriorganisation vid 60-årsjubileet 1965. Sthlm 1965.

TINGSTEN, H. Nazismens och fascismens idéer. Sthlm 1965.

TJÄNSTEMÄNNENS CENTRALORGANISATION

TCO:s utbildningsdagar d 6—7 nov 1965. Grundskolan — planer och verklighet. [Stencil.] Sthlm 1965.

UHDE, AINA, En ökonometrisk makromodell for statens finanspolitikk i Norge. Oslo 1966. (Memorandum fra Sosialökonomisk institutt, Universitetet.)

UNDERLÄTTANDE för nordiska medborgare att vinna medborgarskap i annat nordiskt land m m. Betänkande. Sthlm 1965. (Nordisk Utredningsserie 1965 : 8.)

WAHLBERG, E, ENGSTRÖM, G & WERNLUND, S [utg]. Socialhjälpslagen. 3 uppl. Sthlm 1965.

WERGELAND, HJ. Innledning til barnepsykiatrien. Oslo 1965.

WESSLING, H. Företagets skadeståndsansvar. Sthlm 1965. (Försäkringsbolagens upplysningstjänst.)

WESTERBERG, S & ÖSTBERG, P-J. Konkurrens på transportmarknaden. Presentation och analys av den nya svenska transportpolitiken. Sthlm 1965. (Studier och debatt 1965 : 4.)

ÅBERG, F & MELIN, O. Socialkunskap för fackskolan. Sthlm 1965.

PLAN og arbeid. Tidsskrift for distriktsutbygging, regionsplanlegging og sysselsetting. Utg av Arbeidsdirektoratet. Oslo 1966.

II
Andra kvartalet 1966

ASKLUND, LIS & WICKBOM, T. Vägen till mognad. En bok för ungdom om samlevnad. Sthlm 1966. (Sveriges radio.)

BJUVSTEDT, SUSSIE. Farligt sällskap. Om sprit, narkotika och tobak med diskussionsfrågor. Sthlm 1966. (Livförsäkringsbolaget Framtiden.)

BOMGREN, G & GEHLIN, J [utg]. Namnlagen. Kommentar till namnlagen och dess följdförfattningar. Sthlm 1966.

BRAATHEN DAHR, EVA, SKARD, ÅSE G & VOGT, HELEN. Når barn blir syke. Oslo 1965. (Sosialdepartementets småskrift. 11.)

BRITAIN. An official handbook. 1966 ed. Prep by the Central office of information. Lond 1966.

CANADA 1965—66. The official handbook of present conditions and recent progress. Ottawa 1965. (Dominion bureau of statistics.)

CARLSON, SUNE. International business research. Upps 1966. (Acta universitatis upsaliensis. Studia oeconomiae negotiorum 1.)

DAHLSTRÖM E [m fl]. Studier av arbetsbytesprocessen. Gb. 1966. [Stencil.] (Sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Forskningsrapport 5.)

DALÉN, INGRID & HOLM, L. Bättre bostäder. Bostadsbyggnadsutredningens huvudbetänkande »Höjd bostadsstandard». Sthlm 1965.

EKENVALL, ASTA. Manligt och kvinnligt. Idéhistoriska studier. Gbg 1966. (Kvinnohistoriskt arkiv 5.)

ELIAESEN, P-J. Personalen och ADB. En studie inom försäkringsbranschen. Sthlm 1966. (Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm. Akad avh.)

[ELSIN, P E.] Allmänna handlingars offentlighet och sekretess. Sthlm 1966. (Justitiedepartementet och Stockholms stadskollegium.)

ENNERFELDT, P G. Handeln mellan Öst och Väst. Bakgrund — problem — framtidsutsikter. Sthlm 1966. (Studier och debatt 1966: 1.)

FELDMAN, W. Familierådgivning og klientbehandling. Individuelt og i gruppe, ambulant og på institution. Khvn 1966.

FORSMAN, S, GERHARDSSON, G & MASRELIEZ, N. Företagshälsovård. Sthlm 1966. (Publ fr Svenska arbetsgivareföreningen. 20.)

FRITIDSHUS. Ritningar och råd. Sthlm 1966. (En Hem i Sverigebok.)

FÖRENTA NATIONERNA.

Proceedings of the interregional seminar on industrial research and development institutes in developing countries, Beirut, Lebanon, 30 Nov to 11 Dec 1964. Vol 1—2. New York 1966.

— Economic commission for Europe. Economic survey of Europe in 1965. P 1. New York 1966. (Publ 66. 2. E. 1.)

FÖRENTA NATIONERNA. Department of economic and social affairs.

Administration of national development planning. Report of a meeting of experts held at Paris, France, 8—19 June 1964. New York 1966.

Basic principles and experience of industrial development planning in the Soviet Union. New York 1965. (Publ 66. 2. B. 1.)

Manual on the management of industrial research institutes in developing countries. New York 1966. (Publ 66. 2. B. 3.)

GRUVBERGER, N. Sveriges utrikessjöfart 1865—1885. Företagsformer och ägandestruktur. Upps 1965. (Ekonomisk-historiska studier. Utg av Uppsala universitets ekonomisk-historiska institution. 2.)

GULBRANDSEN, O & LINDBECK, A. Jordbrukspolitikens mål och medel. Sthlm, Gbg & Upps 1966. (Småtryck från Industriens utredningsinstitut. 36.)

GUSTAFSSON, B. Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890—1913. Arbets- och levnadsförhållanden. Upps 1965. (Ekonomisk-historiska studier. Utg av Uppsala universitets ekonomisk-historiska institution. 1.)

GÄSTRIN, J. Teoretisk barnpsykologi. Sthlm 1966.

HISTORIA kring Stockholm. Vasatid och stormaktstid. Red av *Ingrid Hammarström* och med bidrag av . . . Sthlm 1966.

HOLM, E. Stormaktspolitiken 1963—65. Sthlm 1966. (Världspolitikens dagsfrågor 1966:2/4.)

HOLM, T W & IMMONEN, E J. Bibliography of Finnish sociology 1945—1959. Hki 1966. (Transactions of the Westermarck society. 13.)

HUSHÅLLENS SPARANDE år 1958. Sthlm 1966. [Meddelanden från Konjunkturinstitutet. Ser B: 33.)

HÅLLSTEN, B. Investment and financing decisions. On goal formulation and model building. Sthlm 1966. (Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm. Akad avh.)

HÖGLUND, B. Modell och observationer. En studie av empirisk anknytning och aggregation för en linjär produktionsmodell. Sthlm, Gbg & Upps 1966.) (Industriens utredningsinstitut. Akad avh, Lund.)

INTERNATIONELLA ARBETSBYRÅN.

How to read a balance sheet. Geneva 1966.

INTERNATIONELLA ARBETSKONFERENSEN.

50th session, Geneva, 1966.

2nd special report of the Directo-General on the application of the declaration concerning the policy of »apartheid» of the Republic of South Africa. Geneva 1966.

Report. Geneva 1966.

1. Report of the Director-General. P 1—2.
2. Draft budget. Programme and budget proposals 1967 and other financial questions.
6. (2). Questions concerning fishermen.

KAIJSER, F. Kommunallagarna 2. Kommunallag, landstingslag, kommunaltjänstemannalag m m. 2 uppl. Sthlm 1966.

KLACKENBERG, G. Varför utvecklingshämmad? Utg av Svenska föreningen för psykisk hälsovård. Sthlm 1966.

KOMMUNERNA i förvandling. Under red av *G Wallin, Hans G Andersson & N Andrén*. Sthlm 1966.

LEVENSTAM, TH. Pensionärscenter på Stora Sköndal. Sthlm 1966.

LUFTEN, bilen, människan. Statens luftvårdsnämnds konferens i Stockholm 1965. Sthlm 1966.

LÖFGREN, ULLA. Barnpsykodiagnostik mot bakgrunden av dynamisk personlighetsteori. Khvn 1965.

MADSEN, FINN, PEDERSEN, KETTY & ELGAARD, H. Nogle tabeller om uddannelse, erhverv og helbred. Khvn 1966. (Socialforskningsinstituttets publ. 21.)

MALMGREN, R, SUNDBERG, H G F & PETRÉN, G. Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar. 9 uppl. Sthlm 1966.

MANNHEIM, H. Comparative criminology. A text book. Vol 1—2. Lond 1965.

MATHIESEN, TH. The defences of the weak. A sociological study of a Norwegian correction institution. Lond 1965.

MEYER, CAROL H. Staff development in public welfare agencies. New York & Lond 1966.

MICHANEK, E. Socialboken. 15 uppl. Sthlm 1966.

MOTPARTER i samverkan. Sthlm 1965. (Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen i Sverige.)

NORD, E. Latinamerika — revolution på väg? Sthlm 1966. (Världspolitikens dagsfrågor 1966: 5.)

NORDIC COOPERATION. Conference organised by the Nordic council for international organisations in Europe, Hässelby 2—4 June 1965. Sthlm 1965. (Nordisk utredningsserie 1965: 9.)

NORSTRÖM, K. Arbetarskydd och rättskipning. Olycksfall ur ansvars- och skadeståndssynpunkt. Sthlm 1966.

OHRE, MAJ. Förorter i Mälar-Hjälmarområdet. Upps 1966. (Geografiska regionstudier utg av Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet. 3.)

OLSSON, GUNNAR. Nordisk arbetsmarknad. 2, omarb utg. Sthlm 1966. (Föreningen Norden.)

OM tomträtt och tomträttslån. Sthlm 1966. (Bostadsstyrelsen.)

OTTERLAND, A. THX-rörelsen i teori och praktik. Sthlm 1966.

RUDQUIST, O. Administration av kommunal socialvård. Sthlm 1966.

RUIST, E. Utvecklingstendenser för svensk stålindustri. Sthlm 1966. (Industriens utredningsinstitut.)

SAMHÄLLE i utveckling. En studiebok om samhället i går — i dag — i morgon. Sthlm 1965.

SAMUELSSON, EIVOR. Problemet Jemen. Sthlm 1966. (Världspolitikens dagsfrågor 1966: 1.)

La SÉCURITÉ sociale en Union soviétique. Paris 1966. (Notes et études documentaires.)

SJÖBERG, H. Generalens Frankrike. Sthlm 1966. (Världspolitikens dagsfrågor 1966: 6.)

SKATTE- OCH TAXERINGSFÖRFATTNINGARNA sådana de lyda d 1 jan 1966. Till beskattningsmyndigheternas tjänst utg genom Finansdepartementets försorg. Sthlm 1966.

SOBEL, I & WILCOCK, R C. Placement techniques for older workers. Paris 1966. (Organisation for economic cooperation and development. Employment of older workers 3.)

SOSIALTRYGDENE i Norge. En översikt utg av Rikstrygdeverket. Oslo 1966.

SUSPENDED SENTENCE, probation and other alternatives to prison sentences. Strasbourg 1966. (Council of Europe. European committee on crime problems.)

SVENSK EKONOMISK TILLVÄXT — en problemanalys. Utg av Finansdepartementet. Sthlm 1966.

SVENSKA MINORITETER. En handbok som kartlägger invandringspolitiken och befolkningsminoriteternas ställning inom det svenska samhället. Red av *D Schwarz*. Sthlm 1966.

SÖDERBERG, O. Motororganisationer i Sverige. Bakgrund, grupperingar, aktiviteter. Lund 1966. (Lund political studies 6. Akad avh.)

TAKMAN, J. Socialmedicinsk vardag. Sthlm 1966.

— Zigenarundersökningen 1962—65. Slutrapport d 31 mars 1966. Undersökningen utförd på uppdrag av Arbetsmarknadsstyrelsen genom Uppsala universitets socialmedicinska institution (chef: R Berfenstam). [Sthlm 1966. Stencil.]

THORSLUND, S. Metoder vid för- och eftermätning av kommunikationseffekter. Sthlm 1966. [Stencil.] (Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm. Studier i ekonomisk psykologi. 22.)

TOWNSEND, P & WEDDERBURN, DOROTHY. The aged in the welfare state. The interim report of a survey of persons aged 65 and over in Britain, 1962 and 1965. Lond 1965.

TROST, J. Om bildandet av dyader. Upps 1966. (Akad avh.)

TUVENG, M. Renten som omkostningsfaktor i en periode med lavrentepolitikk og kredittregulering. — NESTAAS, B. Finansieringen av de offentlige investeringer i etterkrigstiden. Oslo 1966. (Ökonomi. 49.)

WENNERGREN, B. I statens tjänst. Sthlm 1966.

WIEDLING, KERSTIN. Växande stad. En panelundersökning och andra sociologiska studier i Oxelösund 1957—64. Nyköping 1966. (PA-rådet. Rapport. 41. Akad avh, Sthlm.)

WIESLANDER, H. I nedrustningens tecken. Intressen och aktiviteter kring försvarsfrågan 1918—1925. Lund 1966. (Lund political studies 5. Akad avh.)

WILKINS, L T. Social deviance. Social policy, action and research. Lond 1964.

YDÉN, B [m fl]. Individualisering i undervisningen. En arbetsmodell. Sthlm 1966. (Skolöverstyrelsen)

Pris kr 10:—

STOCKHOLM 1966. KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

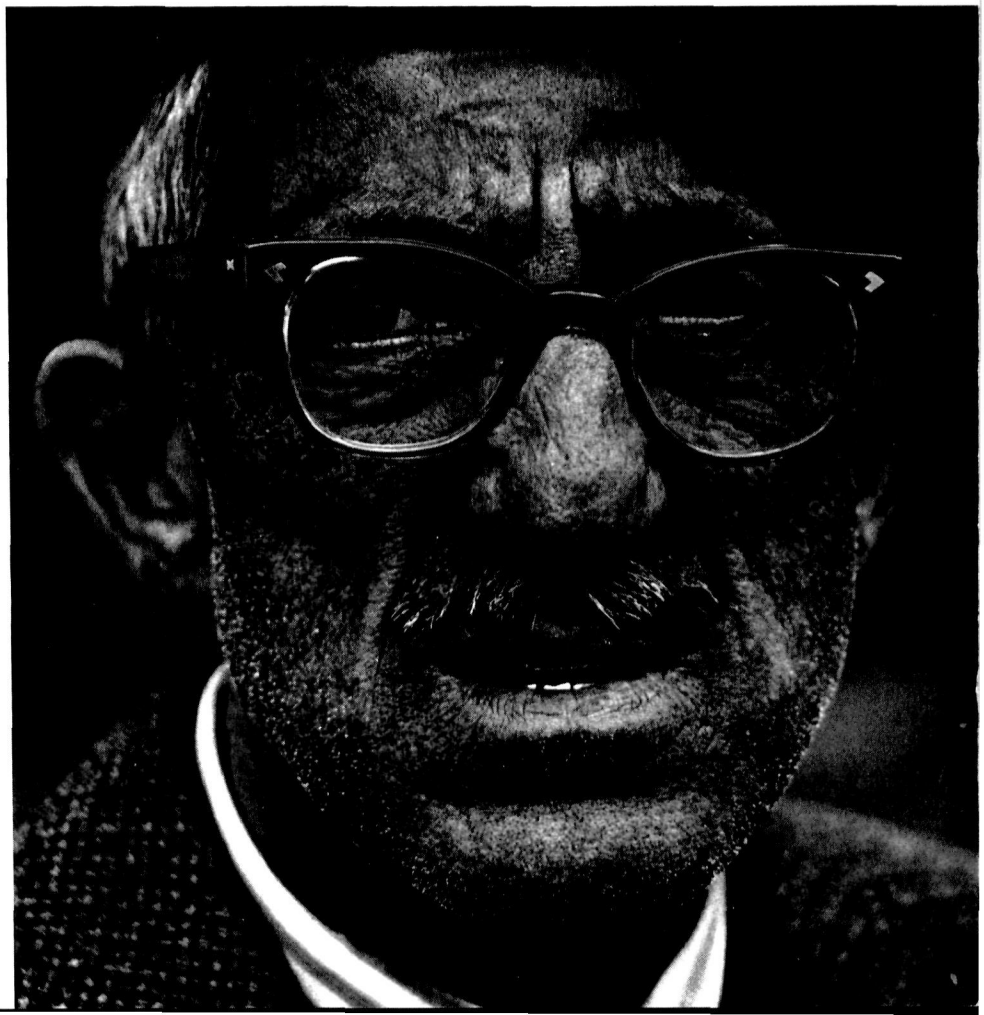
200.350

STATISTISKA CENTRALBYRANS
BIBLIOTEK
6 DEC 1966

Sociala Meddelanden

KUNGL SOCIALSTYRELSEN STOCKHOLM

Zigenarna och deras aktuella problem belyses i dessa nummer av Sociala Meddelanden. Här Bomba Taikon, Växjö, som på äldre dagar satt sig på skolbänken för att lära ABC. Han vill kunna skriva sina memoarer.

3·4 1966

Kungl Socialstyrelsen, STOCKHOLM

Lokaler: Klarabergsgatan 60 och Munkbron 9.
Telefon: Växel Klarabergsgatan 60 lokalsamtal 22 12 00
rikssamtal 08/22 12 50 eller nedan angivna direkta nr.
Växeln öppen måndag—fredag kl 8,00—16,40 (lördag stängd)
När växeln är stängd, används nummer inom parentes.

CHEF

Generaldirektör Ernst Bexelius 10 08 43
Förste expeditionsvakt Valter Carlberg 22 12 00/331

REGISTRATORS- OCH KASSAKONTOR 22 12 00/351

BIBLIOTEK öppet för allmänheten måndag—fredag
kl 10—16 . . . . . 22 12 00/320

Barnavårdsbyrån

Tf byråchef Brita Hasselrot 10 96 15
Kansli 22 12 00/309 (22 12 01)

Socialvårdsbyrån

Byråchef Ingemar Andersson 11 30 78
Kansli 22 12 00/238 (22 12 02)

Lagbyrån

Tf byråchef, juridiska ärenden, Carl Edvard Sturkell 11 78 02
Tf byråchef, administrativa ärenden, Tryggve Foghelin 20 95 89
Kansli 22 12 00/284 (22 12 03)

Förste byråsekreterare Maud Helling
kontaktman för information av utlänningar och förfrågningar
ang semester- och hembiträdeslagen m m 22 12 00/292

Förste byråsekreterare Emelie Mohr (skadeståndsärenden
och förfrågningar rörande reglering av trafikskador) 22 12 00/286

Nykterhetsvårdsbyrån

Tf byråchef Gösta Nordström 10 03 13
Kansli 22 12 00/265 (22 12 04)

Skolbyrån

Byråchef Göta Rosén, generaldir:s ställföreträdare . 10 31 77
Kansli 22 12 00/309 (22 12 01)

SOCIALA MEDDELANDEN, redaktion och expedition

Redaktör Sven Strömblad . . . 22 12 00/269,272, (22 12 52)

Munkbron 9:

FÖRLIKNINGSMANNAEXPEDITIONEN

Byrådirektör Karl-Axel Nordfors 11 78 53
Sammanträdesrum 20 21 70, 20 11 86
Kansli 22 12 00 (362)

SOCIALA MEDDELANDEN

UTGIVEN AV KUNGL SOCIALSTYRELSEN

ANSVARIG UTGIVARE: ERNST BEXELIUS

REDAKTÖR: SVEN STRÖMBLAD

ÅRGÅNG 1966 NR 3—4

Innehåll

3 Minoritet i folkhemmet

5 Zigenarna i det svenska samhället
Av socialläkare John Takman

76 Även vi äger det här landet!
Av författarinnan Katarina Taikon

100 Konsthantverk, sång, dans, musik
Av silversmeden Rosa Taikon

107 Samhället och zigenarfrågan
Av socialinspektör Nils Wall

121 Kampen mot analfabetismen
Av författarinnan Katarina Taikon

128 Undervisningen av vuxna zigenare
Av skolkonsulenterna Margareta Ek och Lennart Teveborg, Skolöverstyrelsen

136 Biståndsverksamhet för zigenare
Av byrådirektör Inga Bååth, Socialstyrelsen

149 Sociala frågor vid riksdagens vårsession 1966
Av förste byråsekreterare Erling Fridolfsson, Riksdagens upplysningstjänst

174 Dom sitter och dom ligger..
Lis Asklunds TV-reportage — Referat och kommentar

179 Summaries

TIDSKRIFTEN SOCIALA MEDDELANDEN 1966 utges med 8 nummer. Prenumeration sker på postanstalt (Obs! inte postprenumeration), postgiro 156 14, på Sociala Meddelandens expedition eller i bokhandel. Prenumerationspriset 1965 kr 24 per år, lösnummer kr 3:50, större specialnummer åsätts specialpriser. Redaktion och expedition Klarabergsgatan 60. Postadress Socialstyrelsen, Fack, Stockholm 1, tel 22 12 00 (efter växelns stängning 22 12 52) ankn. exp 269 och red 272.

Vid återgivandet av artiklar ur denna tidskrift skall källan anges. Socialstyrelsen ansvarar inte för åsikter som framförs i signerade artiklar och recensioner.

Pressen har under de senaste åren uppmärksammat zigenarnas situation. Här en provkarta på de händelser och problem som tagits upp men också en bild av tidningarnas sätt att bedöma vad som skett och att behandla de problem som uppstått

Minoritet i folkhemmet

Zigenarna har ofta debatterats i svensk press. Många gånger har tyvärr omnämnandena gått i negativ riktning. Zigenarna har utgjort ett främmande, i klädedräkt och uppträdande färgstarkt inslag, som mest tjusat men väl också någon gång skrämt den svenska befolkningen. De har betraktats som utomstående på något sätt, som främlingar som inte var som vi andra och som vi följaktligen hade att vara misstänksamma mot. Självklart har även zigenarna mer eller mindre markerat, mer eller mindre demonstrativt, intagit en attityd som betingats av deras särställning, av deras främlingskap i vad vi nu kallar för folkhem.

Men zigenarna är lika goda svenskar som andra.

»Även vi äger det här landet!» är rubriken på en artikel, där Katarina Taikon skildrar zigenarnas historia, seder, bruk — och problem. En temperamentsfull skildring — liksom hennes artikel om kampen mot analfabetismen.

Det svenska samhället har förändrats. Zigenarna har fått stora svårigheter att inpassa sig i den nya samhällsbilden. Det går inte att som förr fara land och rike omkring och inbjuda folk till sång, dans och musik i tältet. Människorna sitter hemma vid sina TV-apparater. Nöjesplatserna har blivit allt flera och med allt högre kvalitet. Anspråken på nöjen har stigit.

Det gamla förtennaryrket passar inte heller längre i de moderna kokkärlens tid.

Så återstod att förvandla den traditionsrika hästhandeln till bilhandel. Många har slagit sig på detta näringsfång och även börjat med skrothandel. Men — till vilket yrke man än övergår, krävs kunskaper och färdigheter. Att kunna läsa och skriva — och räkna — är grundförutsättningar för att klara sig i ett samhälle som vårt.

Och analfabetismen är alltjämt stor bland zigenarna.

Allt detta har diskuterats i pressen under senare år. Debatten har dock dess bättre fått mera positiva drag än förut. Präglats av en mera allmän känsla av förståelse, av vilja att göra en insats.

Sociala Meddelanden har i detta nummer sökt följa upp de senaste årens debatt. Sålunda återges socialläkare John Takmans zigenarundersökning. Olika pennor skildrar vad stat och kommun gör för zigenarna. Även dessas egna strävanden för en förbättrad position i samhället kommer till uttryck.

Redaktionen av Sociala Meddelanden är medveten om att flera artiklar har kontroversiella inslag. De meningar, som framförs, får stå för de olika författarnas räkning. Vi har velat tillföra debatten nytt stoff och öppnar gärna våra spalter för debattinlägg.

Redaktör KAJ ANDERSSON lämnade våren 1966 sin befattning som redaktör för Sociala Meddelanden. Hennes starka sociala känsla, rika erfarenhet och journalistiska talang har sedan 1958 i hög grad präglat tidskriften. Som redaktör för denna inträdde 1 augusti 1966 redaktör Sven Strömblad.

Fotografierna till artiklarna om zigenarna har tagits av fotograf Björn Langhammer.

Zigenarna i det svenska samhället

Av socialläkare JOHN TAKMAN

Socialläkare John Takman, Stockholm, gjorde 1962—1965 en riksomfattande zigenarundersökning. Den bekostades av arbetsmarknadsstyrelsen och utfördes vid Uppsala universitets socialmedicinska institution under ledning av professor Ragnar Berfenstam. Dr Takman innehade under undersökningstiden en överläkartjänst vid institutionen. Undersökningen omfattade zigenarnas sociala ställning, medicinska status, yrkesverksamhet, skolproblem, bostäder etc och kommer med en rad förslag om undervisning, yrkes- och annan utbildning, arbetsträning, bostäder, omskolning o s v. Dr Takmans slutrapport, daterad 31/3 1966, återges in extenso i det följande:

De individuella undersökningarna började den 15 november 1962 och avslutades i oktober 1965. En rapport beträffande undersökningen av Stockholmszigenarna, daterad den 17 maj 1963, har tidigare lämnats till arbetsmarknadsstyrelsen. En redogörelse för fältarbetet, syftet med undersökningarna, zigenarpopulationens attityd till undersökningen, vissa specialundersökningar, åtgärder som kommit till stånd i anslutning till de individuella undersökningarna o s v gavs av mig i ett föredrag inför Svenska läkarsällskapet 1965 (Läkartidn. 1966: 63: 25—32).

En genetisk-antropologisk undersökning gjordes i samarbete med docent Lars Beckman vid institutionen för medicinsk genetik i Uppsala. Resultaten av denna undersökning har framlagts i två skrifter, »Distributions of blood and serum groups in a Swedish Gypsy population» (*Acta Genetica et Statistica Medica* 1965:15:134—139) och »On the anthropology of a Swedish Gypsy population» (*Hereditas* 1965:53:272—280).

I samarbete med docenterna Kåre Berglund och Börje Olhagen vid Karolinska sjukhuset gjordes i början av 1964 en epidemiologisk reumatologisk undersökning av zigenarna i Stockholm. Undersökningen möjliggjordes genom anslag från Riksföreningen mot reumatism och kommer att redovisas i *Acta Rheumatologica*.

Alla individuella undersökningar (med undantag av ett tiotal) har fortlöpande redovisats i utlåtanden till arbetsmarknadsstyrelsen. Socialstyrelsen och de länsarbetsnämnder inom vilkas områden de undersökta personerna vistats har fått kopior av samtliga utlåtanden. I många fall har också försäkringskassor, socialbyråer och andra lokala myndigheter fått kopior eller originalutlåtanden.

Vi har gjort undersökningar på mer än 125 platser från Gällivare i norr till Ystad i söder och på flertalet av dessa platser också haft överläggningar med lokala myndigheter. Till några få platser, bl a Gällivare-Malmberget, Umeå, Sundsvall och Söderhamn, har resorna gjorts med tåg. Övriga resor har gjorts med bil och planerats så att vi under en tid av mellan en och två veckor skulle kunna undersöka samtliga zigenare inom ett visst område. Sammanlagt har vi med bil färdats 3 908 mil, fördelade på följande år:

1963	710 mil
1964	1 850 mil
1965	1 320 mil
1966	28 mil

Material och databehandling

Journalmaterialet har överförts till hålkort (IBM). Om hela detta material överfördes till tabeller, skulle det bli ett voluminöst och svåröverskådligt siffermaterial. Jag har därför ur de mer än 300 kolumnerna på hålkorten hämtat data för endast 40 tabeller som underlag för denna rapport.

De tabeller som nu framläggs har så långt tiden medgett kontrollerats. Ett antal kodnings- och stansningsfel har upptäckts och korrigerats. Troligen kommer ytterligare fel att upptäckas vid den eventuella fortsatta bearbetningen. En reservation för detaljfel, som kan visa sig i form av något olika värden i annars jämförbara tabelluppgifter, är därför motiverad.

Givetvis måste man också reservera sig för grundmaterialets kvalitet. När det gäller retrospektiva undersökningar som denna utgår man i många fall från de undersöktas minnesuppgifter, som inte alltid kan verifieras av material från annat håll och från den tidpunkt i det förflutna som minnesuppgiften gäller. Journalerna från den aktuella undersökningen är i detta hänseende mycket skiftande. För ett stort antal av de undersökta har vi med ledning av uppgifterna i autoanamnesen kunnat rekvirera och sammanställa en objektiv anamnes, som i allt väsentligt bekräftat de data vi fått vid personundersökningen. Detta gäller särskilt de medicinska uppgifterna, som av naturliga skäl hör till dem som penetrerats mest ingående. Men detta innebär också att den aktuella undersökningen är behäftad med samma svaghet som de flesta andra socialmedicinska undersökningar: vi har ett i regel fylligt objektivt material för dem som varit kroniskt sjuka, fysiskt eller psykiskt

handikappade och/eller sociala problemfall men ett vanligen sparsamt objektivt anamnestiskt material, i vissa fall inget alls, för de friska och socialt problemfria.

Av tids- och kostnadsskäl tvingades vi utarbeta och trycka journalformulären utan föregående provundersökning. Med hänsyn till undersökningens omfattning i varje enskilt fall skulle det ha varit svårt eller omöjligt att arbeta med helt schemabundna intervju- och undersökningsformulär. Vissa avsnitt av autoanamnesen, bl a sjukdomshistorien, har tagits upp som ostrukturerade intervjuer. Det finns obestridliga fördelar med denna intervjuform, inte minst att den underlättar en informell och god kontakt med intervjuobjekten. Men samtidigt blir risken större för att man missar betydelsefull information. Kodningen av materialet försvåras givetvis också.

För den händelse jag lyckas utverka medel för en vetenskaplig bearbetning av journalmaterialet, kommer jag att söka redovisa dessa felkällor i detalj. Jag vill här endast påpeka att en pilot study, en provundersökning, före den egentliga undersökningen skulle ha möjliggjort för oss att precisera ett antal av de frågor som nu ingått i de ostrukturerade intervjuerna. Utrymmet för ostrukturerade intervjuer blev m a o större än som varit nödvändigt, något som orsakat onödiga felkällor både vid insamlandet av primärmaterialet och vid kodningen. Den förra felkällan verkar i en enda riktning: i fråga om t ex sjukdomar riskerar man att få lägre incidens- och prevalenstal än de verkliga. Den andra felkällan kan verka i båda riktningarna eller enbart i ena riktningen, beroende på hur klart eller oklart svaren formulerats i journalerna och hur starkt man vid kodningen söker pressa in uppgifterna under de alternativa rubrikerna.

Den undersökta populationen

Det stora flertalet av de svenska zigenarna har tillhört eller härstammar från åtta familjegrupper som invandrade under 1890-talet eller de första åren av 1900-talet. Från 1860 till 1914 kunde utlänningar utan inskränkning komma till Sverige utan att visa pass vid gränsen och utan att söka tillstånd för att få arbeta och hyra en bostad. Fram till 1914 kunde zigenare resa in och ut obehindrat. Genom utvisningslagen 1914, utförligt behandlad av Tomas Hammar (1964) i *Sverige åt svenskarna* kopplades zigenarna formellt samman med lösdrivare, kriminella och andra inte önskvärda utlänningar, som i fortsättningen avvisades vid gränsen eller utvisades. Lagen tillämpades veterligt inte på de zigenare som redan fanns i landet, men fram till slutet av andra världskriget, under mer än 40 år, tilläts ingen invandring av zigenare och knappast

någon svensk zigenare vågade lämna landet och ta risken att bli avvisad av gränskontrollen vid återkomsten.

I den historiska litteraturen kan man hitta uppgifter om enskilda zigenare, som blivit bofasta och assimilerade. Vart de nomadiserande zigenarsällskapen före de åtta familjegruppernas invandring tagit vägen har jag inga uppgifter om. Frågan har ett särskilt intresse eftersom den ofta ställs samtidigt med frågan hur vi kan veta att den zigenarpopulation som nu undersökts utgör hela den zigenska minoriteten i Sverige. Jag har inte forskat närmare i saken. Men jag förmodar att de äldsta nu levande svenska zigenarna inte är några särfall. Att döma av deras språkkunskaper måste de under sin barndom och ungdom ha vistats något år i Tyskland, Frankrike och Ryssland men också långa tider i Spanien, Italien och Grekland. De nomadiserande zigenarna före första världskriget hade tydligen stora delar av Europa som verksamhetsfält, särskilt de som var företagare i tivolibranschen, och det ligger nära till hands att föreställa sig att de höll till i Sverige under sommaren och hösten men drog sig ner mot Medelhavet för att övervintra. Om denna hypotes är riktig, räcker den sannolikt som förklaring till att de nu kända åtta grupperna var de enda som fanns i vårt land när gränserna spärrades 1914.

Efter andra världskrigets slut har ett litet antal utländska zigenarfamiljer och ensamstående zigenare invandrat till Sverige, bland dem några tyska och polska zigenare som fördes hit med rödakorstransporterna från tyska koncentrationsläger.

Fram till 1940-talet var de svenska zigenarna med få undantag nomadiserande. Alla kände alla och kunde lämna upplysningar om de flesta. Tillhagen gjorde tillsammans med Johan Demitri-Taikon en förteckning över de svenska zigenarna under 1940-talet och har sedan, särskilt genom det material som 1954 års zigenarutredning skaffade från pastorsämbetena och andra myndigheter, kompletterat den fram till omkring 1960. Denna familjeförteckning har väsentligt underlättat vår undersökning. Den är ofullständig beträffande födelsedata och innehåller få aktuella adressuppgifter. Men vi har funnit att den i stort sett är korrekt i fråga om personuppgifter och att endast ett fåtal zigenare över 30-årsåldern saknas helt. Något tiotal barn och ungdomar finns heller inte med i förteckningen. Dessa senare har vi givetvis fått kännedom om när vi undersökt deras familjer. De vuxna, som saknas i förteckningen, har vi fått uppgifter om i förbigående, antingen av anhöriga eller — det gäller ett fall — av icke-zigenare som känt personen i fråga sedan barndomen.

Tabell 1 i tabellbilagan visar hela populationens fördelning på åldersgrupper och hereditetsgrupper. Vi beslutade från början av undersökningen att undersöka alla helzigenare och alla trekvarts- och halvzigenare samt alla icke-zigenare som är gifta med eller sammanlever varaktigt med helzigenare. Vi har däremot inte undersökt icke-zigenare, som sammanlever med halvzigenare. Vi har heller inte undersökt personer med mindre zigenskt ursprung än hälften. Vid kodningen har vi underlåtit att ta med nio personer, som undersökts i vanlig ordning men inte svarar mot de kriterier som här angivits.

Viktigaste anledningen till att vi fick en liten grupp, som inte blev undersökt, var att vi först mot slutet av hela undersökningen fick deras adresser. När vi i samband med kodningen av journalmaterialet gjorde en noggrann genomgång av familjeförteckningen och den dossier av demografiska uppgifter, som hopats under fältarbetet, fann vi också några namn som vi tidigare förbisett. Vi har nu lagt upp journaler för samtliga. Om de minderåriga har vi bara i undantagsfall utförliga data. Beträffande dem som är 15 år och däröver — 8 helzigenare och 11 halvzigenare — har vi däremot i de flesta fall nästan lika fullständiga uppgifter som om många av dem vi undersökt personligen.

En av helzigenarna, en 59-årig kvinna, har vi tidigare inte lyckats spåra. Enligt en syster hade hon sedan ungdomen vårdats vid mentalsjukhus, men förfrågningar till alla de sjukhus, som kunde komma i fråga, gav negativa svar. Genom en serie telefonsamtal till riksförsäkringsverket, centralsjukkassan i hennes hemstad och slutligen socialnämnden i hennes hemstad fick jag nu veta vilket sjukhus hon — under annat namn än det ursprungliga — vårdades på och kunde därifrån få önskade anamnestiska data. Tre av de inte undersökta vuxna zigenarna har jag intervjuat per telefon. Två av dem, ett nomadiserande gift par, lämnade då svar till alla anamnestiska frågor beträffande sina båda vuxna söner.

Jag har inget intryck av att restgruppen utgör ett särskilt urval. Den är för övrigt så liten att dess uteslutning ur materialet vid databehandlingen inte kan påverka resultaten för någon väsentlig variabel eller någon delpopulation utom möjligen halvzigenarna i åldersgrupperna 0—6 år och 7—14 år, där vi har 40 % (20 individer) av hela restgruppen (tabell 1).

Så som framgår av tabell 1 har vi personligen undersökt 662 av de 679 kända helzigenarna och 212 av de 245 kända halvzigenarna (inklusive trekvartszigenarna, dvs de som har en helzigensk och en halvzigensk förälder). Åtta av de 17 inte undersökta helzigenarna är barn, placerade i fosterhem hos icke-zigenska fosterföräldrar. En, sannolikt två, av de

vuxna vistas numera varaktigt utomlands. (Detta är den enda kända avgången genom emigration från zigenarpopulationen i Sverige.)

De 33 inte undersökta halvzigenarna är med få undantag utomäktenskapliga barn till manliga zigenare och uppväxta hos sina icke-zigenska mödrar utan närmare kontakt med zigenarpopulationen.

Av de kända helzigenarna har vi alltså undersökt nära 98 procent och av hela den egentliga zigenarpopulationen — 874 individer — mer än 94 procent. Om vi bortser från två personer, som lämnat autoanamnes men inte velat underkasta sig kroppsundersökning, har inget fall av vägran förekommit.

Av de utländska zigenarna har endast de undersökts som befann sig i Sverige, när undersökningen inleddes 1962. Något tiotal zigenare, som kommit hit senare, bland dem många som möjligen inte kommer att stanna här, har vi inte undersökt och inte heller inkluderat i restgruppen.

Familjeföreståndare — bostadsföreståndare: en begreppsdefinition

Familjegruppsbegreppet är konstruerat för denna undersökning och kan knappast omges med någon vetenskaplig gloria. Vi har önskat redovisa det *faktiska* bostadsbeståndet och därför betecknat invånarna i en bostad som hushåll och den formella eller faktiska innehavaren av bostaden som *bostadsföreståndare*. Men för att få fram antalet *nödvändiga* bostäder, inklusive de faktiska, har vi i vissa fall delat upp ett hushåll i familjegrupper. Det är ju inte ovanligt att två familjer delar bostad och att båda dessa familjer borde ha egen bostad. En person i en av de båda familjegrupperna blir därför i vår statistik både bostadsföreståndare och familjeföreståndare, under det att en person i den andra familjegruppen redovisas i statistiken som endast familjeföreståndare.

I många fall består en familjegrupp av en enda individ, som då alltid räknas som familjeföreståndare, även när han eller hon är t ex fosterbarn eller adoptivbarn i en icke-zigensk familj eller ingår i vårt material i egenskap av halvzigenare, som är gift med icke-zigenare.

Definition av giftasbegreppet

Vi har räknat varaktigt sammanboende, gifta på zigenarvis och lagligt gifta som identiska relationer. I de fall där båda parter varit av zigenarhärkomst har deras förbindelse i regel om inte alltid gjorts formellt

bindande (inom zigenarpopulationen) genom ett zigenarbröllop. Före 1939 hörde en legalisering genom vanlig vigsel till undantagen. Av praktiska skäl, såsom ransoneringsbestämmelser, diverse familjebidragsbestämmelser osv, började zigenarna legalisera sina traditionella äktenskap under krigsåren, men fortfarande är många, särskilt bland de äldre zigenarna, gifta endast på zigenarvis.

Sammanboendebegreppet har vanligen varit aktuellt endast när ena parten är icke-zigenare. Vid undersökningarna har vi inte undersökt denna part om vi haft ett intryck av att förbindelsen varit lucker och tillfällig. I några få fall har vi måst avstå från att undersöka en icke-zigensk äktenskaplig partner, som inte varit hemma vid vårt hembesök. Antalet icke-zigenare, som (enligt de angivna definitionerna) är gifta med helzigenare, torde vara omkring 55, alltså obetydligt större än vad som anges i tabell 1.

Vid kodningen har vi särat på de olika giftasbegreppen så att vi vid en eventuell fortsatt bearbetning av materialet ska kunna visa fördelningen på sammanboende, gifta på zigenarvis och lagligt gifta. För denna rapport har vi slagit samman dessa tre grupper till en (tabell 5).

Som skilda räknas både hemskilda, äktenskapsskilda och varaktigt separerade, oavsett om de varit gifta på zigenarvis eller lagligt gifta. Samma gäller änkor och änklingar, en benämning som vi använt utan hänsyn till om vederbörande varit gifta på zigenarvis, lagligt gifta eller i något fall endast varaktigt sammanboende. Icke-zigenska personer, som nu är skilda från eller änkor och änklingar efter helzigenare, har inte tagits med i vårt statistiska material, trots att jag personligen känner åtskilliga av dem och i några fall har undersökt dem och redovisat dem i utlåtanden till arbetsmarknadsstyrelsen. De särskilda bestämmelser, som gäller för bl a socialhjälp åt zigenare, tillämpas nämligen på dem. Vår avgränsning av zigenarpopulationen är m a o inte helt identisk med den som arbetsmarknadsstyrelsen och socialstyrelsen har gjort.

Hembesök

Antalet undersökta familjegrupper är enligt den angivna definitionen 317. Detta tal får man fram genom att subtrahera alla »inte familjeföreståndare» (609) från antalet undersökta (924) i tabell 4. Hos alla familjegrupper utom 34 har hembesök gjorts, hos 213 familjegrupper av både mig och en kurator, hos 45 endast av mig och hos 18 endast

av en kurator. Mer än hälften av de inte besökta familjegrupperna hör till den integrerade delen av Stockholmspopulationen. De undersöktes på S:t Görans sjukhus, och jag fick sedan inte tid att komplettera personundersökningarna med bostadsundersökningar. I flertalet fall fanns det heller ingen anledning att göra hembesök, eftersom dessa familjegrupper var problemfria i alla relevanta hänseenden och hade bostäder som de var nöjda med.

Hos många familjegrupper har hembesök gjorts mer än en gång. I många fall har inte alla familjemedlemmar varit anträffbara vid första hembesöket, och vi har inte sällan måst återvända flera gånger för att få en komplett samling av undersökningsjournaler för dessa familjer. I några fall har ingen familjemedlem varit hemma vid de första hembesöken och vi har måst återkomma flera gånger för att få en undersökning till stånd.

Utbytet av våra långresor har varit mycket växlande. Bästa resultatet fick vi under en tvåveckorsresa, som omfattade nästan hela Småland och en del av Skåne. Av de 50 kända zigenare, som vistades inom området och som vi inte tidigare hade undersökt, kunde vi undersöka 49. Endast en var inte anträffbar. Sämsta utbytet gav en resa, som jag företog ensam hösten 1965, då jag räknade med att få tag på några av de återstående familjerna bland de omkring 150 zigenare som samlades på Kiviks och Sjöbo marknader. Ingen av dem kom emellertid dit. Samtliga som kom hörde till den redan undersökta populationen.

En anmärkning om tiden

Fältarbetet pågick i nära tre år. Det hade varit önskvärt att fixera en viss tidpunkt, t ex den 15 november 1962, då de individuella undersökningarna började, och använda denna dag som referenspunkt för alla data. Men ett sådant förfarande är självfallet mycket svårt eller ogenomförbart, särskilt i fråga om de medicinska data som erhålls vid den personliga undersökningen och som inte kan projiceras på en tidpunkt i det förflutna. Enda praktiska och korrekta lösningen av detta problem, när det gäller en stor och tidsödande undersökning, som utförs av en enda person eller en enda undersökningsgrupp, torde vara att använda undersökningsdagen för varje delpopulation som referenspunkt för alla data. Vi har förfarit på detta sätt. Familjemedlemmarnas ålder, sysselsättning, hälsotillstånd etc har skildrats eller beräknats för den dag då familjen undersöktes. I de fall där vi undersökt en familjemedlem vid en tidpunkt och en annan vid en annan tidpunkt har vi använt det första undersökningstillfället som bas för alla beräkningar.

I några fall har barn fötts i familjer mellan den tidpunkt vi undersökt de första familjemedlemmarna och den tidpunkt då de övriga undersökts. Dessa barn har vi från statistisk synpunkt betraktat som obefintliga. Flera zigenare har avlidit under de tre år som fältarbetet pågått. Men ingen av den population, som fanns den 15 november 1962, avled mellan denna tidpunkt och den tidpunkt då den delpopulation som de tillhörde blev föremål för undersökning. Samtliga dödsfall inträffade vid senare tidpunkt.

I många fall har undersökningarna resulterat i väsentliga förändringar. Vi har ju inte varit ute enbart för att samla data. Vi har också, i alla de fall där det varit motiverat och möjligt, sökt bidra till en sanering av de undersöktas situation, dels i omedelbar anslutning till de individuella undersökningarna, genom bl a överläggningar med representanter för länsarbetsnämnderna och lokala myndigheter, dels genom artiklar, föredrag och koncentrerade kampanjer, när överläggningar och tjänsteutlåtanden varit verkningslösa. Med en sådan kampanj hösten 1963 gick det att få uppmärksamheten riktad på segregationen av ett drygt trettital zigenarfamiljer i tält- och husvagnsläger i Stockholm och få till stånd en evakuering av lägren. Samtliga dessa familjer fick då reguljära bostäder.

Vi har registrerat familjernas bostadsförhållanden sådana de var vid undersökningstillfället. Många av de familjer som bodde i tält, husvagnar och rivningshus, när vi undersökte dem, har senare fått flytta in i moderna bostäder.

Vad som i tabellerna kallas aktuella bostadsförhållanden var alltså *de bostadsförhållanden som vi registrerade* men som i ett stort antal fall inte är aktuella i dag. Utvecklingen på bostadsfronten har under de år som undersökningen pågått varit mycket snabb, något som man bör ha i minnet när man studerar tabellerna 29—32.

Några demografiska data

Några av de äldsta zigenarna föddes i Ryssland, Danmark eller annat land men kom till Sverige som spädbarn eller småbarn och har varaktigt vistats i Sverige sedan före 1914. Vi har betecknat dem och alla som fötts i Sverige som »den svenska zigenarpopulationen». Till denna delpopulation hänförs också en som vid ett års ålder kom hit med sin mor från Norge i början av tjugotalet och fortfarande var statslös vid tiden för den aktuella undersökningen!

Den spanska zigenarpopulationen, 22 individer, har i likhet med den finska, en familj på 7 personer, immigrerat till Sverige i slutet av 50-talet eller början av 60-talet. Till »de övriga» i tabell 2 har hänförts de som kom med rödakorstransporterna från koncentrationslägren och en tysk zigenare som lyckades trotsa invandringsförbudet och kom till Sverige som 15-åring i början av 1920-talet.

Dessa små delpopulationer är i flera hänseenden inte jämförbara med den svenska zigenarpopulationen. De har individuellt och som familjegrupper redovisats i utlåtanden till arbetsmarknadsstyrelsen. I min rapport om Stockholmspopulationen har jag berört den spanska gruppens problem på sid. 21—22. I fortsättningen kommer jag, om det inte av texten framgår att jag syftar på hela den undersökta populationen, att begränsa framställningen till den s k svenska zigenarpopulationen, sammanlagt 839 individer.

Tabell 3 visar att zigenare är bosatta eller vid undersökningstillfället befann sig i samtliga län utom Blekinge och Jämtlands med största antalet i följande län:

Stockholms stad	245
Göteborgs och Bohus län	103
Älvsborgs län	62
Jönköpings län	52

Ålderspyramiden (tabell 5) för hela den undersökta populationen liknar den som utmärker ekonomiskt underutvecklade länder. Inte mindre än 39 % är under 15 år och endast 2,7 % 65 år eller däröver. Motsvarande relativtal för Sverige (1962) var 21,7 % resp. 12,1 % och för Indien (1961) 41,1 % resp. 2,9 %. Att zigenarnas ålderspyramid är nästan identisk med de fattiga folkens vid basen och spetsen leder inte nödvändigtvis till slutsatsen att orsakerna är identiska. Det kan här bero på t ex en unik anhopning av unga familjer, av vilka många är urbaniserade och praktiserar födelsekontroll men som i sin helhet har många barn därför att familjerna är många. För att kommentera zigenarnas ålderspyramid närmare krävs en dödlighetsstatistik, som vi ännu inte har ett fullständigt material att utarbeta. Vi har under hela fältarbetet samlat uppgifter om de zigenare som dött sedan år 1900 och för de flesta av de hittills kända fallen lyckats få fram sjukhusjournaler, dödboksanteckningar och andra uppgifter. Av allt att döma kommer materialet att bli fragmentariskt för de första två decennierna men möjligen användbart för databehandling från omkring 1920. Ett allmänt

intryck, som naturligtvis kan kullkastas av resultaten från en statistisk bearbetning av detta material, är att översjukligheten från omkring 40-årsåldern motsvaras av en överdödlighet från omkring 50-årsåldern.

Isolat och assimilation

En sida av journalformuläret upptas av frågor, som gäller zigenarnas utnyttjande av samhällets service: barnavårdscentraler, mödravårdscentraler, ålderdomshem, spädbarnshem, barnkolonier, daghem och lekskolor, vaccinationer etc. Denna journalsida var på några punkter grumligt formulerad. Frågorna hörde för övrigt inte till de centrala och kunde inte ägnas samma uppmärksamhet som andra avsnitt av journalformuläret. De ofta mycket summariska anteckningarna har i många journaler varit svårtolkade, speciellt till frågan om en positiv markering gällt den egna personen eller andra personer i familjen. Troligen har minnesfel och brister i frågetekniken medverkat till att tabellerna fått lägre värden än de borde ha haft.

Med dessa reservationer för bristerna i materialet kan det sägas att zigenarna, särskilt de högre åldersgrupperna, utnyttjat samhällets service i väsentligt mindre utsträckning än den övriga befolkningen. I åldern 7—24 år är endast 50 % smittkoppsvaccinerade och i åldern 25—66 år endast 40 % (tabell 6).

Vissa seder och givetvis också det zigenska språket hör samman med nomadkulturen och isolatet och ändras eller försvinner i och med urbaniseringen och assimileringen. De objektiva måtten på denna process är säkerligen många. Vi har varken haft kompetens eller tid att komplettera vår undersökning med socialantropologiska data. Men intervjuerna och kroppsundersökningarna har som biprodukter gett ett antal sådana uppgifter, som jag registrerat i journalerna. För denna rapport har vi tagit fram siffrorna för två av dessa variabler, kvinnornas klädsel och kunskaperna i romani (uttalas med tonvikt på sista stavelsen).

Av de 288 kvinnorna över 11-årsåldern går 213 klädda enligt svensk sed och 69 enligt zigenartraditionen (tabell 7). Av de 765 zigenare, som är minst 3 år och tillhör den svenska zigenarpopulationen, är 663 två- eller flerspråkiga (tabell 8). En närmare analys av de 10 % (64 individer) som endast förstår och talar svenska skulle sannolikt visa att flertalet i denna grupp är halvzigenare, som tillhör den sedan barndomen assimilerade delen av populationen. Några helzigenare som vistats i icke-zigenska fosterhem sedan förskoleåldern hör också till denna grupp.

Som ett intressant faktum kan nämnas att åtminstone två unga urbaniserade kvartszigenare, av vilka den ena tagit studenten, behärskar romani.

När båda föräldrarna i en familj är zigenare, är samtalsspråket i familjen romani alltjämt. Men med undantag av några få av de äldsta zigenarna talar alla även ledig svenska, ofta med en karakteristisk dialekt men kanske i lika många fall utan sådan dialekt. I vissa familjer, där endast ena föräldern är zigenare, har vi funnit att samtalsspråket mellan denna och barnen är romani men att den andra parten och barnen talar svenska med varandra. I en sedan många år bofast familj, där hon är helzigenare och han icke-zigenare, båda heltidsanställda i vanliga konventionella yrken, är samtalsspråket dem emellan och mellan dem och enda barnet romani.

Många av de 50 undersökta icke-zigenarna rör sig tydligen ledigt med romani, bland dem några av de unga kvinnor som de senaste åren gift sig med zigenare. Bland de äldre zigenarna finns några som utom svenska och romani även talar ryska, franska och tyska.

Språket har alltså bevarats väl trots att isolatet nu håller på att upplösas. Men särskilt i familjer som lever isolerade från den övriga zigenarpopulationen sker en omärklig övergång från romani till svenska som samtalsspråk även i familjen. Man växlar ofta från det ena språket till det andra och är m a o tvåspråkig även inom familjen. I dessa familjer kommer det sannolikt inte att dröja många år innan svenskan blivit det enda språket. Även de zigenare som mycket medvetet vårdar de zigenska traditionerna uttalar ibland pessimism om att kunna bevara sitt språk i Sverige många decennier till.

Skolgång och läskunnighet

I tabell 9 kan man bortse från åldersgruppen 7—9 år. Av de 669 svenska zigenare, som är 10 år och äldre, har 50 % (332) inte gått i skola alls eller gått i skola kortare tid än en termin, bland dem 53 i åldern 15—24 år. Högre allmän utbildning än grundskola har varit ytterligt sällsynt. Endast 4 har gått i realskola och 5 i folkhögskola. Ingen har gått i gymnasium (tabell 10). Bland kvartszigenarna (som ju inte ingått i vår undersökning) finns dock åtminstone en universitetsstuderande.

I fråga om läs- och skrivkunnighet har vi vid kodningen bortsett från dem som inte fyllt 10 år. Som framgår av tabell 11 är analfabetismen inget entydigt begrepp. I journalerna och vid kodningen har vi

f ö även haft några undergrupper under rubriken totalanalfabeter och till en av dessa undergrupper hänfört dem som inte ens varit så elementärt räknekunniga att de kunnat siffrorna och klockan. Om de som med möda kan läsa enkla en- och tvåstaviga ord sammanförs med totalanalfabeterna, utgör dessa i runt tal 50 % av den svenska zigenarpopulationen, därav 45 individer i åldern 15—24 år. Endast en tredjedel av hela populationen är nöjaktigt läs- och skrivkunnig.

Det finns en diskrepans mellan skolgång och läskunnighet, som skulle bli ännu mer påfallande om man tog fram den grupp som inte gått i skola alls eller kortare tid än en månad och visade hur fördelningen av totalanalfabeter och läskunniga är inom denna grupp. Där finns nämligen inte bara totalanalfabeter utan även några som är acceptabelt läs- och skrivkunniga, trots att de inte heller efter skolåldern fått någon som helst undervisning! Omvända förhållandet har också registrerats: vissa som gått i skola fyra terminer eller mer men nu ändå visat sig vara totalanalfabeter. Orsakerna tycks inte enbart och i vissa fall inte alls ligga på begåvningsplanet. Tydligen har några terminers sammanlagd skolgång, fragmentariskt genomförd med några dagar eller upp till ett par veckor i varje skola på upp till 30 à 40 platser, varit likvärdig med ingen skolgång alls. Vi har också exempel på zigenare som gått mycket kort tid, i ett fall endast tre veckor, i en enda skola och som utan tvekan förklarar att denna tid hos en exceptionellt förstående och effektiv lärare blev avgörande och att de i fortsättningen skaffat sig sina kunskaper helt på egen hand.

Förvärvsarbete, försörjningsförmåga

Tabellerna 12, 13 och 14 är svåra att kommentera i den form de här redovisas. Den maskinella bearbetningen av materialet har nu måst begränsas till enkel sortering. De tabeller, som på detta sätt åstadkommits, visar hur många som haft förvärvsarbete av traditionell och konventionell typ och hur många som varit verksamma 1 à 4, 5 à 9 resp. 10 år eller däröver i konventionellt yrke. Men för en kausalanalys, för en analys av orsakerna till att en grupp har en svag meritlista och en annan grupp hävdat sig utmärkt på arbetsmarknaden, krävs en mera komplicerad databehandling, som inte varit möjlig inom den tidsram vi haft för bearbetningen av materialet.

Av de 363 zigenarna i åldern 25 år och däröver har knappt 10 % varit verksamma 10 år eller mer i konventionellt yrke, därav åtskilliga i en enda anställning. I åldersgruppen 25—49 år har mer än 20 % av

männen och omkring 15 % av kvinnorna en så långvarig konventionell yrkesverksamhet bakom sig att de i detta hänseende sannolikt är jämförbara med andra förvärvsarbetande medborgare i samma ålder. Många i denna grupp har nämligen haft konventionellt yrkesarbete så länge de överhuvudtaget haft möjlighet att ha det. Vissa av dem — och även några i åldersgrupperna från och med 50 år — har bokstavligt talat från en dag till en annan övergått från nomadliv i tält eller husvagn till att bli bofasta med anställningar som fabriksarbetare, gruvarbetare etc, anställningar som i några fall hade varat 10 år eller mer vid tiden för vår undersökning.

I tabell 13 visas fördelningen på traditionella zigenaryrken: 131 musiker, 92 sibyllor, 40 bilhandlare, 32 förtennare och kopparslagare, 20 skrothandlare och 47 inom annan verksamhet. Tabellen gäller förfluten tid. Man bör observera att den anger huvudyrke. I journalerna finns vanligen också uppgift om biyrke. I viss mån är den redovisade tabellen en produkt av godtycklig bedömning. I många fall har det nämligen varit omöjligt att avgöra vilket som varit huvudyrke eller biyrke av två uppgivna yrken.

Det har t ex varit vanligt att manliga zigenare haft förvärvsarbete som förtennare vintertid och musiker sommartid och att de i intervjusituationen betonat att båda yrkena varit lika viktiga för deras och deras familjers försörjning. I dessa fall har vi utan något medvetet system reserverat ena yrket för huvudyrkestabellen och andra för biyrkestabellen, och det är mycket möjligt att vi omedvetet favoriserat vissa yrken och att tabell 13 därför kan vara behäftad med ganska betydande fel. Det har för övrigt i flera fall förekommit, särskilt bland männen, att tre eller flera yrken angivits. Även i dessa fall har endast ett huvudyrke och ett biyrke kodats.

Aktuell huvudtyp av förvärvsarbete redovisas i tabell 15, som torde utgöra ett grovt mått på urbaniserings- och integrationsprocessen. »En huvudorsak till frånvaro i Indien är det faktum att industriarbetaren fortfarande är bonde på deltid, och innan han klipper av sitt band med jorden, kommer han att komma oregelbundet till arbetet och hans anpassning till den moderna industrin kommer att vara osäker», sades det i en indisk rapport, som citerades i FN:s *Report on the world social situation* (1957). En liknande splittring mellan traditionellt zigenskt förvärvsarbete och konventionell yrkesverksamhet är inte ovanlig bland de manliga zigenarna, som numera får ringa utbyte av skrothandel, handel med begagnade bilar osv men i det längsta hoppas på bättre tider och söker hanka sig fram på en kombination av det gamla yrket och korta, oregelbundna insatser i reguljärt förvärvsarbete. Jag tror

Länge har skrothandel varit den enda försörjningskällan för vuxna analfabeter sedan de traditionella inkomstkällorna — kopparslageri, tivoliverksamhet — rationaliserats bort.

inte att detta annat än möjligen i undantagsfall är en huvudorsak till undersysselsättningen. Orsakerna ligger djupare än så, framförallt i bristen på utbildning, inklusive analfabetismen, som i vårt högt utvecklade samhälle är en betydligt allvarligare invaliditet än de flesta allmänt erkända invaliditetstillstånd.

En väsentlig skillnad mellan tabell 12 och tabell 15 bör uppmärksammas. En person, som tidigare haft traditionellt zigenaryrke men nu har stadigvarande konventionellt arbete, har i den förra registrerats som både—och men i den senare som »Endast K (heltid, stadigt)». Man bör också uppmärksamma att några zigenare som handlar med begagnade bilar gör detta som moderna, driftiga affärsmän. Samma gäller en skrothandlare. De rörelser som detta fåtal driver har vi registrerat som konventionellt förvärvsarbete.

Det stora flertalet av dem som handlar med begagnade bilar och skrot driver verksamheten som traditionellt zigenaryrke, i regel utan annan arbetsplats och arbetslokal än gatan eller bakgården, ofta utan de mest elementära formella kunskaper och utan rörelsekapital. Några av dem skulle otvivelaktigt kunna skaffa sig en hygglig inkomst på sitt traditionella yrke, om de fick den formella skolning och den ekonomiska starthjälp som krävs för att driva det som en rationell verksamhet. Jag återkommer till detta i mina förslag till åtgärder.

Beträffande fördelningen av individualyrken och aktuell yrkesställning hänvisas till tabellerna 18 och 19.

Försörjningsförmåga, socialhjälp

Någon detaljredovisning av sjukligheten inom zigenarpopulationen är inte möjlig inom ramen för denna rapport. En betydande del av de zigenare som kommit upp i 40—50-årsåldern och som levt hela sin barndom och ungdom i tält och husvagnar är handikappade av sådana sjukdomar, som har samband med ogynnsamma sociala förhållanden: reumatiska sjukdomar, kronisk bronkit, kronisk gastrit, magsår etc.

I tabell 16 har vi redovisat orsakerna till arbetslöshet, undersysselsättning och fasthållandet vid traditionellt zigenskt förvärvsarbete som numera endast sällan ger utbyte tillräckligt för egen och familjens försörjning.

Av de 404 zigenare, som befinner sig i åldern 15—66 år och inte har stadigt konventionellt arbete på heltid, är 92 kvinnor, som är bundna av arbete i de egna hushållen, och 96 har nedsatt arbetsförmåga,

i de flesta fallen på grund av kronisk kroppslig sjukdom. Vi har vid undersökningarna och vid kodningen sökt reservera begreppet »nedsatt arbetsförmåga» för sådana sjukdomar eller kombinerade handikapp som även hos icke-zigenare skulle bedömas som vägande skäl för sjukskrivning eller förtidspension. Vi har där så långt möjligt bortsett från det ytterligare handikapp som analfabetismen, hälsovådliga bostäder etc utgör. Samtliga de fall — 192 individer — som är i stort sett friska i psykiskt och fysiskt hänseende men som ändå inte kan göra sig gällande på den konventionella arbetsmarknaden har vi sammanfört under rubriken »sociala skäl». Under denna rubrik återfinner man alltså de totalanalfabeter som inte genom annan grav sjukdom eller invaliditet har fått en nedsatt arbetsförmåga. Även de som har traditionellt zigenaryrke och vill fortsätta med detta har räknats hit.

Tabellsviten 20—24 är avsedd att ställa de aktuella försörjningsförhållandena i relation till populationens tidigare försörjningsförhållanden. Man bör observera att zigenarna under nomadtiden fram till 1940-talet och i många fall även längre fram i tiden, i några fall alltjämt, hade en utpräglad familjeekonomi, där samtliga familjemedlemmar, även barnen, bidrog till försörjningen: kvinnorna spådde, skötte biljettförsäljningen eller skjutbanan i familjens tivoli, fungerade som hantlangare i förtenningsarbetet och var inte sällan yrkeskunniga förtennare själva. Först från omkring 1943 började denna arbetsfördelning inom familjen avlösas av en mera konventionell arbetsfördelning, där kvinnorna hänvisades till hushållsarbetet och männen ensamma hade förvärvsarbete utanför hemmet. I några få fall har löpande socialhjälp utgått från omkring denna tidpunkt. Men löpande socialhjälp i större omfattning har inte förekommit förrän under 1960-talet.

I min utredning 1950—1951, publicerad under rubriken »Socialpsykiatriska synpunkter på de svenska zigenarna» (*Sv. Läkartidn.* nr 14, 1952), vände jag mig mot den principiella motsättning mellan stat och kommun, som dittills och även i fortsättningen hindrade väsentliga praktiska åtgärder, och rekommenderade en lösning efter bl a följande linjer:

»Med hänsyn till den utbredda analfabetismen bland zigenarna och det förhållandet att de äldre i stor utsträckning får betraktas som arbetsoförmögna eller endast partiellt arbetsföra, ovana som de är vid ett ordnat arbetsliv, kan det tills vidare vara motiverat med statsbidrag till de kommuner, som har extra utgifter för zigenares räkning, inte endast för att tillfredsställa omedelbara individuella behov (fattigvård, sjukvård etc) utan också för erforderliga åtgärder för barnens och ungdomarnas utbildning och sociala anpassning.»

Det var då uppenbart att de traditionella utkomstmöjligheterna höll på att ta slut och att en snabb förslumningsprocess hade satt in.

1954 års zigenarutredning redogjorde utförligt för dessa förhållanden i sitt

betänkande *Zigenarfrågan* (SOU 1956:43) och gav följande upplysningar i en resumé av situationen:

»Zigenarnas försämrade ekonomiska läge torde också kunna utläsas av de uppgifter, som utredningen införskaffat från samtliga kommuner i landet och avseende till zigenare utgiven fattigvård under tiden 1945—1955. Dessa uppgifter utvisar en stark stegring under senare år. Medan fattigvård år 1945 utbetalades till 15 understödstagare, därav många med familjer, med c:a 6 000 kronor och 1950 till 16 understödstagare med c:a 6 500 kronor, utgavs fattigvård år 1952 till 29 understödstagare med c:a 13 500 kronor, 1953 till 33 understödstagare med c:a 21 500 kronor, 1954 till 50 understödstagare med c:a 35 000 kronor samt 1955 till 56 understödstagare med c:a 39 000 kronor.» (S. 15)

Uppgifterna för 1955 innefattade endast de 10 första månaderna.

I uppdraget för den aktuella socialmedicinska undersökningen ingick inte individuella ekonomiska utredningar (och för övrigt inte heller individuella utredningar rörande kulturell status, bostadsförhållanden etc). Alla väsentliga uppgifter på det sociologiska-socialantropologiska planet skulle vi förses med från annat håll, vilket inte skett i något enda fall. Lyckligtvis blev vi snart medvetna om att vi inte kunde räkna med att få dessa uppgifter utan måste skaffa fram dem i anslutning till våra egna undersökningar. Men tiden har inte alltid räckt till för ekonomiska intervjuer och komplettering av journalerna med s k objektivt material. Vid databehandlingen har vi därför i många fall tvingats bedöma försörjningsförmågan i förfluten tid på grundval av fragmentariska data och i vissa fall enbart på allmänna intryck av personer och familjer.

Men även om man studerar tabellerna 20—24 med dessa reservationer i minnet, måste man dra en ofrånkomlig slutsats: att trenden går i enriktning, från full försörjningsförmåga till oförmåga att försörja sig. De som försörjt sig tidigare men nu inte försörjer sig sedan minst ett år är 144 (tabell 20), under det att endast en enda individ, som tidigare inte försörjt sig, numera är självförsörjande.

Med bestämdhet kan man också förutse att statistiken kommer att bli ännu ogynnsammare under de närmaste åren, om det inte görs kraftfulla insatser för vissa av de 171, som alltid försörjt sig och alltjämt försörjer sig vid tiden för denna undersökning. Vi har i tabell 20 angett att dessa »försörjt sig mestadels och i huvudsak». Omkring hälften av dem har reguljära, stadiga arbeten och bör klara sig lika bra som andra medborgare även i fortsättningen. Men något tiotal, som tidigare haft bra inkomster och god ekonomi, hade nu oregelbundna och otillräckliga inkomster och en trasslig ekonomi. Framförallt gäller nog detta omdöme dem som handlar med begagnade bilar.

Av männen i relevanta åldersgrupper försörjde sig minst 95 % 1940, omkring 90 % 1950 men endast omkring 55 % vid tiden för vår undersökning. Materialet för 1940 och 1950 är selektivt men stämmer

ändå bra med den citerade resumén ur 1954 års zigenarutrednings betänkande. Utvecklingskurvan blir ännu dystrare om man håller i minnet att deras familjer inte, så vitt vi känner till, var så beroende av socialhjälp 1940 och att de endast i ett fåtal fall hade löpande socialhjälp 1950. De 17 familjegrupper som redovisats under »uppgift saknas» i tabell 24 skulle sannolikt adderas till de 129 familjegrupper som helt eller huvudsakligen lever på socialhjälp, om vi hade tillräckligt med data för att bedöma deras sociala status. (I de flesta fall har vi säkerligen redan ett tillräckligt detaljerat material, men tiden har inte medgett en inarbetning av det i det reguljära journalmaterialet.)

Bostadsanamnes och bostadssituation

Av den svenska zigenarpopulationen har de flesta i åldern från och med 25 år bott mer än 10 år i tält året om, därav 136 mer än 30 år (tabell 25). Mer än hälften — 473 av 839 — hade vid tiden för undersökningen aldrig bott i modern bostad, och 104 hade bott i modern bostad kortare tid än ett år (tabell 26). Flertalet av dem som då hade bott en kort tid i modern bostad utgjordes av dem som nyligen hade flyttat in i arbetsmarknadsstyrelsens småstugor. Dessa småstugor har i pressen kallats AMS-baracker, en missvisande beteckning, eftersom de utgörs av fullt moderna, vinterbonade hus, som i kvalitetshänseende inte skiljer sig från småstugor av egnahemstyp.

Tabell 29 omfattar samtliga undersökta bostadshushåll, alltså även de som tillhör spanska, finska och övriga delpopulationer (se tabell 2). Om man bortser från kollektivhushållen (sjukhus, fängelse etc) och de icke-zigenska fosterhemmen fanns vid tiden för vår undersökning 271 bostäder, därav 18 tält, 12 campingvagnar och utrangerade bussar, 29 husvagnar och 12 kolonistugor och sportstugor. De flesta av de sistnämnda var oacceptabla som vinterbostäder och som bostäder överhuvudtaget.

Med reservation för smärre fel, som kan ha kommit in vid bearbetningen av materialet, ger tabell 30 en fördelning av dessa bostäder efter anskaffningssättet. För många torde det vara en överraskande upplysning att fler reguljära bostäder hade skaffats genom zigenarfamiljernas eget initiativ än genom samtliga myndigheters ansträngningar. Möjligen skulle en närmare analys av de 15 bostäder, som vi inte kunnat klassificera i fråga om anskaffningssätt och som vi grupperat under »uppgift saknas», förskjuta tyngdpunkten. Kvar står ändå det faktum att 94 hushåll skaffat reguljära bostäder på egen hand och att endast

84 (exklusive de 15 osäkra) fått bostäder genom kommunala och statliga myndigheters försorg. Zigenarnas bostadsproblem har som bekant varit föremål för statliga och kommunala utredningar sedan flera decennier. Mot bakgrunden av detta problems mikroskopiska storlek skulle alla oerhörda svårigheter, som formulerats i offentliga handlingar, verka enbart komiska, om inte konsekvenserna för den berörda minoriteten varit så tragiska. För en fullständig lösning av hela zigenarpopulationens bostadsproblem har i själva verket aldrig krävts mer än 325 av landets mer än 2 500 000 bostäder.

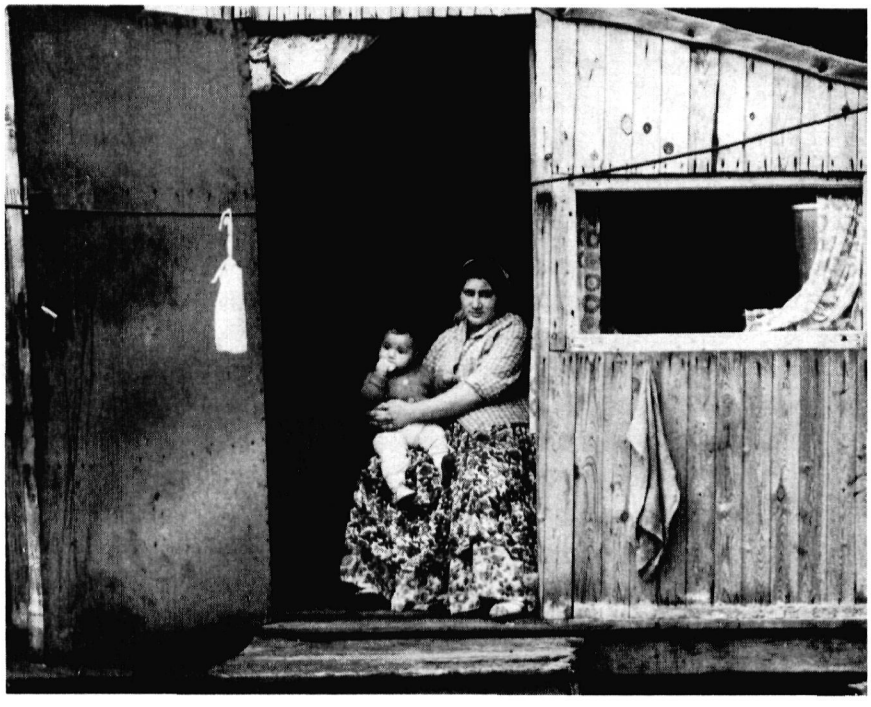
Återigen bör betonas att tabellerna över den aktuella bostadssituationen bygger på data från varje särskilt undersökningstillfälle. Vi har inte alltid haft tillfälle att registrera de förändringar som ägt rum sedan de individuella undersökningarna gjordes. Hösten 1965 fanns, så långt jag känner till, endast två tält, möjligen endast ett, som året-runt-bostad. Antalet AMS-villor och AMS-radhus är 20 i tabell 31, men i fortsättningen har ytterligare ett 20-tal uppförts för de familjer som enligt samma tabell bodde i tält, campingvagnar eller husvagnar, bodde i andra hand eller hade hyreskontrakt i utdömda lägenheter vid den tidpunkt då vi undersökte dem. Även tabellerna 32 och 33 bör läsas som översikter av förhållandena i en mycket näraliggande men dock förfluten tid. Ännu bor åtskilliga zigenarfamiljer i husvagnar och andra undermåliga bostäder, men jag förutsätter att också de kommer att få AMS-villor eller andra bra bostäder under de allra närmaste åren.

Med tanke på alla nonsensföreställningar som funnits om zigenarnas »vandringsdrift» och andra påstått medfödda karaktärsdrag är det kanske på sin plats att nämna att vi hade undersökt 140 familjegrupper innan vi stötte på en familj som inte ville ha fast bostad. Sedan vi kommit till tals med de yngre familjemedlemmarna på tu man hand fick vi veta att det inte heller i denna familjegrupp, den 141:a undersökta, fanns ett kompakt motstånd mot bofasthet. Endast den äldste i familjen, en 70-årig änkling, ville fortsätta nomadlivet.

Som framgår av tabell 34 rekommenderades AMS-villor för 115 familjer utöver de 20 familjer som redan flyttat in i sådana småstugor vid tiden för undersökningarna.

Psykisk status

Den psykiatriska diagnostiken är som bekant ett mycket kontroversiellt tema. Beträffande uttalade sjukdomstillstånd och grova begåvningsdefekter är det inte stor risk att man gör allvarliga diagnostiska fel, även

En föga människovärdig bostad — Nadja Tan i sitt ”hem” vid Ekstubben 1963.

Familjen Johan Kaldaras i sitt nya hem.

om man vid en epidemiologisk undersökning nödvändigtvis måste arbeta snabbt och de individuella undersökningarna ofta måste begränsas till ett enda sammanträffande. Svårigheterna uppstår och blir ofta monumentala, om man höjer anspråksnivån och söker foga in mindre uttalade psykiska symtom och syndrom i undersöknings- och diagnosschemat. De mycket skiftande resultaten från epidemiologiska undersökningar beror sannolikt inte enbart och kanske inte ens huvudsakligen på skillnader mellan de undersökta populationerna utan i vissa hänseenden på skillnader i bedömningen.

För praktiskt bruk, framförallt som underlag för mina rekommendationer i utlåtandena till arbetsmarknadsstyrelsen och centralsjukkassorna, har jag gjort mer eller mindre utförliga sammanfattningar under rubriken Psykisk status i journalerna.

Sammanfattningarna har praktiskt taget alltid gjorts samma dag eller kväll som undersökningarna. Att senare söka skriva ner sina impressioner är vanligen meningslöst, eftersom personlighetsbilderna suddas ut och förlorar nyanser ju längre tiden går, speciellt om man inte har tillfälle att göra fler undersökningar än en av personen i fråga. Dessutom brukar impressioner som bordläggs till senare tidpunkt aldrig bli skrivna.

När det objektiva materialet, vanligen sjukhusjournaler, kommit in beträffande dem som varit psykiskt sjuka eller på annat sätt avvikit från vad som kan betecknas som en normal personlighetsbild, har impressionerna jämförts med detta objektiva material. Diagnosen schizofreni har — med eller utan frågetecken — satts av andra läkare på några fall utöver de tre som förekommer i tabell 40. Vid tiden för denna undersökning har det hos dessa övriga inte funnits någon som helst grund för denna diagnos, och inte heller av journalerna från de mentalsjukhus där de tidigare vårdats har det framgått att diagnosen varit välgrundad. I åtminstone två av fallen har det med all sannolikhet varit fråga om snabbt övergående förvirringstillstånd. De tre kvarstående schizofrenifallen får däremot betecknas som klara fall från diagnostisk synpunkt.

Också i åtskilliga av de fall, som upptas under andra diagnoser i tabell 40, har min diagnos på grundval av personundersökningen överensstämt med diagnosen i de sjukhusjournaler som vi senare fått fram.

Vid databehandlingen har jag så långt möjligt sökt markera grundsjukdomen. Diagnosen Alcoholismus chronicus skulle, efter denna princip, ersättas med underliggande sjukdom eller personlighetsdefekt, eftersom alkoholismen relativt sällan torde vara det primära. I de fall där

det varit möjligt att med någon grad av säkerhet sluta sig till en primär störning har diagnosen för denna använts vid databehandlingen.

I fråga om neurosdiagnostiken ansluter jag mig till Eysencks kritiska skola (se t ex *Handbook of abnormal psychology*, sid. 460—461) och använder diagnosen Psychoneurosis endast när störningarna är så uttalade att de utgör hinder för normal verksamhet. Jag anser inte heller att psykiska störningar, som kan antas vara en funktion av onormala miljöpåfrestningar och som förutsätts vara övergående, bör förekomma i en tabell över psykiatriska diagnoser vid en undersökning som denna. Det kan därför ifrågasättas om diagnosen Depressio mentis psychogenica, här använd för 3 fall, har något berättigande i tabellen.

Begåvningsgraden har skattats. Endast i 12 fall har testning utförts med ett icke-verbalt testbatteri. I ungefär lika många fall har vi haft tillgång till test, som gjorts i samband med bl a rättspsykiatriska undersökningar. Dessa test, som varit av Terman-Merrill-typ, avsedda för vuxna personer med grundskola, har givetvis gett helt missvisande resultat vid intelligensundersökning av de analfabeter som det här gällt. Några personer som otvivelaktigt är normalbegåvade har vid testningen fått lägre poäng än 70, dvs motsvarande imbecilla.

Inte i något av dessa fall har testledaren tagit hänsyn till att zigenarna ifråga varit tvåspråkiga och att romani varit deras samtalsspråk i hemmen. Det har dock sedan många år varit känt att tvåspråkiga personer, t ex indianer i USA, flamländare i Belgien och barn till italienska immigranter i engelskspråkiga länder, är mer eller mindre allvarligt handikappade i testsituationen, om testningen sker på det av de båda språken som inte är deras egentliga modersmål. Även om de talar och använder detta språk med tydlig ledighet, är de, som en rad undersökningar visat, klart handikappade i jämförelse med enspråkiga individer. Detta gäller alltså enbart testresultaten, inte den intellektuella funktionsförmågan i andra sammanhang.

Skattningen av begåvningsgraden är självfallet ingen säker metod. I psykiatrisk verksamhet brukar jag och troligen de flesta läkare skriva ner impressionerna av patienten omedelbart efter första undersökningstillfället och i dessa impressioner också formulera någon mening om begåvningsgraden. Denna grova bedömning stämmer i de allra flesta fall någorlunda bra med resultaten av de psykologiska testen. När skattningen och testen strider mot varandra kan det vara anledning att ifrågasätta eller åtminstone kritiskt diskutera båda.

Tabell 39 kan möjligen tyda på att jag vid skattningen varit något generös med att beteckna svagt begåvade som normalbegåvade. Det

finns ju ingen grundad anledning tro att zigenarpopulationen skulle ha en annan begåvningsfördelning än vilken folkgrupp som helst. Sannolikt är därför gruppen av underbegåvade något större i verkligheten än antalet underbegåvade i tabellen. De 64 oklassificerbara är till största delen barn i förskoleåldern. Bland de överbegåvade finns många som utan tvivel skulle ha varit universitetsstuderande eller haft en akademisk eller annan högre examen, om de hade haft samma möjligheter till utbildning som flertalet medborgare av icke-zigenskt ursprung. Några av dessa, som bedömts som överbegåvade och mycket högt begåvade, förekommer inom de grupper som inte alls gått i skola eller gått i skola endast några veckor eller månader.

Förslag till åtgärder

I de individuella utlåtandena till arbetsmarknadsstyrelsen har sådana åtgärder rekommenderats, som varit motiverade av de särskilda förhållandena i varje enskilt fall och i de flesta fall överensstämt med de undersökta personernas egna önskemål. Bostadsproblemens lösning har sedan 1960 vanligen varit beroende av kommunernas villighet att reservera tomtmark för AMS-villor. I många kommuner har de ansvariga myndigheterna under de senaste åren handlagt dessa ärenden förståelsefullt och snabbt. I andra har det uppenbarligen funnits ett motstånd, som inte formulerats i ord, åtminstone inte i ord som blivit offentliga, men som fördröjt de berörda familjernas bosättning. I några kommuner har man ännu under 60-talet tillämpat samma aktivt avvisande politik, som tidigare var vanlig i hela landet och som då omintetgjorde de planer många zigenarfamiljer hade att bli bofasta i vanliga bostäder och inordnade i vanligt produktivt liv.

Detta passiva eller aktiva kommunala motstånd är sannolikt den viktigaste orsaken till att något tiotal zigenarfamiljer ännu inte har människovärdiga bostäder. Sådana i och för sig bestickande argument som bostadsköerna i kommunerna i fråga är i detta sammanhang utan grund, eftersom länsarbetsnämnderna ombesörjer att småstugorna blir byggda och zigenarfamiljerna därför inte gör vare sig till eller från i bostadsköerna.

Antalet nomadiserande zigenare framgår av tabellerna 27 och 28. Utöver de 98 individer, fördelade på 37 familjegrupper, som vi har undersökt, finns dock 8 individer, fyra i vardera av två familjer, som vi flera gånger haft telefonkontakt med men inte varit i tillfälle att under-

söka. Många har emellertid blivit bofasta sedan vi gjorde undersökningen, däribland åtminstone tre familjer som nyligen fått flytta in i nyuppförda AMS-villor.

Bostadsproblemet, som ännu i början av 1960-talet var det dominerande problemet, vars lösning var förutsättningen för lösningen av andra problem, har alltså snabbt reducerats efter riksdagsbeslutet 1960, som innebar att statsverket i allt väsentligt skulle stå för kostnaderna för zigenarnas bosättning och rehabilitering.

Utbildnings- och omskolningsproblem

»Zigenarna bereder inga speciella omskolningsproblem därför att de är zigenare utan därför att de under sin nomadtillvaro levde som fria företagare och sedan de blev bofasta varit dömda till en fleråriig eller mångårig existens i tält- och husvagnsläger. Med erfarenhet från omskolningsverksamhet i allmänhet vet man att det är svårare att inordna före detta fria företagare än industriarbetare i ett nytt förvärvsarbete. Här måste vi dessutom räkna med att tidigare ambitioner och framtidsförhoppningar gradvis demolerats under tröstlösa, passiviserande lägerförhållanden. Många är fysiskt märkta av vad de gått igenom. Många är också svårplacerbara därför att de varit förvägrade sådana utbildningsmöjligheter som är obligatoriska för andra svenskar.»

Citatet är hämtat ur min rapport om undersökningen av Stockholmspopulationen (17/5 1963). Det är motiverat att ånyo betona att många zigenare trots rasdiskriminering och allsköns praktiska svårigheter hävdat sig utmärkt i konventionell yrkesverksamhet och inte har värre problem än andra produktiva, välanpassade, skattebetalande medborgare.

Men för övriga zigenare är analfabetismen numera det största och allvarligaste problemet. Det sommarläger av internatskolekaraktär som jag föreslog i rapporten 1963, närmast för att testa hypotesen att undervisning och arbetsträning i familjegrupper i internatmiljö var en framkomlig väg, kom till stånd sommaren 1964 och blev en obestridlig framgång. Arbetsmarknadsstyrelsen beviljade anslag till de direkta kostnaderna för kursen, Zigenarsamfundet som då disponerade den gamla bergsmansgården Skrekarhyttan vid Gyttorp ställde denna till förfogande som kursgård, och Stockholms universitets pedagogiska institution programmerade och stod för den pedagogiska ledningen av kursen. Projektet kunde inte utvecklas vidare, framförallt av det skälet att de fast fixerade omskolningsbidragen var otillräckliga. De vuxna analfabeterna är vanligen kroniskt skuldsatta. För att de ska kunna koncen-

trera sig på studier, krävs att de slipper ha bekymmer för amorteringar, omsättningar av pantbanksskulder osv. Enligt min mening borde de vuxna zigenare som planmässigt inhämtar de kunskaper de skulle ha fått men inte fick i skolåldern få saneringslån, som avskrevs med ett visst belopp för varje månads programenliga studier, och en studielön som motsvarade en någorlunda hygglig arbetslön i öppna marknaden, helst elastiskt anpassad till studieresultaten.

Kmts brev till socialstyrelsen den 17 december 1965 om »ändrade bestämmelser rörande ersättning för vissa kostnader för zigenare» kommer troligen inte att öppna vägen för en effektiv kampanj mot analfabetismen. Möjligen kommer tolkningen av det att bli tillräckligt generös för att elevernas ekonomi under studietiden ska hållas flytande. Men sannolikt är det olyckligt att bidragen får karaktären av socialhjälp. I regel har socialhjälpen, både för zigenare och andra, utgjort och uppfattats som ett passivt skydd mot rena nöden, inte som en aktivitetsfrämjande faktor. Från psykologisk synpunkt är det sannolikt inte betydelselöst att studiebidrag lämnas under sådan beteckning och under sådana förhållanden att de av mottagaren uppfattas som ersättning för prestation. Självfallet är det viktigt att de också blir så stora att de lyfter de vuxna studerande zigenarna i nivå med andra produktiva medborgare och inte bidrar till att konservera deras slumtillvaro och förstärka deras på många erfarenheter grundade känsla att denna slumtillvaro är avsiktligt och hänsynslöst reserverad för just deras räkning.[1]

Internatskolekursen sommaren 1964

I många fall har det varit nödvändigt med tidskrävande insatser från undersökargruppens sida för att få till stånd en snabb lösning av problem som hindrat eller omöjliggjort zigenarnas rehabilitering. Ett exempel har redan nämnts: aktionen mot segregationspolitiken i Stockholm, en aktion som ledde till evakueringen av tält- och husvagnslägren i södra Enskede och slumkåkarna i Hammarbytäppan hösten 1963. Ett annat exempel är sommarkursen för vuxna analfabeter i Skrekarhyttan 1964, som programmerades och leddes av professor Arne Trankell och

[1] De normer som nu gäller för bl a kommunernas ersättningsanspråk på staten behandlas i *Staten och zigenarna,* arbetsmarknadsinformation utgiven 1960 av arbetsmarknadsstyrelsen, socialstyrelsens *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor* nr 129, 1960, och socialstyrelsens skrivelse till samtliga social- och barnavårdsnämnder den 24.2.1966 med rubriken *Ändrade bestämmelser rörande ersättning för vissa kostnader för zigenare.*

laborator Åke Edfeldt under personlig medverkan av den socialmedicinska arbetsgruppen.

Från socialmedicinsk synpunkt har dessa insatser varit nödvändiga. Men även för ett programenligt genomförande av undersökningarna har det personliga engagemanget varit ofrånkomligt. För att zigenarpopulationen skulle få en positiv inställning till hela undersökningen, var det nödvändigt att redan från början kunna visa på åtminstone några praktiska resultat. Att vissa resultat har nåtts torde mer än något annat ha bidragit till att vår refusal rate, antalet fall av vägran att medverka, blivit 0 %. Sannolikt har det inte heller varit utan betydelse att alla medarbetare har varit personligt intresserade av uppgiften, haft lätt att vinna vänner bland zigenarna, umgåtts privat med många av dem och haft dem som gäster i sina hem.

Under sommarkursen 1964 bodde jag under tre perioder på kursgården och delade då rum med en av eleverna. Det var ett unikt tillfälle att studera gruppprelationerna på platsen. Genom att beslutet om kursen fattades bara någon vecka innan kursens början och att samtliga tidigare utvalda kandidater blev förhindrade att komma, fick jag några dagar före kursens början resa till Göteborg och värva dem som händelsevis var anträffbara och kunde göra sig fria att delta i kursen. Ytterligare tre anmälde sig spontant första kursdagen. I stället för de ursprungliga åtta som från alla synpunkter hade bedömts som idealiska för denna experimentkurs, fick vi en improviserad grupp. Alla utom två fanns visserligen med bland de närmare ett hundra som vi fram till denna tidpunkt hade undersökt och bedömt som lämpliga för internatskoleundervisning, men vi visste ingenting om just dessa åttas relationer till varandra och deras förutsättningar att fungera tillsammans i ett internat.

Också personalsammansättningen blev improviserad.

De åtta kursdeltagarna var helzigenare i åldern 19—38 år. Samtliga hade växt upp i tält. Samtliga hade alltid bott i tält året runt till under 1950-talet, två till i januari 1963! Fyra var totalanalfabeter. Ingen av de fyra övriga var nöjaktigt läskunnig.

I en rapport om kursen och resultaten av undervisningen skrev professor Trankell och laborator Edfeldt bl a följande:

»Det har vid olika tillfällen diskuterats i vilken mån en kurs av nu genomfört slag vore möjlig att hålla med vuxna zigenare som elever. Deras motivation att stanna kvar på en kursgård har ifrågasatts, liksom också deras möjligheter till systematiskt studiearbete. Efter den nu avslutade kursen vet vi, att den aktuella elevgruppens studiemotivation är hög. Låt vara att man under

kursen genomfört en viss med privata medel bekostad sanering av elevernas ekonomi, något som givetvis också medverkat till den positiva inställning till arbetet som eleverna visat. Det efter kurstidens slut skedda med sittstrejk i kurslokalerna och elevernas gjorda uttalanden visar, att *studiearbetet i och för sig varit av avgörande betydelse för elevernas visade inställning.*»

Kursiveringen är min. Säkerligen var *snabbheten* i studiearbetet, *den snabba inlärningen*, det avgörande. Varje elev hade en skrivmaskin, en bandspelare, en talövningsspegel och möjlighet att driva inlärningen i önskat tempo. Varje elev disponerade ett eget rum eller en egen hörna, som mera liknade ett slags laboratorium än ett klassrum för elementär undervisning. Redan andra dagen reste några spontant in till det närbelägna Gyttorp för att uppleva den fascinerande erfarenheten att på butiksskyltarna och i skyltfönstren kunna läsa enstaviga ord, något som fyra av dem inte hade kunnat 36 timmar tidigare.

Elevernas kunskaper och färdigheter stod vid kursens slut i god samklang med den mycket ambitiösa individuella prognos som hade ställts i början av kursen. En hade »långt överträffat den individuella prognosen» (citerat efter Trankells och Edfeldts rapport), och ytterligare två hade gjort snabbare framsteg än de beräknade. Samtliga utom en var då inställda på att fortsätta i samma hårda tempo med det realistiska perspektivet att *inom loppet av två år* inhämta hela grundskolans kunskapsförråd.

Målet för sommarkursen hade av professor Trankell och laborator Edfeldt ställts mycket högt. Enligt det uppgjorda studieprogrammet skulle samtliga åtta elever kunna läsa vid sexveckorskursens slut, ett mål som i stort sett uppnåddes. Vi hade givetvis räknat med att eleverna skulle tröttas av det hårda tempot, helt ovana som de var vid ett bundet skolschema och studier överhuvudtaget. Det skenbart paradoxala inträffade: effekten blev den motsatta. Av de åtta eleverna var sju angelägna om att få mer undervisning än den programmerade, och samtliga dessa sju satt i regel kvar på kvällarna och arbetade på egen hand med studierna. Vid kursens slut vägrade de som bekant att lämna kursgården för att understryka sitt krav om att omedelbart få fortsätta med höstterminens studier. Redan från kursens början hade de spontant bildat ett slags elevkår med den äldste eleven som formell ordförande. Denna kår fungerade med exemplarisk disciplin även efter kursens slut, då eleverna och deras familjer ensamma bodde kvar på kursgården (som Zigenarsamfundet beslutade ställa till deras förfogande).

Under sommarkursen och närmaste tiden efteråt hade de individuella ekonomiska problemen klarats på privat väg. Stadsmissionen bidrog

med nära 7 000 kronor för en partiell sanering av elevernas ekonomi. Bidrag kom också från ungdomsorganisationer, kvinnoorganisationer och enskilda. Under höstterminen 1964 tvingades eleverna avbryta studierna och lämna Skrekarhyttan av ekonomiska skäl. Arbetsmarknadsstyrelsen, som stod för kostnaderna för kursen, kunde inte inom ramen för sina befogenheter sträcka sig längre än till de vanliga omskolningsbidragen. Den var då och i fortsättningen bunden av direktiven från 1960, som föreskrev att »arbetsvård åt zigenare i arbetsför ålder beviljas enligt samma normer, som gäller andra svenska medborgare». Och socialstyrelsen kunde enligt samma kungliga brev ge erforderligt understöd endast »enligt gällande praxis inom socialvården».

Omskolningsbidragen är sannolikt otillräckliga för alla omskolningsfall. Men de zigenska analfabeterna är dubbelt diskriminerade. Även med den utomordentligt effektiva teknik som utprovades vid internatskolekursen måste de avsätta minst två år för att hinna ifatt andra medborgare. Först efter dessa två år är de framme vid den nivå där andra omskolningsfall börjar sin omskolning.

Just det faktum att flertalet vuxna zigenare aldrig fått en formell skolning och den erforderliga kompetensen för reguljära anställningar har varit den viktigaste orsaken till att många förslummats och fått en trasslig ekonomi med avbetalningsaffärer, pantsättningar, kortfristiga lån osv, sedan deras traditionella förvärvskällor sinat. Denna företeelse är inte specifik för zigenarna. I exempelvis David Caplovitz' undersökning *The poor pay more* (The Free Press of Glencoe, New York, 1963) visas hur de nyinflyttade puertoricanerna och sydstatsnegrerna i New York tvingas köpa dåliga möbler, TV-apparater etc till dubbla avbetalningspriser därför att de inte har pengar att vara ekonomiska. De fastnar, som Gunnar Myrdal demonstrerade i sitt klassiska arbete *An American Dilemma*, i en djävulscirkel, som de sällan av egen kraft kan ta sig ur och som i sin tur blir den väsentligaste orsaken till en fortsatt förslumning: »Poverty itself breeds the conditions which perpetuate poverty» (Twentieth anniversary edition, Harper & Row, New York 1962, s. 208).

Rekommenderad undervisning

Tabell 35 visar alla undersökta individer ur den svenska zigenarpopulationen fördelade efter rekommenderade eller redan inledda kulturella åtgärder. För enkelhetens skull har vi hänfört alla fall som inte rekommenderats särskild utbildning till »ingen åtgärd», både dem som redan

fått erforderlig utbildning och dem som inte fått den men inte skulle kunna tillgodogöra sig den.

För internatskoleundervisning har föreslagits 169 individer. Vi har därvid i första hand tagit hänsyn till deras *behov* av sådan undervisning. För dessa 169 skulle denna undervisning utan tvivel vara den snabbaste vägen till rehabilitering. I några fall kan det vara diskutabelt om det är den lämpligaste formen. Men om gruppen därför måste reduceras med kanske 25 individer kompenseras detta bortfall av ett ungefär lika stort antal i åldern 10—14 år, som inte upptagits i denna tabell men som var analfabeter och borde ha internatskoleundervisning. Många som hörde till denna åldersgrupp vid tiden för vår undersökning är nu 15 år eller däröver.

Även bland de 114 som rekommenderats enskild undervisning finns något tiotal som möjligen borde ha rekommenderats för internatskola. *Lärare för snabbundervisning av vuxna analfabeter, undervisningslokaler, saneringslån och studiebidrag bör alltså beräknas för mellan 175 och 200 individer ur den svenska zigenarpopulationen plus 10 ur den spanska populationen.* Därtill krävs lärare, helst utbildade för samma undervisningsteknik, åt de omkring 100 som förutsätts kunna nöja sig med enskild undervisning på fritid.

De spanska zigenarna redovisades i utlåtanden och i en sammanfattande skrivelse, daterad den 7 juni 1963, till arbetsmarknadsstyrelsen. I skrivelsen framhölls bl a följande:

»Samtliga män i arbetsför ålder är kopparslagare och förtennare (några är dessutom silversmeder) och vill helst fortsätta inom denna bransch. Möjligen skulle man kunna tänka sig en marknadsundersökning för att finna ut vilka produkter som det finns möjlighet att få avsättning för. — — — — —

Som allmänt omdöme om dessa spanska zigenare kan sägas att de är urbaniserade, moderna människor, som har ambition att skaffa sig en social ställning genom hårt arbete. Några är verkligt imponerande personligheter, som väl skulle hävda sig även i intellektuella kretsar. Flertalet av de spanska zigenarna är fulla av drive och energi och har ännu inte blivit skadade av det destruktiva passiva livet i Ekstubbenlägret. Allt måste göras för att förebygga att de blir lägerskadade som så många av de svenska zigenarna har blivit.»

Medan de spanska zigenarna bodde kvar i lägret begärde de att få komma i internatskola för att bl a lära svenska språket. Deras önskemål framfördes genast i en skrivelse till arbetsnämnden i Stockholm och Stockholms stads socialnämnd tillställdes en kopia av skrivelsen.

Av de invändningar som rests mot vuxenundervisningen i internat är endast en sakligt grundad, nämligen invändningen att man inte bör segregera zigenarna utan sträva efter att få in dem i samma under-

visning som andra svenska medborgare. Detta är självklart giltigt för barnen och de vuxna zigenare som gått grundskolan i vanlig ordning och önskar fortsätta i högre skolformer. Säkerligen skulle man också vid våra folkhögskolor kunna ta emot små grupper av de yngre, ogifta zigenare, som fått en fragmentarisk grundskoleundervisning, och organisera särundervisning enligt den Trankell-Edfeldtska metoden för dem under en del av tiden och se till att de kunde delta tillsammans med övriga elever i den reguljära undervisningen resten av tiden.

Men för de vuxna analfabeter, som redan har egen familj, finns knappast någon möjlighet till snabbundervisning inom ramen för det existerande skolväsendet. När denna rapport avslutas går ett drygt 100-tal vuxna zigenare i särskilda skolor, organiserade av arbetsmarknadsstyrelsen, på 11 platser. De flesta bor i sina hem. Där detta system fungerar bra, finns det självfallet ingen anledning att ändra skolformen. De som prövat både denna skolform och internatskoleformen har dock, såvitt jag vet utan undantag, ansett att den senare varit överlägsen, därför att den skärmat av alla sådana störande faktorer som sammanhänger med hemmiljön (även för andra vuxenstuderande än zigenare), möjliggjort en bättre koncentration på studierna och *därigenom mycket snabbare gett de önskade studieresultaten.*

Det förhållandet att endast ett drygt 100-tal får undervisning eller accepterar den undervisning som nu ges är en allvarlig tankeställare. För flertalet av de 283 individer (tabell 35), som enligt vår undersökning var i behov av internatskoleundervisning eller enskild undervisning på hemorten, är en effektiv undervisning i läsning och skrivning och övriga skolämnen en nödvändig första etapp i ett effektivt rehabiliteringsprogram. För en del av dem finns sannolikt inget alternativ till särskilda internatskolor, där de vuxna familjemedlemmarna kan studera i internatet och deras barn gå i de lokala grundskolorna. Om dessa skolor får lämpliga lärare och lämplig övrig personal, som okonventionellt umgås med och i stort sett lever under samma förhållanden som eleverna och deras familjer, är detta en garanti för att de inte får karaktären av segregerade skolor. De lärare och övriga som eventuellt uppträder med herrefolksfasoner har därmed demonstrerat att de är olämpliga för uppgiften och bör ersättas med andra som är fria från rasfördomar.

Arbetsträning, omskolning, yrkesutbildning

I tabell 37 redovisas alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år efter kön och önskat yrke. Yrkena har här —

i likhet med i tabell 18 — redovisats enligt nordiska yrkesklassificeringen med de kodbeteckningar som använts vid bl a 1960 års folkräkning.

Flertalet av de 91, som enligt tabell 18 var stadigvarande sysselsatta i konventionellt yrke, önskade fortsätta i samma yrke, oftast i samma anställning. För att få en frekvensfördelning av yrkesintressena för hela den undersökta svenska zigenarpopulationen har vi i tabell 37 sammanfört både denna faktiska yrkesverksamhet (de fall som önskade fortsätta med den verksamhet de vid undersökningen hade) och den enbart önskade yrkesverksamheten. Vi har också fört in i denna tabell dem som var sysselsatta i traditionell zigenarverksamhet (tabell 17) och önskade utbildning, näringshjälp, arbetslokaler etc för att kunna driva denna verksamhet rationellt, m a o som moderna yrkesutövare.

Under beteckningen »inget önskemål angivet» förekommer bl a de som vid tiden för undersökningen hade förtidspension, änkepension eller löpande socialhjälp och inte önskade någon förändring av sin försörjningsstatus.

Kodbeteckningarna »301 grosshandlare» och »302 detaljhandlare», som 25 resp. 28 individer förklarat sig mest intresserade av att bli, syftar i flertalet fall på skrothandel resp handel med begagnade bilar. Åtskilliga av de förra har skrothandelsrättigheter, men endast en av dem driver skrothandel som modern företagare.

Han startade rörelsen med ett kapital (näringshjälp 5 000 kr) som inte räckte till några maskininvesteringar och från början tvingade honom att avstå från alla större och lönande skrotuppköp. Trots att han alltså inte hade fått mer än en tredjedel eller en fjärdedel av den nödvändiga starthjälpen utvecklade han på mindre än tre år sin rörelse till ett företag i relativt stor skala. Samtidigt hade han, tvingad av bokföringskravet och kravet på formella kunskaper överhuvudtaget, arbetat hårt med självstudier på kvällarna. Här är ett karakteristiskt uttalande av honom:

»Det är först nu som man tänker på vad man gått miste om. På TV:n har jag lärt mej mer på fyra år än jag lärde mej på tretti förut. Man visste ju inte va kultur var. Det är nu som livet har börjat för oss zigenare. Jag minns många gånger när vi var små och kom till en plats. Vi skotta snö, och kommunalgubbarna satt i fönstret och titta på oss tills vi var färdiga. Då skicka dom polisen på oss och jaga iväg oss. Det var en gång i Dorotea, som det var så. Landsfiskalen kom och körde bort oss. Men vi fick en punktering. Landsfiskalen stog och såg på medan jag höll på med domkraften. Det var halt så den slant och jag fick bilen på mej. Luften gick ur mej alldeles. Då följde landsfiskalen med till sjukstugan och sa till doktorn att han skulle skicka iväg mej fort för vi skulle bort. 'Det här sköter jag', sa doktorn. 'Pojken måste ligga på observation för han kanske har inre skador. Ni får se till

att dom får en tomt.' Det var tack vare läkarn som vi fick bo kvar där den vintern».

Arbetsträning och/eller omskolning har föreslagits för 161 individer, i många fall som ett komplement till och fortsättning på internatskola (tabell 36). Erfarenheterna från sommarkursen 1964 bekräftade den uppfattning vi tidigare hade: att en så koncentrerad teoretisk undervisning som denna bör kompletteras med någon timmes daglig praktisk verksamhet i realistisk arbetsmiljö och att det bör finnas goda möjligheter för eleverna att sysselsätta sig själva med bl a mekaniskt arbete på fritiden.

Reguljär yrkesutbildning har föreslagits för 52, av vilka 47 är i åldern 15—24 år. Men i regel har jag skrivit utlåtanden även för barnen i åldern 10—14 år och där angivit vilka yrkesintressen de eventuellt har haft. I åtskilliga fall har det varit deciderade och realistiska önskemål, som det funnits all anledning att stödja. Reguljär yrkesutbildning har alltså rekommenderats för flera individer än som framgår av tabell 36.

»För gamla att arbeta, för unga att pensioneras»

Av de 501 undersökta i åldern 15—66 år fick 89 sjukintyg, och för 98 utfärdade jag pensionsintyg (tabell 38). Många av de senare hade redan förtidspension (sjukbidrag). Sammanlagt sjukskrevs alltså mer än en tredjedel av zigenarna i produktiv ålder. Mer än hälften av pensionsfallen — 53 av 98 — finns i åldersgruppen 50—66 år.

Tabellen ger givetvis inte en bild enbart av det medicinska tillståndet. I de allra flesta fall fanns det flera anledningar till arbetshinder och sjukskrivning, både kroppsliga och sociala. Genom många undersökningar, bl a professor Gunnar Inghes undersökning av restarbetslösheten i Stockholm (*Stadskollegiets utlåtanden och memorial,* Bihang nr 105, 1960), har det konstaterats att åldern är det viktigaste sociala arbetshindret. Den hårdast drabbade gruppen, när en industri läggs ner och de anställda måste söka andra arbeten, är arbetarna och tjänstemännen i åldern 55—66 år, som är — som en undersökare formulerat det — »för gamla att arbeta, för unga att pensioneras».

En annan viktig social belastning är bostadsförhållandena, som spelade in i åtminstone 49 fall, dvs mer än 25 % av de 194 restarbetslösa, som Inghe undersökte. Därmed avsågs inte bara bostadslöshet eller tillhåll på de sämre ungkarlshotellen:

»Många andra nödbostäder, kyffen och inneboenderum tycktes vara så otrivsamma, bråkiga eller tungarbetade, att de nedsatte både vitalitet och psykisk

spänst hos vederbörande och därför måste betraktas som en viktig bidragande orsak till bl a den håglöshet och hopplöshet, som präglade inte så få av de arbetslösa.» (S. 43)

För övrigt förekom i Inghes material de mest skiftande sociala arbetshinder: nyligen avslutad anstaltsvistelse, utlänningar med språksvårigheter, bristande utbildning, dålig tillgång på arbete i den egna branschen, bristande träning eller lång frånvaro från arbetet, ekonomiska bekymmer, svåra familjekonflikter osv. Arbetshinder av enbart en kategori förekom i bara 16 % av fallen.

Detta var restarbetslösa ur den vanliga befolkningen. Bland zigenarna finns dessutom sociala arbetshinder, som är unika i vårt land. Analfabetismen är det viktigaste.

En tjugoårig zigenare var anställd fem månader vid ett tegelbruk medan han ännu bodde i en gammal medfaren campingvagn. Han gjorde av allt att döma ambitiösa försök att klara arbetet men måste sluta huvudsakligen därför att han inte var skrivkunnig:

»Dom sa /på arbetsförmedlingen/ att man inte behövde skriva där, men det var fel för man jobba mycket på ackord. Då fick jag be om hjälp att skriva opp, och det gilla dom inte.»

En ung zigenare arbetade mer än ett halvår som försäljare hos en märkesbilhandlare i landsorten, trivdes med anställningen och var mycket uppskattad av arbetsgivaren men stod till slut inte ut med det komplicerade spelet att dölja sin analfabetism. Ofta lyckades han på ett smidigt sätt få sin arbetsgivare eller sina arbetskamrater att ta hand om de formella uppgifterna. Men ibland fanns inte denna möjlighet, och han berättar hur han skämdes djupt när han sålt bilar till »fina kunder» och måste avslöja att han inte kunde skriva kontrakten.

En av de helzigenare, som vid tiden för vår undersökning hade anställning sedan mer än tio år i ett storföretag, nämnde att han utarbetat ett särskilt system för att registrera ackordsarbetet. Han kan inte räkna till 100 utan räknar till 20 och adderar på något sätt delresultaten när det gäller att räkna större antal. Han föreföll vara genomsnittligt normalbegåvad.

En förvärvsarbetande kvinna berättade att hennes far länge hade haft anställning som diskare på ett hotell:

»Det var svårt för han kunde inte skriva opp övertid och extra och sånt. Han ville inte låtsas om att han inte kunde läsa och skriva. Men han tala visst med husfrun, så hon ordna opp det.»

I många fall har undermåliga bostadsförhållanden varit väsentliga arbetshinder. Vi har i vårt material många som haft anställningar som skogsarbetare, sågverksarbetare, lastbilschaufförer, metallarbetare, restaurangpersonal osv medan de bott i tält året om. *Några har oavbrutet bott i tält året om och samtidigt haft fasta anställningar upp till*

sex år i följd. Man kan inför dessa levnadsberättelser inte avgöra vad som är mest överraskande: zigenarnas egen uthållighet eller de lokala myndigheternas massiva oförmåga att se de bostadsproblem de haft under ögonen.

För de flesta av de 187 som enligt tabell 38 fick sjukintyg eller pensionsintyg var detta en ofta välmotiverad och nödvändig åtgärd i den aktuella situationen. Men den syftade inte — något som betonats i många av intygen — till en permanent tillvaro som sjukskriven eller förtidspensionerad. För flertalet av dessa fall var rehabiliteringsåtgärder starkt indicerade.

Rasdiskriminering som arbetshinder

Vi har inte systematiskt ställt frågor om diskriminering men har i många journaler anteckningar om de svårigheter som zigenare haft och alltjämt har just i sin egenskap av zigenare. Ännu i slutet av femtitalet hörde det till vanligheten att zigenare avvisades när de sökte arbete. Och många som har en utmärkt yrkesanamnes kan berätta att det inte alltid varit lätt att stanna kvar i en anställning på grund av vissa arbetskamraters primitiva attityd.

En 35-åring som haft anställningar utan intervall sedan han slutade skolan, alltså omkring 20 år, därav fem anställningar på sammanlagt 12 år, berättar om dessa svårigheter:

»När dom säjer på jobben att man är zigenare, då blir man förbannad. Man var ju så nerklassad för det. När jag sa opp mej på X-bolaget, så sa jag till direktören att här kan jag inte stanna längre. Han ville ha mej kvar, men man fick höra så mycket av arbetskamraterna fast man gjorde mer än dom. Man har ju haft medhåll av baser och många arbetskamrater. Men det har alltid funnits *någon* som varit djävlig. När det kommer zigenare förbi till exempel, då säjer dom att du är ju zigenare. Och det är nedsättande alltså. Och när det har blivit någe gruff, så har dom kunnat säja att nu lägger jag av, jag jobbar inte ihop med en sån där. Den erfarenheten har man haft många gånger att man är ju halvblod och är inte accepterad. Och det har man ju fått hört att du är ju zigenare, och dom kan inte jobba. Det är klart att man har tappat sugen.»

Det kan invändas att detta är en subjektiv erfarenhet, som kanske är överdriven. Men i många fall går det att verifiera den med objektiva uppgifter. I mängder av tjänsteutlåtanden, särskilt fram till omkring 1955, har författarna gett uttryck åt sina egna rasfördomar. And-

ra, som inte själva haft rasfördomar, har i utlåtandena skildrat de fördomar de mött när de sökt lösa zigenarfamiljers bostads- och sysselsättningsproblem.

En av dessa pionjärer i kampen för zigenarnas medborgerliga rättigheter, nuvarande socialinspektören Sven Andersson i Stockholm, beskrev i ett utlåtande till en socialbyrå 1957 svårigheterna att få en skrotningsplats åt en zigenare och svårigheterna att ordna reguljära anställningar åt zigenare i allmänhet:

»Med hänsyn till den ofta återkommande frågeställningen om ej man i stället bör medverka till en placering av zigenare i den öppna arbetsmarknaden (i stället för skrothandel o d), får framhållas att sådana försök alltid pågår men att resultatet blir dåligt. Detta beror i första hand på den förutfattade mening, som råder bland allmänheten, att zigenare är dåliga arbetare, oärliga och opålitliga överhuvudtaget.»

Men tydligen har rasfördomarna varit mycket ojämnt fördelade i landet. Många zigenare har spontant berättat att allmänheten i vissa samhällen och t o m hela landskap haft en i stort sett tolerant eller vänskaplig inställning, även långt tillbaka i tiden, under det att andra samhällen fortfarande är aktivt avvisande, från topparna i stadshuset till männen i ledet. Situationen har dock överlag förbättrats snabbt från omkring 1960. Zigenarna anser i regel att TV spelat en avsevärd roll i denna idéutveckling. Man kan naturligtvis endast spekulera i vad som är orsak och verkan i ett så komplicerat förlopp. Överallt i världen ifrågasätts de ideologiska motiveringarna för de vita överklasskiktens dominans. Zigenarna i Sverige skulle sannolikt ha blivit medvetna om sina medborgerliga rättigheter även utan dessa impulser utifrån. Men att de hämtat mycket styrka ur framförallt de amerikanska negrernas exempel är tydligt. Och att allmänhetens, särskilt ungdomens, reaktioner ändrats under inflytande av den världsomspännande kampen för de färgade folkens likaberättigande är också tydligt.

Därmed är dock inte sagt att rasfördomarna i dag inte spelar någon roll. Många zigenare möter dem alltjämt, inte minst på arbetsmarknaden.

Rasfördomarna är för övrigt inte mindre förödande när de maskeras i ett skenbart fördomsfritt språk. Genom att vi haft tillfälle att överlägga med förtroendemän och tjänstemän på många platser har vi kunnat notera att identiska problem varit lätta att lösa i X-stad, svåra att lösa i Y-köping och omöjliga att lösa i Z-stad. Skillnaderna i svårighetsgraden har ofta varit skillnader i problemlösarnas attityd och arbetssätt. Och när en inkompetent problemlösare lagt problemen i arkivet och

ingenting gjort eller förmått göra åt dem, har han eller hon ibland utvecklat en tovig filosofi om klientelets egenart, en filosofi som i grund och botten endast varit en variant av den klassiska rasmytologin.

Speciell verksamhet för vissa zigenare

I rapporten över undersökningen av Stockholmspopulationen (17 maj 1963) behandlades utförligt en grupp undersökta, som knappast kunde rehabiliteras för vanliga yrken:

»Den grupp som man måste finna en speciell verksamhet för är inte stor — det gäller mellan 40 och 60 personer, därav åtskilliga över 50 år, som möjligen måste förtidspensioneras. Många av dessa har varit goda hantverkare (förtennare, kopparslagare), skrothandlare, bilhandlare etc. De är med vissa undantag intresserade av att åter komma i produktivt arbete, men det vore knappast realistiskt med omskolning till verkstadsarbete eller annat bundet arbete. I ett rörligt arbete, som de har anlag för och vissa kunskaper i, skulle flertalet sannolikt kunna reaktiviseras.

Bland tänkbara arbetsuppgifter förefaller *bilskrotning* vara den bransch, där de skulle kunna göra sig bäst gällande och där det samtidigt finns ett behov av arbetskraft. Åtskilliga har redan erfarenheter av detta arbete men har haft för små resurser för att göra det lönande.

Sannolikt skulle något tiotal av våra klienter kunna engageras i bilskrotningsbranschen i Stockholm. Jag föreställer mig att det finns olika möjligheter att organisera verksamheten. Under alla förhållanden skulle den bli mest attraktiv och stimulerande om den byggde på två principer: a) betalt för de individuella prestationerna och b) bonus för de kollektiva prestationerna. Om var och en som arbetade med bilskrotning fick ersättning för vad han själv gjorde och om det vid varje månadsslut blev en fördelning av det kollektiva överskottet på samtliga medverkande, skulle detta främja både det dagliga arbetet och kollektiviteten. — — —

Mot denna bakgrund skulle kanske den bästa organisationen vara följande:

a) *att* enskilda eller grupper av personer fick näringsbidrag för att starta egna bilskrotningsföretag,

b) *att* det startades en kooperativ skrotcentral med bl a plåtpress och affär för försäljning av användbara reservdelar,

c) *att* denna skrotcentral köpte upp allt vad de enskilda eller grupperna producerade, transformerade det till önskad form och sålde det direkt till järnverken och

d) *att* överskottet vid skrotcentralen fördelades vid varje månadsslut mellan leverantörerna efter vars och ens prestationer.

Med hänsyn till att skrotbilarna blivit ett estetiskt och socialt problem föreställer jag mig att Stockholms stad också borde lämna viss ersättning till skrotcentralen för sådan verksamhet som mera hade med renhållningen än med affärsbranschen att göra.»

Kopior av den citerade rapporten tillställdes berörda myndigheter i Stockholm. Vid samma tidpunkt, alltså *för tre år sedan,* hade de också fått kopior av samtliga individuella utlåtanden.

Att förslaget nu upprepas beror på att det veterligt aldrig behandlats av de ansvariga instanserna i Stockholm och att något tiotal av de sedan dess undersökta zigenarna i landsorten knappast kan rehabiliteras om man inte finner en liknande lösning på deras sysselsättningsproblem.

Den framgångsrike skrothandlare, som tidigare citerats under rubriken »Arbetsträning, omskolning, yrkesutbildning», hade följande att säga om förslaget:

»Det är tre saker som går inom skrotbranschen: bilskrotning, kabelbränning och aluminiumskrot. Aluminiumskrotet är det bästa för mej — tack vare ugnarna.» Köper aluminiumskrot från skrothandlarna och smälter ner. »Det blir bara hundralappar. Om man kunde köpa från industrierna, skulle det bli så där 1 500 på en 10 000-kronorsaffär. Och en sån affär behöver inte ta mer än fjorton dar. Då behöver jag faktiskt bara lasta det — jag tjänar mer på mindre arbete.»

Han är övertygad om att man vid bilskrotningen arbetar bäst med sax. Han har undersökt marknaden och kan branschen i detalj. För att driva bilskrotningen i stor skala behövs en sax, som kostar 24 000 kr. En skrotpress däremot kostar 60 000 kr. »Fördelen med saxen är att man arbetar mer ekonomiskt.» Slitaget blir inte så stort. Det enda man behöver byta på saxen är knivarna. »Och man har bättre inblick så man kan plocka bort såna metallbitar som inte får vara med. Annars kan man få en hel järnvägsvagn kasserad.»

I den debatt om skrotbilarna som förts de senaste åren har det av obegriplig anledning funnits en benägenhet att betrakta dem endast som ett skräpproblem och hitta på utvägar att bli av med dem, t ex genom tippning i Östersjön. Mot denna benägenhet polemiserar bl a. Skrothandelns Branschkommitté i en tidningsinsändare:

»Vi stöder givetvis de starka myndighets- och naturvårdsintressen som just nu arbetar för högtryck för att förhindra såväl ost- och västkustrederier att förorena våra vatten med bilvrak och skapa problem för fiskarna, men vi har också ett annat och mycket tungt vägande skäl mot att bilvraken slängs i sjön: Varje år importerar vi för 60 milj kr bilskrot hit till landet! Visserligen är vi ett penningrullande välståndsland — men skall vi samtidigt som vi kostar på oss dyr valuta för att få in skrot för att hålla våra järnbruk igång slänga det skrot vi har inom landets gränser i sjön?» (*Göteborgs-Posten* 18/11 1964)

Enligt ett pressmeddelande (*Dagens Nyheter* 19/3 1966) har regeringen ogillat ett rederis besvär över kommerskollegiums beslut att vägra exportlicens för tippning av skrotbilar i Östersjön utanför territorialgränsen.

»Bakom avslaget ligger skrotbristen i landet. Järn- och stålindustrin har inköpsmonopol på skrot och detta i förening med statligt exportförbud har pressat priserna på ett sätt som näringsombudsmannen nyligen påtalat.»

Tidskriften *Motor* (nr 13, 1966) har utförligt behandlat bilskrotningsproblemet och bl a nämnt att järnverken betalar 25 öre kilot för importerat plåtskrot men endast 8 à 10 öre för svenskt plåtskrot. Orsaken är, enligt inköpschefen för Sandvikens järnverk, att den utländska bilplåten inte är använd. Detta bestrids av direktören i Sveriges Bilskrotares Riksförbund, som förklarar att det importerade skrotet är av samma slag som det de svenska skrotfirmorna säljer. Artikelförfattaren redogör för en transportabel engelsk bilskrotningsanläggning och ett liknande svenskt projekt, ännu bara på idéplanet. Det senare skulle kosta 80 000 kronor, behöva en 4—5 mans betjäning och få en kapacitet av omkring 960 bilar i månaden. En sådan anläggning i varje län skulle sannolikt kunna drivas utan subventioner.

De arbetslösa förtennarna — och de översysselsatta

I ett reportage i den engelska tidningen *Observer* (2/6 1963) skildras mr Bartletts förtenningsverkstad, som blomstrat upp genom kopparrenässansen och nu sysselsätter 8—10 personer. Om Bartletts verkstad kan man få upplysningar i Buckingham Palace, i »praktiskt taget varje aristokratisk institution eller från vilken restaurant som helst som är specialiserad på högsta haute cuisine». Kopparpannor skickas till honom »från alla delar av kungadömet för förtenning».

De svenska zigenare, som uppmärksammat denna kopparns renässans och önskar återuppta eller fortsätta sitt gamla yrke som förtennare, är, enligt tabell 37, 12 individer, därav en kvinna. De återfinns i tabellen under kodbeteckning »757 metalliserare m fl». Enligt tabell 17 hade 8 förtenning och kopparslageri som aktuellt yrke vid tiden för vår undersökning. I förfluten tid hade emellertid 32 individer haft förtenning och kopparslageri som huvudyrke (tabell 13). Som tidigare påpekats var det i många fall svårt att avgöra vad som varit huvudyrke och biyrke. Vi har för denna rapport inte databehandlat biyrkena, men jag förutsätter att de zigenare som haft förtenning som biyrke är minst lika många som de som haft det som huvudyrke. Åtskilliga av de yngre f d förtennarna är nu bofasta och har fasta anställningar i konventionella yrken, men många medelålders och äldre f d förtennare har sedan åratal löpande socialhjälp för sig och sina familjer — *trots att de fort-*

farande skulle vilja och kunna arbeta med förtenning, om de fick hjälp att starta förtenningsverkstäder.

Sedan kopparkärlen blivit statussymboler för guldkrogarna och många s k kultiverade hem har landets fåtaliga förtenningsverkstäder fått högkonjunktur. Observera att ingen enda av dem drivs av vårt lands ursprungliga experter på förtenning. Samtliga ägs av icke-zigenare. I *Karlskoga Tidning* (18/11 1964) redogjorde en av dem för hur hans bror hade följt med ett zigenarsällskap under tjugotalet »för att komma på hemligheten med förtenning» och att han och brodern sedan hade försörjt sig som förtennare till 1935 då »aluminium slog igenom på allvar» och de tvingades över till andra förvärvsarbeten. Nu har han återupptagit sitt gamla yrke:

»Den petterssonska förtenningskonsten är förresten så välkänd att kopparbunkar och kaffepettrar letar sig dit från många håll i landet. T o m från kungliga huvudstaden, där man har precis lika mycket pippi på koppar som i landsorten.

— Eller också är det ont om kopparslagare som kan förtenna, säger Pettersson och nämner något om att zigenarna numer livnär sig på bilaffärer.

Själv försökte jag med ekor en gång i tiden, säger han. Byggde sex till sju stycken om året. Det går nämligen inte att slå dank på fritiden. Det kan i varje fall inte Oscar Pettersson. *Trots att han hunnit bli 60 år hakade han på direkt när den nya koppartiden drog in över landet.*»

För olika människor krävs olika åtgärder

Det har redan påpekats och det bör understrykas igen att mer än 20 % av männen och omkring 15 % av kvinnorna i åldersgruppen 25—49 år har en så långvarig och välmeriterad yrkesverksamhet bakom sig att de i detta hänseende sannolikt är jämförbara med andra förvärvsarbetande medborgare i samma ålder. Många av dem har kvalificerade arbeten och god, i några fall mycket god ekonomisk standard. En tredjedel av alla bostadshushåll (94 av 271) har skaffat sina bostäder själva. Många av dessa hushåll består av familjer, där endast ena parten är av zigenarhärkomst. Fram till omkring 1955 var det i de flesta svenska samhällen praktiskt taget en förutsättning för fastighetsköp eller bostadsanvisning genom bostadsförmedlingarna att det zigenska inslaget i familjen inte blev känt förrän köpet hade gjorts eller hyreskontraktet undertecknats. Men även bland de 21 villaägande familjerna i denna grupp finns ett tiotal familjer, vars samtliga familjemedlemmar är helzigenare. Ungefär en tredjedel av alla undersökta individer ur den svenska zigenarpopulationen (171 av 501) har alltid försörjt sig, det

stora flertalet utan att någonsin ha haft socialhjälp. Ett litet antal i denna grupp har haft socialhjälp tillfälligt, vanligen i samband med sjukdom.

Detta är den problemfria delen av zigenarpopulationen i Sverige, den del som aldrig åstadkommit några bekymmer för myndigheterna och därför sällan eller aldrig tas med för att balansera bilden i verksamhetsberättelser och andra offentliga eller interna handlingar om det s k zigenarproblemet. Av ett tidigare avsnitt av denna rapport har det framgått att denna hittills problemfria del består av två ungefär lika stora grupper, en som är integrerad och säkert förankrad i konventionellt förvärvsarbete och en som ännu vid mitten av sextitalet kunde försörja sig på traditionellt zigenaryrke eller okvalificerade, osäkra sysselsättningar men i många fall började få allvarliga ekonomiska problem.

Denna hittills problemfria tredjedel av den vuxna zigenarpopulationen är många gånger större än extremgruppen på motsatta kanten, de svårt alkoholiserade och/eller asociala zigenarna. Vi har för denna rapport inte räknat fram någon tabell beträffande denna grupp. Trots att den knappast är väsentligt större än gruppen av svårt alkoholiserade och/eller asociala i vilken befolkning som helst uppmärksammas den mycket mer än den problemfria delen, som sällan uppmärksammas alls. Förhållandet är analogt med zigenarkvinnornas klädsel. Vi har själva så ofta hört allmänhetens stereotypa fråga »Varför klär sej *alla* zigenerskorna på det där sättet?» att siffrorna i tabell 7 blev en överraskning även för oss. De 69 som klär sig enligt zigenartraditionen uppmärksammas tydligen allmänt, under det att folk i regel inte lägger märke alls till de 213 som klär sig på vanligt svenskt vis.

Analogin gäller endast *vårt* sätt att se, att uppfatta, att dra slutsatser huvudsakligen av det avvikande och säregna. Det mesta som hittills skrivits om zigenarnas seder, tabuföreställningar, påstådda karaktärsdrag osv är produkter av detta sätt att se. Överhuvudtaget bygger ju alla myter om »folkkaraktärer», att negrerna är så eller så, att italienarna har ett »sydländskt temperament», att danskarna är gemytliga och svenskarna stela, på anekdoter, inte på statistiska undersökningar. Det *finns* zigenare, som är och beter sig som de gamla uppslagsböckernas zigenare. Men denna lilla del av zigenarpopulationen är förvillande lik den lilla del av s k vanliga svenskar, italienare, danskar och alla andra folk, som är opålitlig, lögnaktig, tjuvaktig, arbetsskygg, ansvarslös osv. Majoriteten av zigenarna är och beter sig som majoriteten av alla andra folk. Många är förvillande lika de danskar som åt

sitt folk lyckats förvärva anseendet att vara gemytligt, andra de stela bland svenskarna, återigen andra de temperamentsfulla bland italienarna.

Att det bland denna majoritet finns ett stort antal individer och familjer med allvarliga sociala problem är en följd av att vårt samhälle under mer än ett kvartssekel vägrade uppmärksamma att problemen väntade bakom hörnet. I stället för att se det s k zigenarproblemet som ett socialt problem och lösa det med en framsynt reformpolitik gjorde man det till ett rasproblem och behandlade det med segregationspolitik eller den lika förödande byråkratiska rutinen att »uppmärksamt följa utvecklingen» och ersätta praktiska åtgärder med »noggranna överväganden».

Genom att arbetsmarknadsstyrelsens ledning var medveten om att en undersökning endast av de akuta sociala problemfallen inte räckte för en allsidig bedömning av zigenarpopulationen, fick den socialmedicinska undersökningsgruppen möjlighet att undersöka hela populationen, både den hittills problemfria delen och den del som hade ofta allvarliga svårigheter i form av bostadsproblem, sysselsättningsproblem, analfabetism etc. Detta visade sig vara välmotiverat också för att spåra upp de fall som hittills varit utan anmärkning men under de senaste åren börjat få svårigheter med sin försörjning. Från vetenskaplig men också från praktisk synpunkt var det givetvis av stort intresse att få den del av populationen kartlagd, som lyckats komma ur förslumningsprocessen, djävulscirkeln av fattigdom, där fattigdomen är den viktigaste anledningen till rutschandet ner mot en ännu djupare fattigdom.

Denna minoritet visade sig utgöra en sjättedel av hela populationen. Bland dem finns många som är på snabb väg uppåt i socialt hänseende, därav några som redan gjort eller håller på att göra imponerande insatser i vårt samhälle.

Vårt uppdrag har varit att göra undersökningar och redovisa dessa undersökningar i utlåtanden. Vi hade också en förhoppning, som vi trodde var realistiskt grundad, att så effektivt kunna bidra till en sanering av situationen att åtminstone alla fundamentala problem skulle vara lösta vid undersökningens avslutning. I fråga om bostadsproblemen har denna förhoppning till stor del infriats. Två skäl har sannolikt varit avgörande, dels att arbetsmarknadsstyrelsen på detta område haft fria händer att bygga småstugor utan dröjsmål så snart vederbörande kommuner avsatt tomtmark för ändamålet, dels att massmedia satt de kommuner i rampljuset som förefallit se med jämnmod att zigenarfamiljer bott i tält, husvagnar eller rivningshus inom deras gränser.

Men övriga problem, som inte är lika iögonfallande trots att de är lika allvarliga och som skulle ha kunnat lösas i omedelbar anslutning till bostadsproblemens lösning, kvarstår på många håll oförändrade. Eftersom undersökningarna varit fördelade över en treårsperiod har vi givetvis hunnit få ett intryck av hur rehabiliteringsprogrammet avancerat, *var* det avancerat och *var* det stått helt stilla. I ett samhälle med en enda zigenarfamilj är det slumpen som avgör om denna familj hör till de problemfria familjerna, till de okomplicerade rehabiliteringsobjekten, till de mera komplicerade rehabiliteringsobjekten eller till det lilla antal medborgare som inte kan återföras till ett produktivt liv oavsett om de är zigenare eller inte. Men i samhällen med många zigenarfamiljer kan man vänta sig att fördelningen på dessa olika grupper inte skiljer sig avsevärt från fördelningen i hela landet.

I dessa samhällen måste snabbheten eller stillaståendet i fråga om rehabiliteringsprogrammets genomförande vara en direkt funktion av de ansvariga lokala myndigheternas snabbhet eller stillastående.

På grund av att några av de största delpopulationerna är bosatta i några av de samhällen, där rehabiliteringsprogrammet inte drivs energiskt eller inte drivs alls, permanentas en väsentlig del av hela populationen i sin status som kroniskt socialhjälpsklientel och nya kroniska fall produceras.

För att få en bild av situationen just nu och samtidigt öva press på de lokala myndigheterna förefaller det vara nödvändigt att arbetsmarknadsstyrelsen gör en enkät med ett antal konkreta frågor. Samtliga rehabiliteringsfall är kända. Individuella rehabiliteringsprogram har skisserats i utlåtanden för nästan alla, i flertalet fall efter samråd med de ansvariga tjänstemännen. Enkätformulären bör uppta fallens namn, preciserade frågor om vad som gjorts och anknytande frågor om varför ingenting gjorts i de individuella fall där rehabiliteringsprogrammen arkiverats utan åtgärd.

Avsnitten om skrothandel och förtenning har i denna rapport fått ett större utrymme än som motiverats av den berörda gruppens storlek. Men denna grupp hör till de mest försummade. Den är svår eller omöjlig att omskola för konventionella yrken annat än i undantagsfall. Men alla erfarenheter, särskilt kanske från Kanadas Department of Northern Affairs and National Resources, som sedan några år utför ett pionjärarbete bland eskimåerna, visar med all önskvärd tydlighet att en grupp som denna är lätt att rehabilitera *om man tar hänsyn till dess tidigare yrkeserfarenheter och baserar ett rehabiliteringsprogram just på dessa.*

Olika människor kräver olika åtgärder. Zigenarna utgör inget undantag. De individuella rehabiliteringsprogrammen kan inte följa en standardmall, lika för alla. Många av de lösningar som är lämpliga för andra omskolningsfall är självfallet lämpliga också för *vissa* zigenare, men de är inte lämpliga för andra.

Några generella anmärkningar

Endast en tredjedel av den svenska zigenarpopulationen är läs- och skrivkunnig, och även bland dessa finns många som endast fått en fragmentarisk undervisning eller inte fått någon formell undervisning alls. Ingen enda har gått i gymnasium.

För att zigenarna som grupp, inte bara till en liten del, ska bli första klassens medborgare krävs att de får samma utbildningsmöjligheter som andra medborgare i framtiden *och att de nu och under de närmaste åren får mycket bättre utbildningsmöjligheter än genomsnittsmedborgaren.*

Att sakna formell skolning har nästan alltid varit detsamma som att vara och förbli fattig. Den kroniska fattigdomen går i likhet med de stora förmögenheterna i arv. Det effektivaste sättet att lyfta en befolkning ur slumförhållandena är att ge den en effektiv undervisning och formell, teknisk och annan kompetens att fungera lika bra som de som haft ett gynnsammare ekonomiskt utgångsläge.

Ett mycket väsentligt element i alla slumsaneringsprogram, som syftar till praktiska resultat och inte är avsedda att ha en uteslutande dekorativ funktion, är att de människor som ska lyftas ur slummen får göra sina stämmor hörda i de organ som ska sköta lyftandet. Inga rehabiliterings- och slumsaneringsprogram kan bli attraktiva och effektiva om inte föremålen för rehabiliteringen kan engageras personligt i programmen och få en äkta känsla av att själva vara drivande krafter.

Snabbheten i ett programs genomförande är en av de viktigaste orsakerna till framgång.

Reformer som tydligt och omedelbart ger resultat accepteras i regel snabbare och mera allmänt än reformer som ger utdelning på lång sikt.

De behov som en population upplever är centrala faktorer. Om gruppen inte känner eller är medvetet om behovet av en reform, kan det vara omöjligt att få den genomförd på frivillighetens väg.

I fattiga länder kan kunskapen om ett sädesslag, som ger en dramatiskt hög avkastning, spridas med stor hastighet utan att de som infört det behöver göra någon propaganda alls. Vaccinationskampanjer och

andra sjukdomsförebyggande kampanjer accepteras med betydligt större intresse om de genomförs samtidigt med sjukvårdsåtgärder, som resulterar i att svåra sjukdomsfall snabbt botas.

Experterna bör vara diskreta rådgivare, inte kommendanter av militär typ som själva tar åt sig äran för framstegen.

Alla dessa erfarenheter från slumsaneringsprogram och arbete i underutvecklade länder bekräftades av erfarenheterna vid sommarkursen 1964. Snabbheten och effektiviteten i den nya undervisningsmetoden var av allt att döma den avgörande faktorn.

Huvudhypotesen

De flesta vuxna zigenares liv kan indelas i tre perioder:

Period 1. Nomadlivet i tält och senare husvagn.

Period 2. Ett bofast intervall under traditionella zigenarförhållanden, vanligen i segregerade tält- och husvagnsläger.

Period 3. Bofasthet i reguljära bostäder.

För nästan alla individer har vi kunnat fastställa tidpunkten för övergången från en period till en annan. Av tabellerna 27 och 28 framgår hur den svenska zigenarpopulationen var fördelad på perioder vid tiden för undersökningen. Av 839 undersökta var 98 nomadiserande, därav 53 i åldern 0—24 år. Många av dessa har sedan undersökningen blivit bofasta. Flertalet av de 170, som vid undersökningen var bofasta i tält och husvagnar eller hälsovådliga gamla småstugor, hörde till Stockholmspopulationen och fick moderna bostäder hösten 1963.

För den händelse medel kan erhållas för en vetenskaplig bearbetning av materialet, kommer vi att ägna uppmärksamheten åt de faktorer som främjat eller hämmat zigenarnas integration. Graden av arbetsanpassning torde vara ett realistiskt objektivt mått på integrationen.

Till 1940 var praktiskt taget alla svenska zigenare nomader och självförsörjande. Nu är mer än 90 % bofasta, och ett exceptionellt stort antal är arbetsoförmögna och beroende av socialhjälp. Socialvårdskostnaderna för denna icke förvärvsarbetande del av zigenarpopulationen uppgår till över en miljon kronor om året.

Det finns ingen biologisk grund för att det relativa antalet socialhjälpsfall skulle vara större inom zigenarpopulationen än bland andra svenska medborgare, om man bortser från att flera är invalidiserade av socialt betingade sjukdomar i denna population än i en vanlig svensk population av samma storlek.

Att zigenare med framgång har hävdat sig i grundskolan och i arbetslivet finns det många exempel på i vårt material. Men om 15 à 20 % har lyckats, varför har flertalet av de övriga misslyckats?

Den avgörande faktorn har uppenbarligen kommit in efter 1940. Det förefaller som om nomadlivet i tält och husvagnar inte var i psykiskt hänseende destruktivt, åtminstone inte för flertalet, *så länge zigenarna kunde klara sin försörjning på sina traditionella förvärvsarbeten och spela aktiva roller i samhället.*

När de traditionella försörjningsmöjligheterna sinade och zigenarna sökte bli bofasta och övergå till konventionella förvärvsarbeten, blev de bortmotade eller avhysta från de flesta kommuner och hänvisades i andra kommuner, bland dem Stockholm, till att vara *bofasta* under traditionella men *passiva* förhållanden. Den tidslängd som zigenarfamiljerna varit dömda till *bofasthet* i tält och husvagnar under ytterst ogynnsamma förhållanden för ett fortsatt produktivt liv och för barnens skolgång har varierat mellan några månader och många år.

Huvudhypotesen för en eventuell fortsatt bearbetning av materialet är följande:

Längden av period 2, det bofasta intervallet i husvagn eller tält eller utdömda baracker, har sannolikt varit avgörande för den fortsatta utvecklingen, både för dem som varit vuxna vid periodens början och dem som varit i förskoleåldern eller skolåldern.

Om hypotesen visar sig stå pall vid den statistiska analysen, kan erfarenheterna från förslumningsprocessen under period 2 och i kontrast härtill den motivation, disciplin och organisationstalang, som bl a de åtta eleverna vid sommarkursen 1964 demonstrerade, bli en tankeställare vid utformningen av insatser i underutvecklade länder.

De skulle också kunna bli ett bidrag till en kritik av vissa delar av den svenska socialvården. Den byråkratiska trögheten producerar troligen lika många socialvårdsfall som alla invalidiserande kroppsliga sjukdomar tillsammans. Detta är en hypotes, inte ett vetenskapligt underbyggt påstående. Genom en närmare analys av de faktorer som hämmat och främjat zigenarnas integration i det svenska samhället torde vissa slutsatser kunna dras om den byråkratiska tröghetens roll.

Det är också på tiden att man med konkret material söker demolera den urgamla mystiken kring zigenarna. De har mer än de flesta folk drabbats av öppna rashetsare och säkerligen mer än något annat folk av egendomliga romantiker. Fortfarande utger respektabla vetenskapliga förlag som Faber & Faber sådant kvalificerat romantiskt nonsens som J. de Bairacli Levys *A Gypsy in New York* (1962). Världens zige-

narpopulation uppskattas till mellan tre och sex miljoner, och i de flesta länder lever denna etniska minoritet under lika miserabla förhållanden som den till relativt nyligen gjort i Sverige. Arbetsmarknadsstyrelsens energiska insatser för de svenska zigenarnas bosättning och rehabilitering sedan 1960 kan i flera hänseenden tjäna som modell för andra länder. Bristerna i den politik som nu förs är dels en följd av alltför stela och snäva direktiv, som begränsat arbetsmarknadsstyrelsens och socialstyrelsens handlingsmöjligheter, dels initiativlöshet och tröghet i de ansvariga lokala organen på många orter.

Stockholm den 31 mars 1966

Riksbankens jubileumsfond har i oktober 1966 beslutat anslå medel till den vetenskapliga delen av zigenarundersökningen 1962—1965.

Luba Tan, 86, försöker värma sig vid bensinfatskaminen.

Tabeller

Sommaren 1966 ambulerade zigenare fortfarande för att klara sin försörjning och få medel till studier under vinterhalvåret. (Th) Marcus och Olga Demeter på skolbänken i Varberg.

Tabell 1. Hela populationen efter ras, ev. bortfallsorsak och åldersgrupp.

Ras, ev. bortfallsorsak	Ålder, år						
	0—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Hel-zigenare							
Undersökta	123	112	100	231	75	21	662
Personer, som inte medhunnits när undersökningen avbröts	6	2	1	6	1	—	16
Personer, som inte kunnat spåras	1	—	—	—	—	—	1
Summa	130	114	101	237	76	21	679
Halv-zigenare							
Undersökta	45	51	61	51	4	—	212
Personer, som inte medhunnits när undersökningen avbröts	10	10	7	4	—	—	31
Personer, som inte kunnat spåras	1	—	—	1	—	—	2
Summa	56	61	68	56	4	—	245
Inte zigenare							
Undersökta	—	—	8	24	15	3	50
Personer, som inte medhunnits när undersökningen avbröts	—	—	—	1	—	—	1
Personer, som inte kunnat spåras	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	8	25	15	3	51
Summa	186	175	177	318	95	24	975

Tabell 2. Alla undersökta individer fördelade efter delpopulation och åldersgrupp.

Delpopulation	Ålder, år						
	0—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Icke zigenare	—	—	8	24	15	3	50
Svenska zig.-pop.	157	161	158	268	75	20	839
Spanska »	6	2	3	8	2	1	22
Finska »	5	—	—	2	—	—	7
Övriga »	—	—	—	4	2	—	6
Summa	168	163	169	306	94	24	924

[1] Symboler använda i tabellerna: Inget finns att redovisa — Uppgift kan inte förekomma.

Tabell 3. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter bostadsort (län).

Bostadsort	Antal personer	Bostadsort	Antal personer
Stockholms stad	245	Älvsborgs län	62
Stockholms län	32	Skaraborgs län	45
Uppsala län	28	Värmlands län	27
Södermanlands län	34	Örebro län	31
Östergötlands län	12	Västmanlands län	18
Jönköpings län	52	Kopparbergs län	8
Kronobergs län	26	Gävleborgs län	6
Kalmar län	5	Västernorrlands län	1
Gotlands län	2	Jämtlands län	—
Blekinge län	—	Västerbottens län	1
Kristianstads län	13	Norrbottens län	19
Malmöhus län	36	Uppgift saknas	4
Hallands län	29	Summa	839
Göteborgs och Bohus län	103		

Tabell 4. Alla undersökta individer fördelade efter hembesök och familjeföreståndare—icke familjeföreståndare.

Ställning i familjegruppen	Inget hembesök	Hembesök endast av kurator	Hembesök endast av Takman	Hembesök av både Takman och kurator	Uppgift saknas	Summa
Icke familjeföreståndare	27	36	44	499	3	609
Familjeföreståndare i familj, som består enbart av probander	14	15	33	193	4	259
»Familjeföreståndare» i familj, där personer ingår, som inte tillhör populationen	18	3	10	19	1	51
Minderårig zigenare i icke zigensk miljö	2	—	2	1	—	5
Summa	61	54	89	712	8	924

Tabell 5. Alla undersökta hel- och halvzigenare efter ålder (femårsklasser), kön och civilstånd.

Ålder år	Män				Kvinnor				Summa
	Gifta	Ej gifta	Uppg. saknas	Summa	Gifta	Ej gifta	Uppg. saknas	Summa	
0—4	—	60	—	60	—	63	—	63	123
5—9	—	63	—	63	—	52	—	52	115
10—14	—	37	—	37	—	56	—	56	93
15—19	6	37	—	43	12	29	—	41	84
20—24	21	17	—	38	24	15	—	39	77
25—29	25	9	—	34	19	9	—	28	62
30—34	28	9	1	38	27	4	—	31	69
35—39	27	7	—	34	25	10	—	35	69
40—44	18	4	—	22	18	1	—	19	41
45—49	7	4	—	11	23	7	—	30	41
50—54	18	1	—	19	12	3	—	15	34
55—59	11	—	—	11	10	3	—	13	24
60—64	6	3	—	9	7	2	—	9	18
65—69	4	2	—	6	1	1	—	2	8
70—74	3	—	—	3	1	2	—	3	6
75—79	2	—	—	2	1	1	—	2	4
80—84	—	3	—	3	—	1	—	1	4
85—89	—	—	—	—	—	2	—	2	2
Summa	176	256	1	433	180	261	—	441	874

Tabell 6. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade på smittkoppsvaccinerade — icke smittkoppsvaccinerade samt på åldersgrupp.

Ålder, år	Smittkoppsvaccination			
	Ingen gång	En l. fl. ggr	Uppg. saknas	Summa
0—6	107	41	9	157
7—14	82	78	1	161
15—24	77	79	2	158
25—49	158	106	4	268
50—66	41	34	—	75
67—89	12	8	—	20
Summa	477	346	16	839

Tabell 7. Alla undersökta kvinnor ur svenska zigenarpopulationen i åldern 12 år och äldre fördelade efter klädsel och åldersgrupp.

Klädsel	Ålder, år					Summa
	12—14	15—24	25—49	50—66	67—89	
På svenskt vis	32	64	99	18	—	213
A la zigenartraditionen	—	9	34	19	7	69
Uppgift saknas	—	5	1	—	—	6
Summa	32	78	134	37	7	288

Tabell 8. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 3 år och äldre efter språk och åldersgrupper.

Språk	Ålder, år						
	3—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Förstår och talar endast svenska	7	20	22	13	2	—	64
Tvåspråkig eller flerspråkig	65	130	127	250	71	20	663
Förstår romani men talar end. svenska	2	8	6	2	—	—	18
Uppgift saknas	9	3	3	3	2	—	20
Summa	83	161	158	268	75	20	765

Tabell 9. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 7 år och äldre efter antal terminer i grundskola, åldersgrupp och kön.

Ålder, år, kön		Antal terminer i grundskola					
		Ingen skolgång	Mindre än en termin	1—3 terminer	4 terminer och mer	Uppgift saknas	Summa
7—9	M	8	1	20	8	5	42
	K	5	1	13	6	2	27
	S:a	13	2	33	14	7	69
10—14	M	—	4	6	27	—	37
	K	—	3	5	47	—	55
	S:a	—	7	11	74	—	92
15—24	M	13	10	11	46	—	80
	K	15	15	5	41	2	78
	S:a	28	25	16	87	2	158
25—49	M	59	30	14	29	2	134
	K	78	19	12	25	—	134
	S:a	137	49	26	54	2	268
50—66	M	25	7	4	2	—	38
	K	32	3	—	2	—	37
	S:a	57	10	4	4	—	75
67—89	M	12	—	—	1	—	13
	K	7	—	—	—	—	7
	S:a	19	—	—	1	—	20
Summa		254	93	90	234	11	682

Tabell 10. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15 år och äldre fördelade efter allmän utbildning utöver grundskolan, åldersgrupp och kön.

Ålder, år, kön		Allmän utbildning efter fyllda 15 år utöver grundskolan.					
		Ingen	Real-skola	Folkhög-skola	Gymna-sium och annan högre ut-bildning	Uppgift saknas	Summa
15—24	M	77	2	1	—	—	80
	K	74	1	1	—	2	78
	S:a	151	3	2	—	2	158
25—49	M	132	—	—	—	2	134
	K	130	1	3	—	—	134
	S:a	262	1	3	—	2	268
50—66	M	38	—	—	—	—	38
	K	37	—	—	—	—	37
	S:a	75	—	—	—	—	75
67—89	M	13	—	—	—	—	13
	K	7	—	—	—	—	7
	S:a	20	—	—	—	—	20
Summa		508	4	5	—	4	521

Tabell 11. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 10 år och äldre fördelade efter läs- och skrivkunnighet, ålder och kön.

Läs- och skriv-kunnighet	Ålder, år och kön															
	10—14			15—24			25—49			50—66			67—89			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Totalanalfabeter	9	3	12	12	20	32	43	73	116	24	31	55	12	7	19	234
Läser enkla en- och tvåstaviga ord	5	5	10	5	8	13	20	9	29	2	—	2	1	—	1	55
Läser acceptabelt, skriver inte	5	3	8	15	11	26	32	14	46	2	3	5	—	—	—	85
Läser acceptabelt, skriver med tryck-bokstäver	2	2	4	7	3	10	8	1	9	2	—	2	—	—	—	25
Läser och skriver acceptabelt eller utmärkt	16	41	57	41	34	75	29	37	66	8	3	11	—	—	—	209
Uppgift saknas	—	1	1	—	2	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—	5
Summa	37	55	92	80	78	158	134	134	268	38	37	75	13	7	20	613

Tabell 12. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15 år och äldre fördelade efter huvudtyp av förvärvsarbete i förfluten tid, åldersgrupp och kön.

Huvudtyp av förvärvsarbete	Ålder, år och kön												
	15—24			25—49			50—66			67—89			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Aldrig haft F	13	31	44	1	20	21	—	1	1	—	—	—	66
Endast haft Z	18	11	29	57	65	122	28	32	60	10	7	17	228
Haft både Z och K	18	11	29	62	26	88	10	3	13	3	—	3	133
Endast haft K	30	23	53	12	23	35	—	1	1	—	—	—	89
Uppgift saknas	1	2	3	2	—	2	—	—	—	—	—	—	5
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	13	7	20	521

F = förvärvsarbete, Z = traditionell zigenarverksamhet, K = konventionellt förvärvsarbete

Tabell 13. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15 år och äldre fördelade efter typ av traditionellt zigenaryrke i förfluten tid (huvudyrke), åldersgrupp och kön.

Typ av traditionellt zigenaryrke (huvudyrke)	Ålder, år och kön												
	15—24			25—49			50—66			67—89			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Aldrig haft traditionellt zigenaryrke	43	54	97	13	43	56	—	2	2	—	—	—	155
Musiker	6	5	11	61	24	85	20	4	24	9	2	11	131
Förtennare, kopparslagare	5	—	5	17	1	18	7	1	8	1	—	1	32
Skrothandlare	5	—	5	13	—	13	2	—	2	—	—	—	20
Handel med beg. bilar	18	4	22	18	—	18	—	—	—	—	—	—	40
Sibylla	—	12	12	—	53	53	—	22	22	—	5	5	92
Övriga (inkl. tivoliverksamhet utom musik- och sibylleverksamhet)	3	2	5	11	12	23	9	7	16	3	—	3	47
Uppgift saknas	—	1	1	1	1	2	—	1	1	—	—	—	4
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	13	7	20	521

Tabell 14. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15 år och däröver fördelade efter sammanlagda antalet år i konventionellt yrke, åldersgrupp och kön.

Antalet år i konventionellt yrke	Ålder, år och kön												
	15—24			25—49			50—66			67—89			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Aldrig haft K	31	42	73	58	85	143	28	33	61	10	7	17	294
Mindre än 1 år	20	16	36	23	16	39	2	1	3	1	—	1	79
1—4 år	17	16	33	18	10	28	3	1	4	—	—	—	65
5—9 år	11	3	14	15	8	23	3	—	3	1	—	1	41
10 år och däröver	.	.	.	17	12	29	2	2	4	1	—	1	34
Uppgift saknas	1	1	2	3	3	6	—	—	—	—	—	—	8
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	13	7	20	521

Tabell 15. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år fördelade efter aktuell huvudtyp av förvärvsarbete, åldersgrupp och kön.

Aktuell huvudtyp av förvärvsarbete	Ålder, år och kön									
	15—24			25—49			50—66			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Varken Z eller K	28	50	78	39	88	127	23	34	57	262
Endast Z	25	12	37	49	25	74	9	3	12	123
Både Z och K	—	—	—	3	—	3	1	—	1	4
Endast K (deltid, ostadigt)	4	3	7	7	2	9	1	—	1	17
Endast K (heltid, stadigt)	23	11	34	34	19	53	4	—	4	91
Uppgift saknas	—	2	2	2	—	2	—	—	—	4
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	501

Z = traditionellt zigenaryrke, K = konventionellt yrke

Tabell 16. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år, som inte är stadigvarande sysselsatta i konventionellt yrke med full arbetstid, fördelade efter huvudanledning till undersysselsättning, åldersgrupp och kön.

Huvudanledning till undersysselsättning	Ålder, år och kön									
	15—24			25—49			50—66			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Nedsatt arbetsförmåga	4	5	9	20	22	42	18	27	45	96
Arbete i eget hushåll	1	21	22	—	64	64	—	6	6	92
Studier el. militärtjänst	9	4	13	—	1	1	—	—	—	14
Avtjänar straff	4	—	4	—	—	—	—	—	—	4
Sociala skäl	35	33	68	77	28	105	15	4	19	192
Uppgift saknas	3	2	5	—	—	—	1	—	1	6
Summa	56	65	121	97	115	212	34	37	71	404

Tabell 17. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år, sysselsatta i traditionell zigenarverksamhet, fördelade efter aktuellt zigenaryrke, kön och åldersgrupp.

Aktuellt zigenaryrke	Män				Kvinnor				Summa
	15—24	25—49	50—66	S:a	15—24	25—49	50—66	S:a	
Musiker	3	17	3	23	3	6	—	9	32
Förtennare, kopparslagare	3	5	—	8	—	—	—	—	8
Skrothandlare	4	10	1	15	—	—	—	—	15
Handlar med beg. bilar	14	18	4	36	4	—	—	4	40
Sibylla	—	—	—	—	4	18	2	24	24
Övriga (inkl. tivoliverksamhet utom musik och sibylleverksamhet)	—	1	2	3	1	1	1	3	6
Uppgift saknas	1	1	—	2	—	—	—	—	2
Summa	25	52	10	87	12	25	3	40	127

Tabell 18. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år och stadigvarande sysselsatta i konventionellt yrke med full arbetstid, fördelade efter aktuellt individualyrke, kön och åldersgrupp.

Individualyrke; 2-siffer nivå	Kön och ålder, år								
	Män				Kvinnor				
	15—24	25—49	50—66	S:a	15—24	25—49	50—66	S:a	Summa
04. Hälso- och sjukvård	—	—	—	—	3	—	—	3	3
08. Litterärt och konstn. arbete	1	—	—	1	—	—	—	—	1
11. Företagsledare (111)	—	—	—	—	—	1	—	1	1
29. Kontorsarbete	—	—	—	—	3	2	—	5	5
30. Parti- och detaljhandelsföretagare	1	6	—	7	—	2	—	2	9
31. Reklammän (313)	1	—	—	1	—	—	—	—	1
32. Handelsagent (321)	—	1	—	1	—	—	—	—	1
33. Övrigt kommersiellt arbete	1	—	—	1	1	2	—	3	4
44. Skogsarbete	—	2	—	2	—	—	—	—	2
50. Gruv- och stenbrytningsarbete	—	—	1	1	—	—	—	—	1
61. Däcks- och maskinmanskap	1	—	—	1	—	—	—	—	1
63. Lokförare och dyl. samt vägtrafikarb.	2	3	—	5	—	—	—	—	5
73. Järnbruks-, metallverks-, smides- och gjuteriarbete	—	1	—	1	—	—	—	—	1
75. Verkstads- och byggnadsmetallarbete	6	8	1	15	1	—	—	1	16
76. Elektroarbete	2	—	—	2	—	—	—	—	2
77. Träarbete	2	1	—	3	—	—	—	—	3
80. Grafiskt arbete	—	—	—	—	1	—	—	1	1
81. Glashyttearbetare	1	—	—	1	—	—	—	—	1
82. Livsmedelsarbete	2	1	—	3	1	1	—	2	5
83. Kemiskt och cellulosatekniskt arbete	—	—	1	1	—	1	—	1	2
85. Övrigt tillverkningsarbete	—	1	—	1	—	1	—	1	2
86. Grov- och diversearb.	1	2	—	3	—	—	—	—	3
87. Maskin- och motorskötsel	1	2	—	3	—	—	—	—	3
88. Paketering o. dyl. samt stuveri o. lagerarbete	—	4	—	4	—	2	—	2	6
89. Ej spec. tillverkningsarbete	—	—	1	1	—	—	—	—	1
91. Husligt arbete	—	1	—	1	1	1	—	2	3
92. Serveringsarbete	—	1	—	1	—	3	—	3	4
93. Fastigh.-skötsel och städning	—	—	—	—	—	3	—	3	3
99. Uppgift saknas	1	—	—	1	—	—	—	—	1
Summa	23	34	4	61	11	19	—	30	91

Tabell 19. Alla undersökta individer ur den svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år och stadigvarande sysselsatta i konventionellt yrke med full arbetstid, fördelade efter aktuell yrkesställning, kön och åldersgrupp.

Aktuell yrkesställning	Kön och ålder, år								
	Män				Kvinnor				
	15—24	25—49	50—66	S:a	15—24	25—49	49—66	S:a	Summa
Företagare utan anställda	—	4	—	4	—	1	—	1	5
Företagare med anställda	—	1	—	1	—	1	—	1	2
Medhjälpande familjemedl.	1	2	—	3	—	1	—	1	4
Tjänstemän	2	2	—	4	3	4	—	7	11
Arbetare	19	25	4	48	7	11	1	19	67
Uppgift saknas	1	—	—	1	—	1	—	1	2
Summa	23	34	4	61	10	19	1	30	91

Tabell 20. Alla undersökta individer ur den svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år efter försörjningsförmåga i förfluten tid, åldersgrupp och kön.

Försörjningsförmåga	Ålder, år och kön									
	15—24			25—49			50—66			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	Summa
Sällan eller aldrig försörjt sig	15	25	40	4	20	24	—	8	8	72
Försörjt sig tidigare, men inte sedan minst ett år	10	7	17	43	36	79	27	21	48	144
Försörjt sig sedan minst ett år, men tidigare inte varaktigt	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1
Försörjt sig mestadels och i huvudsak	41	15	56	81	22	103	11	1	12	171
Försörjt sig endast periodvis	13	12	25	2	5	7	—	1	1	33
Kvinnor med minderåriga barn	.	17	17	.	51	51	.	6	6	74
Uppgift saknas	1	2	3	3	—	3	—	—	—	6
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	501

Tabell 21. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter försörjningsförmåga 1940 och kön.

Försörjningsförmåga 1940	Män	Kvinnor	Summa
Försörjde sig inte	3	17	20
Försörjde sig	95	88	183
Inte relevant (under 15 år 1940)	318	310	628
Uppgift saknas	2	6	8
Summa	418	421	839

Tabell 22. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter försörjningsförmåga 1950 och kön.

Försörjningsförmåga 1950	Män	Kvinnor	Summa
Försörjde sig inte	11	22	33
Försörjde sig	153	98	251
Hemmafru i familjegrupp som försörjde sig	.	41	41
Inte relevant (under 15 år eller över 67 år 1950)	251	252	503
Uppgift saknas	3	8	11
Summa	418	421	839

Tabell 23. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år efter försörjningsförmåga vid tiden för undersökningen, kön och ålder.

Kön, ålder, år	Försörjningsförmåga vid tiden för undersökningen.				
	Försörjer sig inte	Försörjer sig	Hemmafru i familjegr. som helt försörjer sig	Uppgift saknas	Summa
Män					
15—24 år	36	43	.	1	80
25—49 år	54	78	.	2	134
50—66 år	27	11	.	—	38
S:a	117	132	.	3	252
Kvinnor					
15—24 år	47	18	11	2	78
25—49 år	84	26	24	—	134
50—66 år	31	1	5	—	37
S:a	162	45	40	2	249
Summa	279	177	40	5	501

Tabell 24. Alla undersökta familjegrupper[1] fördelade efter familjens förvärvskällor och antal medlemmar i familjegruppen.

Familjens förvärvskälla	Antal medlemmar i familjegruppen			
	1	2	mer än 2	Summa
Helt eller huvudsakligen socialhjälp eller liknande	25	22	85	132
Helt eller huvudsakligen reguljärt förvärvsarbete	61	34	68	163
Uppgift saknas	7	1	9	17
Summa	93	57	162	312

[1] I tabellen ingår inte de fem minderåriga zigenare i icke-zigensk miljö vilka undersökts.

Tabell 25. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter sammanlagda antalet år i tält samt ålder.

Sammanlagda antalet år i tält	Ålder, år						
	0—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Aldrig eller sporadiskt el. mindre än 1 vinter	140	102	50	23	2	—	317
1—4 år	16	28	28	7	—	—	79
5—9 år	1	23	36	12	—	—	72
10—19 år	.	3	37	76	4	—	120
20—29 år	.	.	5	82	15	1	103
30—39 år	.	.	.	56	23	5	84
40—49 år	.	.	.	7	22	1	30
50 år eller över	.	.	.	.	9	13	22
Uppgift saknas	—	5	2	5	—	—	12
Summa	157	161	158	268	75	20	839

Tabell 26. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen efter sammanlagda antalet år i modern bostad samt ålder.

Sammanlagda antalet år i modern bostad	Ålder, år						
	0—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Aldrig bott i modern bostad	102	90	82	145	42	12	473
Mindre än 1 år	22	27	17	27	9	2	104
1—4 år	27	24	32	44	15	5	147
5—9 år	3	12	6	23	3	1	48
10—15 år	.	6	7	8	—	—	21
15 år och mer	.	.	7	13	5	—	25
Uppgift saknas	3	2	7	8	1	—	21
Summa	157	161	158	268	75	20	839

Tabell 27. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter aktuell period[1] och ålder.

Aktuell period	Ålder, år						
	0—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Period 1	24	14	15	32	7	6	98
Period 2	31	36	36	49	16	2	170
Period 3	93	109	106	182	51	11	552
Oklassificerbara	9	2	1	5	1	1	19
Summa	157	161	158	268	75	20	839

[1] Period 1 = nomadiserande. Period 2 = bofast under traditionella zigenarförhållanden (tält, husvagn etc.). Period 3 = bofast i reguljär bostad.

Tabell 28. Alla undersökta familjegrupper[1] fördelade efter aktuell period[2] och antal familjemedlemmar.

Aktuell period	Antal medlemmar i familjegruppen			
	1	2	Mer än 2	Summa
Period 1	4	7	26	37
Period 2	8	8	36	52
Period 3	79	41	98	218
Oklassificerbara	2	1	2	5
Summa	93	57	162	312

[1] I tabellen ingår inte de fem minderåriga zigenare i icke-zigensk miljö, vilka undersökts.
[2] Period 1 = nomadiserande. Period 2 = bofast under traditionella zigenarförhållanden (tält, husvagn etc.). Period 3 = bofast i reguljär bostad.

Tabell 29. Alla undersökta bostadshushåll fördelade efter bostadstyp vid undersökningstillfället samt antal boende i den aktuella bostaden. (Kollektivhushåll och minderåriga zigenare i icke zigensk-miljö ingår inte i tabellen.)

Bostadstyp vid undersökningstillfället	Antal boende											
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Uppg. sakn.	Summa
Tält (inkl. masonitskjul)	2	5	4	3	1	3	—	—	—	—	—	18
Campingvagn, utrangerad buss	1	3	3	2	1	—	—	—	1	1	—	12
Husvagn	3	5	6	4	6	5	—	—	—	—	—	29
Kolonistuga, sportstuga, sommarvilla	1	1	—	6	—	2	2	—	—	—	—	12
Flerfamiljshus	13	23	26	24	13	9	4	4	—	—	—	116
Tvåfamiljshus	—	9	6	2	1	3	2	1	—	—	—	24
Radhus, kedjehus	—	1	2	4	—	—	1	—	—	—	—	8
Enfamiljsvilla, småstuga	2	7	9	8	10	6	3	1	1	2	—	49
Uppgift saknas	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	3
Summa	22	54	57	53	32	28	12	6	2	3	2	271

Tabell 30. Alla undersökta bostadshushåll efter bostadstyp vid undersökningstillfället och anskaffningssätt beträffande bostaden. (Kollektivhushåll och minderåriga zigenare i icke-zigensk miljö ingår inte i tabellen.)

Bostaden har erhållits genom	Bostadstyp vid undersökningstillfället						
	Icke reguljära bostäder (tält, husvagn..)	Flerfamiljshus	Tvåfamiljshus	Radhus, kedjehus	Enfamiljsvilla, småstuga	Uppgift saknas	Summa
Zigenarkonsulenten i Stockholm	.	28	—	1	2	—	31
Annan kommunal myndighet	.	8	8	—	9	—	25
Länsarbetsnämnden (AMS-villa)	.	6	2	6	14	—	28
Familjens eget initiativ	.	62	10	1	21	—	94
Annat alternativ	.	4	2	—	1	—	7
Inte aktuellt	71	.	.	.	.	.	71
Uppgift saknas	.	8	2	—	2	3	15
Summa	71	116	24	8	49	3	271

Tabell 31. Alla undersökta bostadshushåll fördelade efter bostadens upplåtelseform. (Kollektivhushåll och minderåriga zigenare i icke-zigensk miljö ingår inte i tabellen.)

Förfoganderätt över bostaden (upplåtelseform)	Antal hushåll
Bor i andra hand	9
Har hyreskontrakt	152
Erlagt insats till bostadsrättsförening	3
AMS-villa eller radhus	20
Äger huset	24
Annat alternativ	1
Inte aktuellt (tält, campingvagn, husvagn)	59
Uppgift saknas	3
Summa	271

Tabell 32. Alla undersökta bostadshushåll fördelade efter den aktuella bostadens skötsel och bostadens kvalitet. (Kollektivhushåll och minderåriga zigenare i icke-zigensk miljö ingår inte i tabellen.)

Bostadens kvalitet	Skötsel av den aktuella bostaden					
	Dålig	Acceptabel	God	Utmärkt	Uppgift saknas	Summa
Utan väsentl. anm.	1	1	20	66	16	104
Mindre lämplig	1	5	13	22	5	46
Hälsovådlig enbart p.g.a. trångboddhet	—	3	4	—	1	8
Hälsovådlig enbart p.g.a. fukt och/eller kyla	2	7	9	12	6	36
Hälsovådlig p.g.a. trångboddhet och/eller kyla o. ev. andra faktorer	9	16	19	18	12	74
Uppgift saknas	—	—	1	—	2	3
Summa	13	32	66	118	42	271

Tabell 33. Alla undersökta individer ur den svenska zigenarpopulationen fördelade efter bostadens kvalitet samt åldersgrupp

Bostadens kvalitet	Ålder, år						
	0—6	7—14	15—24	25—49	50—66	67—89	Summa
Utan väsentlig anm.	50	67	50	96	29	7	299
Mindre lämplig	23	18	33	39	10	1	124
Hälsovådlig enbart p.g.a. trångboddhet	7	9	5	12	1	2	36
Hälsovådlig enbart p.g.a. fukt och/eller kyla	8	6	16	31	9	5	75
Hälsovådlig p.g.a. både trångboddhet, fukt och/eller kyla o. ev. andra faktorer	67	61	48	85	25	5	291
Kollektivhushåll	1	—	4	2	1	—	8
Uppgift saknas	1	—	2	3	—	—	6
Summa	157	161	158	268	75	20	839

Tabell 34. Alla undersökta individer fördelade efter Takmans rekommendation beträffande bostadsförändring samt ställning i familjen.

Takmans rekommendation betr. bostads-örändring	Inte fam.-föreståndare	Fam.-förest. i fam.-grp som består enbart av probander	»Fam.-förest.» i fam.-grp där prob. sammanlever med personer som inte tillhör undersökningspopul.	Minderårig zigenare i icke-zigensk miljö	Summa
Ingen bostadsförändr. nödv.	180	78	25	4	287
Modern hyreslägenhet	73	43	13	—	129
Halvmodern hyreslägenhet	21	9	—	—	30
AMS-villa	314	110	5	—	429
Annan lösning	19	10	5	—	34
Inte relevant (Kollektivhushåll)	.	7	.	1	8
Odeciderat	2	2	3	—	7
Summa	609	259	51	5	924

Tabell 35. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år fördelade efter rekommenderade eller vidtagna kulturella åtgärder, ålder och kön.

Kulturella åtgärder	Ålder, år och kön									Summa
	15—24 år			25—49 år			50—66 år			
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	
Ingen åtgärd	23	17	40	35	56	91	27	33	60	191
Enskild undervisning	11	19	30	36	37	73	9	2	11	114
Internatskola	37	31	68	60	39	99	2	—	2	169
Annan formell undervisning	9	9	18	2	2	4	—	1	1	23
Uppgift saknas	—	2	2	1	—	1	—	1	1	4
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	501

Tabell 36. Alla undersökta individer ur den svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år efter föreslagen eller pågående yrkesutbildning, åldersgrupper och kön.

Föreslagen eller pågående yrkesutbildning	15—24 år			25—49 år			50—66 år			Summa
	M	K	S:a	M	K	S:a	M	K	S:a	
Ingen	24	30	54	60	100	160	33	37	70	284
Arbetsträning, omskolning	27	27	54	71	31	102	5	—	5	161
Reguljär yrkesutbildning	28	19	47	2	3	5	—	—	—	52
Uppgift saknas	1	2	3	1	—	1	—	—	—	4
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	501

Tabell 37. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år efter önskat yrke och kön.

Mest intresserad av att bli (individualyrke)		Män	Kvinnor	Summa
Inget önskemål angivet		49	146	195
001	Arkitekter, ingenjörer o. tekniker med byggnads- o. anläggningstekniskt arbete	—	1	1
002	Ingenjörer med elkrafttekn. o. teletekn. arbete	1	—	1
003	Ingenjörer o. tekniker m. mekaniskt arbete	4	—	4
004	Ingenjörer o. tekniker m. kemitekn. arbete	1	—	1
040	Sjuksköterskor	—	4	4
042	Skötare inom mentalvård	—	1	1
043	Sjukvårdsbiträden	—	4	4
049	Ej specificerbart hälso- o. sjukvårdsarbete	—	1	1
052	Lärare i läroämnen	—	1	1
053	Klasslärare	1	—	1
054	Lärare i övningsämnen	1	—	1
055	Yrkeslärare	1	—	1
081	Bildkonstnärer	1	1	2
083	Dekoratörer	—	1	1
054	Författare	—	1	1
086	Scenkonstnärer	1	4	5
087	Musiker	12	1	13
111	Företagsledare	2	2	4
291	Datamaskinoperatörer	—	2	2
298	Specialkontorister m. fl.	—	4	4
299	Ej specificerbart kontorsarbete	1	8	9
301	Grosshandlare	24	1	25
302	Detaljhandlare	26	2	28
321	Handelsresande, agenter	2	—	2
331	Inköpare, kontorsförsäljare	1	—	1
333	Övrig affärspersonal	6	6	12
338	Bensinförsäljare, demonstratörer m. fl.	3	—	3
405	Husdjursuppfödare	1	—	1
441	Skogs- och flottningsarbetare	1	—	1
501	Gruvbrytare, bergsprängare m. fl.	1	—	1
503	Anrikningsarbetare	1	—	1
611	Däcks- och maskinmanskap	1	—	1
633	Motorfordonsförare, spårvagnsförare	14	—	14
711	Skräddare, ateljésömmerskor m. fl.	—	1	1
716	Konfektionssömmerskor	—	10	10
719	Ej specificerbar uppgift inom sömnadsarb.	—	1	1
736	Gjuteriarbetare	1	—	1
745	Guld- och silversmed	—	1	1
750	Verkstadsmekaniker (bänk- o. maskinarb.)	7	2	9
751	Montörer — maskinuppsättare	1	—	1
752	Maskin- o. motorreparatörer	21	2	23
753	Tunnplåtslagare	6	—	6
755	Svetsare, gasskärare	12	—	12
757	Metalliserare m. fl.	11	1	12
759	Ej specificerbart arbete inom verkst. o. byggnadsmetall.	2	—	2
761	Installations- drifts- o. maskinelektr.	1	—	1
771	Byggnadsträarbetare	2	—	2
772	Bänk-, maskin- o. möbelsnickare	3	—	3
779	Ej specificerbart träarbete	1	—	1
782	Lackerare	2	—	2

Mest intresserad av att bli (individualyrke)		Män	Kvinnor	Summa
799	Ej specificerbart mureri- o. betongarb.	3	5	8
803	Grafiskt arbete	—	1	1
822	Bagare och konditorer	2	—	2
823	Choklad- och sötvaruarbetare	1	1	2
836	Pappers-, papp- o. fiberplattsarbetare	—	1	1
852	Plastvaruarbetare	1	1	2
861	Grov- o. diversearbetare	1	—	1
874	Anläggningsmaskinförare	1	—	1
875	Truckförare, transportörskötare m. fl.	4	—	4
881	Paketerare och emballerare	—	2	2
883	Lager- o. förrådsarbetare	4	—	4
899	Ej specificerbart tillverkningsarbete	—	3	3
912	Kockar o. kallskänkor	—	2	2
913	Köksbiträden	—	1	1
917	Pursers, trafikvärdinnor m. fl.	—	1	1
921	Hovmästare, servitörer	1	1	2
931	Fastighetsarbetare m. fl.	—	1	1
932	Städare	—	2	2
941	Frisörer, skönhetsvårdare m. fl.	—	4	4
945	Sportledare, travtränare, jockeyer m. fl.	1	—	1
948	Övrigt servicearbete	—	1	1
999	Oklassificerbara	7	13	20
Summa		252	249	501

Tabell 38. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen i åldern 15—66 år fördelade efter sjukskrivning—pension, åldersgrupp och kön.

Sjukskrivning—pension	Ålder, år, och kön									Summa
	15—24			25—49			50—66			
	Män	Kv.	S:a	Män	Kv.	S:a	Män	Kv.	S:a	
Ingen åtgärd	67	60	127	81	83	164	12	6	18	309
Sjukintyg	11	13	24	38	24	62	2	1	3	89
Pensionsintyg el. tidigare beviljad pension	1	5	6	13	26	39	23	30	53	98
Uppgift saknas	1	—	1	2	1	3	1	—	1	5
Summa	80	78	158	134	134	268	38	37	75	501

Tabell 39. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter skattad begåvning.

Begåvningsgrad	Antal personer
Överbegåvade	83
Normalbegåvade	624
Underbegåvade	23
Debilitas	41
Imbecillitas	3
Idiotia	1
Oklassificerbara	64
Summa	839

Tabell 40. Alla undersökta individer ur svenska zigenarpopulationen fördelade efter psykiatrisk diagnos (status).

Psykiatrisk diagnos (status)	Antal personer
Utan anmärkning	735
Schizophrenia	3
Psychosis manicodepr.	1
Melancholia involut.	—
Psychosis senilis	1
Psychosis presenilis	1
Psychosis cum arteriosclerosi cerebri (Dementia arteriosclerotica)	3
Depressio mentis psychogen.	3
Psychoneurosis	24
Persona pathologica (psychopathia)	4
Persona immatura (Psychoinfantilismus)	6
Alcoholismus chronicus	16
Oligophrenia (Defectus mentalis)	32
Paralysis cerebralis spastica infantilis (med intelligensdefekt)	1
Epilepsia (med psykisk störning)	5
Uppgift saknas	4
Summa	839

Hans Kaldaras utbildar sig till operasångare. Här ses han tillsammans med författarinnan Katarina Taikon efter 1 maj-demonstration 1965, då han ur Aina Erlanders hand mottog 1 maj-stipendiet.

Ett gammalt kopparstick, visande zigenares ankomst till en stad.

Även vi äger det här landet!

Zigenarnas historia och problem i dag

Av författarinnan KATARINA TAIKON

Många jämförelser har gjorts mellan negrernas situation i USA och zigenarnas i Sverige. Man har sagt att zigenarfrågan är ett litet problem i jämförelse med negerfrågan och då menat »de vitas problem».

Ur den synpunkten är det självklart att en nation med åtta miljoner invånare har ett minimalt problem med en grupp på ett tusen individer, varav de flesta befinner sig i tämligen späd ålder. Problemet blir så litet ur denna synvinkel att den överväldigande bofasta befolkningen helt kan avstå från att beteckna det som ett problem.

Ur zigenarnas synvinkel blir förhållandet det omvända. Vi måste hävda vår sak mot en förkrossande majoritet och saknar de flesta av de realekonomiska argument, som är USA:s negrer behjälpliga. Dessutom saknar den svenska zigenaren den skolutbildning, som ger den amerikanska negern möjlighet att delta i diskussionen om sina problem i tal och skrift. Negern i Amerika kämpar för *bättre* bostäder, *bättre* skolor och *bättre* representation i politiken.

Zigenaren i Sverige argumenterar för sin *första* fasta bostad, *första* skola och sin *första* anställning.

Beträffande representationen i politiken måste nog zigenaren vänta tills han kan stava till ordet. Betecknande nog finns det också i den amerikanska negerslummen en slum, zigenarslummen.

Men alla dessa jämförelser förefaller mig ändå löjliga och betydelselösa. Jag tror inte att vare sig negrer eller zigenare kan förmå sig till att på fullt allvar delta i en smått infantil tävling om vem som har det värsta eller största problemet. Endast en utomstående med ett slött teoretiskt intresse, utan upplevelser av problemens verklighet, kan tala om dessa problems inbördes storleksordning.

Vi som är fast förankrade i dessa problems reella vardag upplever dem som stora nog.

Ett av våra allvarligaste problem är just utomstående teoretikers behov av värderingar och omdömen som förenklade korsordslösningar.

Människor med rösträtt, icke satta under förmyndare och snälla mot barn och hundar, saknar i stor utsträckning fullständigt omdöme och förmåga när det gäller att identifiera sig med en människa, som bär en annan modell på hatten.

Tusentals icke zigenska författare, kända och mindre kända, har skrivit om zigenare utan att närmare bekanta sig med någon av dem.

August Strindbergs långa 1600-talsnovell »Tschandala» från 1889 är representativt exempel på den fruktansvärda hatbild dessa författare i allmänhet lyckats förmedla till sina läsare, som i sin tur har att ta ställning till zigenaren i statlig och kommunal politik. August Strindberg skriver bl a i Tschandala: »en så lågt stående individ som zigenaren», »en lumpen och ärelös person», »pack och hundar skola ha stryk», »zigenerskorna se ut som skökor och pantlånerskor».

Strindberg beskriver vidare zigenarnas enfald, häftighet, feghet, skvalleraktighet, svenskhat och allmänna snuskighet. Berättelsen slutar med att bokens magister Törner gläds över att han hetsat zigenarförvaltaren till döds med sina hundar ty så föreskriver »Manus Lagbok» och alltså har han handlat rätt. Där finns nämligen en bestämmelse om »hur Tschandal, den lägsta indiska kasten, skulle behandlas».

August Strindberg fick idén till Tschandala under en sommarvistelse på Skovlyst året innan han skrev boken. Förvaltaren på Skovlyst hette Hansen och han hade en femtonårig syster med vilken Strindberg hade ett förhållande. När så förvaltaren upptäckte detta tog han Strindberg i handgriplig upptuktelse. Författaren blev också stämd till tinget i Köpenhamn. Men med sin hustrus (Siri von Essen) hjälp lyckades han fly till Sverige. Under många år gick August Strindberg beväpnad med pistol, eftersom han trodde att zigenarna ville hämnas. Det berättas att han gick i ständig skräck för att möta zigenare, en obehövlig skräck, eftersom Hansen inte alls var zigenare.

Inte endast författare har gjort sig skyldiga till dessa förenklingar och vrångbilder av zigenarna.

Egendomlig form av forskning

Vid sekelskiftet gjorde sig en man vid namn A. Thesleff bekant som zigenarkännare och forskare, men liksom tidigare »kännare» kunde inte

Thesleff skilja mellan zigenare och tattare, och hans beskrivning inger inget förtroende för hans forskning. Jag ger ett prov på hur den kan se ut: »På blicken känner man alltid igen en zigenare. Det finns ett egendomligt, nästan stirrande uttryck, en skärande nästan strålande vild lidelsefull glans i hans ögon.»

År 1943 framträder Allan Etzler med en doktorsavhandling, som följer upp denna egendomliga form av forskning. Generaliseringar staplade på varandra. Man kan t ex finna påståenden i stil med: »Z. äro av medellängd och ha vanligen brungul eller olivfärgad hudfärg, svart strävt hår och mörkbruna ögon. Deras skönhet, som i allmänhet är av mycket flyktig art, har starkt överdrivits. Zigenarna visa en utpräglad parasitkaraktär och ha en naturlig obenägenhet för hårt eller regelbundet arbete. Försörjningen har huvudsakligen vilat på kvinnorna. Zigenarnas främsta förvärvsgrenar äro stöld, tiggeri samt spådoms- och trolldomskonster. Zigenarna ha en medfödd musikalisk rytmisk begåvning.»

Att ur denna typ av litteratur försöka rekonstruera den zigenska historien är en ytterst vansklig uppgift, för att inte säga omöjlig, om det inte hade funnits språkforskare.

Det har snart i tvåhundra år varit bekant att zigenarna ursprungligen kommer från Indien.

Det berättas att en ungersk teolog, som på 1760-talet studerade i Leiden i Holland, blev bekant med några indiska studenter från Malabar och upprättade en ordlista på omkring 1000 ord ur deras språk. Vid hemkomsten till Ungern läste han upp ord ur denna lista för ungerska zigenare och det visade sig att de kunde översätta en del av dem.

År 1782 bevisade den tyske språkmannen J. C. C. Rüdiger att det rådde ett starkt samband mellan *romanés* (det zigenska språket) och vissa indiska språk, och att man måste söka zigenarnas ursprung i Indien. 1872—80 utkom i Wien den slovensk-tyske språkforskaren F. von Miklosichs mäktiga verk »Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa sü.» Miklosich gjorde en indelning av romanés i tretton dialekter. Genom att studera låneorden och andra främmande element i de olika dialekterna kunde han mer eller mindre fastställa de vägar som zigenarna vandrat från Indien till nya länder. Han ansåg sig kunna påvisa ett nära släktskap mellan romanés och vissa dardiska språk i nordvästra Indien. Flera andra forskare är av samma uppfattning som Mikolsich. Om zigenarna i Indien varit bofasta eller också där levat som nomader tror sig ingen av dessa forskare veta.

Meningarna är något delade om när zigenarna skulle ha utvandrat från Indien. Miklosich anser att de utvandrade omkring 1000 e Kr eller något tidigare. En annan man, den tyske indologen Pischel framkastar en teori om att utvandringen skedde först i slutet av 1200-talet, i samband med oroligheterna vid muhammedanismens införande i Dardistan. Zigenarna tycks ha stannat en tid i Persien, på detta tyder en mängd låneord, som finns i romanés. Vidare finns armeniska låneord, av vilket man drar slutsatsen att de även uppehållit sig en tid i Armenien. En del fortsatte till Egypten och Mindre Asien. Till den sydliga gruppen hör *Nawar* i Syrien och Palestina, *Helebi* i Egypten och *Karaci* i Mindre Asien, Persien och Azerbajdjan.

Till Grekland kom zigenarna i början av 1300-talet. De iakttogs på Kreta år 1322 av munken och pilgrimen Simeon Simeonis. Han berättar: »De stannar sällan eller aldrig på någon plats mer än trettio dagar

Omkring år 1000 utvandrade zigenarna från Indien. Pilarna på kartan visar vägarna man följt.

utan flyttar alltid, som om de vore ett av Gud förbannat släkte, osaligt och flyktigt på jorden, från lägerplats till lägerplats med sina små, avlånga och svarta tält.»

Flertalet av Europas zigenare anses ha uppehållit sig en avsevärd tid inom grekisk-talande områden. Så gott som samtliga dialekter har grekiska låneord.

Från Grekland eller grekisk-talande länder spred de sig åt olika håll i Europa. Ett stort antal vandrade norrut mot Rumänien.

I en krönikenotis omtalas att Vlad II, vojvod av Valakiet år 1370 skänkte ett antal zigenare till ett kloster och senare, år 1386, ytterligare fyrtio familjer. Redan då tycks en del av »Atsingani», som zigenarna kallades här, ha blivit förslavade i Valakiet.

Från åren 1416—18 har vi berättelser om vissa zigenares vandringar genom Ungern, Böhmen och Tyskland. Dessa zigenare påstod att de kom från »Lilla Egypten», och att de var hedningar, som nu hade omvänts till kristendomen, att de avfallit men på nytt blivit kristna och att de nu som straff för begångna synder var stadda på botgörarfärd.

Huruvida denna historia var sann eller ej, så hade den det goda med sig att många kristna rördes och hjälpte zigenarna på flera sätt. Till exempel skänkte staden Brasov i Transsylvanien (numera Rumänien) pengar och matvaror till en viss »herr Emanus från Egypten» och hans folk som bestod av 120 personer.

I Tyskland erhöll zigenarna skyddsbrev av kejsar Sigismund, härskare över Böhmen och Ungern. År 1417 kom en grupp till Hamburg, själva kallade de sig »Secaniq» och uppgav att de var kristna pilgrimer. Denna grupp uppvisade just ett sådant rekommendationsbrev från kejsar Sigismund. I krönikorna kan vi följa zigenarnas vidare vandringar i olika delar av Europa.

Till Zürich kommer de 1418 och till Bologna 1422. Söndagen den 17 augusti 1427 uppenbarade de sig för första gången utanför Paris portar. Och från år 1447 har vi en uppgift om zigenarnas intåg i Barcelona, de sade sig härstamma från »Lilla Egypten». De hade också i olika länder fått namn som anspelade på deras förmenta egyptiska börd, t ex »gypsies» i England, »gitanos» i Spanien, »gitans» i Frankrike. I spetsen för zigenarna fanns en så kallad hövding, som med förkärlek kallade sig »greven», »hertigen» eller andra nobla titlar.

Alla skulle avrättas

Till en början mottogs zigenarna tämligen väl i Europa. Men i slutet av 1400-talet och början på 1500-talet började man på flera håll i

Spanien, Frankrike, England, Tyskland, Danmark och Sverige att utfärda en rad stränga förordningar.

Så beslöt riksdagen i Speyer 1489 att alla zigenare skulle förvisas såsom varande »förrädare av kristendomen». Ur Spanien fördrevs en mängd till Nordafrika tillsammans med judar och morer.

Domstolen i Utrecht dömde år 1544 en zigenare att bli piskad till blods och att få näsborrarna uppslitna, håret och skägget rakat, innan han utvisades ur landet.

År 1561 beslöt i Frankrike parlamentet i Orléans att alla zigenare skulle utrotas. I Preussen förordnade Fredrik Wilhelm I år 1725 att samtliga zigenare över 18 år, som påträffades inom landet, skulle hängas. I Österrike befallde Karl VI år 1726 att alla män, som var zigenare, skulle avrättas, på barn och kvinnor skulle det ena örat skäras av.

Kartan visar vilka år zigenarna först uppmärksammades i olika länder.

I Rumänien förslavades vissa zigenargrupper under kronan, klostren eller storgodsägarna redan i slutet av 1300-talet. Så sent som 1845 annonserade tidningarna i Bukarest om försäljning av zigenarslavar, de var ungefär 200 familjer, som tillhört en viss »serdar» vid namn Nica. Och 1851 förekom i en officiell tidning för Moldava en förteckning med namn och beskrivning på 94 män, 85 kvinnor, 86 pojkar och 84 flickor, som hade tillhört den avlidne finansministern Alecu Sturdza och som nu tillsammans med en del av hans kvarlåtenskap utannonserades till försäljning. I gamla rumänska handlingar träffar man ofta på notiser om köp och försäljning av zigenarslavar.

Även i vissa delar av Ungern lär de ha hållits som slavar. På vissa håll i Europa gjordes omtalade försök att med mer eller mindre hårda lämpor kolonisera zigenarna. Katarina II av Ryssland tvang dem att som livegna slå sig ned på kronogodsen. Maria Theresia av Österrike-Ungern bestämde att zigenarna skulle kallas »Neubarern» eller »Neugarn». Hon förbjöd dem att bo i tält, och i vissa fall tog man också barnen ifrån föräldrarna och placerade dessa hos ungerska familjer.

Till Sverige kom zigenarna för första gången år 1512. Olaus Petri meddelar härom i »En svensk krönika»: »Samma åår her Steen war höffuitsman woeden kom en part aff thet folket som fara omkkring ifrå thet ena landet til det andra, them man kalla Tatare, hijt i landet och til Stockholm, förra hadhe the aldrigh her warit.»

Troligen kom denna första zigenartrupp närmast från Skottland via Danmark. Ledare för den var en viss »greve Antonius Hagio från Lilla Egypten». Från Skottland medförde Antonius Hagio ett rekommendationsbrev utställt 1505 av Jacob IV av Skottland till morbrodern kung Hans av Danmark. Vi lägger märke till att de första zigenarna i Sverige efter tyskt mönster kallas för »Tatare», »Tattern». »Tatern» var åtminstone under 1500- och 1600-talen ett vanligt namn på zigenarna i Tyskland. Namnet tillkom på grund av den folkliga missuppfattningen att zigenarna var mongoliska tartarer. Under 1600-talet möter vi också i Sverige namnet »zigenare» (från tyskans Zigeuner) jämsides med »tattare». I svenskt språkbruk syftar zigenare och tattare på två skilda folkgrupper.

Under de närmaste åren torde nu flera zigenare ha invandrat, huvudsakligen från Tyskland över Danmark. År 1525 skriver Gustav Vasa till biskopen i Strängnäs att han nu anser det nödvändigt att »the tatthare» drives ur landet. Och år 1560 förbjöd ärkebiskopen Laurentius Petri prästerna att döpa eller begrava zigenare. Den 28 juli 1637 utfärdades en kunglig förordning, där det bl a heter att alla »tattare» och »tatter-

skor» innan den 8 november skall ha lämnat Sverige och de svenska provinserna. Och om »zigenare efter detta datum anträffades, skulle man utan rättegång hänga karlarna och driva kvinnor och barn ur landet». I denna förordning möter vi för första gången benämningen »sikeiner» omväxlande med »tattare» eller »tartare», och från och med nu till långt in på 1800-talets senare hälft används dessa båda namnformer jämsides. Den stränga förordningen av år 1637 fick emellertid ej åsyftad verkan, lika litet som två följande förordningar av år 1642 och 1662.

Ytterligare två förordningar riktade mot »tattare» och »zigenare» bör nämnas. Den 17 november 1772 utsändes en rundskrivelse till landshövdingarna, var dessa bl a uppmanades att tillse att »zigenare» och »tattare» inom loppet av sex månader blev fast bosatta. Och i den kungliga förordningen av den 27 februari 1804 rörande »Allmänna arbetsställen» talas om arbetsinrättningar i Karlskrona och Sveaborg, dit allehanda löst folk, däribland »kringstrykande tatarer och zigenare», skulle skickas.

En mängd olika namnformer

I de flesta länder i Europa är en eller annan form av ordet »Tsigan» den vanligaste benämningen på zigenarna. I Turkiet hette de *Cingáne*, i Grekland *Atsinganoi*, i Bulgarien *Cigani*, i Rumänien *Tigani*, i Ungern *Cigányok*, i Tyskland *Zigeuner*, i Ryssland *Cygany*, i Tjeckoslovakien *Cikáni*, i Frankrike *Tsiganes*, i Italien *Zingani* eller *Zingari*, i Portugal *Ciganos* etc.

Andra namn syftar på deras föregivna egyptiska härkomst som t ex nygrekiskans *Ejiftos* eller *Jiftoi*, albanskans *Evgit*, engelskans *Gypsy* eller *Gipsy*, spanskans *Gitano*, rumänskans *Faraoni*. De första zigenarna i Frankrike kallades *Égyptiens* eller *Gyptiens*, men även *Bohémiens*, *Bohémes* eller *Boumians*, därför att man trodde att de kom från Böhmen. Namnet *Bohémien* användes i dag jämsides med *Tsigane* i Frankrike. I Frankrike har t o m namnen *Sarrasins* och *Éthiopiens* (etiopier!) förekommit.

Namnet *Tsigan* etc kommer sannolikt från *Atsingan*, som zigenarna kallades av grekerna, möjligen därför att man jämförde eller förväxlade dem med *Athinganoi*, medlemmarna av en sekt från Frygien i Mindre Asien, vilka var beryktade spåmän och trollkarlar. Även i äldre rumänska krönikor råkar vi på namnet Atsingani.

Själva kallar vi oss oftast rom, eller i vissa dialekter rom. (Rom uttalas med skorrande r, ungefär som i skånskan.) De armeniska zige-

narna kallar sig *lom* och de syriska *dom* eller *dum*. Många språkforskare har härlett det zigenska *rom* (rom) från det indiska *dom*, »en man av låg kast, som livnär sig på sång och dans». Jämförelsen ligger nära till hands då man vet att bokstaven d i indiskan ofta blir r i romanés. Så motsvaras t ex romanés' *roi* (sked) av hindis *doi*. Det bör tilläggas att vissa stammar i västra och nordvästra Indien, som för ett kringflackande liv och som livnär sig som smeder, musikanter, repslagare etc just betecknas med namnet *dom*. Vissa tyska zigenare kallar sig *manus*, ett ord av indiskt ursprung, som betyder »man», »människa», eller *sinti* (sinte), det senare av någon forskare gissningsvis härlett från det indiska *Sindhi*. De spanska zigenarna kallar sig *kalé* (ental kaló), likaledes ett ord av indiskt ursprung, med betydelsen »de svarta».

Det är tyvärr svårt att lämna någon sammanfattande uppgift om antalet zigenare i olika delar av världen. Jag skall inskränka mig till att ge några mycket approximativa siffror för vissa länder i Europa.

Det land i Europa, som har de flesta zigenarna, är Rumänien. Redan år 1900 uppskattades där antalet zigenare till omkring 300 000. Sedan dess har antalet säkert ökat, bl a genom att Transsylvanien, som tidigare tillhörde Ungern, nu tillfallit Rumänien. Å andra sidan bortfördes under andra världskriget en del zigenare av tyskarna. Någon systematisk utrotning av de rumänska zigenarna hann tyskarna dock inte genomföra. Det andra stora zigenarlandet i Europa är Ungern. Två ungerska forskare uppskattar antalet i Ungern till ungefär 120 000—150 000.

Uppgifter om antalet zigenare i en del andra länder ges av Jules Bloch i »Les Tsiganes» (Paris 1953). I Ryssland skulle det enligt honom finnas 61 000, av vilka 47 500 lever i »det europeiska Ryssland». För Bulgarien ges siffran 134 844 (?), för Jugoslavien 116 000, för Albanien 20 000, för Frankrike 20 000 eller något däröver och för Polen 5 000—6 000. Hur pass ungefärliga dessa siffror är visar t ex den räkning av zigenare som gjordes i samband med den allmänna folkräkningen i Jugoslavien i mars 1955. Antalet uppgavs då till 84 713. Men den jugoslaviske forskaren T. P. Vukanovié säger i en artikel om »zigenarbefolkningen i Jugoslavien» att den verkliga siffran enligt hans mening är betydligt högre. Troligen når den upp till 160 000.

Utanför Europa blir siffrorna än mer svävande. Det har uppgivits att det i USA skulle finnas 30 000 nomadiserande och 70 000 bofasta zigenare. Gissningsvis skulle man kunna uppskatta antalet i hela världen från 2 till 5 miljoner.

Under andra världskriget utsattes zigenarna i Tyskland och i de av tyskarna ockuperade länderna för samma ohyggliga förföljelser som ju-

darna. Exakta uppgifter över alla av nazisterna mördade zigenare saknas. Ett par siffror skall emellertid anföras. I Kroatien i Jugoslavien dödades över 28 000 zigenare. De s k »sirmitiska zigenarna» i Jugoslavien utrotades så gott som fullständigt. Endast några äldre män, nu psykiskt nedbrutna, lyckades överleva. I provinsen Latgale i Lettland fanns före 1940 omkring 3 000 s k »östbaltiska zigenare». De sammanfördes av tyskarna i de tre städerna Rezekne, Ludza och Vilani. Så gott som alla arkebuserades. I koncentrationslägret Chemno i Polen dödades 5 008. I det kända koncentrationslägret Auschwitz sammanfördes 20 946. Av dessa överlevde en grupp som överflyttades till Buchenwald, Dora och Ravensbrück. Resten, som uppskattas till mellan 19 000 och 20 000, förintades. (Journal of the Gypsy Lore Society, 3rd ser., Vol. XXIX, Parts 3—4, p. 93.) I augusti 1944 fanns det i Auschwitz fortfarande 1 600 zigenare kvar i livet. De avrättades genom gasning natten till den 1 augusti 1944. (Études Tsiganes, 1960, Nr 1, s. 27.) Andra beryktade koncentrationsläger är Bergen-Belsen och Birkenau. De flesta av zigenarna kom — förutom från själva Tyskland — huvudsakligen från Tjeckoslovakien, Polen och Kroatien, men även från länder som Belgien och Frankrike.

Klanen Bessik-Taikon-Kalderas med den siste hövitsmannen Janči (mannen med det vita håret och staven). Han var farfar till artikelförfattarinnan.

I provinsen Woyn, som före andra världskriget tillhörde Polen men nu införlivats med Ukraina, massakrerades 3 000 till 4 000 av tyska och ukrainska nazister. Det berättas att endast de vuxna sköts. Barnen greps i fötterna och slogs ihjäl mot trädstammarna.

Låneorden karakteriserar de olika dialekterna

Zigenarspråket kallas i de europeiska dialekterna vanligen *romani ćib* eller *romanés*. Adjektivet *romani* betyder »zigensk», *cib* betyder »språk», egentligen »tunga». Formen *romanés* är ett adverb och betyder ordagrant »zigenskt», »på zigenarvis». I vår svenska dialekt används endast formen *romanés* (uttalat med »skorrat» r). *Ame das duma romanés*: vi talar zigenska.

Romanés är av indoariskt ursprung. Miklosich försökte bevisa dess släktskap med vissa språk eller dialekter i det s k Dardistan i nordvästra Indien. Turner ansåg (1927) att det ursprungligen tillhörde den centrala nyindiska grupp, som omfattar hindi, rajasthani etc och först senare kom att påverkas av vissa språk i nordväst. Huvudstammen av romanés' grammatik och en betydande del av de vanligaste orden kan till sitt ursprung förklaras genom jämförelser med de nyindiska språken hindi, rajasthani etc, det medelindiska pradrit eller det ålderdomliga traditionella högspråket sanskrit. Jag vill belysa detta med ett par exempel.

Räkneorden 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10 och 20 heter på hindi: *ek, do, doi dui tin, car, panc, cha, das, bis;* och på romanes *iekh, dui, trin, star, panz, sov, des, bis.* Jag, du, han, vi, ni, de heter på hindi: maim, tu, vah (vuh), ham, tum, ve; och på romanes me, tu, vo, ame, tume, von.

Ytterligare några exempel:

	hindi	*romanés*
pojke	larka	raklo
flicka	larki	rakli
eld	ag	iag
köpa	kinna	kin (av)
svart	kala	kalo
kam	kanghi	kangli
öra	kan	kan
kött	mas	mas
tung	bhari	pharo

Under vandringen genom Persien upptogs i romanés en del iranska låneord. Jag anför några i dess persiska resp romanéska form:

	persiska	*romanés*
flod	darya	doreävo
bälte	kusti	kustik
päron	amrud	avbrol
get	buz	buzno
duk	pakhta	poxtan

Flera europeiska romanésdialekter uppvisar armeniska lån:

	armeniska	*romanés*
spis	bov	bov
kraft	zor	zor
stycke	kotor	kotor
knapp häst	kocak	kosak
häst	grast	gras

Under den avsevärda tid som zigenarna uppehöll sig i grekisktalande områden — i Grekland eller bland greker i Mindre Asien — kom en del nygrekiska ord in i språket:

	nygrekiska	*romanés*
väg	dromos	drom
soppa	zommi	zumi
kittel	kakavis	kakavi
skata	karakksa	kakaraska
spik	karfi	karfin

I de olika länder i Europa genom vilka romanésstammarna sedan vandrade eller i vilka de bosatte sig, upptog de olika dialekterna.

Det är framförallt låneorden som karakteriserar de olika dialekterna. Vår »svenska» dialekt t ex lånade en gång kraftigt från rumänskan. Gjerdman-Ljungberg-Taikons bok upptar i sin ordlista omkring 1 500 ord av rumänskt ursprung. En dialekt som t ex den »ostbaltiska», som beskrivits av Kochanowski, är däremot så fullspäckad av ryska ord och uttryck, att man knappast har någon behållning av den om man ej behärskar ryska.

Språket förvandlas och glöms

De s k asiatiska romanésdialekterna, som talas av vissa nomadiserande grupper inom olika områden mellan Indus och Bosporen, är ännu re-

lativt litet utforskade. Uppteckningar finns emellertid av en del av dem. Efter de olika dialekterna urskiljer man följande grupper bland zigenarna i detta område: *Bosa* (i Armenien), *Karac* i Mindre Asien, Persien och i Azerbajdjan, *Kurbat* (inorra Syrien), *Nawar* i Syrien och Palestina och *Heleb* i Egypten.

De europeiska zigenarnas språk indelades av Miklosich (1878) i tretton dialekter: den grekiska, rumänska, ungerska, mährisk-böhmiska, baskiska, engelsk-skotska och den spanska. Miklosich avsåg med den skandinaviska dialekten vad vi kallar det svenska och norska »tattarspråket» romani som inte någonsin talats av zigenarna.

Ett nytt förslag till indelning av de europeiska romanésdialekterna ger Kochanowskai (1963).

Själv skulle jag nog dela Erik Ljungbergs uppfattning, när han grovt indelar dialekterna i följande grupper.

1. Den s k grekisk-turkiska dialekten, även kallad arlija-dialekt vilken talas i Grekland och Bulgarien samt på jugoslaviskt område i Macedonien och vissa delar av Bosnien. Den har upptagit en mängd låneord och uttryck, särskilt från turkiskan men även från grekiskan och bulgariskan. De s k Arlija är muhammedaner. De kallas av oss Rom *Zoraxahke*, ordagrant »turkiska zigenare».
2. De s k rumänska dialekterna eller — som de kallas av den engelske forskaren Gilliat-Smith: Vlax-dialekterna — kännetecknas av ett omfattande lån från rumänskan. Zigenare, som talar dessa dialekter, torde en längre tid, troligen flera århundraden, ha uppehållit sig inom rumänskspråkigt område. De s k rumänska dialekterna talas, förutom i Rumänien, av ett flertal grupper i Ungern, Jugoslavien, Ukraina, Polen etc. Vissa grupper Kelderas-zigenare, som jag själv tillhör, spred sig under senare hälften av 1800-talet över hela Europa och Nordamerika.
3. Vissa dialekter, som talas i (norra) Ungern, i Tjeckoslovakien och södra Polen, sammanfördes av Kochanowski under namnet »de karpatiska dialekterna». Denna benämning motsvarar tydligen Mikolsichs »den böhmisk-mähriska dialekten».
4. De s k *Manus* och *Sinti* (eller *Sinte*) talar ett språk, som kännetecknas av många tyska lån, vilket tyder på att de måste ha uppehållit sig en längre tid i tyskspråkiga länder. De lever nu spridda litet varstans i Tyskland, Belgien, Frankrike, Italien, Österrike, USA. *Manus* betyder på romanés »man», »människa». Ordet *sinti* har förknippats med det indiska Sindhi. Dessa »tyska» zigenare kallas av oss för *Sintureä*, dvs Sinter.

5. I Nordryssland, norra och mellersta Polen samt i Balticum talas en del besläktade dialekter. De beskrivs av Miklosich, som två dialekter, den ryska och den polsk-litauiska. Kochanowski, vår främste specialist på just de dialekterna, sammanför dem under benämningen »de nordliga dialekterna». De har vad ordförrådet beträffar starkt påverkats av ryskan och, i mindre mån, av polskan. Zigenare, som talar dessa dialekter, kallas av oss *Poleäca,* ordagrant »polacker».
6. Den walesiska dialekten beskrevs 1925 av J. Sampson i det monumentala verket »The dialect of the Gypsies of Wales». Den talas fortfarande i ett fåtal zigenarfamiljer i Wales.
7. Av de finska zigenarna har åtskilliga glömt sitt språk. Den finska romanésdialekten uppvisar massor av svenska ord. De finska zigenarna kom till Finland från Sverige under andra hälften av 1500-talet. Flera zigenarsläkter i Finland har svenska namn.

Vid sidan av de grupper, som fortfarande talar och betraktar som sitt modersmål en dialekt av romanés finns det i olika länder grupper, som endast talar värdfolkets språk med här och där inströdda romanésord. Dit hör t ex de engelska »romanies» och de spanska »kale». Vissa grupper har fullständigt glömt romanés. En etnografiskt intressant grupp är *rudari*-zigenare, vars modersmål är rumänskan. Förutom i Rumänien finns de numera spridda i grupper i Jugoslavien, Ungern, Frankrike, Italien, England, USA, Sydamerika och Mexiko.

Av den mångfald yrken, som zigenarna i olika länder utövar och har utövat, finns dock en del som kan sägas gå igen över hela världen. Dit hör smedyrket i dess olika former. Alltsedan zigenarnas första uppdykande i Europa finner man beskrivningar om dem som smeder. Fortfarande påträffar man »zigenarsmeder» i byarna på den rumänska landsbygden. De egentliga grovsmederna, som förr tillverkade plogbillar, hjulband, vagnsbeslag, hästskor, kedjor etc, var i regel bofasta. De var vid sitt arbete beroende av en stor ässja, en kraftig blåsbälg, tunga städ och en stor uppsättning hammare, tänger och andra verktyg.

Kopparslagarna, förtennarna och tillverkarna av redskap av plåt och bleck var däremot i regel kringströvande. De arbetade med lättare rekvisita. Som ässja tjänade en grop i marken, den lätta blåsbälgen var gjord av getskinn och som städ användes ett slags grovt, upptill proppformat järnspett, som stacks ned i marken. Den grupp, som jag själv tillhör, har i generationer varit just kopparslagare. Ännu för någon tid sedan livnärde sig många svenska zigenare på att förtenna och reparera kopparkärl. Numera då kopparn ersatts med stålet kan man säga att yrket är i utdöende.

Hästhandeln var i många år ett vanligt yrke. Särskilt medlemmar av den rumänsk-ungerska *Lovari*-stammen var vida ryktbara som hästkarlar. (*Lovarir* byggt på det ungerska ordet *lo* »häst», betyder ordagrant »hästkarlar».) Kända såsom hästkarlar är också de polsk-ryska *Poleäca* samt i Skandinavien de finska zigenarna. Hästhandeln ansågs vara ett högst förnämligt yrke. Den ryske forskaren Barannikov berättar att hästhandeln till för inte så länge sedan var det yrke som de ukrainska zigenarna föredrog: »Att hålla på med hästar är det ädlaste av alla yrken, och det enda, som är värdigt en zigenare.» Yrket håller nu på att dö ut i hela Europa och hästhandeln har efterträtts av skrot- och bilhandeln.

Det finns även i Sverige medlemmar av en numera vitt spridd stam, som kallas *curareä*, och som är nära besläktad med *kelderasa*. Curari betyder ursprungligen sållmakare. *Curari*-zigenare tillverkade på den tiden de vandrade i Rumänien, Ungern och Serbien såll och siktar av olika slag.

I Rumänien och på Balkan fanns en stam, som kallas *kanglereä*, »kammakarna». De tillverkade olika slags kammar av oxhorn. Ännu för bara några år sedan fanns det sådana kammar att köpa i Rumänien. Den stora *rudari*-stammen, ursprungligen rumänsk-serbisk, men nu spridd över hela Europa och USA, tillverkade en mängd olika svarvade saker av trä: tallrikar, skovlar, tunnor, askar, leksaker. Dessa zigenaralster kan fortfarande köpas på folkliga marknader i Rumänien och Sydosteuropa.

Vi svenska zigenare tillhör huvudsakligen de s k *kelderasa*, kopparslagarzigenarna. Vissa inslag finns emellertid av de mycket närstående *curareä* och, i några fall, av de på litet längre håll besläktade *lovareä*. Den dialekt, som talas av oss, *kelderasitskan*, har särskilt vad ordförrådet beträffar starkt påverkats av rumänskan. Detta tyder på att våra svenska förfäder under en längre tid måste ha uppehållit sig inom ett rumänskspråkigt område.

Min farfar *Kori*, även kallad *Janci* — som i Sverige blev huvudman för den stora *Jancesti*-familjen — föddes 1840 i Ungern, hans föräldrar uppges i sin tur ha varit ungerska medborgare. Flera av våra gamla svenska zigenare av hans generation sägs ha varit födda i Ungern och i våra gamla berättelser talas det ofta om *Ungriko*, Ungern.

Någon större påverkan från ungerskan har vårt språk dock inte rönt. Endast ett par dussin ungerska låneord har införlivats. De rumänska låneorden uppgår däremot enligt uppgift till mellan 1 500 och 2 000.

Mycket tyder på att våra zigenska förfäder under en avsevärd tid —

fram till omkring mitten av 1800-talet eller något tidigare — bodde eller vandrade huvudsakligen bland en rumänsktalande befolkning i ett område som vid denna tid tillhörde Ungern eller Österrike-Ungern. Sådana områden är det nuvarande rumänska Transsylvanien och den nuvarande rumänska delen av det s k Banatet, som fram till 1920 löd under Ungern (Österrike-Ungern).

Vi kan dra den slutsatsen att våra zigenska förfäder bodde ganska länge just i Banatet, i området mellan floderna Mures, Tisza, Donau och de transsylvanska alperna, dvs i gränsområdet mellan nuvarande Rumänien, Ungern och Jugoslavien. För detta talar bl a en undersökning av de rumänska låneorden i vårt språk *romanés* — ett flertal är dialektord från just denna del av landet.

Vi vet att vissa zigenska grupper i Valakiet och Moldava i flera hundra år fram till mitten av 1800-talet var slavar. Jag har dock inte i de gamla zigenska berättelserna råkat på några uppgifter om detta zigenarslaveri, men våra gamla, som vid högtidligare tillfällen brukar berätta om gamla tider, som de fått det berättat från sina föräldrar, är mycket måna om att inte framhålla de oförrätter som vårt folk utsatts för, utan berättar i stället om sådant som rör sig kring frihet och andra behagliga ting.

Våra zigenska förfäder tycks ha levat i frihet. Detta tyder också på att de inte vandrade i Valakiet eller Moldava, utan de uppehöll sig t ex i Banatet eller Transsylvanien, där zigenarna inte var förslavade.

I mitten av 1800-talet eller möjligen ett årtionde tidigare bröt *kelderasa curareä*-zigenarna upp från det »rumänsk-ungerska» område, där de så länge vandrat, och spred sig över stora delar av Europa — och så småningom också till främmande världsdelar. En del, däribland zigenare av min egen släkt, vandrade troligen genom Bukovina mot Ryssland. Vissa familjer vandrade mot Tyskland, Frankrike, Italien och Spanien. Några fortsatte till Nord- och Sydamerika. Omkring sekelskiftet och fram till tiden för första världskriget förde *kelderasa*-zigenarna ett mycket rörligt liv. Vissa familjer korsade Europa på alla leder. Det finns uppgifter om familjer som åkt jorden runt. Vid större bröllop och begravningar kunde zigenare från olika länder samlas.

Min egen släkt vandrade huvudsakligen i Ryssland och Polen. En tid tycks de ha uppehållit sig i trakten av Baku, senare bodde de en tid i S:t Petersburg. Min far har berättat att han var ledare för en sång och dans-trupp på en av de större restaurangerna där. Till Sverige över Finland kom de s k »ryska» zigenarna, dvs släkterna *Jancesti* och *Finfirojesti* ungefär vid tiden för det rysk-japanska kriget, alltså omkring 1905.

Redan tidigare hade andra zigenare invandrat söderifrån via Tyskland och Danmark. En del av dessa var besläktade med oss. Den s k *Jelesti*-släkten kom troligen till Sverige redan på 1880-talet efter att en längre tid ha uppehållit sig i bl a Frankrike och Tyskland. *Bolocogoni*-släkten, av vilken en gren, som numera bor i Sydsverige, är känd under namnet Deikon, är också släkt med oss och de kom närmast från Frankrike till Danmark 1884 och därifrån troligen rätt snart till Sverige.

Om två av huvudmännen för släkten vid dess ankomst till Sverige, bröderna Anton (Frinka) och Andreas (Zurka), vet vi att de föddes i Frankrike 1855 respektive 1857.

Likaså kom samtidigt ett par tre andra släktingar, som numera går under bl a namnen Demeter (Dimitri), Bersiko, Columbar, in söderifrån. En av huvudmännen för dessa zigenare, Johan Demeter, lär enligt dansk uppgift ha varit född i »Warasht» (Budapest) år 1843. Detta Warasht har dock troligen inget att göra med Budapest utan syftar förmodligen på det nuvarande Varazdin, ungerska Varasd, i norra Kroatien, som vid denna tid tillhörde Ungern.

Johan Demeter reste i Tyskland, dåvarande Österrike-Ungern och Böhmen-Mähren, innan han i början på 1800-talet anlände till Danmark och Sverige.

Dessa från början delvis beryktade släkter har under de snart mer än sextio år som gått sedan de först började vandra i Sverige rätt starkt hunnit blanda sig med varandra. Känslan av att tillhöra en särskild klan börjar hos de yngre att helt försvinna — de betraktar sig numera rätt och slätt som svenska zigenare.

Zigenare äldre svenskar än skåningar!

Under mina muntliga framställningar om zigenare brukar jag anslå en stor del av tiden till frågor från publiken. Vissa frågor är ständigt återkommande, varför jag tror det är mödan värt att återge dem i tryck. Mina svar är givetvis färgade av egna upplevelser och egen åskådning och måste så vara. Jag tror inte det finns några absoluta sanningar men heller inga absoluta lögner. Min uppfattning kan knappast delas av alla zigenare, men er uppfattning kan heller inte delas av alla icke-zigenare. Jag återger frågor och svar som de faller sig utan någon inre rangordning.

Är det sant att alla zigenare nu vill bli som oss svenskar? — Först vill

jag svara att alla zigenare i Sverige *är* svenskar, frånräknat en handfull invandrare. De första zigenarna som kom att bli bofasta i Sverige blev detta redan 1512. Skåningarna, exempelvis, inte förrän 1658. Uppfattningen att vi skulle vilja bli som ni övriga »svenskar» är en av våra vanligaste missuppfattningar. Vi vill inte bli som »er». Vi vill bara äntligen slippa era fördomar och restriktioner, som hindrar oss från att utvecklas fritt. Att bli som »er» förefaller mig mycket osunt. Svensk kultur och civilisation har inte nått fram till några som helst slutgiltiga mål, och mycket av det nu accepterade livs- och tankemönstret står fortfarande på en förfärande låg nivå och är absolut ingenting att efterapa — och varför skulle vi nöja oss med att efterapa? Att bli som »er» är en kategorisk nedvärdering av »oss».

Har zigenarna någon egen kultur och samhälle?

Svar: Det zigenska samhällets mönster har bevarats och utvecklats under århundraden i skilda länder. De förföljelser och trakasserier mitt folk utsatts för genom lagstiftning och utrotningsförsök har inte haft avsedd verkan utan tvärtom övertygat zigenaren om hans eget samhälles nödvändighet. (Annars hade vi inte kunnat överleva som zigenare.) Ett nomadiserande folks behov av trygghet kan inte uppfyllas av stabilt timrade väggar eller kyrkans centrala placering i mitten av byn, tryggheten blir i stället den tanke som utformar livsmönstret och målet för vår existens.

Våldet är därför också en lågt stående livsyttring som endast kan accepteras som en känsloyttring, inte som en organiserad eller planerad handling. Känslor intar samma position som intellektet och bör därför vara jämställda och parade för att ge tanken en reell innebörd. Jag har faktiskt aldrig hört en zigenare anklaga en annan för »känslotänkande», vilket jag ofta hör icke-zigenare göra. Tanke utan känsla, iskallt intellekt, förefaller mig lika tomt och overkligt som ett månlandskap. Känslan är en realitet, som till det yttersta bestämmer mitt välbefinnande eller mitt lidande. Hur skulle jag då kunna eller vilja bortse från den? Välviljan är också den känsla jag är beroende av för att kunna leva. Därför är det onda ögat en ständig fara, i synnerhet under barnaåren då motståndskraften eller mitt oberoende är som minst. Onda ögat är den samlade symbolen för ovilja, avund etc.

Vill ni bevara er kultur och särart, nu när ni kommer in i det svenska samhället?

Min uppfattning är inte att vi skall bevara våra kulturyttringar med konstgjord andning, min personliga uppfattning är nog den att ingen kultur i längden kan överleva utan ekonomiskt försvarbar grund. Ordet

bevara förefaller mig synnerligen reaktionärt och utvecklingsfientligt med smak av tvångsisolering.

Utveckling betyder inte förnekelse av det egna kulturarvet.

Ligger det någon sanning i spådomar och varför bär ni så färgglada dräkter?

Jag känner inte vår klädedräkts historia, men vet vilken betydelse den haft för vårt liv i lägren och hur dess färgrikedom stimulerat vår tillvaro och skapat aktivitet inte bara bland oss utan också bland de människor som tagit våra tjänster i anspråk.

Under min tid som spåkvinna kunde jag konstatera att mina kläder fungerade effektivare än en neonskylt, samtidigt gav den mina kunder förtroende för min yrkesskicklighet. Spådomen vore för övrigt värd sitt eget kapitel och dess betydelse kan knappast överdrivas, om man får döma av alla tvivlares ständiga frågor om dess äkthet och sanning. Otryggheten utanför den konkreta världen tycks ha skapat en så stor osäkerhet och rädsla för det ovissa att även tvivlarna gärna skulle bli överbevisade, förefaller det mig.

Om skrock och övertro

Det har skrivits och talats så mycket om zigenarnas skrock och övertro, och spådomarna har anförts som det främsta beviset för vår vidskepelse, men jag måste i sanningens namn säga att i köerna utanför mitt Sibylla-tält har aldrig någon zigenare stått, endast icke-zigenare som oftast erbjudit enorma summor om jag kunnat bjuda en spådom som jag själv kunnat tro på. Betydelsen av min egen övertygelse har därvid ofta ingivit min kund — eller patient om jag hade varit leg. psykolog — den säkerhet som lett till spådomens uppfyllande.

Finns det inga folklivsforskare eller etnografer som intresserar sig för zigenarna?

Nej, det har länge förvånat mig att ingen seriös forskare i vårt land sysslar med dessa frågor om samhällsskick och andra kulturyttringar bland zigenarna i Sverige. Jag har åtminstone aldrig under min livstid mött någon förutom charlataner och bluffmakare som utnyttjar zigenarnas nödsituation och köper upp deras pantsatta guldreserver för en spottstyver. Enda undantaget är språkforskarna Olof Gjerdman och Erik Ljungberg som 1963 utkom med den utmärkta »The language of the swedish coppersmith gipsy Johan Dimitri Taikon».

Varför döper ni era barn och begraver era döda inom kyrkan när ni har speciella zigenarbröllop utanför kyrkans ram?

Begravningar liksom dop är religiösa akter som skall rena och skydda människan från ondska och helvete.

Äktenskapet däremot är en rent samhällelig institution, där två människor deklarerar sitt ansvarstagande för varandra.

Varför följer hela släkten med när en zigenare läggs in på sjukhus?

Släkten vill visa sin lojalitet och det bottnar i att om den sjuke dör är man rädd att han skall nedkalla en förbannelse över den som inte följt honom i hans sista stunder. Detta är en mycket besvärlig gammal sedvänja som kommer att försvinna så småningom.

Finns det zigenarhövdingar?

Det har aldrig funnits annat än i icke-zigenarnas fantasi.

Vi har haft en äldste som styrt i lägrets angelägenheter. Denne är numera också borta och kvar finns bara husfäder på samma sätt som i andra svenska familjer.

Varför är det sådant oväsen vid zigenarbegravningar?

Zigenarna sörjer högljutt liksom folk i många andra länder där man t ex har gråterskor. Vårt språk, romanés, kan låta hårt och när många zigenare samtidigt talar låter det för en utomstående som om de vore osams. I realiteten är det så att alla vid begravningen samtidigt står och håller sitt tal över den döde. För övrigt är de flesta zigenare katoliker och begravningen sker efter katolsk ritual och den döde bär sina bästa kläder.

Varför sägs zigenare vara rädda för hundar?

Det är orsakat av att folk i århundraden överallt bussade sina hundar på zigenarna för att mota bort dem.

Nu när zigenarna fått fasta bostäder, varför reser de då omkring på sommaren?

Av de zigenare som fått bostäder är det många som i likhet med resten av svenska folket tar ut husvagnen och tältet på sommaren men i motsats till resten av camparna gör zigenarna det för att genom arbete under sommarmånaderna försöka bättra på sin ekonomi till vintern, då många av familjeförsörjarna går i skolan för att lära sig ABC.

Varför har dom inte gått i skolan som barn?

De flesta zigenare har vägrats tillträde till våra svenska skolor.

Vi har hört att ni har egna lagar och domstolar, hur är det med det?

Då zigenarna i alla tider ställts utanför samhället som icke önskvärda mer eller mindre rättslösa har man tvingats lösa sina egna rättsproblem för att åtminstone kunna uppleva en rättssäkerhet inom den zigenska gemenskapen. Några skrivna lagar finns inte och har aldrig funnits, man dömer efter gammal sedvanerätt och »domstolen» består av de

inblandade parternas för tillfället utvalda män, som utan ekonomisk vinning står till tjänst då uppdraget anses förtroendefullt och ger en viss social prestige. Frihetsstraff är otänkbara och Krisens — zigenardomstolen — främsta uppgift är förutom att hålla den förfördelade parten skadelös att återställa sämjan och det goda förhållandet mellan de tvistande parterna. Som ett led i denna tankegång avslutas varje kris med en Patjiv — försoningsfest.

Är bostadsfrågan löst för zigenarna?

Tyvärr kan jag inte svara ett obetingat ja på den frågan. De flesta zigenarfamiljerna kan väl sägas ha fått tak över huvudet även om det fortfarande finns familjer utan bostad som tvingas leva i tält. Julhelgen 1965/1966 dog ett spädbarn i tält förmodligen på grund av den stränga kylan. För övrigt trängs många gånger flera familjer i enfamiljslägenheter och de yngre familjemedlemmarnas anmälningar till de ordinarie bostadsförmedlingarna försummas grovt på grund av analfabetism och bristande information. För dessa frågor liksom för många andra av liknande karaktär saknas en konsulent med arbetsuppgiften inriktad på zigenarnas behov. Officiella statliga organs behov lär ju sedan många år vara tillfredsställande lösta med en redan inrättad tjänst.

Hur har kommunerna skött zigenarfrågan?

Mycket godtyckligt, jag frestas säga olyckligt, då man runt om i kommunerna i de flesta fall helt tar avstånd från problemet och vägrar ta emot zigenare, även om möjligheter till förbättrade byggkvoter lockar en del. I en kommun uppförde man i samarbete med arbetsmarknadsstyrelsen för en zigenarfamiljs räkning en s k AMS-paviljong men när den tilltänkta familjen inte ville bosätta sig inom just den kommunen vägrade man att godta någon annan zigenarfamilj som hyresgäster. I sådana fall kan kommunen troligen påräkna goda förtjänster vid försäljning av tomt och byggnad. I de större städerna kan man nog också säga att de personella resurserna för uppgifterna är otillräckliga och många gånger olämpliga. Men med tacksamhet måste jag ändå erkänna alla de i handling lysande undantagen som ändå gjort en successiv förändring möjlig.

Om förhållandena är så svåra, varför har inte zigenarna då lämnat Sverige för länge sedan?

Eftersom vi är svenskar och tror på en framtid som svenskar har vi inte en tanke på att emigrera. Sverige är ju också det land som kommit längst i utvecklingen och i kapplöpningen om den högre levnadsstandarden och, som bekant, när det regnar på prästen så droppar det på klockaren.

Varför bär zigenare inom samma familj olika efternamn?

Det beror på att svenska myndigheter inte accepterar det zigenska bröllopet, varför de flesta zigenarförbindelser betraktas som utomäktenskapliga. Valet av vigselceremoni anses byggt på demokratiska grunder i Sverige, men det är tyvärr bara en annan missuppfattning om samhällets utvecklingsfas. De flesta frågeställarna tror sig leva i ett samhälle mycket längre utvecklat än det i verkligheten är.

Vi har ju lagar i Sverige mot hets av folkgrupp. Varför används inte den av zigenarna i stället för att som nu försöka komma tillrätta med sådana problem genom godtycke och tillfälligt uppblossande opinion?

Lagparagrafen som avses är paragraf 16 i grundlagen, vilken är kringgärdad av så många restriktioner, om och men, att den helt saknar praktisk tillämpning. Jag kan inte se den så mycket mer än som ett etiskt dekorativt uttryck för svensk lagstiftning och som lugnande medel för samvetsömma medborgare vilka nu kan vaggas till sömns i den trygga förhoppningen att lagstiftningen garanterar en god ordning. Det synes mig som om uttrycket *ORDNING* är Västerlandets heligaste ko. Ingen definierar den, ingen frågar *VEMS* ordning det gäller. Det är bara att använda ordet först och sedan säga sig vilja återställa ordningen. Det är förunderligt hur många stridiga åsikter som så går samman i andäktig enighet. Fridstöraren är en given förlorare.

Hur kommer det sig att zigenarbarnen som numera får gå i våra skolor så ofta skolkar?

Skolorna är inte *ER* privata egendom, även om ni länge vaggats in i den tron. Zigenarna äger det här landet med samma rätt som övriga medborgare. Det är bara så svårt att hävda den rätten inför sina »medmänniskor». Att somliga zigenarbarn numer inte till fullo utnyttjar rätten till sin skola beror många gånger på att den överväldigande majoriteten av omgivningen just förnekar denna äganderätt. Därtill är det nog inte ovanligt att zigenarföräldrar som själva förnekats rätten till skolgång inte alltid kan inse skolans fulla värde för barnens framtid då de själva saknar erfarenhet av fördelarna.

Det är ju så att om man tillräckligt ofta upprepar en lögn så blir den förvillande lik en sanning och det har nu i generationer sagts att zigenare inte är bildbara och inte behöver skolgång. Första gången man genom offentligt handlande erkände *MÖJLIGHETEN* av motsatsen var sommaren 1964 så man inrättade en sexveckors försökskurs för att utröna om zigenare kunde lära sig läsa och skriva.

Det förekommer anmärkningsvärt ofta att kommunalmän på skilda orter ställer frågan med åtföljande påstående. — Varför bär ni så

långa kjolar? Om ni inte gjorde det utan klädde er som vi så skulle vi ha lättare för att acceptera er.

Att frågan ständigt ställs av just kommunalmän har fått mig att undra om just denna tjänstemannakår har djupare förankring i modevärldens mystiska normgivning för kjollängder och om det är för att behaga denna kategori kjolarna för närvarande fått minimala proportioner.

Det förekommer med jämna mellanrum i pressen uppgifter om zigenarsällskap som skall köpa tomter och fastigheter i stil med Arkösund härom året, hur förhåller det sig med det?

Vanligen är dessa transaktioner tomtjobbares och fastighetsmäklares radikala lösning på svårare affärer man inte lyckats driva igenom med kommunen eller fall där man inte kunnat trissa upp priserna tillräckligt högt. Hotet att zigenare skulle flytta in brukar vara det effektivaste medlet att få kommunen eller grannarna möra och förhandlingsvilliga. Det är klart att en tomtjobbare som på detta sätt skor sig på rashets och fördomar inte har min fulla uppskattning. Deras bottennotering på min tio i topplista överträffas endast av den förhandlingsvillige köparen, kommunen.

Är zigenare oärligare än andra, våldsammare eller så . . ?

Om zigenarna är oärligare eller mindre oärliga än andra måste vara omöjligt att svara på. Jag kan bara förmoda att zigenaren inte är ett större helgon än övriga människor. Men i brottsstatistiken över allvarligare brott och våldsbrott lär zigenarna uppvisa betydligt lägre siffror än övriga medborgargrupper.

Är zigenarnas sexualmoral annorlunda än andras?

Sexualmoralen bland oss zigenare är förmodligen lika konservativ och småborgerlig som hos övriga grupper, kanske strängare påpassad bara.

Finns det någon möjlighet att komma tillrätta med rasdiskriminering och fördomar?

Fördomar och diskriminering tror jag är företeelser som kommer att existera så länge världen är befolkad av människor. Men genom medvetenhet och effektiv upplysning kan man ändå bekämpa de grövsta yttringarna och genom lagstiftningar och förordningar kan vi ändå ge de utsatta minoriteterna möjlighet att värja sig mot godtycket. Viktigast måste dock vara att skolorna äntligen uppfattar sitt ansvar i dessa frågor. Som det nu är släpar skolorna efter i utvecklingen och utgör en av de främsta grogrunderna för diskrimination och fördomar. Förhållandena skulle lätta betydligt om skolorna rensade bort åtminstone de

värsta formerna av hat- och övermänniskolitteratur ur undervisningsmaterialet. Om sedan skolorna dessutom uppfattade som sin uppgift att sprida korrekt information och kunskap om kulturer, civilisationer och människor utanför Knäckebröhult och dess krigarkonungar kanske vi fick ett mindre utvecklingsfientligt kulturklimat. Dock inte att vi som nu skulle hålla dessa frågor isolerade till universitetsnivå, undantagsvis gymnasienivå. Jag menar att dessa frågor hör hemma i småskolan och grundskolan där man hitintills grundlagt och konserverat fördomarna, låtit dem växa ihop med eleven tills de uppfattas som en naturlig del av hans personlighet.

Är det inte dags att ni vaknar snart?

Som avslutning skulle jag vilja rikta mig till de universitetsutbildade och intellektuella i vårt samhälle som avfärdar alla dessa problem som självklarheter utan att finna det mödan värt att engagera sig. Er liknöjdhet och oförmåga att se utanför den egna lönegraden och förträffligheten kan jag inte uppfatta som något annat än förskingring av allmänna kunskapsresurser.

Jag är fruktansvärt trött på att höra jolmigt välmenande lyckönskningar och repliker i stil med »Vi följer din kamp». Det är inte min privata kamp.

Det är en samhälls- och kulturutveckling i en värld som vi alla äger. Somliga av oss har genom omständigheterna fått ta del av kunskaper som det tagit många generationer att samla och samordna. Inga studielån i världen kan ge oss rätt att betrakta dessa kunskaper som privat egendom att gömmas undan då bäraren uppnått vissa prestandabevis som berättigar till lönegrad och social status. Är det inte dags att ni vaknar snart? Fördomar och diskrimination är allas problem men det tyngsta ansvaret måste vila på dem som har makten — och kunskap är makt.

Konsthantverk, sång, dans, musik

Något om zigenarnas kulturarv

Av silversmeden Rosa Taikon

När man talar om ett folks sedvänjor och dess kultur inställer sig osökt frågan: Hur har detta uppstått och var kommer det ifrån? Vari ligger själva upprinnelsen till att detta förts vidare. Kultur och sedvänjor är ett så omfattande begrepp, och dess upprinnelse är betingad av så många olika orsaker, som tillsammans utgör dess egentliga kärna. Men som har en gemensam nämnare: Att bevara, föra vidare från generation till generation. Det kan gälla lagar, traditioner eller yrken. Och då är jag framme vid de punkter jag här kommer att beröra, när det gäller de zigenska kulturerna inom de konstnärliga och hantverksmässiga traditioner, som zigenarfolket utövat under årtusenden.

För zigenarna har de rent hantverksmässiga yrkena, såsom silversmide, kopparslageri och förtenning, i första hand varit en ekonomisk garanti för att kunna överleva. Därför har dessa yrken varit traditionsbundna och gått i arv från far till son. Även dansen och musiken som konstart har varit en form att försörja sig på.

När zigenarna började sina utvandringar till Europa ifrån norra Indien någon gång på 1000-talet förde de med sig sin hantverksskicklighet och konstnärliga kunnande på dansens och musikens område. Det sistnämnda, som kanske hade haft en religiös betydelse i den zigenska kulturens gryning, kom sedan i zigenarnas historia att gälla som inkomstkälla. Naturligtvis var dessa yrken något att vara stolt över, så mycket mer som man inte kunde inhämta några som helst teoretiska kunskaper, utan helt var hänvisad till det man med ögats, örats och logikens hjälp kunde inlära, eftersom zigenarna inte var läskunniga och av kända skäl i stor utsträckning inte är det heller i dag.

För att kunna ge några konkreta bilder av vad jag talar om skulle jag raskt vilja gå framåt i tiden till vårt århundrade, närmare bestämt till åren 1932—33 här i Sverige. Platsen är belägen i en skogsdunge. Här och var inne bland de mörka trädstammarna skymtar man de egenhändigt byggda vagnarna. Några av dessa har vackert utsirade järndekorationer på dörrar och fönstergluggar. Framme vid den öppna platsen brinner en eld. Ett stycke därifrån har jorden gröpts ur i små hålor, där det ligger och pyr.

Männen sitter på huk och för blåsbälgarna fram och tillbaka med en precision, som talar om att man vet exakt hur mycket luft man blåser fram för att få kolet att glöda under kärlen, som de andra männen håller över eldhålorna. Får man in för mycket luft genom att manövrera bälgarna för fort, anlöpes metallen och tennet, som flyter ut, får en blåaktig färg. Sådant får inte förekomma bland skickliga hantverkare.

Strax intill arbetar en annan grupp karlar, också de sittande på marken. Dessa skurar ren kärlen med vit sand för att avlägsna oxiden från metallen innan de slutligen överlämnas till förtennarna.

Sedan är det de halvvuxna pojkarnas tur att tvätta och torka kärlen över den stora elden. Under arbetets gång har pojkarna med ögon och öron följt arbetets alla moment.

Hela planen, som ligger täckt av färdiga mässings- och kopparkärl, vars insida är förtent, ser ut som ett smycke, när solstrålarna bryts i den röda och gula metallen. Och det vita tennet blänker som infattade stenar.

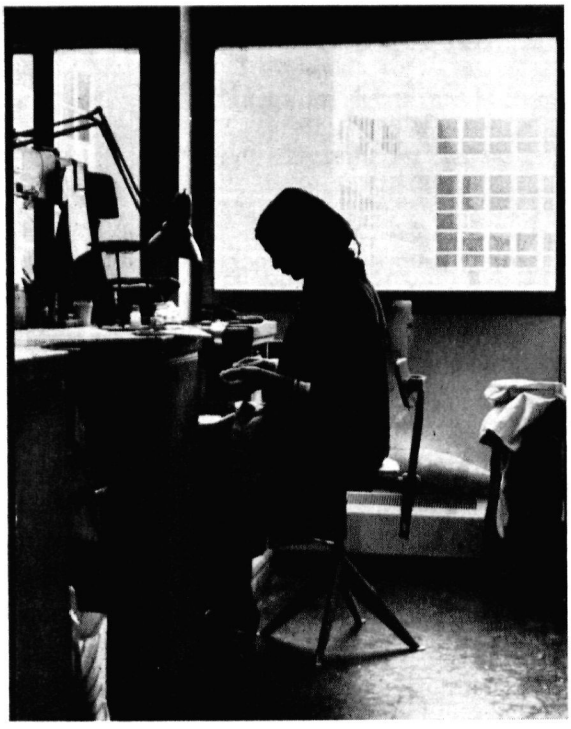
Lite längre in bland skuggorna och träden, där solen inte står het, sitter de allra äldsta och smider på långa järnspett, som är nerkörda i jorden, för att ge underlag åt hammarslagen. De äldre männens hantverk kräver mer koncentration, därför att de sysslar med de rent formgivande momenten i den gemensamma tillverkningen. Med enkla verktyg och medel växer former fram, som aldrig funnits skissade på något papper, utan bokstavligen går från hand till hand.

De vuxna männen reser sig då och då från sina sysslor i solgasset. De går in bland skuggorna till de äldre och ställer sig att iakttaga och lära. Man frågar inte, bara ser. Traditioners kunnande skall ju föras vidare till deras söner. Man ler igenkännande när man ser metallen formas till kärl som funnits inom generationers släktled. Skuggorna blir längre. De äldre männen låter hammarslagen tona bort. Tystnaden bryts av kvinnorna, som kallar männen till kvällsmat. Nu måste man skynda sig att plocka undan dagens arbete.

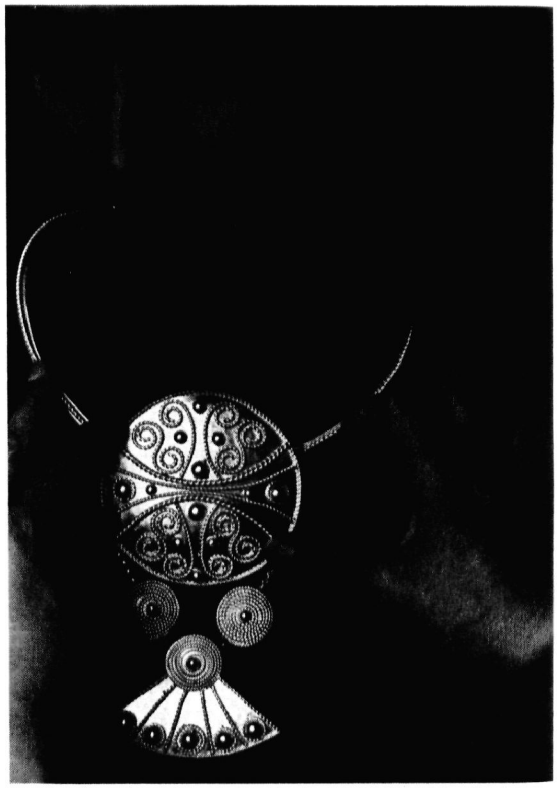
Man har annonserat dans och musik till kvällen i lägret, och man väntar många skådelystna besökare. De äldre männen är nu klädda i mörkblå jackor med vida byxor och lackstövlar. I jackorna som männen bär sitter tunga silverknappar med det typiska zigenska mönstret av dubbeltvinnad silvertråd. Knapparna har former av kvinnobröst. På huvudet bär männen tunna persianmössor. Den äldste håller i sin hand en tung silverstav, som tecken på hans värdighet.

Kvinnornas smycken är i regel av guld, tunga och massiva, representerande den ekonomiska trygghet och sociala standard, som deras män lyckats skapa sig och sin familj genom idogt arbete.

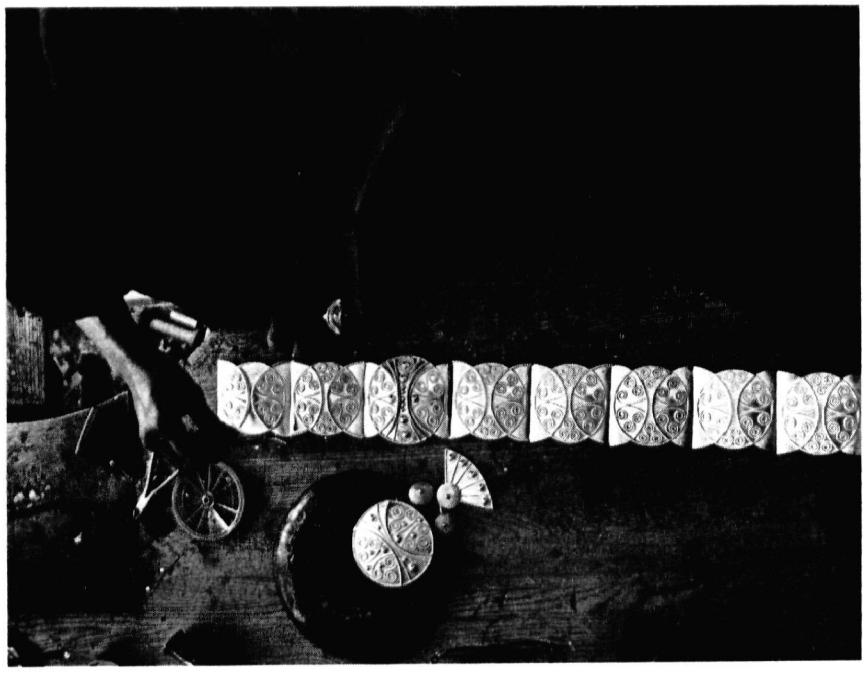
Då zigenarna, av kända skäl, inte kunde investera i statussymboler i form av hus, egna markområden osv fanns bara möjligheten att investera sina förvärvade inkomster i guld, som man kunde föra med sig.

I arbete på konstfackskolan

Bröstsmycke i silver

Zigenarbälte i silver

Musiken har en djupare innebörd

Farfar står mitt på planen och inspekterar att man satt fram pallar till alla musikanter. Det är särskilt en musikant han har i tankarna, Grantza, hans sonson, som skall framträda offentligt för första gången i kväll. Farfar har dagen till ära lånat ut sin egen violin, som han fört med sig från Ryssland. Nog bör den duga åt en debutant!

Männen kommer ut och grupperar sig i en vid halvbåge. Musiken kan börja! För männen, som spelar, är musiken inte bara ett uppträdande att förnöja åhörarna med. Den har för dem en djupare innebörd. Man säger att zigenarens violin klagar när han spelar på den. Kanske är det en klagan över en förlorad rituell sång, som funnits och aldrig kommer tillbaka. Men han kan också med sin violin ge uttryck för ett varmt pulsslag, som symboliserar livet självt.

Tydligen blev Grantza godkänd av farfar när denne lyssnade till hans spel, eftersom ett tillfredsställt uttryck spred sig över den gamles anlete, när den unge debutanten fick göra sitt soloparti. De övriga musikanterna nickade också gillande till varandra. Äntligen fick han lön för all möda han lagt ner på sina repetitioner.

Det sägs att zigenarbarn är speciellt musikaliska. Huruvida den satsen stämmer, vill jag inte uttala mig om. Jag kan bara av egen erfarenhet konstatera, vad min äldre kusin Grantza måste ha erfarit, att utan att öva och arbeta flitigt lär man inget yrke.

När de sista tonerna i melodin försvunnit steg den gamle fram och äskade tystnad, i det han stötte med sin tunga silverstav i marken, och förkunnade att nu skulle truppens sångare och dansare framträda. Detta meddelande mottogs med stor entusiasm av publiken.

Farfar var född i Ungern, men hade tillbringat sin ungdomstid i Ryssland, där även många av hans söner föddes. Givetvis var han själv en skicklig dansör, förutom allt annat han behärskade. De ungerska danser han lärt i barndomen fick ett fylligare och mer utvecklat innehåll av att tillföras den ryska danskonstens alla invecklade turer.

Och som bakgrund till den danskonst han utvecklade och lärde sina söner, låg hela tiden zigenarnas egen stil och speciella rytm förankrad ifrån generationers kunnande på danskonstens område.

De män, som nu uppträdde, hade förnöjt många med sin danskonst. De hade dansat i Petersburg för en kräsen rysk aristokrati. De hade uppträtt ute på den ryska tundran för kirgisernas folk. När nu min far, som hade lagt undan sitt instrument och förenat sig med de övriga dansarna, utförde sitt soloparti tystnade publiken i stum beundran. Och när farbror Savka, den yngste av bröderna, dansade sin kosackdans,

som kunde ha fått en kosack att höja ögonbrynen i förundran över hans virtuosa nummer, bröts tystnaden av publikens applåder.

Aftonens underhållning avslutades med sånger av de kvinnliga medlemmarna. Sånger som, om de hade översatts, skulle ha berättat om visdom, arv, smärta, sorg och kärlek.

När de sista besökarna hade lämnat platsen, och tystnaden lade sig över lägret, hördes från en av vagnarna ett väsande ljud. Det lät som om någon blåste i ett vassrör. Far hade plockat fram sin lilla blåslampa och satt böjd över ett bord. Genom ett smalt mässingsrör blåste han fram elden över silverstycket framför sig. Nu i den sena timmen kunde han ägna sig ostört åt silverkonsten, som så fascinerade honom. Han hade som pojke iakttagit de äldres kunnande på området. Sett sina farbröder och sin farfar arbeta med den zigenska traditionens smyckekonst. Mycket av det rent tekniska kunnandet hade han inhämtat av de skickliga silversmederna i Samarkand, när han som pojke gick omkring i deras kvarter, vilket i många år gav honom stor aktning som utövare av smyckekonsten. Nu var han i färd med att göra en beställning till en av de äldre kvinnorna. Det invecklade mönstret, som var specifikt för det zigenska smycket, skulle ju föras vidare. Men det fick inte inverka på hans eget skapande i de smycken han utförde.

Mönstret på det stora bröstsmycket löpte i tunna tvinnade trådar och bildade en rik ornamentik på den upphöjda silverplåten, som hade fått formen av en månskära, med kedjor hängande i par om tre rader. Dessa rader avslutades av ett genombrutet filigransmönster. Här och var på månskärans ytterkanter vilade små kulor, som höjde sig som daggdroppar och lyste, liksom för att konkurrera med den övriga ornamentiken. När far upptäckte att gryningen där utanför började lösa upp skuggorna bland träden, lade han ifrån sig blåsröret och släckte spritlampan.

Nu skulle smycket snart överlämnas. Det medförde en speciell ceremoni för den familj som hade beställt det. Seden påbjöd att man skulle ställa till ett stort gästabud och inbjuda andra familjer och fränder. Inne i vagnarna lagade kvinnorna maten. Doften från de starkt kryddade rätterna lade sig över platsen och fick gästerna att längta till bords. På den stora elden, som tidigare fungerat i annat sammanhang, vilade nu en spädgris över en järnstång, som sakta vändes av de unga kusinerna.

Form och färg

När man hade njutit av alla bordets vällagade rätter så var det de unga männens och kvinnornas tur att förnöja de äldre med musik och dans.

Nu fanns inga betalande åskådare närvarande. Nu var nöjet helt och fullt hos lägerinvånarna och de inbjudna gästerna. I centrum för allt detta satt kvinnan som hade beställt smycket. Hon satt vid kortändan av det långa bordet, som man hade placerat mitt på planen. Där kunde hon beskådas av alla, och man visste att seden påbjöd kvinnan att taga av sig smycket och låta det vandra från hand till hand. De äldre männen skulle nu beskåda fars arbete på närmare håll, bedöma det och ge sina synpunkter och sin uppskattning. Kanske kritisera? Om far i sitt skapande hade gått för långt ifrån den form och det mönster, som talar om var dessa smycken hade sitt ursprung. De äldre männen synar, bedömer och känner igen.

Nu kunde den gamle patriarken Thjarka och hans hustru göra sina beställningar. Och Antons maka Peker ville ha nya örhängen till sin unga sonhustru. En av männen ville förära sin hustru ett bälte i guld för att hon hade skänkt honom friska och vackra barn. Och på detta sätt fortsatte fars verksamhet med smyckekonsten. Efter fars död fanns ingen kvar som kunde föra detta hantverk vidare.

De bilder jag här beskrivit har varit ägnade att påvisa zigenarnas kulturella arv ifråga om konsthantverk. Det skulle bli för långt att här gå in på alla övriga yrken, som zigenarna utövade. Men inom parentes kan jag nämna vagnmakarna, fiolbyggarna osv. Likaså upprinnelsen till klädedräkternas mönster och färgsammansättning och sedvänjor som berörde de rent moraliska lagarna.

Jag har uppehållit mig mycket med att tala om smyckekonsten, men det faller sig helt naturligt för mig, eftersom jag valt att arbeta med silversmide. Jag har givit mig på den svåra uppgiften att försöka bevara något av den gamla zigenska smyckekonsten. Mycket av dess fina karaktär och dekorativa mönster går att överföra till modern form, utan att dess specifika stil går förlorad.

Rosa Taikon gjorde ett kors i mässing till sin bror Paul Taikons grav på Skogskyrkogården i Stockholm.

Samhället och zigenarfrågan

Av socialinspektör Nils Wall

I tidskriften Vi publicerades i början av året (Vi nr 2,4,1966) några artiklar under rubriken »Folkgrupp i fara», som behandlade eskimåernas aktuella situation i arktiska Kanada. Artikelförfattaren Jan Sundfeldt skildrade hur denna folkgrupp med en fyratusenårig historia i dessa trakter möter den vite mannens kultur, varvid följer en kollision mellan två livsmönster, som blivit förödande för eskimåerna.

Genom att man under en kort period byggde upp omfattande radarförsvarsanläggningar i området, som kunde sysselsätta en del av befolkningen under en avgränsad tid, kunde eskimåerna skaffa sig varor, som varit i det närmaste okända för dem tidigare och som man till vissa delar helt saknade behov av. Man övergav sina gamla näringar säljakt och fiske, klädde sig som de nyinflyttade och försökte att ta över ett beteendemönster, som man inte hade anknytning till. Till detta kom de allmänmänskliga svagheterna att snabbast tillgodogöra sig avarterna, såsom exempelvis en tilltagande alkoholkonsumtion. Jan Sundfeldt skildrar med stor medkänsla eskimåernas begynnande insikt om svårigheterna att återvända till en tidigare livsstil och bristande egna resurser att klara den nya situationen utan hjälp. Från att ha varit helt oberoende av den vita civilisationen och helt självförsörjande hade eskimåerna på en relativt kort tid blivit beroende av samhällets hjälp för sin fortsatta existens.

Det intressanta i skildringen av eskimåernas situation, såsom det framgår av den nämnda skildringen, är att rasmotsättningar i egentlig mening här inte tycks ha haft någon avgörande betydelse för den uppkomna situationen.

Förloppet i förändringarna synes ha gått mycket fort och helt betingats av att ett högindustrialiserat samhälles materiella standard nått ett självförsörjande naturfolk, som saknade de nödvändiga förutsättningarna för att bära upp det nya livsmönstret.

Skildringen av eskimåernas situation och den kanadensiska statens åtgärder för att hjälpa dem ur deras nödläge synes visa att i kampen för alla medborgares lika rättigheter i ett modernt välfärdssamhälle är det inte nog med en lagstiftning, som ger alla medborgare formellt samma rättigheter. Man måste också ge dem de nödvändiga betingelserna för att kunna nyttja sina möjligheter. Det är dock alldeles klart att ett tusenårigt livsmönster inte kan brytas på kort tid och att det därför fordras djupgående och väl planerade åtgärder för att hjälpa en folkgrupp till nya livsbetingelser, när den yttre situationen förändras.

Genom att bygga upp en modern fiskindustri i kooperativ form kunde man anknyta till deras tidigare näringsområde och samtidigt göra

verksamheten lönsam och attraktiv. Likaså har man genom kooperativa föreningar kunnat få avsättning av säl- och isbjörnsskinn. Man har också satsat på deras artistiska talanger och på samma sätt skapat avsättning för deras produkter vad det gäller täljstensskulpturer.

Stora ansträngningar har av allt att döma gjorts för att reparera skadorna efter kollisionen mellan två skilda livsformer, men i Jan Sundfeldts skildringar saknas inte heller antydningar om att åtskilligt ännu återstår innan man helt lyckas med uppgifterna och det är tydligen dessa farhågor, som givit anledning till rubriken »Folkgrupp i fara».

Åtgärder med samma syfte på andra håll i världen måste givetvis utformas på olika sätt beroende på en rad olika faktorer. Förutsättningarna måste sålunda vara helt annorlunda om det exempelvis gäller en folkgrupp, som lever mitt uppe i värdlandets befolkningscentra, ifall det samtidigt föreligger stora skillnader i kulturbakgrund mellan berörda grupper.

Men med reservation för dessa betydelsefulla skillnader borde ändå det kanadensiska exemplet kunna ge lärdomar genom den insikt om problemets art och de välplanerade åtgärder, som det refererade programmet vittnar om. Och kanske framförallt därför att man tycks ha kunnat bygga upp rehabiliteringsprogrammet utan en förödande diskussion om rasfrågor.

Eskimåernas situation i det arktiska Kanada synes i alla avseenden vara oerhört avlägsen från de problem som aktualiserats i detta nummer av Sociala Meddelanden. Men plockar man bort allt som inte passar in i den aktuella frågeställningen, isbjörnar, sälar, fiskindustri och vidder av snö och is, så kan man ändå skönja ett mönster värt att ta vara på: Objektiv analys av befolkningsgruppens reella problem och ett centralt planerat rehabiliteringsprogram uppbyggt på detta underlag.

Även om det kanadensiska projektet skulle misslyckas eller visa sig ha andra inslag än vad som framgått av referatet kvarstår likafullt själva metodiken som ett mönster.

Med den ökade uppmärksamheten för minoritetsgruppernas situation borde ett närmare studium av andra länders sätt att möta samma slags problem vara av stor betydelse såväl för zigenarbefolkningens del som för andra minoritetsgrupper i vårt land.

De svenska zigenarna och de aktuella problemen

Flertalet medlemmar av den nu levande svenska zigenarbefolkningen är födda och uppvuxna i landet och har sålunda levt mitt ibland oss

och ändå förvånande väl bibehållit sin särart, sitt språk och sina sedvänjor.

Hur mycket av dessa sedvänjor som kan kallas rent zigenska är svårt att säga. Det är väl dock mycket sannolikt att deras vanor i viss utsträckning blandats upp med respektive länders seder och bruk. De rester av dans- och sångtraditioner som kommer till uttryck vid festliga tillfällen visar exempelvis en stark anknytning till ryska rytmer. Beträffande de från Spanien inflyttade familjerna tycker man sig i motsvarande sammanhang kunna känna igen fandangorytmer med avmätta rörelser och en kroppshållning som avsevärt skiljer sig från det kosackliknande akrobatiska dansschema, som de svenska zigenarna tycks följa. Tyvärr synes inslaget av dans och musik ha uttunnats och vara på väg att helt försvinna.

Någon starkare förankring i religiöst hänseende finns tydligen inte. Man bekänner sig i regel som katoliker och i många hem finns helgonbilder och krucifix men något gudstjänstliv med andakter eller kyrkobesök förekommer knappast annat än i samband med begravningar. Kyrklig vigsel är ytterligt sällsynt och någon direkt zigensk ritual förekommer inte. Det kostbara bröllopet med hela släkten församlad synes även vara den formella föreningen av makarna utan någon speciell ceremoni.

Från och med äktenskapets ingående bär kvinnorna diklon, huvudduken, och bortsett från det fåtal familjer som helt dragit sig undan från den zigenska samvaron, bärs diklon nästan undantagslöst av alla gifta kvinnor. De långa klänningarna är också närmast ett tecken på vuxen ålder och anläggs i regel i samband med äktenskapet. De traditionella hellånga klänningarna börjar i viss utsträckning bytas ut mot kläder av något modernare snitt men får då ofta en övergångsform såsom exempelvis en vid, halvlång kjol samt blus av traditionellt slag. Den helkorta kjolen är ännu i det närmaste otänkbar beträffande de vuxna kvinnorna. Fortfarande bär sålunda det övervägande antalet av de helzigenska, vuxna kvinnorna en klädedräkt som markant avviker från den övriga befolkningens klädvanor.

För männens del har de blanka knapparna, revärerna och liknande iögonfallande attribut helt försvunnit sedan lång tid, och bytts ut till en helt modern ekipering möjligen med en dragning till det extra eleganta och färgstarka. Fortfarande kan man dock i festliga sammanhang få se någon enstaka av de äldsta skrudad exempelvis i ridbyxor med revärer, blanka stövlar, kort rak jacka med husarliknande stickningar samt stav med silverknopp.

Den starka sammanhållningen inom familjegrupperna är mycket påtaglig och har säkerligen betytt oerhört mycket för hela zigenarbefolkningens möjlighet att överleva som befolkningsgrupp och kunna bevara språk och sedvänjor.

Dock synes auktoriteten hos familjeöverhuvudet för släktgrupperna och barnens respekt för familjefadern ha lättat betydligt under de senaste decennierna. Fortfarande utgör dock de äldres uppfattning en norm för de unga i en helt annan omfattning än hos den övriga svenska befolkningen.

Detta måste givetvis innesluta både fördelar och nackdelar. Fördelar genom den fasthet det ger de unga och den trygghet de måste uppleva i familjegruppen. Nackdelar därför att de unga isoleras från kontakter med den övriga befolkningen, vilket reducerar deras möjligheter att själva forma sin tillvaro i takt med samhällsutvecklingen.

När zigenarna tidigare nomadiserade runt hela kontinenten förefaller deras uppehåll på varje plats ha blivit relativt kortvarigt. Detta berodde säkerligen i första hand på arten av deras försörjningskällor men sannolikt också på grund av fientlighet från den bofasta befolkningen. De hann sålunda knappast få någon djupare anknytning till respektive länders folk, kultur och rättsuppfattning. Det blev därigenom naturligt och nödvändigt för dem att utforma egna fasta normer och ett eget rättsväsende.

Genom analfabetismen och den bristande anknytningen till samhällsutvecklingen har dessa normer tydligen knappast undergått några nämnvärda förändringar utan ger intryck av att vara mycket ålderdomliga. Deras rättsväsende, som omfattar vad man skulle kunna kalla familjerättsliga frågor, har sålunda en form som för tankarna till tinget på landskapslagarnas tid.

Likaså bär den köpslagan och uppgörelse som sker inför ett bröllop prägel av fjärran tid och fjärran plats där valet av brud, respektive brudgum, i första hand är en uppgörelse mellan föräldrarna och för övrigt en hela släktens angelägenhet.

Formellt sett avgör ungdomarna själva numera om de vill gifta sig och med vem. Men med den aktivitet som föräldrar och övriga släktingar utvecklar är trycket stort, och att vara ogift när man närmar sig 20-årsåldern är dessutom knappast respektabelt, varför äktenskapen ofta tillkommer utan att de unga dessförinnan känner varandra annat än till utseende och namn. Kvinnans ställning synes också ha formats för länge sedan, långt före Fredrika Bremer och Ellen Key, och ger henne inte rätt till säte och stämma i församlingen. Familjebilden ger

närmast intryck av mansväldet under det gamla bondesamhällets tid. Sen är det en annan sak att de kraftfulla kvinnorna, såsom i alla tider, ändå ser till att de kan påverka händelsernas utveckling.

Zigenarbefolkningens samling kring en sjukbädd eller vid en begravning ger kanske ändå det starkaste intrycket av uråldriga riter och primitiv utlevelse och belyser på ett gripande sätt zigenarnas situation.

Såsom tidigare omvittnats i olika sammanhang kan de traditionella zigenaryrkena, tivoliverksamhet, förtenning, spådomskonst och liknande ej längre ge fullgod försörjning. Handel med begagnade bilar och skrot är i stort sett vad som återstår.

Den fortfarande omfattande analfabetismen, bristande yrkesutbildning och därmed bristande anknytning till arbetslivet och samhällets funktioner i stort gör att det också är synnerligen svårt för flertalet zigenare att klara ett arbete på öppna arbetsmarknaden.

Det antal zigenare som skaffat sig andra yrken, när försörjningsmöjligheterna sinade inom de traditionella zigenaryrkena, förändrar inte nämnvärt helhetsbilden. Man nödgas därför konstatera att flertalet vuxna zigenare har direkta försörjningssvårigheter och är mer eller mindre beroende av samhällets hjälpmöjligheter. De som under några år upplevt 30-talets arbetslöshet vet vad sysslolöshet innebär av håglöshet och bristande initiativ och vet också att undvika moraliska värderingar av en sådan situation.

Det moderna industrisamhällets våldsamma förändringar har gått förbi zigenarna och vållat en nödsituation och ett beroende som de själva inte kan häva utan omfattande och välplanerade stödåtgärder.

Zigenarfrågan — ett rasproblem?

Zigenarbefolkningens situation har under de senaste åren varit föremål för ett livligt intresse i den offentliga debatten i en omfattning som är ganska unik. Intresset och intensiteten synes stå i direkt omvänt förhållande till den tidigare likgiltigheten för att inte säga avogheten.

Om folkmeningen kan avspeglas i dessa stämningar så måste sägas att vi tydligen alla går omkring med dåligt samvete. Och det kanske vi har anledning till.

Men det dåliga samvetet är ett bristfälligt underlag för en saklig debatt. Genom att jämställa den svenska zigenarbefolkningens situation med svårigheterna för färgade grupper i länder med utpräglade rasproblem har debatten fått en betänklig snedbelastning. Följden har

blivit att ytterst få vågar ens snudda vid de reella problemen i rädslan för att hamna på fel sida i en angelägen fråga.

Om vi ett ögonblick kan lämna frågan om i vilken utsträckning svenska folket är infekterat av rasfördomar och främlingsskräck skall vi finna att de mest aktuella frågorna inte nämnvärt berörs av detta problem.

De skador det gäller att reparera kan sannolikt ha samband med en tidigare isolering och likgiltighet för denna befolkningsgrupp. Men dagens uppgifter gäller dock inte graden av samhällets eller herr Medel-Svenssons ansvar och skuld utan snarare frågan om hur vi kan engagera herr Medel-Taikon i vårt gemensamma samhälle. Problemet kan närmast jämställas med ett u-landsproblem: En fråga om metoderna för att stimulera och stödja en befolkningsgrupp att forma sin egen tillvaro inom ramen för samhällets struktur, möjligheter och samlevnadsregler.

Staten och kommunerna

Med 1954 års zigenarutredning, vars betänkande framlades 1956, och med tillkomsten av kungörelserna den 25 mars och 10 juni 1960 aktiverades intresset för zigenarbefolkningens situation på ett sätt som säkerligen betytt mycket i avseende på de förändringar som sedan dess skett.

Det väsentliga innehållet i kungörelsen av den 25 mars 1960 avser främjande av en fast bosättning varvid bostadsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen fick bemyndigande att vidtaga vissa stödåtgärder i bostadsfrågan och socialstyrelsen att ersätta kommunerna för socialvårdskostnaderna i samband med zigenarnas bosättning.

Kungörelsen den 10 juni 1960 avser skolfrågan och innebär möjligheter till statsbidrag för särskild undervisning av zigenarbarn i avsikt att möjliggöra deras inplacering i normalklasser.

När nämnda kungörelser trädde i kraft var omkring 25—30 procent av zigenarbefolkningen bofasta medan motsvarande siffra nu kan uppskattas till omkring 90 procent. Det återstående antalet ambulerande zigenare uppskattas för närvarande till omkring 15—20 familjer omfattande cirka 75—100 personer.

Det förefaller sålunda vara möjligt att vi inom relativt kort tid har samtliga zigenare bofasta i landet.

Samtidigt som man har anledning att betona betydelsen av statsmakternas åtgärder måste också framhållas att de väsentliga uppgifterna ändå lagts på kommunerna, varför omfattningen och utformningen av stödåtgärderna varit beroende av personella resurser i förvaltningarna och god vilja i de politiska instanserna.

Möjligheterna för kommunerna att erhålla statsbidrag för socialvårdskostnader för zigenarfamiljer har naturligtvis i många fall kunnat vara av stor betydelse för beredskapen till aktiva hjälpåtgärder. Likaså har också möjligheten att genom länsarbetsnämnderna rekvirera enfamiljshus från arbetsmarknadsstyrelsen, som utan kostnader för kommunerna uppför husen, betytt oerhört mycket för en förebildlig lösning av många zigenarfamiljers bostadsproblem.

Inte heller får man bortse från den stora betydelsen av länsarbetsnämndernas roll både vad det gäller bohagslånen i samband med den fasta bosättningen och möjligheterna till arbetsvårdande åtgärder och näringsbidrag.

Men ändå måste sägas att kommunerna här ålagts en svår och ömtålig uppgift gällande en hel befolkningsgrupps förändrade levnadsförhållanden där en samverkan och gemensam planering med bästa tillgängliga sakkunskap skulle varit av stor betydelse. Kommunerna har nu fått ta sig an frågorna var för sig utan kännedom om de olika åtgärdernas återverkningar på andra håll och det är därför förklarligt att handläggningen blivit ojämn i en utsträckning som kan befaras haft negativa verkningar på helheten.

I Göteborg insåg man tidigt behovet av en samordning av åtgärderna och inrättade ett samarbetsorgan som omfattar dels representanter från de skilda förvaltningar som beröres av problemen, dels representanter från de närmaste grannkommunerna inom Göteborgsområdet och har en representant från länsarbetsnämnden som sammanhållande och drivande kraft. Härigenom kunde man samtidigt som socialnämnd och fastighetsförvaltning planerade en bostadsplacering av en familj också överväga skolplacering av barnen och diskutera arbetsvårdande åtgärder för mannen vilket i vissa fall hade betydelse vid utformningen och placeringen av de hus som uppfördes av arbetsmarknadsstyrelsen.

Enligt de redovisade erfarenheterna har detta samarbete varit av stor betydelse för Göteborgs zigenarbefolkning.

I en liten landsortsstad fick däremot en ensam lärarinna kämpa hårt för stadens enda zigenarfamilj genom att dels hjälpa familjen med en mängd vardagspraktiska svårigheter, dels strida i stadsfullmäktige för att åstadkomma en människovärdig bostad för familjen.

I en annan stad uppmärksammades några familjer, som tillfälligt bodde några sommarveckor i tält i utkanten av staden och erbjöds bostad och ordnade förhållanden. Familjen accepterade och staden byggde då två rymliga och välutrustade villor i ett egnahemsområde

utan att nyttja möjligheterna att rekvirera hus från arbetsmarknadsstyrelsen. Dessutom ordnades lokaliteter för den ene mannen för bilförsäljning och verkstad samt näringsbidrag för att han skulle kunna komma igång med verksamheten. Vuxenundervisning för familjerna startades också genom samverkan med ABF.

Men här kommer också in ett betänkligt inslag av bristande samverkan. Man hade nämligen inte tagit reda på att familjerna hade moderna, fullgoda lägenheter på annat håll i landet. Trots vissa negativa biverkningar av detta kan dock sägas att stadens åtgärder kan stå som förebild för snabba och vettiga åtgärder. Samtidigt kan också sägas att exemplet ganska drastiskt belyser behovet av gemensam planering och bättre kommunikationer över kommungränserna.

I Stockholm uppmärksammades zigenarnas situation mycket tidigt, redan i början av 40-talet, genom att en enskild socialarbetare, socialinspektör Sven Andersson, i sitt arbete observerade zigenarnas svårigheter speciellt vad det gällde bostadsproblemen. Under många år följde han intresserat deras förhållanden och hjälpte familjerna på allt sätt både vad det gäller bostäder, yrkesutbildning och arbetsanskaffning.

Genom en rad personliga initiativ utöver de rent kurativa uppgifterna för varje enskild familj, inrättande av en speciell zigenarskola för barnen i lägren, vuxenundervisning i hemmen genom ABF, sykurser, musikundervisning uppmärksammades det stora behovet av åtgärder och staden tog upp frågan i stadsfullmäktige vid ett flertal tillfällen.

Efter en utredning som utfördes av socialvårdens planeringskommitté (Stadskollegiets utlåtande och memorial, 1958, nr 106) inrättades 1959 en konsulenttjänst som skulle verka för »en fortgående förbättring av bostadsförhållandena, ordnad skolundervisning, viss kursverksamhet för vuxna, ett tillgodoseende så långt som möjligt av zigenarungdomens yrkesutbildning och anpassning till ordnade arbetsförhållanden samt placering i reguljärt arbetsliv av de vuxna zigenare, som önskar en fast anställning».

En stor del av de arbetsuppgifter som skisserades i utredningen har under årens lopp kunnat bearbetas relativt framgångsrikt i takt med den förändring av inställningen till dessa frågor som skett.

I linje med Göteborgs samarbetsorgan inrättades 1964 även i Stockholm en samarbetsdelegation i zigenarfrågor med arbetsnämndens direktör som ordförande och med berörda kommunala förvaltningar representerade genom förvaltningscheferna.

Noterar man det som hänt sedan den statliga utredningen lades fram för tio år sedan, och den lokala utredning som ungefär samtidigt pre-

senterades i Stockholm, förefaller det finnas stor anledning till optimism beträffande en fortsatt gynnsam utveckling av zigenarfrågan.

Bostadsfrågan synes vara på väg att lösas på ett hyggligt sätt för zigenarbefolkningen i hela landet. I Stockholm är praktiskt taget samtliga skolpliktiga zigenarbarn inskrivna i skolan och undantar man den lilla gruppen av nomadiserande familjer så finns det anledning att tro att förhållandena är likartade för skolbarnen i övriga delar av landet.

Vuxenundervisningen har kommit igång på olika håll och bör väl efter några år rimligen länkas ihop med yrkesutbildning för en del av eleverna.

Tyvärr finns det dock inslag i bilden som gör att en fortsatt utveckling inte kan avvaktas utan en intensiv uppföljning av de åtgärder som gjorts och med en bättre samordning och planering för det fortsatta arbetet.

Frågor om framtiden

Såsom berörts i ett tidigare nummer av denna tidskrift visade sig de zigenska skolbarnens situation betydligt mindre gynnsam än vad man tidigare haft anledning att tro. Genom familjernas ofta företagna resor är frånvarofrekvensen onormalt hög, vilket givetvis sätter djupa spår i undervisningsresultaten. Föräldrarnas bristande förmåga att stödja barnen i skolarbetet och familjernas vanor i övrigt skapar också svårigheter i skolarbetet. Analfabetismen hos föräldrarna och den bristande orienteringen i samhället blir i det närmaste en cirkel som gör att många ungdomar lämnar sin skolpliktiga ålder bakom sig utan nämnvärda kunskaper, varigenom följer att även barnen i följande generation får i stort sett samma problem. Man har därför anledning befara att förbättringarna kommer att ta en relativt lång tid.

Genom den undersökning av zigenarbarnens skolgång, som på grundval av dessa iakttagelser kom till stånd, genom initiativ från den tidigare nämnda samarbetsdelegationen och under ledning av professor Arne Trankell och fil kand Ingrid Trankell, förefaller det dock möjligt att bearbeta dessa svårigheter. De hittills gjorda erfarenheterna visar att redan under höstterminen 1965 den behandlade gruppen av skolbarn visar en klart högre närvarofrekvens än övriga zigenarelever. Men den pågående undersökningen omfattar ett avgränsat antal barn i Stockholm. Hur är framtidsutsikterna för övriga zigenska skolbarn i landet?

Vuxenundervisningen för zigenarna synes nu ha kommit ur sin första experimentella fas. Genom att vuxenundervisning jämställts med

grundskoleutbildning och ansvaret för skolan övergått till skolöverstyrelsen och respektive skolförvaltningar i kommunerna synes förutsättningarna nu vara gynnsamma för att undervisningen skall kunna få den form som de speciella förhållandena kräver.

Utöver de svåra pedagogiska problem som här måste lösas är utformningen av det ekonomiska stödet till eleverna den mest angelägna frågan. Det gångna läsårets störningar av studierna på grund av oklarheten i den ekonomiska situationen återverkade säkerligen mycket ogynnsamt på undervisningen.

Det kungliga brevet 17/12 1965 till socialstyrelsen angående »understöd till zigenare, som har försörjningssvårigheter till följd av deltagande i för vuxna zigenare anordnad skolundervisning» ökade sannerligen inte klarheten i denna fråga.

Den oro och irritation som blev följden av den ojämna bidragsgivningen inte bara för eleverna vid skolor i skilda kommuner utan också för eleverna inom samma kommun och skola, visar med all önskvärd tydlighet nödvändigheten av enhetliga åtgärder för hela den grupp det här gäller.

Det är sålunda synnerligen angeläget att studiebidragen får en enhetlig utformning, rimligt avpassade för elevernas behov efter fasta riktlinjer som utesluter möjligheter till en godtycklig, lotteribetonad bedömning.

Den mest betydelsefulla delen i sammanhanget, studiebidraget, har i och med det 1966 påbörjade läsåret fått en tillfredsställande utformning. Men på grund av att flertalet av eleverna har en synnerligen tilltrasslad ekonomi kvarstår dock en viktig del av den besvärliga situationen som kommunerna försökt att lösa på olika sätt. Onekligen är det mycket svårt att åstadkomma enkla och konsekventa riktlinjer som kan leda till en effektiv hjälp utan att samtidigt riskera följdverkningar av direkt negativt slag. De utredningar som gjorts på olika håll synes visa att det är praktiskt omöjligt att lösa detta med genomgripande saneringsåtgärder som på en gång sopar undan de ekonomiska problemen. Med hänsyn till dessa praktiska problem förefaller det därför riktigt att några kommuner valt att utforma det ekonomiska stödet i form av ett tilläggsbidrag, utöver utbildningsbidraget, kallat stimulansbidrag. Vad som nu framstår som angeläget är att dessa stimulansbidrag frikopplas från kommunernas socialvård och utformas efter enhetliga normer för alla elever oberoende av bostadsort. Det förefaller därvid lämpligt att stimulansbidraget inbakas i utbildningsbidraget och såsom detta utbetalas av respektive skolmyndigheter.

Vuxenundervisningen innesluter en rad svåra avvägningar som så långt det är möjligt bör uppmärksammas under uppbyggnadsskedet för att undvika störningar av skilda slag.

Skillnaderna i kunskapsnivå, studieförmåga och studiemotivation samt släktrelationerna mellan eleverna för med sig en rad unika frågor, inte enbart av pedagogiskt slag, från intagningspremisserna till möjligheterna att slussa eleverna vidare till andra aktiviteter, som är betydelsefulla för skolans möjligheter att bli en faktor i zigenarbefolkningens tillvaro.

Beträffande möjligheterna att hjälpa zigenarbefolkningen till nya utkomstmöjligheter har resultaten av ansträngningar från olika håll hittills inte varit särskilt framgångsrika. Det är dock givetvis mycket svårt för de vuxna zigenare som nått 30- och 40-årsåldern, och som saknar grundskolans kunskaper, att lära sig nya yrken och infoga sig i nya arbetsförhållanden och miljöer.

Men inte heller de ungdomar som lämnat sin skolpliktiga ålder med förhållandevis hyggliga kunskaper har i någon större utsträckning kunnat stimuleras till yrkesutbildning och val av andra försörjningsområden än sina föräldrar. Stora ansträngningar har under årens lopp gjorts i dessa frågor såväl från socialförvaltningens sida som från arbetsnämnden i Stockholm. I samband med den socialmedicinska utredning, som utförts av dr John Takman, har varje ärende tagits upp på nytt och arbetsnämnden har därvid prövat möjligheterna att förmedla yrkesutbildning och/eller arbetsanställningar för praktiskt taget samtliga vuxna, arbetsföra zigenare men med mycket klent resultat.

Temporära framgångar har kunnat noteras i en hel del fall men många har efter en tid lämnat den utbildning eller anställning de påbörjat och återvänt till rollen av egen företagare framför allt inom branschen med begagnade bilar.

Konkurrensen inom bilbranschen och svårigheterna för flertalet zigenare att klara alla de formella skyldigheterna i sammanhanget, kontraktsuppgörelser, registreringar samt regelbundna amorteringar enligt träffade avtal, gör att zigenarbefolkningens bundenhet till detta yrkesområde synes leda till en rad komplikationer samt till en allt svårare situation i takt med det hårdnande klimatet inom branschen.

Vad det gäller handel med metallskrot har många zigenare relativt framgångsrikt kunnat göra en förnämlig arbetsinsats och hävda sig på marknaden varför näringshjälp beviljats i viss utsträckning för att stödja dessa initiativ.

Svårigheter föreligger dock att ordna markområden speciellt i ett

storstadsområde som Stockholm. Dessutom förekommer även här speciella svårigheter för att göra verksamheten lönsam i den utsträckning som är önskvärd för att vederbörande skall kunna klippa av sitt beroende till samhället. Det är nämligen så att en lönsam verksamhet fordrar en relativt stor tillgång till mekaniska hjälpmedel samt ett omfångsrikt rörelsekapital för att möjliggöra förmånliga inköp. När ett företag nått den omfattningen är det återigen svårigheterna med de administrativa skyldigheterna, bokföringsskyldigheter, affärsavtal och annat liknande som utgör hinder för den illitterate att kunna hävda sig i konkurrensen. Den utpräglade individualismen hos flertalet zigenare gör det också omöjligt att tillskapa någon form av bolagsbildning för att klara dessa svårigheter.

Under en viss övergångstid förefaller det dock angeläget att samhället även i fortsättningen stöder denna form av verksamhet när andra yrkesmöjligheter inte synes möjliga.

Andra iakttagelser av speciella svårigheter som extra accentueras för zigenarbefolkningen genom analfabetismen, är lättheten att göra avbetalningsaffärer vars följder i många fall ytterligare trasslar till familjernas förut besvärliga situation.

Tre kryss på ett köpekontrakt, samt en relativt överkomlig handpenning, är ofta tillräckligt för att komma i besittning av en tvättmaskin, TV-apparat, päls, bandspelare, kristallkrona, husvagn eller annan dyrbar utrustning.

För försäljarnas attacker mot vår benägenhet till impulsköp synes zigenarfamiljerna vara helt ogarderade. Följderna av detta blir ett besvärligt ekorrhjul av handlån, pantsättningar, utmätningar, betalningsföreläggande, böter och nya avbetalningsköp med nya skulder som oupphörligt tornar upp sig.

Iakttagelserna av alla de svårigheter som extra hårt drabbar zigenarbefolkningen med de följder detta för med sig för barnens skolgång, ungdomarnas möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden och familjernas allmänt tilltrasslade situation gör att man inte vågar vara alltför optimistisk vad det gäller den fortsatta utvecklingen.

Möjligheterna att nå större effekter i arbetet för zigenarbefolkningens inlemmande i samhället måste förutsätta en bättre kunskap om problemets innehåll och omfattning och en bättre samordning av åtgärderna.

Det synes därför nödvändigt att statens stöd till kommunerna vidgas och att man försöker finna formerna för en enhetlig bearbetning av frågans alla delar med inriktning på en långsiktig planering för zigenarna i hela landet.

Behovet av planering

För socialarbetare, lärare, arbetsförmedlare och andra grupper av tjänstemän, som kommit i kontakt med zigenarbefolkningens svårigheter, har det känts djupt otillfredsställande att man hittills saknat en ordentlig kartläggning av problemens struktur och någon form av arbetsprogram.

Erfarenheterna av de återkommande problemen i det sociala arbetet kan naturligtvis förskjuta och förstora omfånget av svårigheterna. För fältarbetaren föreligger här givetvis stora risker för generaliseringar utgående från avgränsade erfarenheter. Men häri ligger just en del av behovet av en samlande översikt och objektiv analys för att möjliggöra väl avvägda och samstämda åtgärder på det lokala planet.

Samhällskritiken, såsom den hittills utformats, synes ha missat det väsentliga innehållet i problematiken. Statsmakternas beredskap och goda vilja att stödja zigenarbefolkningen kan inte ifrågasättas. Men den kritik man rimligen kan framföra är att de insatser som görs sker utan tillräcklig kännedom om vilken enorm process det verkligen innebär för en minoritetsbefolkning att anpassa sig till sin förändrade situation i det moderna samhället.

Zigenarbefolkningens svårigheter under en kritisk övergångstid kan aldrig kompenseras med enbart ekonomiska ersättningar. Den politik som hittills förts i dessa frågor kan närmast jämställas med förmögna föräldrar som kompenserar sitt bristande intresse för sina barn med stor generositet med fickpengar och gåvor.

Behovet av en objektiv analys av hela problemkomplexet är sålunda angeläget. På grundval av en sådan genomgång bör ett rehabiliteringsprogram kunna byggas upp som i ett centralt rådgivande organ kan bli till ett verkningsfullt stöd för kommunernas verkställande organ.

Med den socialmedicinska utredning, som utförts av dr John Takman, föreligger ett omfattande grundmaterial av stor betydelse i detta sammanhang. De data som här insamlats över hela den svenska zigenarbefolkningen synes vara av utomordentligt värde för en fortsatt bearbetning. Bilden behöver dessutom kompletteras med sociologiska studier av vissa företeelser för att möjliggöra en bättre överblick av de speciella svårigheter som fältarbetarna möter i sitt arbete och som inte finns med i den socialmedicinska utredningen. De mörka partierna i sammanhanget måste nödvändigtvis också komma med i en objektiv analys för att man skall ha möjligheter att bygga upp ett riktigt program.

Detta behöver dock inte betyda någon större ansvällning av den byråkratiska apparaten. Vad som däremot behövs är en samverkan med sak-

kunskap på skilda områden som med rent vetenskapliga metoder kan avläsa olika företeelser och händelser och deras återverkan på olika håll samt effekterna av samhällets åtgärder i sammanhanget.

Vuxenundervisningen kan här få en mycket stor betydelse om man utöver den elementära undervisningen kan ge en samhällsorientering av så stimulerande karaktär att eleverna upplever gemenskapen i det svenska samhället. Resultaten av samhällets insatser i övrigt är säkerligen helt beroende av i vilken utsträckning vi lyckas engagera zigenarbefolkningen till en positiv medverkan.

Den omfattning som här givits problemet kan synas överdimensionerad med hänsyn till befolkningsgruppens ringa numerär i landet. Men behovet av noggrann kännedom om problemets innehåll för att kunna utforma stödåtgärderna på bästa sätt förändras sannolikt mycket litet av numerären i materialet. Skall man lyckas med att ge zigenarbefolkningen en ny utgångspunkt för att den med egna krafter skall kunna forma sin tillvaro i det moderna samhället finns det säkerligen inga genvägar. De kostnaderna får samhället lov att ta även om en kalkyl per capita kommer att ge en ganska hög siffra. De totala kostnaderna i folkhushållet kommer ändå att vara försvinnande små.

Lyckas vi inte skapa en vettig politik i dessa frågor, baserad på ett avromantiserat kunnande om befolkningsgruppens reella situation, finns det sannolikt anledning att med Jan Sundfeldts rubrik beteckna även den svenska zigenarbefolkningen som en folkgrupp i fara.

Kampen mot analfabetismen

Av författarinnan KATARINA TAIKON

För snart trettio år sedan gjorde min farbror Johan Dimitri en hemställan till regeringen om ett eller flera skolhem för zigenarbarnen, som dittills varit nekade all utbildning i svenska skolor. Min farbror Dimitris förslag om skolhem mottogs inte med någon större entusiasm från myndigheternas sida. Förslaget ansågs vara för djärvt att kunna accepteras.

Den generation zigenarbarn som då diskuterades är densamma som idag diskuteras som vuxenanalfabeter.

I forna tider hade vi ännu de traditionella yrkena som tivoliskötsel och kopparslageri att försörja oss på. Detta är numera helt omöjligt. TV och rostfria kokkärl har gjort oss hopplöst urmodiga. I dag är bil- och skrothandeln de kanske vanligaste inkomstkällorna, men även där är analfabetismen ett svårt hinder. Tänk er en bilhandlare, som inte kan läsa sina egna försäljningskontrakt och vad värre är, han kan inte läsa andras! Inom skrothandeln är läget detsamma eller om möjligt värre, då skrothandeln kräver mer omfattande affärer för att kunna ge en trygg existens. Dessa två yrkesalternativ synes vara väl begränsade för en hel folkgrupp. Analfabetismen är ett fruktansvärt hinder i en tid då yrkeslivet inte endast kräver läskunnighet utan också välutbildade och högt kvalificerade utövare.

År 1943 kom Allan Etzler med sin doktorsavhandling om zigenarna och samtidigt deklarerade han i en huvudstadstidning: »Skulle nu zigenarna blanda sig med svenska folket skulle vi bara få ett tattarproblem att dras med, långt värre än det nuvarande och detta kan inte vara önskvärt.» Hans avhandling kom att fördröja utvecklingen i åtskilliga år i lika hög grad som de citat ur hans avhandling som förekommer i våra vanligaste uppslagsverk, citat som lyder så här: »... Z. visa en utpräglad parasitkaraktär och en naturlig obenägenhet för hårt eller regelbundet arbete. Z:s främsta förvärvsgrenar är stöld, tiggeri samt spådoms- och trollkonster.»

År 1933 hade min far Johan Taikon lyckats utverka tillstånd för mina äldre syskon att i några månader få gå i skola i Sundsvall, men då han vid den tidpunkt, debatten med Allan Etzler och skolmyndigheterna pågick, försökte genomdriva ordnad skolgång för mig och min syster Pauline i Linköping, möttes han med argument som »Vi har fått ultimatum från de svenska barnens föräldrar, att släpper vi Taikons barn i klassen så tar de barnen ur skolan, Taikon förstår vad det skulle innebära.»

Jodå, Taikon förstod.

År 1963 började myndigheter och andra upptäcka prestigeförlusten

av, att det fortfarande fanns en mängd analfabeter i vårt »utbildningssamhälle». Professor Arne Trankell vid Stockholms universitets pedagogiska institution och överläkare John Takman som utförde den stora socialmedicinska zigenarundersökningen argumenterade för de vuxnas rätt till utbildning och lade fram ett konkret förslag för arbetsmarknadsstyrelsen, som hade hand om zigenarfrågans lösande.

Förslaget gick i korthet ut på att man vid Gamleby folkhögskola skulle hålla en sex veckors sommarkurs och där utröna hur effektiv den metodik var, som utarbetats vid pedagogiska institutionen för att förbättra och förkorta inlärningstiden. Efter samråd med sin egen zigenarexpert ansåg sig arbetsmarknadsstyrelsen dock icke kunna tillstyrka detta projekt. I sin bok »Zigenarna i Sverige» säger denne: »Jag avrådde bestämt myndigheterna att ställa sig bakom detta projekt. Mina skäl härtill var följande:

1. Det går inte att anordna större skolkurser under sommaren för zigenare. Då vill de resa omkring och återuppleva reselivets glädjeämnen, hälsa på vänner och bekanta, besöka marknader och ta dagen som den kommer. Sommaren är också den enda tid, då de ännu kan göra litet pengar och komma loss från beroendet av socialhjälp och understöd.»

Det är genant, men detta var ett av de argument som stjälpte det så viktiga projekt som lagts fram. Det finns sex sådana punkter om varför det inte skulle gå att få zigenare till en sexveckorskurs under sommaren. Jag nöjer mig med att citera ytterligare två:

2. »Inga som helst ordningsföreskrifter vid kursen ifråga skulle hindra de äldre kvinnorna att gå ut och spå och männen att göra affärer. Kunskapen om att det fanns 75 zigenare i Gamleby skulle sprida sig på en dag över hela Småland, och alla zigenare som fanns i landskapet skulle göra sig ärende dit för att få sig en glad dag tillsammans med stamfränderna. Och de nytillkomna skulle reta de övriga och undra hur världen nu blivit skapt, då vuxna zigenare mitt i den sköna sommaren gör sig till skolbarn i stället för att vara på resande fot och tjäna pengar. Och i förargelsen skulle man supa sig full och dra sina färde från lärare och allt.»

3. »Zigenaren har dålig psykisk ork. Han har inte fått övriga svenskars träning. Han skulle aldrig orka med sex veckors intensiv skolutbildning. Han skulle känna sig som i ett fängelse och för lång tid framåt säga *nej till all utbildning*.»

Efter den kraftfulla salvan beslöt sålunda arbetsmarknadsstyrelsen att låta projektet vila.

Dessbättre förverkligades Gamlebyprojektet följande år, sommaren 1964, på Skrekarhyttans herrgård i Bergslagen. Kursen kom till i största hast eftersom ingen längre trodde att några pengar skulle kunna skaffas fram. Men skrivmaskiner och bandspelare kom från Stockholms universitet och doktor John Takman hittade en del familjer, som var villiga att resa till skolan efter endast en dags varsel. Kursen gav utmärkta resultat och de »orkeslösa zigenarna» begärde extra undervisning på kvällarna. Då de sex veckorna var tillända, begärde hela gruppen genom sin talesman Backro Taikymer att kursen skulle förlängas. Då lärarna lämnade skolan stannade eleverna kvar i protest mot att undervisningen avbröts.

En uppvaktning för statsminister Tage Erlander som fyra elever från Skrekarhyttan gjorde tillsammans med Rosa Taikon, mig och doktor John Takman resulterade något senare i att undervisningen på Skrekarhyttan återupptogs. I dag finns tio skolor för vuxenanalfabeter i landet. För att fästa statsmakternas uppmärksamhet på hur angelägna vi zigenare är att få gå i skolan, demonstrerade vi för första gången i historien i förstamajtåget 1965. Vi bar banderoller som lydde: »Vi vill gå i skola; gör det möjligt» och »Studier kräver ekonomisk trygghet». Samtidigt översände zigenarsamfundet en skrivelse till regeringen, vari zigenarna talade om varför de demonstrerade.

Hade inte råd att gå i skola

Denna demonstration resulterade dels i löften om förbättrad studieekonomi dels i att skolöverstyrelsen lagt fram ett förslag som går ut på att skolöverstyrelsen övertar ansvaret för de vuxna zigenarnas skolgång från och med hösten 1966. Under den tid som återstod kom det att krävas stora uppoffringar av zigenarna. De ekonomiska svårigheterna är många gånger oövervinneliga för familjeförsörjarna. Mödrarnas svårigheter att finna barndaghem för sina barn t ex omintetgör studierna för många. Sålunda har ett flertal zigenare varit tvungna att sluta vid skolorna på grund av otillräckliga bidrag. Låt mig belysa en del situationer som för zigenarna innebär katastrof:

Ett ungt par är från Göteborg, där det finns en skola för zigenare. Den unga familjen har emellertid en undermålig bostad på ett rum och kök, omodernt.

I och för sig vore bostaden inget problem om inte deras lilla dotter alltsedan födseln haft krupp. Luften i Göteborg är rå för den lilla och föräldrarna, som varit med på den första kursen på Skrekarhyttan, be-

slöt sig för att resa tillbaka dit, då de visste dels att luften var bra för flickan och dels att där fanns en lektant, som tog hand om barnen medan föräldrarna satt på skolbänken. Sagt och gjort. Man reste iväg blott för att finna att man vägrades det lilla bidrag som utbetalas till eleverna, ett bidrag som avser omskolning. Då skolan fått sitt för mat och husrum återstår 170 kronor som skall räcka för avbetalningar, klädinköp m m. Inte ens dessa 170 kronor utbetalades; man menade i Göteborg, att skola fanns på orten — någon hänsyn till flickan togs inte.

Efter två månader beslöt det unga paret att återvända till Göteborg. Deras ekonomi tillät dem inte stanna kvar vid skolan. Lärarna på skolan har vid samtal med mig uppgivit att de inte kan förstå varför två unga människor skall behöva avbryta sina studier på detta sätt på grund av byråkratins inkonsekvens.

En annan elev vid samma skola tvingades sluta då han kom efter med sina avbetalningar till den grad, att man bar bort hans hem. Han var tvungen att söka arbete som plankbärare för att reda upp ekonomin.

Studielån till zigenare

Flera av de elever som slutat hade kunnat gå kvar, och detta gäller givetvis zigenare på skolor över hela landet. Det finns något som heter studielån, vilket även zigenare borde vara berättigade till. Skolöverstyrelsen har lojaliserat sig med zigenarnas krav på bättre studieförhållanden och genom en skrivelse till kmt erinrat om att allmänna och obligatoriska statliga studielån även bör omfatta svenska medborgare av zigenskt ursprung. Även om dessa inte kan sägas uppfylla lånenämndens krav på avslutad folk- eller grundskola. Det är ju för att kunna tillägna sig en liten del av denna för den övriga befolkningen kostnadsfria rättighet som zigenarna är i så desperat behov av lånen.

När skolöverstyrelsen nu övertar ansvaret hoppas vi att arbetsmarknadsstyrelsens svarvar, som hitintills intagit en position som hedniska avgudabilder, får lämna plats för undervisning i samhällskunskap och medborgarrätt. Vår önskan att få del av allmänna svenska skolkunskaper kan inte längre endast anses vara motiverad av försörjningstekniska skäl såsom tanken var 1937 när ännu ingen zigenare vågade drömma om medborgerliga och mänskliga rättigheter. Att idag 1966 kunna läsa och skriva enbart för förmånen att ställa sin produktionskapacitet i den samlade nationalekonomins tjänst kan upplevas som en kapitulation inför svensk majoritetsmakt. Med den utveckling som världen med snigeltakt så småningom givit möjlighet åt genom upptäckan-

det av människan i andra former och färger än den egna identifierade gruppens måste vi med erfarenhet av de senaste trettio åren inrikta oss på en skolutbildning som ger oss möjlighet att påverka samhället och försöka utveckla det i en riktning som motsvarar tidens krav. Ett samhälle som omfattar och tillförsäkrar alla medborgare rättssäkerhet och garantier mot övergrepp av majoriteternas maktfullkomliga nonchalans för minoriteter och individer med otillräckligt politiskt väljarunderlag. I dag kan minoriteter arbeta för en gynnsam utveckling i kraft av en genom massmedia samlad opinion, som blir en politisk maktfaktor. Men det måste i längden anses vara en väl nyckfull form av demokratisk säkerhet. Demokrati baserad på opportunism är ändå bara en annan form av majoritetsdiktatur. Varje gång jag talat för zigenarnas rättigheter och krävt att zigenarna inom ramen för sin undervisning skall informeras om sina medborgerliga rättigheter och sin rätt att protestera och aktivt ta del av och utveckla samhället för att kunna uppleva det som sin självklara egendom i kompanjonskap med landets övriga åtta miljoner invånare höjs ängsliga röster som ropar: »Skyldigheterna då!» I rösternas kvävda ångestladdade oro ekar medeltidens skräckupplevelser om arvsynden och hysteriska krav på djävulens utdrivande ur häxan, botgöring med tagelskjorta och gissel. På knä, du högmodiga!

Skyldigheter, rättigheter, var går gränsen? Är det en rättighet eller en skyldighet att gå i skolan? Är det en ansvarsfull rättighet att rösta eller en ansvarsfull skyldighet, eller är det en ansvarslös handling, ett försök att befria sig från ansvar genom ställföreträdare? Eller menar man skyldigheten att lyda överheten, polismakt med hundar som kommenderar zigenarna att förpassa sitt läger utanför kommungränserna. Skyldigheten att »anpassa» sig och underordna sig, »uppfostrad» till ständigt smilande tjänstvillighet.

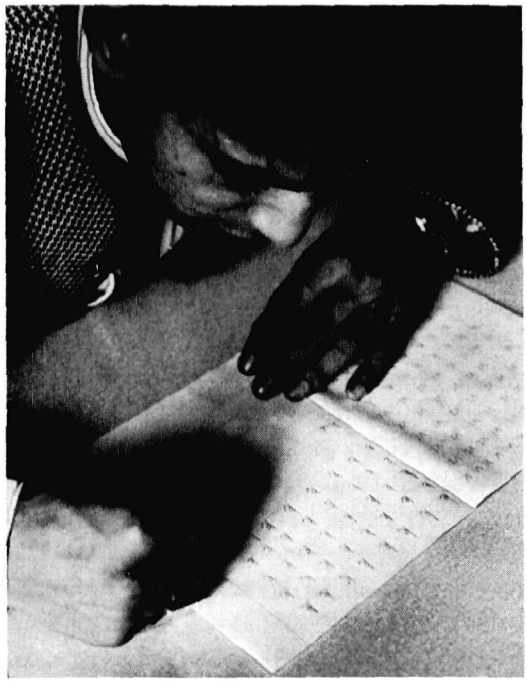
För det kan väl inte vara så att man betraktar skatten som en ensidig skyldighet, ett blodsoffer till någon nyckfull gud vars vrede skall blidkas till ett passivt hot mot vår trygghet. Som zigenerska kanske jag något naivt uppfattar vårt skattesystem som en försäkringspremie till ett serviceorgan där jag själv är delägare och genom medbestämmanderätt kan påverka valet av investeringsobjekt och uppbära vinsten, service och trygghet. Mål som alltför många zigenare tvingats söka förverkliga med egna medel. Guldslantar, som trygghetsförsäkring att vid behov pantbelånas till 27 % ränta, är inget alternativ i förhållande till samhällets kooperativa investeringskraft. Jag kan svårligen betrakta det som en ensidig skyldighet att slippa bygga sin existens på

lån med ockerräntor. Skatteskyldighet är ingenting nytt för zigenare, endast *fördelarna* med skattesystemet. Tidigare har vi betalt tribut till ett samhälle vars enda utdelning bestod i den säkerhet med vilken vi kunde påräkna trakasserier i form av en polismakt som med hjälp av hundar drev oss mot en för tidig död.

Kunskaper och medborgarskap

Om minoriteterna i vårt samhälle får konkreta möjligheter som garanterar politisk och social rättvisa behöver vi inte längre söka vår existens i skydd av majoriteternas nedlåtande och välmenande tolerans i ögonblick av givmildhet. Även om jag förstår att det måste kännas svårt att avstå från projektionsmöjligheten av den egna förträffligheten för majoriteten är jag övertygad om att den måste kunna kanaliseras på annat sätt, kanske den moderna psykiatrin kunde göra en insats på detta område. Enmansdiktaturen utbytt mot majoritetsdiktaturen kan inte anses vara demokratins mål. En rättvisare fördelning av inflytande mellan majoritet, minoritet och individ måste vara det självklara målet för våra gemensamma strävanden. Kanske vi så småningom når fram till ett valsystem som bättre representerar detta demokratiska ideal.

Men till dess måste skolutbildningen utrusta eleverna med kunskaper som ger dem möjlighet att utnyttja sina rättigheter idag och hjälpa utvecklingen på traven.

Olle Demeter, familjeförsörjare som måste börja från första början på skolbänken men äntligen kan utnyttja sin rättighet till utbildning

Linka handarbetar

Undervisningen av vuxna zigenare

Av skolkonsulenterna MARGARETA EK och LENNART TEVEBORG, Skolöverstyrelsen

Målet för undervisningen av vuxna zigenare är att den skall ge dem en grundläggande bildning, som till dem förmedlar sådana färdigheter och kunskaper, vanor, attityder och värderingar, vilka är av betydelse för deras personliga utveckling och ger dem vidgade möjligheter till yrkesutövning och utbildning.

Jämte grundläggande språk- och räknefärdigheter skall skolan ge zigenarna en vidgad samhällsorientering. Skolan har även till uppgift att på lämpligt sätt bättre rusta zigenarna för deras verksamhet i arbetslivet.

Omtanken om individens mentala och kroppsliga hälsa skall prägla skolans arbete och arbetsmiljö. Tid har därför bl a anslagits till lärarnas kurativa verksamhet. Varje lärare bör skaffa sig sådana insikter beträffande zigenarnas attityder och samhällsförhållanden, att han kan bidra till att hindra och häva därav föranledda svårigheter med anpassningen till en regelbunden skolgång. Det är naturligt att skolan tar zigenarfamiljen till utgångspunkt i sin samhällsorienterande undervisning. Zigenarnas känsla för samhörighet och medansvar måste vidgas utöver gränserna för den egna familjen och släkten.

Undervisningsformer och arbetssätt

Verksamhetsformerna i skolan växlar avsevärt alltefter de betingelser som föreligger i fråga om zigenarnas ålder, förutsättningar och erfarenheter, ämnets karaktär, tillgängliga hjälpmedel, tillgänglig tid, schemats uppläggning samt lärarens intresse och fallenhet.

Undervisningen av zigenarna kommer troligen oftast att ges till små grupper av elever, vilka inbördes uppvisar stora skillnader i fråga om färdighet, kunskap och intresse. Vissa elever saknar t o m elementär färdighet i att förstå och tala svenska och måste därför innan läs- och skrivundervisning meddelas, genomgå en kurs som ger dem ett aktivt ord- och frasförråd.

Motivation

Sett från de zigenska elevernas synpunkt gäller rent allmänt, att en lyckad skolgång är direkt beroende av en trygghetskänsla i fråga om ekonomi och familj. Praktiska angelägenheter, såsom affärsbekymmer, bostad, tillsyn av barnen m m, löses därför i samverkan mellan de regionala och lokala myndigheter, som har att handlägga sådana ärenden.

Undervisningen måste i fråga om sitt innehåll vädja till zigenarnas intresse och behov. Deras intresse har sin grund i behov av skiftande art. Man bör i största möjliga utsträckning låta det enskilda momentet anknyta till områden, där en motivation redan föreligger hos zigenarna. I fråga om orienteringen i samhällsfrågor, i tid och rum, är det därför lämpligt att den utgår från zigenarnas egen familjebildning och egna sedvänjor, deras historia och färdvägar och deras skiftande svårigheter för att därefter allt fastare anknyta till vår tids förhållanden. För att inför undervisningens start väcka intresset för målmedvetna studier kommer ett ljudbildband på romanés att användas. Detta ljudbildband visar behovet av kunskaper och färdigheter i vardagslivet.

Undervisningen skall vara konkret och åskådlig. Detta krav hänger nära samman med grundtanken, att undervisningen bör samlas kring stoff som intresserar zigenarna och av dem upplevs som nödvändigt att tillägna sig.

Timplan

Under höstterminen kommer på försök följande timplan i princip att tillämpas.

Ämne	Veckotimmar	
	Elever	Lärare
Svenska	12	12
Matematik	5	5
Orienteringsämnen	5	5
Fritt valt arbete	4	4
Kurativ verksamhet		4
Summa veckotimmar	26	30

Diagnostiskt material

För att undervisningen skall upplevas som meningsfull av såväl lärare som elever fordras att läraren förfogar över ett instrument som tillåter honom att någorlunda säkert bedöma var varje enskild elev står i fråga om kunskaper och färdigheter. Till lärarnas tjänst har därför utarbetats ett omfattande diagnostiskt material, varigenom elevernas färdigheter och kunskaper undersöks beträffande bl a

att förstå talad svenska
att tala svenska (uttalsprov)

a. att benämna vanliga föremål
b. att i ord uttrycka vanliga aktiviteter, riktning, läge
c. att ange föremåls egenskaper
d. att avbilda föremål och symboler (motorik)

att ge en sammanhängande muntlig beskrivning
att lyssna och uppfatta (med hjälp av bildserier)
att läsa och förstå (med hjälp av bildserier)
att kombinera och dra slutsatser
att handskas med kvantitativa begrepp
att arbeta med siffersymboler
att stava enkla fraser efter diktamen
att läsa texter av stigande svårighet
att skriva och berätta om en given bild.

Uppföljningen av denna diagnos innebär att färdighetsträningen, t ex i svenska och matematik, inom gruppen kommer att starta på olika färdighetsnivåer och med olika hjälpmedel.

Undervisningen av icke läs-, skriv- och räknekunniga elever måste förberedas väl genom analytiska övningar av olika slag för att en säker grund skall läggas. Den metod som tillämpas i den förberedande undervisningen på lågstadiet är tillämplig även här, men stoffet måste anpassas efter de zigenska elevernas ålder och intressen.

Svenska

Undervisningen i svenska skall öva de grundläggande färdigheterna att lyssna, se och tala, läsa och skriva. Målet är därvid, att varje elev skall utveckla sin förmåga att förstå och ta ställning till vad han hör, ser och läser samt att uttrycka sig enkelt, klart och korrekt i tal och skrift. Undervisningen bör tillgodose det dagliga livets krav, medverka till en vidgad allmän orientering och skapa ökade förutsättningar för personlig utveckling och för gemenskap och samarbete.

Undervisningen bör stimulera elevernas läslust, väcka deras intresse för god litteratur och uppodla deras sinne för språkets uttrycksmöjligheter.

Undervisning i romanés

Även om undervisningen för zigenare har som första syfte att ge dessa sådan färdighet i svenska språket och en sådan allmän orientering,

som bäst tjänar dem som medlemmar i det moderna svenska samhället, får man inte ställa sig oförstående inför zigenarnas behov att fasthålla vid och föra vidare de kulturella traditioner, som de så troget bevarat under århundraden av vandringsliv och lidanden. Assimilationen med svenskt samhällsliv bör inte innebära ett utslätande av det särpräglade. Vad zigenarna kan tillföra vårt kulturliv, måste betraktas som ett värdefullt bidrag till den samlade svenska befolkningsbilden. Zigenarnas musik är ett exempel på vad de skänkt av sin egenart. Det viktigaste i ett folks kulturskatt är emellertid språket. Zigenarnas språk, romanés, är i våra dagar kommunikationsmedlet mellan de flesta zigenare i olika länder, och för många zigenare fortfarande det enda språk de behärskar. Vårt århundrades gränsspärrar har avbrutit den personliga kontakten över gränserna, och zigenarnas okunnighet i läsning och skrivning omöjliggör brevkontakter. Även inom Sverige är släktingar och vänner bosatta på stort avstånd från varandra med få möjligheter till personlig kontakt. Det är därför ett naturligt önskemål och för övrigt en av de mänskliga rättigheternas principer att undervisningen även skall ägna uppmärksamhet åt romanés, så att zigenarna vid behov skall kunna texta och läsa ett meddelande på det egna språket.

Svårigheterna att genomföra en sådan undervisning beror i första hand på bristen på undervisningsmateriel, som gör läraren oberoende av förkunskaper i romanés. Planer föreligger dock att framställa sådan.

Matematik

Genom undervisningen i matematik skall zigenarnas förmåga att handskas med kvantitativa begrepp utvecklas. Undervisningen har till uppgift att ge kunskap och färdighet i elementär aritmetik och algebra. På grundval av en klar insikt bör zigenarna förvärva säkerhet i att genom huvudräkning men framför allt genom ändamålsenliga skriftliga tillvägagångssätt lösa olika slag av matematiska uppgifter av praktisk natur.

Vid valet av uppgifter bör största hänsyn tas till zigenarnas erfarenheter och intressen. Eftersom matematikundervisningen skall fylla en praktisk uppgift, bör eleverna lära sig lösa sådana räkneuppgifter, som möter dem i hem, arbetsliv och samhälle. Så ofta det är möjligt bör matematiska problem behandlas i sitt praktiska sammanhang.

Elever som har särskild användning för räknestickan i sitt arbete och har förutsättningar att utnyttja en sådan bör få elementär undervisning om räknestickan.

Orienteringsämnen

Undervisningen i orienteringsämnen har till uppgift att ge zigenarna en orientering i det svenska samhället. Den bör samtidigt tjäna zigenarnas individuella och sociala utveckling och stimulera till egna insatser i samhällslivet och engagemang för gemensamma samhällsproblem. På lämpligt sätt skall behandlas frågeställningar och problem, som har direkt anknytning till zigenarnas verksamhet i det moderna samhället. Zigenarna skall vidare orienteras om vårt lands natur- och kulturgeografiska miljöer. Ledmotivet för studierna bör vara att påvisa hur människor utformar sina levnadsförhållanden under skiftande betingelser samt utnyttjar och utvecklar jordens resurser för ekonomiska, sociala och kulturella behov. En motsvarande grundläggande orientering om jorden i övrigt skall också ges.

Genom en grundläggande orientering om mera betydelsefulla händelser, tidsföreteelser och personligheter i zigenarnas historia belyses zigenarnas kulturella utveckling.

Undervisningen bör i största möjliga utsträckning byggas upp kring ett studium av konkreta situationer i samhället — t ex familjen — samt teckna individens roll i relation till grupper och samhällen. Naturliga anknytningar kan också erhållas i det stoff, som press, radio och television erbjuder, liksom i erfarenheter från studiebesök, som ofta bör förläggas till kommunala inrättningar och expeditioner, obligatoriska skolor, folkhögskolor, pastorsexpeditioner etc. Strävan att anknyta till det konkreta får dock ej leda till att viktiga sociala företeelser och samhällsproblem, som zigenarna kommer i kontakt med i samhället, t ex fördomar, försummas i undervisningen. För att ge en riktig bild av dagens samhälle måste man även behandla kontroversiella spörsmål.

Fritt valt arbete

De fyra veckotimmarna fritt valt arbete bör i största möjliga utsträckning användas till studier i praktiska och estetiska ämnen, så att det manuella arbetet med ett fantasieggande stoff bildar den behövliga motvikten till de teoretiska lektionernas färdighetsträning och kunskapsinhämtande. Hemkunskap, familjekunskap, konstnärligt arbete (musik, bild- och formskapande) samt maskinskrivning är de områden, som här främst bör komma i fråga, men även främmande språk kan för någon grupp tänkas som fritt valt arbete.

Lärarens kurativa verksamhet

För lärarens kurativa verksamhet samt för kursplaneringsarbete har av tjänstgöringstiden anslagits fyra veckotimmar. Under denna tid skall zigenarna få hjälp med sina speciella problem, såsom deras kontakt med samhällets institutioner, affärsbekymmer, deklarationsproblem, bostadsproblem, kontakt med serviceorgan i samhället m m.

Några detaljerade anvisningar för den kurativa verksamheten kan inte ges då man måste förutsätta att förhållandena ter sig mycket olika i olika kommuner. Dock kan man förvänta att hembesök och samtal åtminstone till en början kommer att ta mycken tid i anspråk och ställa stora krav på läraren.

Hjälpmedel

Olika pedagogiska hjälpmedel som inte förutsätter kunskap i läsning och skrivning är oumbärliga i undervisningen av zigenarna. Förutom föremålssamlingar, bilder och bildband behövs ett varierat ljudmaterial, såsom talböcker, ljudband, filmer och musikinspelningar. Av tryckt material för de läskunniga kan nämnas aktuella tidningar, tidskrifter, broschyrer, kartor, tabeller, diagram som lämpliga komplement till böcker i olika ämnen. Laborativa moment bör få stort utrymme i undervisningen. Om dessa skall bli en god grundval för studierna, måste de vara väl förberedda, ändamålsenligt anordnade och på lämpligt sätt infogade i studiegången. Studiebesök är särskilt angelägna inom samhällsorienteringen och yrkesorienteringen. Studiebesöket bör alltid tjäna ett bestämt syfte och noggrant förberedas och efterbehandlas. I så stor utsträckning som möjligt bör upplevelserna och iakttagelserna få bilda utgångspunkt för arbetet i lärorummet, där kunskaperna utökas och fördjupas genom samtal och läsning m m.

Till kommunernas hjälp har upprättats ett hjälpmedelsförslag.

Tidigare erfarenheter

När skolöverstyrelsen nu övertar ansvaret för även de vuxna zigenarnas undervisning, är det av största betydelse att skolan drar nytta av de erfarenheter från flera års skickligt arbete på detta område, som redan utförts genom arbetsmarknadsstyrelsen. Ett fortlöpande samarbete mellan skolmyndigheterna, socialvårdsmyndigheterna och arbetsmarknadsstyrelsen är nödvändigt för ett gott resultat.

Konferens med lärarna

Under veckan 22—26 augusti har ett antal lärare, som läsåret 1966/67 kommer att undervisa vuxna zigenare, varit samlade till en konferens på skolöverstyrelsen i Stockholm.

Vid denna har bl a

- redovisats erfarenheter av tidigare genom arbetsmarknadsstyrelsen bedriven undervisning
- diskuterats målet för undervisningen
- behandlats de olika momenten i kursplanen
- diskuterats metod och hjälpmedel
- utbytts erfarenheter av och diskuterats behovet av lärarnas kurativa verksamhet
- genomarbetats det diagnostiska materialet
- givits psykologisk-pedagogiska synpunkter på undervisningen.

Allmänt

I centrum för undervisningen står den enskilda människan. Detta innebär, att skolan med aktning för individens människovärde och kännedom om hans individuella egenart och förutsättningar skall söka främja hans personlighetsutveckling.

Strävan att anpassa undervisningen efter varje enskild elev innebär också, att studieresultatet och studietakten kommer att visa betydande variationer. Verksamheten kommer att kräva stor tålmodighet både från myndigheternas och de enskilda lärarnas sida.

Vuxna och barn med moderna undervisningsmedel på Skrekarhyttan 1965.

Biståndsverksamhet för zigenarna

Av byrådirektören Inga Bååth, Socialstyrelsen

Förr löste zigenarna själva sina problem utan att myndigheterna nämnvärt intresserade sig för dem. Inkomsterna från de traditionella zigenaryrkena har väl egentligen alltid varit så begränsade, att de framtvingat ett ambulerande levnadssätt. Det moderna samhället erbjuder inte tillräckliga utkomstmöjligheter för nomadiserande familjer, som lever av dylika tillfälliga arbeten. Dagens krav på skolad arbetskraft utesluter dessutom i det närmaste helt, att zigenarna på egen hand skall kunna klara den omställning som fordras för att lösa problemen. De måste alltså söka hjälp av samhället.

Socialhjälpslagen

Samhället lämnar nödställd person vad som fordras för uppehälle och vård. För minderårig, dvs den som är under 16 år, skall hjälpen dessutom innefatta uppfostran. Denna hjälp har var och en i Sverige rätt att vänta av socialnämnden i den kommun där han vistas. Villkor för att få denna socialhjälp är att den hjälpbehövande bl a på grund av ålder eller hälsoskäl är ur stånd att försörja sig. Han skall sakna egna medel och dessutom fordras att behovet inte avhjälps på annat sätt. Detta är i korthet vad som kallas obligatorisk socialhjälp. Därutöver finns frivillig socialhjälp. Varje kommun bestämmer själv vad som skall utgå såsom frivillig socialhjälp samt prövar i vilken utsträckning denna hjälp bör meddelas. Den moderna socialvårdens målsättning är emellertid mera vidsträckt. Socialhjälp, som inte endast betingas av ett tillfälligt nödläge, har till uppgift att såvitt möjligt för framtiden sätta den hjälpsökande i stånd att själv försörja sig och de sina. Härför fordras bl a kartläggning av den hjälpbehövandes förhållanden. Det faller av sig självt att zigenarna har samma rätt till socialhjälp som alla andra. I deras fall erbjuder emellertid tillämpningen av socialhjälpslagen ofta praktiska problem, som är svåra att övervinna. Majoriteten av zigenarna ambulerade sålunda fortfarande för några år sedan. De vuxna är alltjämt i stor utsträckning analfabeter. Zigenarnas hälsotillstånd är dessutom i regel föga tillfredsställande.

En socialnämnd hade alltså knappast tillfälle att ensam lösa de problem den ställdes inför i fråga om zigenare. Den hjälp som lämnades blev följaktligen oftast tillfällig. Åtgärder för att uppnå resultat på lång sikt kunde i allmänhet inte hinnas med. Ett organiserat samarbete av annat slag än det, som fordras för bofasta medborgare, var alltså nödvändigt. En utredning tillsattes år 1954, varefter statsmakterna meddelade specialföreskrifter för zigenares inpassning i samhället.

Kungl brev den 25 mars 1960 angående vissa bestämmelser för att underlätta zigenares bosättning

I betänkandet Zigenarfrågan (SOU 1956:43) framlade 1954 års zigenarutredning förslag för zigenarnas inpassning i samhället. Som en följd därav fick arbetsmarknadsstyrelsen år 1958 i uppdrag att vidtaga åtgärder för att lösa zigenarnas sysselsättningsproblem. Det visade sig emellertid att mer omfattande åtgärder fordrades för inpassningens genomförande. De specialföreskrifter, som på grund därav meddelades genom nyssnämnda kungl. brev, innefattar uppdrag åt bostadsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen och socialstyrelsen, att var och en inom sitt ämbetsområde vidtaga närmare angivna åtgärder.

Skolöverstyrelsen erhöll genom kungl brev den 10 juni 1960 bemyndigande att på föreskrivet sätt bekosta särskild undervisning av zigenarbarn i obligatoriska skolor. Barnen skulle meddelas vissa nödvändiga grundkunskaper för att få möjlighet att inpassas i vanliga klasser.

Specialbestämmelsernas syfte är alltså att integrera zigenarna i samhället genom att göra dem bofasta. För att inpassningen skall lyckas måste emellertid zigenarna förutom fast bostad även beredas arbete. De vuxna måste lära sig läsa och skriva m m och barnen beredas ordnad skolgång. Genom dessa åtgärder förväntas deras levnadsvillkor bli så förbättrade att de i allt väsentligt får samma levnadsförhållanden som andra svenska medborgare. För att uppnå detta mål måste staten försäkra sig om kommunernas bistånd.

Socialstyrelsens uppdrag innebär därför bemyndigande att ersätta vissa kommunala socialvårdsutgifter för zigenare. Dessa kostnader skulle eljest ha kommit att slutligt belasta enskilda kommuner.

Specialföreskrifterna, som för socialstyrelsens del trädde i kraft med ingången av budgetåret 1960/61, innebär följande.

Socialstyrelsen ersätter fr o m den 1 juli 1960 kommunala kostnader för vård och erforderligt understöd, som lämnats *svenska zigenare.* Villkor för detta statsbidrag är, att hjälpen lämnats i huvudsaklig överensstämmelse med gällande praxis inom socialvården. Dessutom skall biståndet avse zigenare, som är att anse såsom bosatt i kommunen. Styrelsen äger även ersätta särskilda kostnader, som kommun haft i samband med zigenares bosättning. Dylik ersättning får emellertid ej avse utgifter för inköp eller uppförande av fastighet.

En tidsbegränsning av styrelsens ersättningsrätt har föreskrivits. Styrelsen äger sålunda ej ersätta kommun kostnader för socialvård åt zigenare, som under två år efter bosättningen haft sin försörjning utan

att uppbära socialhjälp annat än tillfälligt till mindre belopp (tvåårsregeln).

Definition av begreppet zigenare

Begreppet zigenare används i specialföreskrifterna utan att definieras. Zigenarutredningen bestämde begreppet i samband med sin kartläggning av zigenarbefolkningen och dess problem på följande sätt: Zigenarna och deras avkomlingar samt ättlingar till zigenare och andra svenskar betraktades såsom zigenare, försåvitt det icke klart framgick att dessa personer icke längre tillhörde eller själva ansåg sig tillhöra zigenarnas krets. Eftersom de givna föreskrifterna avser att bryta det nomadiserande levnadssättet har socialstyrelsen valt att tillämpa denna i viss mån vidsträckta definition av begreppet zigenare.

Socialstyrelsen lämnar på förfrågan socialnämnder och andra myndigheter upplysning, huruvida en familj eller en enstaka person av styrelsen anses tillhöra zigenarbefolkningen. I tveksamma fall använde styrelsen sig till en början företrädesvis av den namnförteckning, som upprättats i samband med zigenarutredningens arbete.

Numera har styrelsen med ledning av kommunernas ersättningsansökningar och inkomna förfrågningar upprättat ett kortregister omfattande 303 personer jämte i förekommande fall deras familjer. Styrelsen har på så sätt hittills registrerat 1 167 personer. I denna siffra ingår ett antal utländska zigenare. På grund av att zigenare ibland använder olika namn kan det vålla svårigheter att få fram vilken person som avses med en förfrågan. Hittills har styrelsen emellertid vid telefonförfrågningar som regel snabbt kunnat bistå kommunerna med identifieringen. Ibland har svar ej kunnat lämnas omedelbart vid påringningen, utan först efter närmare undersökning.

En komplicerande faktor vid fastställande av vem en förfrågan gäller utgör zigenarnas sedvana att ej ingå äktenskap enligt gällande svensk lag. Det finns alltjämt många familjer, där kontrahenterna samman-lever i enlighet med zigenartraditionerna utan att i lagens mening vara gifta. Därav följer att barnen lagligt sett är barn utom äktenskap och alltså bör ha samma familjenamn som modern. Vid beviljande av ersättning till kommun behandlar emellertid socialstyrelsen medlemmar i en dylik familj som en enhet och har registrerat dem i enlighet därmed.

Utländska zigenare

Gällande föreskrifter med särskilda bestämmelser för att underlätta zigenares bosättning avser endast svenska zigenare.

Ärenden rörande zigenare, som icke är svenska medborgare, skall därför handläggas i enlighet med socialhjälps- och barnavårdslagarnas föreskrifter. Reglerna i kungl kungörelsen den 5 oktober 1956 angående anmälan om socialhjälp åt utlänningar m m, måste alltså iakttagas liksom eventuella ratificerade konventioner med andra länder rörande sociala förmåner.

Ersättningsanspråk avseende *svensk zigenarfamilj, vari en eller flera medlemmar är utlänning,* handläggs emellertid trots detta av socialstyrelsen enligt specialföreskrifterna.

Vid beslut i ärende, där socialstyrelsens bemyndigande eljest är tillämpligt, förhindrar alltså den omständigheten, att utländsk zigenare ingått äktenskap eller i enlighet med zigenartraditionen sammanlever med svensk zigenare, ej att ärendet i dess helhet handläggs jämlikt specialföreskrifterna. I dessa fall skall dock faktisk samhörighet föreligga. Densamma behöver emellertid ej innebära att kontrahenterna har eller har haft barn med varandra. Finns gemensamma barn eller ingår den utländska kontrahentens barn i tidigare äktenskap eller förbindelse i det gemensamma hushållet, förhindrar ej heller detta i och för sig föreskrifternas tillämplighet. Samma är förhållandet beträffande utländskt zigenarbarn, som är adopterat av svensk zigenare eller är fosterbarn till zigenare, beträffande vilken föreskrifterna äger tillämplighet.

Av vad här sagts om utländska zigenare följer att kommunalt socialvårdsorgan, som haft utgifter för sådan zigenare, har att söka ersättning jämlikt 23 § socialhjälpslagen för obligatorisk socialhjälp hos vederbörande länsstyrelse.

Bosättningsbegreppet

Införandet av bosättningsbegreppet i föreskrifterna för socialstyrelsens biståndsverksamhet understryker syftet med specialbestämmelserna. Ersättning skall ej utgå för sådan mera tillfällig socialhjälp, som beviljats vid kortvarig vistelse i en kommun. Myndigheterna i de kommuner, där zigenare stannar någon tid, skall genom statsbidraget stimuleras att i full utsträckning tillämpa modern socialvårdspraxis för zigenarnas räkning. Det gäller alltså att försöka komma till botten med den enskilde zigenarens problem, för att därefter om möjligt inpassa den hjälpsökande i en tillvaro, där han ej längre är beroende av det allmänna för sin utkomst.

Frågan om i vilken kommun en zigenare borde anses bosatt har tidigare, på grund av deras ambulerande levnadssätt, vållat kommunerna

mycket bekymmer. Generellt är givetvis folkbokföringens bestämmelser tillämpliga på zigenare på samma sätt som på alla andra. Förordningens huvudregel, 13 § 2 mom, stadgar att en person skall anses vara bosatt, där han regelmässigt vistas. Vid byte av bostad gäller att han betraktas såsom bosatt, där han antas regelbundet komma att tillbringa nattvilan eller motsvarande viloperiod, den s k dygnsviloregeln. Förarbetena till folkbokföringsförordningen utvisar, att mycket moderata krav uppställts beträffande den tid under vilken en person skall ha vistats i en kommun för att kunna betraktas såsom bosatt i densamma. Specialföreskrifternas syfte beträffande zigenarna har en utformning, som snarast tyder på att bosättningen kan bedömas på ett än mera liberalt sätt. Styrelsen har därför stannat för att i ersättningshänseende såsom bosatt i en kommun betrakta zigenare, som uppehållit sig i kommunen sex veckor i följd (sexveckorsregeln). Styrelsen kräver som regel att vistelsen i en kommun skall vara minst 42 dagar. Undantag har medgivits.

Ett exempel må anföras på de förhållanden som förr ej var ovanliga. En ambulerande zigenarfamilj kom i mitten av 20-talet till en mindre landskommun. Under vistelsen där föddes ett barn och kyrkobokfördes i kommunen. Denne zigenare är alltjämt mantalsskriven i födelsekommunen, trots att denna upprepade gånger processat angående hans mantalsskrivning i annan kommun. Socialnämnden i födelsekommunen är på grund av socialhjälpslagens ersättningsregler fortfarande skyldig betala vistelsekommuner för kostnaderna för obligatorisk socialhjälp till honom. Denne numera vuxne zigenare har knappast någonsin besökt sin födelsekommun. Han för uteslutande en ambulerande tillvaro och stannar ofta ej i sex veckor i en och samma kommun. Härtill kommer att han saknar egentligt yrke och att hans hälsa ej är den bästa. Under ett enda år för inte så länge sedan erhöll kommunen anmaning från mellan 20 och 30 vistelsekommuner om ersättning för obligatorisk socialhjälp till mannen. Det sammanlagda beloppet för hans understöd utgör naturligtvis en icke obetydlig belastning för skattebetalarna i denna s k hemkommun.

Tiden för socialstyrelsens bistånd samt kommunernas ansökan om ersättning

Enligt socialstyrelsens bemyndigande äger styrelsen lämna kommun ersättning fr o m ingången av budgetåret 1960/61. Ersättning har därför endast beviljats för hjälp, som avsett tiden efter den 30 juni 1960.

Styrelsens skyldighet att ersätta understöd kvarstår till dess hjälpbehövande bosatt zigenare under två år efter bosättningen haft sin försörjning utan att erhålla ekonomiskt bistånd från socialnämnd annat än tillfälligt med mindre belopp. Efter två praktiskt taget understödsfria år anses zigenare alltså vara inpassade i samhället på sådant sätt att specialföreskrifterna ej längre äger tillämpning. Den inskränkning i kommunernas rätt till ersättning av statsmedel från socialstyrelsen, som nyssnämnda tvåårsregel innebär, avser endast de bosatta zigenarna. *Ambulerande zigenare* anses ej vara inpassade i samhället även om de under vissa perioder haft sin försörjning utan att uppbära socialhjälp.

I fråga om understöd till ambulerande zigenare gäller således ej någon inskränkning beträffande styrelsens skyldighet att lämna kommun ersättning för socialhjälp under förutsättning att specialföreskrifternas villkor i övrigt är uppfyllda.

Fr o m år 1966 har dessutom införts en ersättningsmöjlighet beträffande sådana *zigenare som är fast bosatta* även om de ej åtnjutit understöd under två år efter bosättningen. Förutsättning för att ersättning för kostnader avseende dessa skall utgå är att de deltar i viss vuxenutbildning. Främst avses här kurser anordnade för att lära zigenare läsa och skriva m m. Denna möjlighet behandlas utförligt under avsnittet kungl brev den 17 december 1965 (sid 145).

Det synes i detta sammanhang lämpligt påpeka, att specialföreskrifterna ej innehåller bestämmelser analoga med socialhjälpslagens regler beträffande de tidpunkter och den form, som skall iakttagas för ingivande av ersättningsanspråk. Ansökan kan alltså när som helst insändas till socialstyrelsen. Det är emellertid viktigt att ansökningar om ersättning avseende socialvårdskostnader för ambulerande zigenare inkommer utan onödigt dröjsmål, vare sig det rör zigenare som normalt för en nomadiserande tillvaro eller endast ambulerar under sommarhalvåret. Ett snabbt ingivande av krav på ersättning anser styrelsen ligga i kommunens intresse, enär ersättning för dubbelunderstöd i princip ej medges. När ansökan inkommer behandlas den i vanlig ordning. Skulle därefter, sedan socialstyrelsen beslutat medge kommun ersättning, ansökan från annan kommun inkomma, helt eller delvis avseende understöd under samma tid, torde det ofta föranleda avslag för den kommun som sist ansökt om ersättning. Vid en samtidig prövning är det tänkbart att utgången kunnat bli en annan. Särskilt viktigt torde detta vara beträffande ansökningar som avser ersättning för frivillig socialhjälp. För zigenare, vilka som regel eller tillfälligtvis ambulerar

föredrar styrelsen därför att ersättningsanspråk framställs snarast möjligt. Socialstyrelsen anser däremot att bosättningskommun lämpligen bör söka ersättning av statsmedel varje halvår, så att styrelsen kan hålla sig någorlunda informerad om omfattningen av utgående understöd m m.

Biståndsgivningens materiella omfattning m m

Huvudregeln för socialstyrelsens ansvar för kommunens kostnader för socialvård till zigenare är att bistånd skall ha utgått i huvudsaklig överensstämmelse med gällande praxis inom socialvården. Därutöver anges endast att meddelad hjälp skall avse vård och erforderligt understöd. Genom att någon uppdelning i obligatorisk och frivillig socialhjälp ej ingår i specialföreskrifterna, kan styrelsen ersätta båda dessa slag av understöd. Enligt socialhjälpslagen stannar i allmänhet dessa kostnader på de enskilda kommunerna.

Ytterligare en skillnad föreligger beträffande den socialhjälp, som utgår enligt socialhjälpslagen och enligt specialföreskrifterna. All frivillig och viss obligatorisk socialhjälp är enligt lagen i princip förenad med återbetalningsskyldighet. För det bistånd, som enligt specialföreskrifterna ersätts kommun av socialstyrelsen, synes återbetalning ej kunna krävas av understödstagaren.

Föreskrifterna innehåller alltså inga begränsningar i fråga om arten av det understöd som utbetalats. Socialstyrelsen ersätter därför allt slag av godtagbar socialhjälp vare sig fråga är om obligatoriskt eller frivilligt bistånd. Socialstyrelsens beslut kan överklagas av kommun. Härvid gäller ej heller socialhjälpslagens regler. Besvär skall anföras hos Konungen (socialdepartementet) inom tre veckor från det socialnämnden erhöll del av styrelsens beslut. Styrelsens avslagsbeslut expedieras med mottagningsbevis.

Socialstyrelsens praxis

Det är inte endast av vikt att försäkra sig om kommunernas bistånd. Zigenarnas medverkan är ofrånkomlig, om åsyftat resultat skall kunna uppnås. Styrelsen anser därför att verksamheten utan tvekan bäst gagnas av att ersättningsanspråk blir föremål för välvillig bedömning. Av det som tidigare relaterats torde framgå att styrelsen har möjlighet att bevilja ersättning för vidtagna åtgärder, som egentligen ligger vid sidan av vedertagen praxis inom socialvården. I största möjliga ut-

sträckning behandlas inkommande ärenden generöst, såvida ej målsättningen äventyras eller formella skäl lägger hinder i vägen för bifall. Den praxis styrelsen under de gångna åren utvecklat torde i stort sett täckas av följande uppgifter om de principer styrelsen tillämpar vid bedömning av enskilda ärenden.

Specialföreskrifternas målsättning motverkas, när understöd utgår till kostnader för fortsatt resa utan godtagbart ändamål. Besök hos nära anhörig, som insjuknat, kan vara motiverat, däremot ej pengar för att tillträda okontrollerbart arbete på annan ort eller liknande. Medel beviljade för inköp av husvagn, buss eller tält kan ej anses utgöra bistånd för att underlätta zigenares bosättning. Samma är oftast förhållandet beträffande hjälp att betala kostnader för bilreparationer, flyttning av vagnar i samband med avresa från kommunen m m.

Vistelse under kortare tid än sex veckor i följd inom en kommun utgör i princip formell grund för avslag, när ersättning söks för understöd till ambulerande zigenare. Synnerliga skäl kan dock föreligga för bifall. Sålunda har ersättning medgivits när sexveckorsperioden underskridits med ett par dagar. Likaså har ansökningar bifallits, då zigenare för ett par dagar eller högst en vecka tillfälligt uppehållit sig utanför den ersättningssökande kommunen och vistelsetiden alltså ej kommit att omfatta sex veckor i följd.

Styrelsen håller t v ej strikt på sexveckorsregeln beträffande fast bosatta zigenare, om de t ex under sommartid återgår till sitt tidigare kringresande levnadssätt. Undantagsvis kan därför ersättning för understöd utgå till vistelsekommun eller till mantals- resp bosättningskommun (ersättningskommun), när eljest fast bosatt zigenare tillfälligt ambulerar, även om vistelsetiden i den understödsgivande kommunen understiger sex veckor. Förutsättning härför är att understöd utgivna av socialnämnder i tillfälliga vistelsekommuner och i ersättningskommun tillhopa ungefärligen motsvarar normalt understöd under den aktuella perioden. Kommun, som vidtager allvarliga åtgärder för fast bosättning av zigenare, kan under vissa förhållanden även räkna med ersättning efter enahanda principer.

Kommun, som blivit ersättningskommun genom att bereda zigenare fast bostad, behöver således i allmänhet ej riskera att få slutligt svara för obligatorisk socialhjälp, som utgivits av kommuner, där familjen uppehållit sig under kortare tid än sex veckor.

Det förekommer emellertid, att zigenarfamilj, som flyttat in i anvisad bostad och således blivit fast bosatt, återgår till sitt nomadiserande levnadssätt. Vid behandling av ersättningsansökningar för utgiven

socialhjälp betraktas sådan familj såsom bosatt i den kommun, där bostaden är belägen, till dess det visar sig att familjen ej återvänder till bostaden.

Under den tid zigenare, som blivit fast bosatta, ambulerar mera tillfälligt anser styrelsen sig skyldig betala förfallande hyreskostnader. Statens ansvar för hyran måste dock tidsbegränsas. Det är därför önskvärt i dessa fall liksom eljest när tveksamhet råder, att kommunerna på ett tidigt stadium tar kontakt med styrelsen, så att klarhet nås beträffande föreliggande ersättningsmöjligheter.

Även skulder betalas

En gammal regel inom socialhjälpen är att medel ej skall beviljas för betalning av skulder. Undantag medges emellertid numera. Styrelsen för sin del ersätter i godtagbara fall kostnader för betalning av s k konsumtionsskulder avseende avbetalningar på möbler, kläder, radio-, TV- och andra hushållsapparater samt betalning av hyresskulder. Likaså ersätter styrelsen reparationer av radioapparater m m, licenskostnader och i viss utsträckning förfallande försäkringsavgifter. Undantagsvis ersätts dessutom matskulder samt telefonräkningar av måttlig storlek.

Föreskriften att ersättning ej skall medges, sedan bosatt zigenare under två år efter bosättningen haft sin försörjning utan att uppbära socialhjälp annat än tillfälligt till mindre belopp, har ej varit föremål för prövning i större utsträckning.

Hittills har det visat sig, att zigenare endast i enstaka fall två år efter bosättningen uppbär understöd, som är väsentligt mindre än vad som utgick före bosättningen. Minskningen berör egentligen endast folkpensionärer samt egna företagare, vilkas arbetsinkomster ej kan kontrolleras men vilka de kommunala myndigheterna likväl anser sig skönsmässigt böra påföra vissa inkomster. Svårigheter föreligger att avgöra när dessa zigenare skall anses vara självförsörjande. En anledning till detta är att flera zigenare jämte minderåriga barn som regel bildar ett hushåll. I ett stort antal sådana hushåll är erfarenhetsmässigt de flesta beroende av socialhjälp för sitt uppehälle. I ett gemensamt hushåll är det ogörligt att fastställa i vilken omfattning den som endast erhåller tillfällig mindre hjälp är beroende av övriga familjemedlemmars understöd för sitt uppehälle.

En annan orsak till att det är svårt att veta om en zigenare verkligen blivit självförsörjande är många zigenares vacklande hälsotillstånd. Som

regel syns zigenarna icke vara i stånd att arbeta sammanhängande under längre tid.

Det finns således grundad anledning antaga, att de flesta medelålders och äldre zigenare kommer att utgöra en belastning för socialvården i bosättningskommunen, även om de under en tvåårsperiod i huvudsak synes ha klarat sin försörjningsfråga utan socialhjälp. Kommun, som tillmötesgått statlig myndighets önskemål om anvisande av bostad eller tomtmark för uppförande av bostad till zigenare, kommer således att slutligt få svara för socialhjälpsutgifter till zigenare, när den statliga bidragsgivningen upphör. Med hänsyn till syftet med specialföreskrifterna torde följaktligen varje zigenare, som ej är självförsörjande genom eget arbete eller egna tillgångar, böra anses sakna försörjningsförmåga så länge han själv eller hans familj överhuvudtaget erhåller bistånd från statliga eller kommunala myndigheter.

Vidgad verksamhet

De åtgärder myndigheterna med stöd av 1960 års specialföreskrifter vidtagit för zigenarnas inlemmande i samhället har emellertid icke visat sig tillfyllest. Zigenarna har under de senaste årtiondena antingen blivit helt utarmade eller eljest varit tvungna skuldsätta sig i sådan omfattning, att deras problem ej kan lösas utan att ramen för biståndsverksamheten vidgas. På grund härav ändrades föreskrifterna för socialstyrelsens verksamhet i december förra året.

Kungl brev den 17 december 1965 angående ändrade bestämmelser rörande ersättning till kommun för vissa kostnader för zigenare

De nya föreskrifterna avser endast socialstyrelsen och medför ingen ändring beträffande de åtgärder, som skildrats i det föregående. Den praxis styrelsen utvecklat berörs således ej. Nyheten består av ökade möjligheter att ersätta kommunala utgifter för zigenare, som deltar i vuxenundervisning. Det fordras emellertid alltjämt att zigenare kan anses såsom bosatt inom den kommun, som söker ersättning för hjälpen. Sexveckorsregeln kvarstår således fortfarande. Däremot har tvåårsregeln bortfallit beträffande dem som deltar i viss vuxenutbildning. Vid bedömning av ersättningsanspråk saknar det således betydelse om zigenare varit självförsörjande under två år efter bosättningen. Bistånd kan alltså numera ersättas i större utsträckning än tidigare. Styrelsen kan nämligen fr o m den 1 januari 1966 ersätta kommun

för understöd till zigenare, som har försörjningssvårigheter till följd av deltagande i för vuxna zigenare anordnad skolundervisning eller omskolningsverksamhet.

Styrelsen har ej hunnit utveckla någon fast praxis beträffande de nya ersättningsmöjligheterna, de s k särskilda understöden. Kommunerna har därför vid olika tillfällen erhållit följande anvisningar för bedömning av uppkommande ansökningar om dessa hjälpbehov.

Särskilda understöd bör ha samband med inkomstbringande sysselsättning. Ersättning torde beviljas för vissa kostnader för bilar, räntor och oundvikliga amorteringar, däri inräknat omsättning av växel- och pantskulder.

Syftet med ersättningsbestämmelserna i samband med undervisning är att förbättra zigenarnas utsikter till utkomst och möjligheter till anpassning samt förhindra att ekonomiska förluster uppstår. Krav på aktivt deltagande i undervisning måste emellertid uppställas. Detta gäller särskilt de zigenare som normalt för en nomadiserande tillvaro. Särskilt i sådana fall måste det av ersättningsansökningen framgå att vederbörande sammanhängande deltagit i undervisning under ca sex veckor. De avbetalningsskulder och liknande förpliktelser för vilka understöd skall kunna ersättas får ej ha uppkommit i omedelbar anslutning till kurs. Helst bör en tid av fyra månader ha förflutit från det åtagandet gjorts till dess kursen börjat. Utgifter ersätts av socialstyrelsen, om de blir aktuella under kurstiden eller en kortare tid efter densamma.

I fråga om avbetalningar uppgående till belopp, som ej står i rimligt förhållande till vederbörandes inkomster under kurstiden ävensom i fråga om föreläggande att på en gång erlägga hela återstoden av det i avbetalningar kontrakterade beloppet, finner styrelsen det ofrånkomligt, att socialnämnds ersättningsansökan innehåller uppgift om resultat av försök att träffa uppgörelse om rimliga delbetalningar av såväl kapital- som förfallna räntekostnader.

I fall där en genom avbetalningskontrakt inköpt vara ej längre finns i köparens besittning är styrelsen beredd att lämna ersättning för fortsatt avbetalning, om socialnämnd finner att betalning bör fullföljas. Styrelsen anser sig dock ej kunna lämna ersättning avseende skuld beträffande vilken polisanmälan föreligger eller åtal anhängiggjorts.

Styrelsen anser ej att betalning av böter är att betrakta såsom socialhjälp och ersätter därför under inga förhållanden dylika utgifter.

Beträffande ansökningar om bidrag till kostnader för telefon är styrelsen endast villig ersätta utgifter för nyinstallation, när gällande praxis eller eljest tungt vägande skäl kan anföras. Däremot finner styrelsen, att det kan vara rimligt att ersätta t ex kostnaderna för betalning av en dryg telefonräkning, om nämnden anser hälso- eller affärsskäl tala för att vederbörande skall ha tillgång till egen telefon. Styrelsen vill särskilt framhålla att ersättning för särskilda understöd ej kan påräknas för betalningar, som verkställts före den 1 januari 1966.

Med ersättning för vissa kostnader för bilar avses bl a bilskatt och bilförsäkringar.

Principiellt är socialstyrelsen beredd att lämna ersättning för socialhjälp, som utgått till täckande av löpande pantavgifter för zigenarfamilj, där någon medlem deltar i vuxenundervisning.

För pantsatta konsumtionsvaror, som betingar höga räntekostnader, gäller dock att styrelsen lämnar ersättning endast i den mån socialnämnden efter särskild prövning funnit att dessa pantskulder icke bör avvecklas.

Från och med den 1 juli innevarande år har skolöverstyrelsen ansvaret för sådan utbildning till vuxna zigenare, som motsvarar utbildningen inom den obligatoriska skolans ram: Genom kungl brev den 14 juli 1966 har skolöverstyrelsen bemyndigats att tills vidare under innevarande budgetår lämna zigenare som fyllt 18 år och deltar i nyssnämnda utbildning bidrag efter grunder motsvarande dem som gäller för utbildningsbidrag jämlikt arbetsmarknadskungörelsen den 3 juni 1966.

Socialstyrelsens verksamhet och kostnaderna därför

Omfattningen av socialstyrelsens verksamhet kan utläsas ur en sammanställning, som gjorts för budgetåret 1964/65, varur bl a följande hämtats.

Ersättning beviljades kommunala socialvårdsmyndigheter för bistånd åt 133 familjer, omfattande 302 vuxna och 252 barn under 16 år. Sammanlagt avsåg ersättningarna 554 personer. Drygt hälften av samtliga svenska zigenare hade under budgetåret erhållit bistånd från kommuner på sådant sätt att anspråk på ersättning kunde göras i enlighet med gällande specialbestämmelser. Av de 133 familjerna hade 17 erhållit sporadiska understöd under det att resten eller 116 familjer åtnjutit understöd i sådan omfattning att hjälpen måste betraktas såsom regelbunden. Bland antalet hjälpsökande uppbar endast 52 folkpension. Av dessa var sju ålderspensionärer. Vidare antecknades att 118 av de 133 familjerna hade fast bostad. Ersättningarnas totala belopp uppgick under det aktuella budgetåret till drygt 945 000 kronor.

Socialstyrelsens utgifter för ersättning till kommunerna uppgick budgetåret 1960/61 till omkring 145 000 kronor. Därefter har kostnaderna successivt ökat. Under budgetåren 1961/62—1964/65 uppgick kostnaderna till drygt 2 450 000 kronor. För budgetåret 1965/66 hade fram till mitten av juli 1966 ansökningar inkommit på omkring 963 000 kronor.

De här angivna kostnaderna för understöd till den svenska zigenarbefolkningen motsvarar ej samhällets totala kostnad för understöd jäm-

likt socialhjälps- och barnavårdslagarna. Länsstyrelserna lämnar ersättning till kommunerna för socialvårdsutgifter avseende icke mantalsskrivna zigenare och sådana vilkas mantalsskrivningsort ej kan fastställas för det år understöd utgivits. Denna kostnad kan ej fastställas utan särskild undersökning. Samma är förhållandet med de kostnader för vilka socialstyrelsen på grund av specialföreskrifternas konstruktion ej kan tillerkänna kommunerna ersättning. Sistnämnda kostnader belastar slutligt kommunerna och torde ej vara obetydliga.

För att inse den utsträckning i vilken zigenare numera nödgas söka hjälp bör betänkas att den svenska zigenarbefolkningen f n uppgår till ca 1 000 personer. I zigenarutredningen uppgavs ungefär 250 zigenare såsom fast bosatta vid årsskiftet 1954/55. Den 31 december 1965 beräknades endast ett mindre antal personer alltjämt fortsätta att ambulera. Bland dem som fått fast bostad efter den 1 juli 1960 har några familjer återtagit sitt nomadiserande levnadssätt.

Som avslutning av denna redogörelse för socialstyrelsens andel i strävandena att tillförsäkra zigenarna den skolbildning och de utkomstmöjligheter, som är övriga medborgares självklara rätt, bör det understrykas att det ej är diskriminerande att åtnjuta socialhjälp. Det system, som byggts upp för att skapa trygghet för medborgarna, består främst av socialförsäkringar, som är generella till sin natur. En schablonmässig förmån kan ej täcka alla de varierande legitima behov, som uppkommer i det moderna samhället. Därför har socialhjälpen sin givna plats i trygghetssystemet. Bistånd i form av utvidgad socialhjälp till zigenare har valts därför att en existerande samhällsorganisation kunde utnyttjas. Socialnämnderna har nämligen till uppgift att handha individuellt behovsprövat bistånd. De samarbetar med sådana myndigheter, vilkas insatser är av betydelse för att hjälpen skall bli hjälp till självhjälp. De specialföreskrifter, som temporärt måste meddelas för att zigenarna skall kunna inlemmas i samhället, har konstruerats med tanke på zigenarbefolkningens speciella situation och är lika litet diskriminerande som vanlig socialhjälp.

Sociala frågor vid riksdagens vårsession 1966

Av förste byråsekreterare ERLING FRIDOLFSSON, Riksdagens upplysningstjänst

I en period kännetecknad av ett visst övertryck i landets ekonomi med stor efterfrågan på varor, importöverskott och prisstegringar kom 1966 års statsverksproposition — såväl i finansplanens mera teoretiska utläggningar som inom varje huvudtitel — att i hög grad kännetecknas av återhållsamhet och strävan efter sträng prioritering beträffande reformeringsplanerna samt restriktivitet vid utgiftsprövningarna. De anslagsäskande myndigheterna hade i detta syfte inför anslagsframställningarna under sommaren 1965 anmodats att iaktta sparsamhet samt pröva lämpliga rationaliseringsåtgärder och avpassa priserna på de offentliga myndigheternas tjänster till kostnadsutvecklingen.

Bland de reformer som enligt regeringens mening kunde tillmätas den höga angelägenhetsgrad som i ett sådant läge borde krävas för ett snabbt genomförande hörde en förbättring av sjukförsäkringen, en utvidgning av vuxenutbildningen samt en förkortning av arbetstiden, vilka reformer samtliga kan karakteriseras som socialpolitiskt betingade. Av dessa planer aktualiserades redan under 1966 års vårsession frågan om förbättring av sjukförsäkringen i det att förslag om borttagande av karensdagarna inom systemet förelades riksdagen. Härutöver kan inom socialpolitikens område frågorna om standardhöjningen av folkpensionerna, förbättringen av förtidspensionerna till handikappade, utökningen av stödet till barnstugeverksamheten och inrättandet av ett arbetsmedicinskt institut sägas vara de betydelsefullaste under den riksdagssession, som följande framställning omfattar. Beslutet om nya riktlinjer för arbetsmarknadspolitiken bör också räknas hit. Av reformförslagen var det som gällde standardhöjningen av folkpensionerna beroende av tidigare fattade principbeslut, medan borttagandet av karensdagarna inom sjukförsäkringen var en länge väntad reform, som fördröjts i avvaktan på ett eventuellt avgörande genom förhandlingsöverenskommelse mellan arbetsmarknadsparterna.

Nedan lämnas en summarisk översikt över statens utgifter för olika sociala ändamål med jämförelse mellan anvisade belopp för budgetåret 1965/66 resp i statsverkspropositionen föreslagna för budgetåret 1966/67 (milj kr). Sammanställningen avser endast driftbudgeten.

	Anvisat 1965/66	Förslag 1966/67	Ökning
Allmän försäkring m m (Soc dep)	5 026,1	5 280,4	254,3
Socialvård, nykterhetsvård m m (Soc dep)	177,1	203,3	26,2
Stöd åt barnfamiljer m m (Soc dep)	1 876,4	1 917,6	41,2
Arbetarskydd (Soc dep)	10,1	10,7	0,6
Mentalsjukvård m m (Soc dep)	558,8	779,2	220,4
Universitetssjukhus m m (Soc dep)	224,1	242,0	17,9
Viss rehabiliteringsverksamhet (Soc dep)	70,2	78,7	8,5
Viss utbildning av sjukvårdspersonal (Eckl dep)	9,3	10,4	1,1
Allmän hälsovård m m (Soc dep)	61,1	69,4	8,3
Arbetsmarknad m m (Inr dep)	994,1	1 044,4	50,3
Bostadsbyggande m m (Inr dep)	299,0	535,0	236,0

Av totalbudgetens ca 31,5 miljarder kr beräknades sammanlagt 7,44 miljarder användas under den sammanfattande benämningen »inkomstöverföringar till hushåll» (vari bl a ingår folkpensioner, barnbidrag, sjukförsäkringsersättning m m), vilket innebär en ökning med ca 4,3 % sedan budgetåret 1965/66.

Socialförsäkringar

Folkpensionering

Förslag om de lagändringar som erfordrades för genomförande av den ovan nämnda standardhöjningen av folkpensionerna framlades för riksdagen i prop 59. Propositionen innehöll dessutom förslag om förbättrade förmåner för handikappade och slopande i huvudsak av de regler inom tilläggspensioneringen som var strängare för utlänningar än för svenska medborgare (se härom nedan). Med vid tidpunkten för propositionens avlåtande utgående 20 indextillägg (för ensamstående 12 tillägg à 50 kr, 5 à 75 kr och 3 à 85 kr och för två gifta pensionärer 12 à 80 kr, 5 à 120 kr och 3 à 130kr) innebar förslaget — bortsett från de kommunala bostadstilläggen — en standardhöjning med 170 kr till sammanlagt 4 500 kr/år för ensam pensionär och personer med hel förtids- eller änkepension samt med 260 kr till sammanlagt 7 020 kr/år för två pensionsberättigade makar tillsammans.

Riksdagen godkände, med avslag på motioner om en större standardhöjning, förslaget (andra lagutskottets utlåtande nr 41). Genom utlösning från och med juni månad av det 21:a indextillägget kom sedermera folkpensionen vid det nya budgetårets början att utgöra 4 585 kr för ensam pensionär och 7 150 kr för två gifta pensionärer. Efter bl a härav föranledd korrigering av anslagsbeloppet anvisade riksdagen för

budgetåret 1966/67 till folkpensioner 4,975 miljarder kr (statsutskottets utlåtande nr 96).

Krav om sänkning av pensionsåldern, framställda i motionerna I 570 och II 702, avslogs på hemställan av andra lagutskottet (utlåtande nr 20), som bl a hänvisade till pensionsförsäkringskommitténs pågående utredning rörande bl a standardförbättringar av folkpensionerna även efter 1968. Även motionsyrkanden (I 319 och II 385) om utredning rörande villkoren för förtida uttag av ålderspension, syftande bl a till att ge pensionär rätt till full pension från 67 års ålder även vid förtidsuttag avvisades av riksdagen (andra lagutskottets utlåtande nr 19).

Sistnämnda motionspar kan båda hänföras till den i riksdagen så vanliga kategorin följetongsfrågor. Till denna grupp kan också motionen II 720 räknas med krav om rätt för kvinna, som levt under äktenskapsliknande förhållanden med en man, att erhålla änkepension vid dennes frånfälle, även om kontrahenterna inte varit gifta eller har eller har haft barn tillsammans. Med hänvisning till tidigare ställningstagande avslogs dock motionen (andra lagutskottets utlåtande nr 6).

De kommunala bostadstilläggen, som numera helt bestrids av kommunala medel, utgår i förekommande fall i princip enligt de grunder som kommunen bestämmer. Denna lokala bestämmanderätt är dock begränsad bl a i fråga om inkomstprövningen och beräkningen av den pensionsberättigades årsinkomst. Inkomstprövningen innebär för ogift pensionsberättigad, att pensionsförmånerna minskas med en tredjedel av den del av årsinkomsten som ligger mellan 1 700 och 2 400 kr och med två tredjedelar av inkomsten däröver. För gift pensionsberättigad gäller gränsbeloppen 1 200 resp 1 700 kr. Härtill kommer, att förmögenhet som för ogift överstiger 30 000 kr och för gift 22 500 kr vid beräkningen av årsinkomsten medför höjning av inkomsten med 10 % av vad förmögenheten överstiger nämnda belopp.

Ovan redovisade bestämmelser angående rätten till kommunala bostadstillägg föreslogs i motionerna I 91 och II 128 förutsättningslöst prövas, varvid borde övervägas om inte kommunerna själva borde få rätt att fastställa regler för inkomstprövningen. Då emellertid den ovan nämnda pensionsförsäkringskommittén enligt sina direktiv även skulle utreda metodiken för inkomstprövningen avslogs motionerna (andra lagutskottets utlåtande nr 7).

Tilläggspensionering

Med bifall till förslag i nämnda proposition nr 59 slopades genom riksdagens beslut (andra lagutskottets utlåtande nr 41) i huvudsak de

regler inom tilläggspensioneringen som hittills varit strängare för utlänningar än för svenska medborgare.

De särregler, som beslutet närmast gällde, var kravet på 10 poängår för rätt till ålderspension (mot tre för svensk medborgare), 45-årsregeln för beräkning av pension till utomlands bosatta utlänningar (mot enligt huvudregeln 30 år), regeln om begränsning av värdebeständigheten för utgående pensioner till sådana utlänningar, regeln om utbyte av pension mot ett engångsbelopp *mot* den försäkrades vilja och regeln att familjepension i vissa fall inte utgår till efterlevande som inte är svensk medborgare. Dock skulle även framdeles gälla de för svenska medborgare förmånligare reglerna i fråga om beräkning av tilläggspension för personer födda 1896—1923. Dessa specialbestämmelser, som tillkommit för att gynna en generation svenska medborgare vilka genom sitt arbete i hög grad möjliggjort ATP-reformens genomförande, ansågs ej kunna tillämpas på utlänningar. Även kravet på mantalsskrivning för att pensionsgrundande inkomst skall beräknas för utlänningar bibehölls. Ett eventuellt slopande av denna särbestämmelse (även inom sjukförsäkringen) ansågs böra vänta, tills riksförsäkringsverket, som fått i uppdrag att utreda frågan, framlagt sitt förslag. De motionsledes framförda kraven på ett omedelbart slopande avslogs sålunda.

Även förslaget i propositionen om krav på makes samtycke för att en anmälan om undantagande från tilläggspensioneringen (avseende inkomst från annat förvärvsarbete än anställning) skall bli giltig godtogs av riksdagen. Gnom beslutet avsåg man att ge ett bättre skydd åt övriga familjemedlemmar, för vilka ett undantagande kan få betydande konsekvenser.

Den sammankoppling mellan tilläggspensioneringen och tilläggssjukpenningen, som nämnda regler om undantagande från tilläggspensioneringen innefattar, kritiserades i motionerna I 576 och II 713. Motionärerna krävde, att företagare och fria yrkesutövare skulle få möjlighet att tillhöra försäkringen för tilläggssjukpenning enbart samt att välja anslutningsform inom tilläggspensioneringen. Motionsyrkandet, som återkommit varje år sedan lagen om allmän försäkring infördes, avslogs med motiveringen att en valfrihet av i motionerna avsett slag inte var förenlig med principen om samordning mellan sjukförsäkringen och pensioneringen (andra lagutskottets utlåtande nr 4).

En fråga, som, på grund av att kamrarna stannat i skiljaktiga beslut, förfallit vid 1965 års vårriksdag, var kravet om slopande av den s k sextioårsregeln avseende rätten till änkepension. I två motioner (I 220 och II 294) togs nu frågan åter upp och denna gång med ett för motio-

närerna mera positivt resultat. I likhet med andra lagutskottet (utlåtande nr 13) ansåg nämligen riksdagsmajoriteten, att kravet på fem års äktenskap för rätt till änkepension utgjorde tillräcklig spärr mot missbruk; möjligheterna att borttaga det ytterligare villkoret om att äktenskapet skall ha ingåtts senast den dag den försäkrade fyllde 60 år borde därför utredas. Riksdagens mening meddelades kmt genom skrivelse.

Interpellation nr 22 i FK rörde tilläggspensioneringen för deltids- och korttidsanställda m fl (14:12).

Sjukförsäkring

Den i ingressen berörda reformen inom sjukförsäkringen innebar enligt förslaget i prop nr 113 dels borttagande av karensdagarna och dels, i anslutning till utbyggnaden av sjukpenningskalan, höjning av de utgående sjukpenningsbeloppen.

I vad avser karenstiden innebar förslaget, att sjukpenning skulle utgå fr o m dagen efter insjuknandedagen. För sjukperioder som inte varade mer än sex dagar utöver insjuknandedagen föreslogs dock en komplettering av huvudregeln i form av en s k fridagsregel. Enligt denna skulle sjukpenning inte kunna utgå för arbetsfri dag, som utgjorde någon (dock högst två) av de sex första dagarna efter insjuknandedagen. Möjligheten att utbekomma sjukpenningsersättningsförmåner endast för t ex en lördag/söndag, då den försäkrade ändå inte skulle ha arbetat, avsågs därmed eliminerad. Fridagsregeln föreslogs inte tillämpas, om sjukperioden varade mer än sex dagar, insjuknandedagen oräknad. I sådana fall skulle sjukpenning för de båda fridagarna genom en särskild återgångsregel utbetalas. Om försäkringskassorna toge som en enhetlig praxis att kräva sjukintyg fr o m den »kritiska» sjunde dagen efter insjuknandedagen, ansågs risken för ett annars möjligt missbruk av återgångsregeln kunna begränsas. Hemmafruförsäkrade kvinnor och sådana förvärvsarbetande kvinnor, som var sjukpenningklassplacerade för enbart grundsjukpenning och som skulle ha varit hemmafruförsäkrade, om deras årsinkomst av förvärvsarbete inte uppgått till 1 800 kr, föreslogs undantagna från fridagsregeln. För företagare och egna yrkesutövare med inkomst från annat förvärvsarbete än anställning föreslogs valfrihet mellan ett slopande av karensdagarna och någon av karensperioderna 3, 33 eller 93 dagar.

Sjukpenningbeloppen föreslogs höjda med belopp mellan 1 och 6 kr (grundsjukpenning från 5 till 6 kr), varigenom den genomsnittliga kompensationsgraden avsågs öka från ca 65 till ca 80 % av inkomst-

bortfallet. Denna generella uppjustering av sjukpenningbeloppen föreslogs dessutom kompletterad med en utbyggnad av sjukpenningskalan med sex nya klasser, så att skalans övre gräns — 21:a sjukpenningklassen — ungefär skulle motsvara det nuvarande taket inom ATP (årsinkomster på 39 000 kr och mera) och ge 52 kr per dag i sjukpenning.

Moderskapspenningen föreslogs höjd från 900 till 1 000 kr vid enkelbörd, och den frivilliga sjukpenningsförsäkringen för hemmafruar och studerande föreslogs utökas från ett maximerat möjligt ersättningsbelopp på 12 kr till 15 kr per dag (inberäknat grundsjukpenning).

För finansieringen av reformen föreslogs en ökad arbetsgivaravgift från 1,5 till 2,6 % av avgiftsunderlaget, vilket senare dessutom föreslogs höjt från 22 000 kr till 7,5 gånger basbeloppet (ATP-taket). Även för de försäkrade själva, framför allt sådana som skulle komma att beröras av sjukpenningskalans utbyggnad, beräknades avgifterna öka.

Andra lagutskottet, som upptog här redovisade förslag till behandling i utlåtande nr 47, hade efter vanligheten i sådana frågor även att taga ställning till ett stort antal ändringsmotioner. Utskottets majoritet ansåg sig dock inte kunna finna någon anledning att frångå kmts förslag, som således i allt väsentligt godtogs. Endast i ett avseende föreslog utskottet en ändring: med bifall till motionerna I 741 och II 908 och med hänvisning till att moderskapspenningen dittills motsvarat grundsjukpenning under 180 dagar hemställde utskottet om en höjning av moderskapspenningen från 900 till 1 080 kr vid enkelbörd och från 450 till 540 kr som tillägg för varje barn vid flerbörd. Kmts förslag var 1 000 resp 500 kr.

Övriga motionsyrkanden avstyrktes med undantag för ett i motionerna I 740 och II 906 rörande vissa bestämmelser avseende rätten till tilläggssjukpenning vid barnsbörd. Motionerna härom föreslogs överlämnas till familjepolitiska kommittén för beaktande. Vad utskottet härutinnan liksom i övrigt hemställt godkändes slutgiltigt av kamrarna.

Det begärda förslagsanslaget till bidrag till sjukförsäkringen om 455 milj kr beviljades av riksdagen (statsutskottets utlåtande nr 114).

En begäran i motion I 226 om översyn av bestämmelserna om reseersättning från sjukförsäkringen avslogs av riksdagen (andra lagutskottets utlåtande nr 42) med hänvisning till sjukförsäkringsutredningens pågående arbete.

Bland »slaktade» motioner på förevarande område kan vidare nämnas motionerna I 142 och II 189 om utredning av frågan om frivillig tilläggssjukpenning vid nedkomst för hemarbetande kvinnor och kvin-

nor arbetande i familjens eget företag (andra lagutskottets utlåtande nr 11) samt motionerna I 15 och II 27, I 64 och II 100 samt I 572 och II 718 om förbättringar av folkpensionärernas ställning inom sjukförsäkringen (andra lagutskottets utlåtande nr 26).

Motioner med yrkande om bl a ersättning från sjukförsäkringen för fotvård (I 93 och II 130 samt I 223 och II 295) överlämnades på andra lagutskottets hemställan (utlåtande nr 23) till 1961 års sjukförsäkringsutredning.

Ett antal motioner rörande läkemedelsförmånerna upptogs till behandling av andra lagutskottet i dess till riksdagen avlåtna utlåtanden nr 30—33. Motionerna, vilka samtliga på utskottets hemställan avslogs, innefattade yrkanden om fri medicin till folkpensionärer (utlåtande nr 30), till vuxna neurosedynskadade (utlåtande nr 31) och till långvarigt mentalsjuka (utlåtande nr 32) samt om slopande av kravet på beställningsblankett för erhållande av fria läkemedel (utlåtande nr 33).

Yrkesskadeförsäkring m m

Utanför den allmänna försäkringens ram utgör yrkesskadeförsäkringen en viktig del av det sociala trygghetssystemet. Genom olika modifieringar har under senare år försäkringsformen anpassats till och samordnats med sjukförsäkringen, åtgärder som dock får ses som provisoriska i avvaktan på det beslut om försäkringens framtida utformning och inordning i det allmänna försäkringssystemet som kan komma att fattas på grundval av den sittande yrkesskadeutredningens arbete. Yrkesskadeutredningen har bl a till uppgift att trygga yrkesskadeförsäkringsförmånernas värdebeständighet, ett problem till vilket också en av motionerna anknöt vid sessionen (nr II 80). Enligt 1954 års yrkesskadeförsäkringslags bestämmelser är storleken av den viktigaste ersättningsförmånen, livräntan, beroende av den skadades årliga arbetsförtjänst vid den tid då skadan skedde; livräntorna är således ej indexreglerade. Vid olika tillfällen har därför med hänsyn till levnadskostnadsutsvecklingen beslut fattats om tillägg till äldre livräntor. Den senaste höjningen (1962) uppgick till 30 %, om skadan inträffat år 1955 eller tidigare, till 20 % för skador inträffade åren 1956 eller 1957 och till 10 % för skador inträffade åren 1958 eller 1959. Förhöjningen avsåg dock endast skadade med minst 20 % invaliditet. (30 % för personer över 67 år.)

De livräntor som avsåg lägre invaliditetsgrad och som 1962 inte bli-

vit uppräknade föreslogs nu i motionen höjas med samma procentsatser som de efter vilka höjningarna skett 1962. Med hänsyn till yrkesskadeutredningens väntade förslag rörande bl a denna fråga ansåg sig andra lagutskottet dock böra avstyrka motionen (utlåtande nr 37), och riksdagen beslöt i enlighet med denna hemställan.

Försäkringsskyddet enligt yrkesskadeförsäkringslagen avser även olycksfall till följd av krigsåtgärder, förutsatt att Sverige inte är indraget i kriget. Ett kompletterande skydd vid krigsolycksfall för den som tjänstgör ombord på fartyg lämnar 1954 års lag om krigsförsäkring för sjömän m fl. Denna lag är en fullmaktslag och gäller inom områden och under tid som kmt bestämmer. I motionerna I 585 och II 700 föreslogs nu — med hänsyn till löne- och prisutvecklingen — att minimibeloppet vid beräkning av arbetsförtjänst skulle höjas från 5 000 till 10 000 kr och att det särskilda belopp som utgår utöver livränta, då krigsolycksfall medfört bestående förlust av arbetsförmågan, skulle maximeras till 26 000 kr.

Med hänvisning till det pågående arbetet inom yrkesskadeutredningen kunde andra lagutskottet (utlåtande nr 36) inte förorda några omedelbara ändringar. Utskottet förutsatte dock, att alla möjligheter tillvaratogs vid det fortsatte reformarbetet för att bereda de ombordanställda och deras efterlevande ett efter nutida förhållanden tillräckligt och på ett tidsenligt sätt utformat skydd.

Vad utskottet sålunda anfört bringades genom skrivelse till kmts kännedom.

Interpellation nr 39 i AK upptog frågan om höjning av yrkesskadelivräntorna (15:11).

Barna- och ungdomsvård, åldringsvård och socialhjälp samt nykterhetsvård

Rubricerade vårdområden brukar — ehuru terminologin är något vacklande — hänföras till vad som allmänt benämns socialvård. Ansvaret för vården åvilar huvudsakligast primärkommunerna genom deras socialnämnder, barnavårdsnämnder, nykterhetsnämnder etc, men på flera olika sätt utövar staten, inte minst genom sin ledande och utredande verksamhet, stort inflytande. Sålunda har framför allt som en följd av socialpolitiska kommitténs arbete en upprustning kommit till stånd av långtidssjukvården och av åldringarnas bostadsbestånd, och statligt stöd har fr o m den 1 juli 1964 införts för kommunernas hemhjälp åt åldringar och invalider.

På barna- och ungdomsvårdens område drogs det största intresset under sessionen till frågan om vilka uppfostringsformer och -metoder svensk lagstiftning skulle anses kunna sanktionera. Avslöjade fall av barnmisshandel hade riktat uppmärksamheten på samhällets möjligheter och skyldigheter att ingripa även inom familjens domvärjo för att förhindra uppenbara övergrepp på försvarslösa individer. I prop nr 96 framlade justitieministern förslag om viss omformulering av 6 kap 3 § föräldrabalken i syfte att i lagen tydligare markera, att kroppsaga var ett olämpligt uppfostringsmedel. I stället för ett positivt stadgande om föräldrarnas rätt att »använda de uppfostringsmedel som med hänsyn till dess (barnets) ålder och övriga omständigheter må anses lämpliga» föreslogs en »negativ» formulering så att *ej andra* uppfostringsmedel än de sålunda lämpliga fick användas. I ett tillägg till barnavårdslagens 93 § föreslogs dessutom införandet av anmälningsskyldighet för envar som erhöll kännedom om barnmisshandel.

Första lagutskottet, som hade att behandla ärendet (utlåtande nr 32), ansåg sig böra ge uttryck för en annan uppfattning om kroppsagans berättigande, än vad som framkommit genom propositionen. Utskottet ansåg det nämligen vara otillfredsställande, att misshandel, som enligt brottsbalken var rättsstridig, i skydd av agarätten skulle tillåtas gentemot barn. I överensstämmelse med vad som anförts i motionerna I 722 och II 887 men även i enlighet med intentionerna i motionerna II 78 och 889 föreslogs därför en sådan lydelse av föräldrabalksparagrafen, att endast brottsbalkens bestämmelser skulle bli tillämpliga vid bedömandet av kroppsagans rättsenlighet. Uppsiktskyldigheten och ej tillrättavisanderätten skulle stadfästas i föräldrabalken.

Genom riksdagens godkännande av utskottets förslag till lydelse av den omdebatterade lagparagrafen utmönstrades i princip agarätten ur svensk lagstiftning.

En motion (II 689) med yrkande om överförande av barnavårdsmannens befogenheter till barnavårdsnämnden upptogs positivt av första lagutskottet (utlåtande nr 12), som ansåg en revision av bestämmelserna erforderlig. Eftersom frågan var föremål för övervägande inom familjeberedningen ansågs inte något riksdagsinitiativ nödvändigt, men vad utskottet anfört i ärendet bringades ändå genom skrivelse till kmts kännedom.

Adoption av utländska barn erbjuder för närvarande vissa svårigheter både i rättsligt och praktiskt avseende. Detta förhållande påkallade enligt ett par motionärer i andra kammaren (motion nr 683) utredning och åtgärder i syfte att öka möjligheterna till sådan adoption.

Med hänvisning till pågående utredningar — familjerättskommittén, utredningen om adoption av utländska barn samt utredningen rörande internationell adoptionsrätt — ansåg dock riksdagen i likhet med första lagutskottet (utlåtande nr 8), att något initiativ ej var påkallat.

Liksom under de två närmast föregående åren hade riksdagen även att ta ställning till yrkande om åtgärder för en grundläggande och kontinuerlig forskning om ungdomens situation i dagens samhälle (motionerna I 343 och II 410). Med hänvisning till de åtgärder som redan vidtagits för att underlätta det personlighetsutvecklande och samfostrande arbetet bland ungdomen bl a genom vidgade anslagsbestämmelser och genom upplysningsverksamhet i ungdomsrådets regi samt till ungdomsutredningens behandling av forskningsverksamheten, avslogs motionerna på förslag av allmänna beredningsutskottet i dess utlåtande nr 26.

Motion II 389 om höjning av åldersgränsen för utgivande av bidragsförskott från 16 till 18 år överlämnades till familjepolitiska kommittén (andra lagutskottets utlåtande nr 17).

Ansvaret för den sociala *åldringsvården* ligger enligt lagen om socialhjälp på primärkommunerna, medan åldringssjukvården liksom all annan sjukvård enligt sjukvårdslagen är en angelägenhet för landstingen. Förslag om åtgärder för att åstadkomma ökat samarbete och organisatorisk samordning mellan dessa vårdområden framlades i motionerna I 244 och II 310 samt I 246 och II 314. Även allmänna beredningsutskottet (utlåtande nr 34) medgav att denna splittring av ansvaret för åldringsvården kunde medföra olägenheter för den enskilde. I beaktande av att socialpolitiska kommittén även utredde huvudmannaskapsfrågan och att samarbete mellan primär- och sekundärkommunerna börjat etableras, avstyrktes motionerna av utskottet och avslogs av riksdagen.

En av de grupper, vilkas speciella hjälpbehov uppmärksammats under senare år, är kategorin husföreståndarinnor och hemmadöttrar. I två motionspar angreps nu från skilda utgångspunkter och med olika förslag till lösningar de problem en person ställs inför som efter ett långvarigt vårdarbete vid den vårdades bortgång finner sig stå utan utkomstmöjligheter och kanske också utan utlovad ersättning.

I motionerna I 11 och II 21 föreslogs sådana lagbestämmelser att vårdaren vid den vårdades bortgång tillförsäkrades skälig ersättning för det utförda arbetet ur boets behållning. I motionerna I 23 och II 41 förordades i sådana fall förtidspensionering av vårdaren.

Första lagutskottet, som behandlade förstnämnda motionspar i utlåtande nr 10, uttalade som sin mening att problemet ej kunde lösas lagstiftningsvägen, eftersom förhållandena oftast var mycket olika i de skilda fallen. Statsmakterna borde i annan ordning genom förbättrad social omvårdnad tillgodose denna för såväl den enskilde som för samhället värdefulla grupps intressen.

Vad möjligheten till förtidspensionering beträffade erinrade andra lagutskottet i sitt utlåtande nr 35 om de pensionsbeviljande organens möjligheter att vid prövningen av rätten till förtidspension beakta samtliga föreliggande omständigheter i det särskilda fallet. Utskottet ansåg det emellertid i allmänhet inte möjligt att lösa problemen inom förtidspensioneringens ram, eftersom detta i så fall skulle innebära ett principiellt avsteg från denna pensioneringsforms huvudregler. Problemet var enligt utskottet närmast av arbetsmarknadspolitisk natur. Arbetsmarknadsutredningen hade också framlagt vissa förslag i frågan, och dessutom hade i ett av kmt 1963 utfärdat cirkulär till socialnämnderna och arbetsförmedlingsorganen understrukits vikten av att de s k hemmadöttrarna bistods. Verksamheten skulle avse bl a förmedling av arbetsanställning, vidareutbildning, omskolning och arbetsvård.

På här anförda grunder avslog riksdagen de fyra motionerna.

De s k ensamstående problem — till vilken heterogena grupp även hemmadöttrarna kan hänföras — uppmärksammades i motionerna I 104 och II 147. En samlad översyn av de problem och svårigheter, som möter olika kategorier ensamstående, utmynnande i förslag till åtgärder för att avhjälpa dessa brister, borde enligt motionärerna genomföras. Det högre skattetrycket för ogifta, bostadsförsörjningen, vårdmöjligheterna och de ensamstående föräldrarnas problem var frågor som sålunda behövde belysas.

Enligt allmänna beredningsutskottets mening (utlåtande nr 8) var de i motionerna upptagna frågorna genom olika utredningars arbete på väg att lösas. De svårigheter av icke ekonomisk art som kunde uppstå såsom isolering och bitterhet syntes det utskottet böra ankomma på kommunerna att avhjälpa. Det ökade intresset för fritidssysselsättning borde även komma de ensamstående till del.

Motionsyrkandena förföll för sessionen, sedan första kammaren avslagit dem och andra kammaren tillstyrkt utredning av frågan.

Bevillningsutskottet tog i sitt betänkande nr 25, avgivet i anledning av väckta motioner (I 59 och II 92, I 499 och II 611, I 513 och II 14) med olika förslag för främjande av *nykterhetsvården*, ett initiativ av mera ovanligt slag. Enligt utskottets mening var de i motionerna före-

slagna konkreta åtgärderna om allmän registrering av spritinköp, utvidgning av förverkandereglerna m m av sådan art att de kunde förväntas prövas av alkoholpolitiska utredningen och således ej föranleda någon riksdagsåtgärd. Riksdagen borde i stället kunna bemyndiga kmt att utan hinder av gällande alkohollagstiftning meddela föreskrifter rörande sådan försöksverksamhet som den alkoholpolitiska utredningens arbete kunde ge anledning till. Härigenom skulle en annars tidsödande och för utredningsarbetet försvårande lagstiftningsprocedur undvikas. Utskottet föreslog sålunda ett bemyndigande av angivet slag. Sedan det emellertid satts i fråga huruvida ett sådant förfarande var grundlagsenligt, återtog utskottet i ett särskilt memorial (nr 38) förslaget. I stället hemställdes om helt avslag på motionerna, vilket också blev riksdagens beslut.

Vid sidan av alkoholmissbruket har under senare år den tilltagande användningen av narkotika blivit ett nytt stort problem för enskilda och för samhället. Riksdagen har också i skilda sammanhang fått ta ställning till och livligt debattera frågan.

I motionerna I 124 och II 168 begärdes nu tillsättandet av en parlamentarisk utredning för att i avvaktan på långsiktiga åtgärder få till stånd en provisorisk vårdorganisation. Att, som skett i andra länder, låta den gällande nykterhetsvårdslagstiftningen omfatta även narkomanerna vore enligt motionärernas mening — trots nykterhetsvårdens stora erfarenhetsfond — inte lämpligt, framför allt på grund av nykterhetsvårdens redan förut otillräckliga resurser. I sitt utlåtande nr 37 över motionerna redogjorde allmänna beredningsutskottet för den av medicinalstyrelsen tillsatta expertgruppens arbete och organisatoriska uppbyggnad. Förutom läkarexpertis hade representanter för domstolsväsendet, polismakten, kriminalvården, apoteksväsendet och Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare knutits till kommittén. Den hade också tagit vissa initiativ för att få till stånd dispensärsverksamhet och också engagerat sig i en improviserad läkarverksamhet för narkomaner i Stockholm. Utskottet ansåg, och riksdagen hade däremot ingenting att erinra, att det sålunda påbörjade utredningsarbetet tills vidare skulle få fortsätta, innan ytterligare åtgärder övervägdes.

Till ersättningar till kommunerna enligt socialhjälps- och barnavårdslagarna m m anvisade riksdagen 8 milj kr. Från anslaget bestrids sedan den 1 januari 1966 bl a kostnader för gottgörelse åt kommunerna för understöd åt zigenare, som har försörjningssvårigheter till följd av deltagande i skolundervisning eller av omskolningsverksamhet för vuxna. Till bidrag till social hemhjälp (statsbidraget utgår med 35 %

av kommunernas nettokostnader för hjälp till åldringar, handikappade och barnfamiljer) anvisade riksdagen 60 milj kr (statsutskottets utlåtande nr 5).

Under XI:e huvudtiteln anslogs till bidrag till viss bostadsförbättringsverksamhet 80 milj kr. Anslaget belastas bl a av utgifter för ränte- och amorteringsfria förbättringslån och för bidrag till invalidbostäder. På förslag av bostadsförbättringsutredningen hade departementschefen i statsverkspropositionen föreslagit, att förbättringslånen skulle förbehållas åldringar, vilkas bostäder var föremål för en förbättringsaktion, samt samer och zigenare. Till hushåll i allmänhet skulle däremot kreditstödet utgå i form av bostadslån. Två till statsutskottet (utlåtande nr 38) hänvisade motioner om att förbättringslån även i fortsättningen skulle kunna utgå till de handikappades bostäder hade avstyrkts av utskottet. Sedan emellertid kamrarna först stannat i skiljaktiga beslut avseende detta motionsyrkande och slutligen efter gemensam omröstning godkänt en reservation i frågan (statsutskottets memorial nr 57) tillerkändes de handikappade även framdeles rätten att erhålla förbättringslån ur anslaget.

Handikappade

I prop nr 59 föreslogs utöver redan berörda förbättringar för folkpensionärerna m m även vissa ändringar i lagen om allmän försäkring avseende de handikappade. Sålunda föreslogs invaliditetsersättningen, som till skillnad från de olika formerna av pensionstillägg är en fristående folkpensionsförmån, höjd från 50 till 60 % av basbeloppet per år. De kategorier handikappade som härigenom skulle komma att få sina villkor förbättrade var enligt bestämmelserna för bidragsformen arbetsföra blinda (om blindheten inträffat före 63 års ålder), förvärvsarbetande med behov av fortlöpande hjälp av annan person eller med extra utgifter för färdmedel eller hjälpmedel samt föräldrar, som i hemmet vårdar svårt invalidiserade barn under 16 år. Dessutom föreslogs införandet av halv invaliditetsersättning för personer med mindre omfattande hjälpbehov. Anstaltsvårdade barn föreslogs kunna få vårdbidrag även då de — under en hel kalendermånad — vistades i sina hem. Härigenom förverkligades ett önskemål som uttalats alltsedan vårdbidragets införande 1964. Slutligen föreslogs studier jämställas med förvärvsarbete i fråga om rätten till invaliditetstillägg och -ersättning. Som villkor för denna rättighet sattes att den handikappade skulle ha rätt

till studiehjälp eller studiemedel eller vara utesluten från en sådan förmån endast på grund av bestämmelser om behovsprövning.

Andra lagutskottet hemställde i sitt utlåtande nr 41, att kmts förslag i allt väsentligt skulle godtas. Dock hade utskottet i fråga om vårdbidraget vissa erinringar mot det av departementschefen förordade villkoret om att vistelsen i hemmet skulle omfatta en kalendermånad. Med anslutning till förslag i motionerna I 669 och II 882, I 670 och II 821 samt II 824 förordade utskottet, att en vårdtid i hemmet på 14 dagar i en följd skulle vara kvalificerande för erhållande av bidrag. Vad utskottet sålunda uttalat och hemställt godkändes av riksdagen.

Det särskilda vårdbidraget är en folkpensionsförmån och utgår sålunda i princip endast till i Sverige mantalsskriven svensk medborgare. I motionerna I 575 och II 719 framfördes yrkande om sådan ändring av vårdbidragsreglerna, att bidrag kunde utgå även till i Sverige mantalsskrivna utlänningar, om det särskilda vårdbehovet för barnet uppkommit vid dess födelse här i riket eller under dess vistelse i landet. Enligt andra lagutskottets mening (utlåtande nr 43) var en uppmjukning av kravet på medborgarskap i vissa fall berättigat. Frågan om möjligheterna att låta vårdbidrag utgå i fall då någon av föräldrarna har stark anknytning till vårt land borde sålunda enligt utskottet bli föremål för närmare övervägande. Denna uppfattning tillkännagavs genom riksdagens beslut i skrivelse till kmt.

Vården av de psykiskt utvecklingshämmade ombesörjs ofta, såsom påpekades i motionerna I 630 och II 784, av föräldrar och övriga medlemmar i den handikappades familj. För att underlätta arbetet för dessa ofta okunniga och rådvilla vårdare och för att bryta isoleringen för den handikappade borde i större utsträckning TV tagas i bruk som informationsmedium. Allmänna beredningsutskottet (utlåtande nr 25) ställde sig positivt till förslaget och kunde därvidlag även hänvisa till Sveriges Radios remissuttalande i ärendet. Då emellertid enligt gällande avtal Sveriges Radio tillförsäkrats ensamrätten rörande programvalet tillkom det inte riksdagen att göra något uttalande i frågan.

I prop nr 118 framlades förslag om sådan ändring i byggnadsstadgan, att utrymmen i byggnad »till vilka allmänheten äger tillträde» skall utformas så att de blir tillgängliga och kan utnyttjas av personer med nedsatt rörelseförmåga. Tredje lagutskottet (utlåtande nr 43) tillstyrkte förslaget, och riksdagen följde utskottet. Yrkande i motionerna I 745 och II 914 om att även »vanliga» bostäder skulle utformas med tanke på åldringar, invalider och sjuka avslogs.

Till invaliditetsförebyggande åtgärder m m anvisade riksdagen 24,1

milj kr, till bidrag till vissa hjälpmedel för handikappade 28 milj kr och till bidrag till hörapparater 7 milj kr (statsutskottets utlåtande nr 5). Under XI:e huvudtiteln anvisade riksdagen enligt förslag i prop nr 52 om den framtida arbetsmarknadspolitiken (se nedan) till vissa sysselsättningsfrämjande åtgärder för handikappade m fl 155 milj kr, till bidrag till anordnande av verkstäder för handikappade 3 milj kr samt till bidrag till driften av dessa 18,5 milj kr (statsutskottets utlåtande nr 107).

Interpellation nr 29 i FK gällde unga handikappades möjligheter att erhålla arkivarbete (24:115), nr 53 i AK undantagande från stoppförbud för fordon som transporterar svårt rörelsehindrad person (19:19) och nr 64 i samma kammare lönesättningen vid de skyddade verkstäderna (24:97).

Arbetsmarknadsfrågor och arbetarskydd

Vid sidan av strävandena att »skräddarsy» samhällets hjälpåtgärder för speciella grupper och enskilda med särskilda hjälpbehov inriktas det socialpolitiska arbetet även på att förbättra den grund på vilken ett väl utbyggt trygghetssystem måste vila för att få avsedd effekt. Tillgången till arbete med goda försörjningsmöjligheter samt tillgången till bostad är av statsmakterna insedda grundförutsättningar för både den enskildes trygghet och samhällets ekonomiska tillväxt. Genom att båda dessa stora verksamhetsområden, arbetsmarknadspolitiken och bostadsförsörjningen, administreras under inrikesdepartementet och genom att hithörande frågor i så stor utsträckning innefattar traditionellt socialpolitiska faktorer kan med viss rätt sägas att inrikesdepartementet alltmer fått karaktären av ett andra socialdepartement. Både arbetsmarknadsfrågorna och framför allt bostadspolitiken har under de senaste åren berörts av utredningar, vilka nu antingen har avslutats eller väntas bli det. Arbetsmarknadsutredningens betänkande kom redan under vårsessionen (se nedan) att läggas till grund för statsmakternas beslut om riktlinjer för den framtida arbetsmarknadspolitiken, och ett stort antal utredningar, som berör praktiskt taget hela bostadspolitiken, väntas bli föremål för statsmakternas ställningstagande inom en snar framtid. Till dessa utredningar hör bl a bostadspolitiska kommittén, hyreslagstiftningssakkunniga och markvärdeskommittén.

Den svenska arbetsmarknadspolitiken, som ursprungligen syftat till att lindra följderna av arbetslöshet och sedermera till att aktivt bekämpa dess uppkomst, har efter hand fått en allmänt balansskapande funktion. Den fulla sysselsättningens politik, som rönt allmän anslutning,

har mer och mer kompletterats med strävanden att erbjuda större möjligheter till fritt yrkesval och trygghet genom utbildning. Härtill kommer de nya möjligheter och problem som arbetsmarknadens internationalisering medfört.

Ett försök till skissering av de nya riktlinjer för arbetsmarknadspolitiken som dessa nya faktorer gjort aktuella framlades under vårsessionen på grundval av det material som arbetsmarknadsutredningen framlagt (prop nr 52). Långtidsutredningens arbetskraftsprognos för tiden fram till 1970 — en väntad *faktisk* ökning med ca 110 000 (samtliga gifta kvinnor) mot ett *behov* av 165 000 eller, vid en förkortning av veckoarbetstiden till 42,5 timmar, 265 000 — hade av utredningen förutsetts ge upphov till stora anpassningsproblem. Genom propositionen avsågs nu åtgärder vidtas för att åstadkomma en lösning av dessa. En utvidgad och mera differentierad utbildning och omskolning samt även i övrigt effektivare rörlighetsfrämjande åtgärder förväntades i kombination bidraga till en nödvändig strukturrationalisering inom de olika företagsbranscherna och därmed också en successiv förbättring av låginkomstgruppernas problem. Arbetsmarknadspolitiken skulle som en viktig del av den ekonomiska politiken åstadkomma och bevara full, produktiv och fritt vald sysselsättning. För många av de medel som stod arbetsmarknadspolitiken till buds hade den begränsningen tidigare gällt, att de i huvudsak endast kunnat användas i samband med arbetslöshet. Om emellertid arbetsmarknadspolitiken skulle kunna utvecklas till ett effektivare medel i en dynamisk ekonomisk politik, fick detta arbetslöshetskriterium enligt departementschefen inte ensamt avgränsa tillämpningsområdet för de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.

Statsutskottet anslöt sig i sitt utlåtande nr 107 i stort till de sålunda uppdragna riktlinjerna och den angivna målsättningen. I anledning av flera motionsyrkanden om undersökningar rörande effekten av samhällets arbetsmarknadspolitiska åtgärder uttalade sig utskottet för att en sådan belysning kom till stånd. I vilken form undersökningen skulle ske borde det dock ankomma på kmt att avgöra. Förslaget om höjning av utbildningsbidragen, innebärande för grundbidragens del en uppräkning till 450 kr/mån och för hyresbidragens till mellan 125 och 175 kr/mån med motsvarande höjningar av familje- och barntilläggen, godtogs av utskottet, liksom den förordade utvidgningen av tillämpningsområdet i fråga om flyttningsbidragen. Dessa skulle, liksom omskolningsbidragen, avse även icke arbetslösa personer. Mot förslaget om att vid Stockholms universitet inrätta ett institut för arbetsmarknadsfrågor hade utskottet inget att erinra. Institutets uppgift skulle va-

ra att bedriva utbildning och forskning rörande olika arbetsmarknadsproblem.

Utskottets hemställan godkändes av riksdagen, som till allmänna beredskapsarbeten m m anvisade 400 milj kr, till omskolning 180 milj kr varav 10 milj kr till s k bristyrkesutbildning och till det nya arbetsmarknadsinstitutet (under ecklesiastikhuvudtiteln) 224 000 kr.

Av allmänna beredningsutskottet i utlåtande nr 23 särskilt behandlade motioner om ökade sysselsättningsmöjligheter och bättre arbetsvillkor för den äldre arbetskraften (I 22 och II 35 samt I 622 och II 789) avslogs av riksdagen.

I motionerna I 583 och II 290 yrkades rätt för sådana arbetstagare, vilkas ordinarie veckoledighet infaller på annan dag än söndag, att inte få sina ledighetsdagar vid början och slutet av semestern inräknade i denna. Dessutom begärdes, att den tidpunkt då arbetstagaren skall underrättas om tiden för semestern skulle tidigareläggas. Beträffande beräkningen av semestern gäller för närvarande, att sådana fridagar som ges arbetstagare som kompensation för söndagsarbete och som infaller under semesterledigheten skall räknas som semesterdagar mot att arbetstagaren tillförsäkras ledighet på söndag, fastän denna veckodag ej skall inräknas i semestern. Underrättelse om semestern bör om möjligt lämnas en månad och senast 14 dagar före dess början.

Motionerna avslogs av riksdagen på hemställan av andra lagutskottet (utlåtande nr 5), som ansåg att problemen bäst lämpade sig för reglering avtalsvägen.

Genom riksdagens beslut i anledning av prop nr 38 (andra lagutskottets utlåtande nr 28) ändrades bestämmelserna i arbetarskyddslagen om minderårigas nattarbete så att dispensmöjligheterna blev lika för flickor och pojkar.

Ett av kmt i prop nr 62 framlagt förslag om inrättande av ett arbetsmedicinskt institut innebar, att resurserna inom arbetshygien, arbetsfysiologi och yrkesmedicin i stockholmsområdet samordnades genom att yrkeshygieniska avdelningen vid statens institut för folkhälsan, vissa delar av de yrkesmedicinska och yrkesdermatologiska enheterna vid Karolinska sjukhuset samt det av privat stiftelse drivna Arbetsfysiologiska institutet i Stockholm sammanfördes i en statlig institution. Förslaget innebar även, att den del av silikosutredningsverksamheten som åvilade folkhälsoinstitutet fördes över till det nya organet. Institutet avsågs leda utvecklingen i landet på berörda områden, tjänstgöra som ett centrum för vidareutbildning av läkare och tekniker inom arbetshygien och arbetsmedicin, ta initiativ till forsknings- och utrednings-

arbete samt fungera som ett centralt dokumentations-, informations- och konsultationsorgan. Även beställningsuppdrag — mot full kostnadstäckning — från myndigheter, institutioner och företag avsågs institutet kunna åtaga sig samt fullgöra andra servicefunktioner. Verksamheten skulle till en början omfatta fyra avdelningar: en medicinsk, en teknisk, en kemisk och en arbetsfysiologisk.

Statsutskottet (utlåtande nr 74) tillstyrkte och riksdagen godkände kmts förslag. Motioner (I 699 och II 861) om en utbyggnad av institutet med en avdelning för arbetspsykologi och arbetssociologi avslogs med motiveringen, att det ankom på institutets styrelse att pröva den lämpliga framtida utbyggnaden. Motion II 827 om ökade resurser för forskning och undervisning rörande yrkessjukdomar inom den invärtesmedicinska allergologins område avslogs ävenledes.

Interpellation nr 25 i FK rörde rätten till semester vid byte av anställning (18:3).

Familje- och bostadspolitik

Som ovan berörts kommer riktlinjerna för den framtida bostadsförsörjningen med därtill hörande problem rörande markanskaffning, finansiering, produktionsmetoder, hyreskostnader m m att inom en snar framtid beslutas av statsmakterna på grundval av de förslag som ett antal utredningar redan avgivit eller väntas avgiva. Redan till årets riksdagsbehandling av frågorna rörande bostadsförsörjningen kunde departementschefen i statsverkspropositionen (bil 13) emellertid redovisa bostadsbyggnadsutredningens avlämnade huvudbetänkande om höjd bostadsstandard. I betänkandet redovisades vissa synpunkter på bostadsproduktionens framtida omfattning och inriktning och bedömningar av möjligheterna att anpassa produktionsresurserna till den erforderliga produktionens storlek. I anslutning till utredningens beräkningar avseende det totala produktionsbehovet under 15-årsperioden 1961—1975 framhöll departementschefen bl a, att ombyggnad många gånger var förmånligare än total sanering med åtföljande nybyggnad. Vidare var det angelägnare att öka antalet rum i lägenheterna än golvytan per rum. Standardhöjningen borde mera inriktas på en sådan rumsökning än på en höjning av lägenheternas utrustning. Den rådande fördelningen mellan små och stora lägenheter ansågs tillfredsställande; en mera ensidig inriktning på mindre lägenhetstyper i syfte att snabbare tillgodose efterfrågan ansågs kunna leda till en olämplig snedvridning av bostadsbeståndet.

På grundval av bedömningen av utvecklingen i fråga om samhällsekonomi och arbetsmarknad föreslogs för 1966 ett bostadsbyggnadsprogram motsvarande en igångsättning av 92 000 lägenheter, varav 86 000 med statligt stöd. I syfte att stimulera en utveckling mot mera industriella byggnadsmetoder föreslogs att byggherrar, som har för avsikt att bygga bostäder med industriella metoder, skulle kunna få förhandsbesked om bostadslån för en längre period. En särskild planeringsram för industriellt byggande föreslogs i enlighet härmed fastställas för åren 1967—1971. Ramens funktion skulle vara att möjliggöra förhandsbesked om statligt bostadslån upp till fem år i förväg, och ramen föreslogs omfatta 10 000 lägenheter per år. Subventioneringen i form av räntebidrag avsågs ytterligare minskad. Beträffande hus färdigställda år 1957 föreslogs sålunda bidragen helt avvecklade. Därutöver föreslogs en höjning av basräntan med 1,5 procentenheter för hus färdigställda 1958, 1959, 1961 och 1962 samt med 1 procentenhet för hus färdigställda åren 1960 och 1963 och senare.

Statsutskottet (utlåtande nr 38) tillstyrkte och riksdagen godkände i allt väsentligt kmts förslag med avslag på ett som vanligt stort antal väckta motioner. Till räntebidrag anvisades 435 milj kr, till bidrag till viss bostadsförbättringsverksamhet 80 milj kr samt — under kapitalbudgeten — till lånefonder för bostadsbyggande 985 milj kr och till räntefria lån för bostadsbyggande (lån till studentbostäder, vinterbidrag samt räntefria tvätterilån) 27 milj kr.

Anslaget till bostadsrabatter (familjebostadsbidrag och pensionärsbostadsbidrag) bestämdes i enlighet med kmts förslag i statsverkspropositionen (bil 7) till 235 milj kr (statsutskottets utlåtande nr 39). I anledning av flera motionsyrkanden hemställde riksdagen om skyndsam prövning inom familjepolitiska kommittén av familjebostadsbidragens bidragssystem.

Med hänvisning till av statens hyresråd till hyresnämnderna utfärdade anvisningar om skärpt prövning av uppsägningar på grund av rivningar samt till hyreslagstiftningssakkunnigas utredningsuppdrag avslog riksdagen på allmänna beredningsutskottets hemställan (utlåtande nr 31) motion nr II 788 om åtgärder mot rivning av icke saneringsmogna bostadsfastigheter.

Motionerna I 108 och II 145 med yrkande om utredning av ungdomens bostadsförhållanden avslogs av riksdagen på allmänna beredningsutskottets hemställan (utlåtande nr 24). Hithörande spörsmål torde enligt utskottet bli föremål för prövning inom de utredningar som hade att undersöka bostadsbyggnadsproblemen i dess större samman-

hang. Ungdomens bostadsförsörjning var för övrigt huvudsakligast ett planeringsspörsmål, som det ankom på de kommunala organen att lösa.

I avvaktan på hyreslagstiftningssakkunnigas väntade förslag om slutgiltig avveckling av hyresregleringen beslöt statsmakterna (prop nr 82 och tredje lagutskottets utlåtande nr 39) om fortsatt giltighet t o m den 30 juni 1967 av hyresregleringslagen, bostadsrättskontrollagen, besittningsskyddslagen och lagen med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad. I samband med behandlingen av förslaget uttalade utskottet, att avskaffandet av hyresregleringen måste ske varsamt särskilt vad gällde bristorterna. En förlängning av regleringslagarnas giltighet längre än t o m den 30 juni 1967 — vilket föreslagits i motionerna I 680 och II 842 samt I 711 och II 874 — ansågs ej nödvändig, eftersom kmts proposition kunde väntas redan under 1967 års vårsession.

Sessionens viktigaste och mest omdebatterade familjepolitiska fråga gällde utformningen av samhällets barntillsyn, ett problem som inte minst genom sina arbetsmarknadspolitiska och samhällsekonomiska komponenter alltmer framstått som mycket angeläget att få löst. Kmts på familjeberedningens förslag utformade prop nr 54 innebar en ganska väsentlig ökning av det statliga stödet till barnstugeverksamheten. Anordningsbidraget för daghem och fritidshem föreslogs sålunda höjt från 2 500 till 5 000 kr per plats, varutöver ett nytt statligt lånestöd med 4 000 kr per plats avsågs tillkomma, innebärande ett sammanlagt stöd på 900 kr per plats. Driftbidraget föreslogs höjt från 1 200 till 1 600 kr per plats och år vid daghem och från 500 till 600 kr per plats och år vid fritidshem.

För att ernå större smidighet i utnyttjandet av barnstugorna hade familjeberedningen föreslagit, att barntillsynen under en mindre del av dagen — lekskoleformen — och tillsynen under längre tid — daghemsformen — i viss omfattning skulle föras samman i en gemensam barnstuga. I anslutning härtill föreslogs i propositionen, att en barnstugeavdelning skulle vara bidragsberättigad om minst två tredjedelar av antalet platser utnyttjades för tillsyn under minst fem timmar per barn och dag. Liknande regler föreslogs för anordningsbidraget. Det särskilda bidraget med 100 kr per plats och år vid lekskolor föreslogs avvecklat. I avvaktan på förslag från en tillsatt utredning rörande familjedaghemsverksamheten föreslogs inte heller något statsbidrag för denna tillsyningsform.

Riksdagen godkände på hemställan av statsutskottet i utlåtande nr 76 kmts förslag. Motionsyrkanden om bibehållande av driftbidraget till

lekskolor (I 664 och II 817, I 665 och II 816, I 666 och II 815 samt II 818) avslogs sålunda liksom yrkanden om forskning rörande den kollektiva vårdens inverkan på barnen (I 640 och II 598 samt I 666 och II 815) och yrkanden om stöd till familjedaghemsverksamheten (I 639 och II 599, I 614 och II 602, I 664 och II 817 samt I 665 och II 816).

Till bidrag till anordnande av barnstugor anvisades 14 milj kr, till driften av dessa 24 milj kr och till lån till anordnande av barnstugor 10 milj kr.

Med bifall till yrkandena i motionerna I 342 och II 408 anhöll riksdagen i skrivelse till kmt (allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 33) att arbetsmarknadsstyrelsen skulle få i uppdrag att utarbeta kurs- och läroplaner för en grundutbildning av dagbarnsvårdare (vårdare inom familjevården) samt om möjligt påbörja utbildningen redan under året. Även behovet av ökad utbildning av barnsamariter skulle beaktas.

I motionerna I 574 och II 698 föreslogs rätt för hemarbetande kvinnor att tillgodoräkna sig pensionsår inom ATP för år, då de vårdar barn i de tidigare uppväxtåren. Härjämte efterlystes en samordning av det pågående utredningsarbetet på familjepolitikens område samt krävdes särskilt stöd till större barnfamiljer. Motionerna avslogs av riksdagen (andra lagutskottets utlåtanden nr 39 och 40). Även motionerna I 569 och II 703 om höjning av de allmänna barnbidragen och införande av ett allmänt vårdnadsbidrag till familjer med barn under en viss ålder, införande av extra barnbidragsförmåner till barnfamiljer med lägre inkomster samt om värde- och standardbeständighet för de familjepolitiska förmånerna avslogs (andra lagutskottets utlåtande nr 40).

Motion nr 714 i andra kammaren om vissa tilläggsdirektiv till den pågående abortutredningen avslogs (andra lagutskottets utlåtande nr 18). I motionen hade begärts en undersökning av möjligheterna att med lagstiftning reglera myndigheternas handläggningstid av abortansökningar och landstingens skyldighet att inrätta rådgivningsbyråer för abortförebyggande verksamhet. Som motivering till avslaget angavs att utredningen även enligt sina ursprungliga direktiv hade att ta upp hithörande frågor.

I ett stort antal motioner yrkades olika former av förbättringar rörande studiehjälps- och studiemedelssystemen, dock utan något positivt ställningstagande från riksdagens sida. Utan att närmare redogöra för de olika förslagen må här endast hänvisas till yttrandena av andra lagutskottet i utlåtandena nr 14—16, 21, 22, 29 och 34. Till studie-

bidrag anvisade riksdagen 403 milj kr (statsutskottets utlåtande nr 110).

I interpellation nr 57 i AK efterlystes åtgärder mot spekulation i bostäder (22:16).

Hälso- och sjukvård

Enligt principbeslut av 1963 års riksdag skall landstingen den 1 januari 1967 överta huvudmannaskapet även för mentalsjukvården. I samband härmed föreslogs i prop nr 53 ny lagstiftning på mentalsjukvårdens område, innebärande viktiga framför allt principiella nyheter.

Sinnessjuklagen, som sedan 1929 reglerat all vård på mentalsjukhus med undantag för de psykiatriska lasarettsklinikerna, föreslogs upphävd och ersatt av en lag om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Härigenom avsågs att genom lagstiftning befästa och konfirmera en under senare tid alltmer påtaglig tendens att söka bryta det ofta fördomsmängda särskiljandet mellan psykiatrisk och somatisk vård. Sinnessjuklagstiftningskommittén hade utformat sitt förslag till ny mentalsjukvårdslag på i princip samma sätt som den gamla lagen och sålunda reglerat all vård på mentalsjukhus oberoende om den sjuke frivilligt underkastat sig vården eller denna kommit till stånd på ansökan av annan. Beaktande den kritik som remissinstanserna riktat mot förslaget främst på denna punkt föreslogs nu att all frivillig vård för psykisk sjukdom skulle regleras av bestämmelserna i sjukvårdslagen i likhet med vad som redan gällde för kroppssjukvården. Genom att de frivilligt sjukvårdssökande inte i något fall skulle kunna hållas kvar på sjukhuset mot sin vilja hoppades man att den frivilliga intagningen skulle bli den helt dominerande. Möjligheten att i vissa fall bereda psykiskt sjuka vård på sjukhus även *mot* deras vilja ansågs emellertid inte helt kunna undvaras. Bestämmelser om villkoren för detta skulle få sin plats i ovan nämnda lag om sluten psykiatrisk vård.

Förutsättningen för att någon skulle kunna beredas vård enligt lagen skulle vara att vederbörande led av psykisk sjukdom och att sluten psykiatrisk vård var oundgängligen påkallad med hänsyn till sjukdomens art och grad och till att vissa s k specialindikationer förelåg. Med sådana specialindikationer avsågs att den sjuke var farlig för annans personliga säkerhet eller hälsa eller för eget liv, att han var ur stånd att ta vård om sig själv eller att hans levnadssätt var grovt störande för andra. Även i fortsättningen skulle intagningen efter domstols förordnande i brottmål kunna ske. En person skulle även på grund av uppenbar brist på sjukdomsinsikt till följd av sjukdomen kunna beredas

vård mot sin vilja, om han kunde få sitt tillstånd avsevärt förbättrat genom vården eller avsevärt försämrat om den uteblev (s k medicinsk specialindikation).

Begreppet mentalsjukhus föreslogs utmönstrat ur lagstiftningen. Bestämmande för var vård skulle beredas med stöd av den föreslagna lagen skulle vara sjukvårdslagens regler att vård bereds på sjukhus eller klinik som avses för vården i fråga. Beträffande ansökan om intagning föreskrev lagförslaget detaljerade regler. Ansökningen skulle vara skriftlig och kompletteras med vårdintyg av läkare; i fall då den medicinska specialindikationen åberopades skulle intyget vara utfärdat av läkare med specialistbehörighet i psykiatri. För intagning på visst sjukhus skulle i princip inte få godtas vårdintyg av läkare som var knuten till sjukhusets avdelning för sluten psykiatrisk vård. Om intagning beslutats skulle det åligga överläkaren vid sjukhuset att efter undersökning av patienten inom tio dagar pröva, om vård kunde beredas patienten med stöd av lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Såväl beslut om intagning som beslut vid nämnda vårdbehovsprövning skulle enligt förslaget få överklagas hos en lokal utskrivningsnämnd.

Beslut om utskrivning skulle enligt huvudregeln fattas av överläkaren (med överklagningsrätt för patienten hos utskrivningsnämnden) eller — beträffande patienter som domstol överlämnat till vård — av utskrivningsnämnden. En central nämnd, psykiatriska nämnden, skulle vara högsta besvärsinstans avseende utskrivningsnämnds beslut i intagnings- och utskrivningsfrågor.

Andra lagutskottet (utlåtande nr 44) tillstyrkte i allt väsentligt propositionsförslaget med visst av utskottet föreslaget tillägg till bestämmelserna om besvärsrätt. Utskottet ansåg sig dock föranlåtet att särskilt rikta uppmärksamheten på ett problem sammanhängande med utskrivningen av på frivillig grund intagna patienter. För att slå vakt om det eftersträvade förtroendet för mentalsjukvården hade departementschefen stannat för att psykiskt sjuka, som tagits in på egen begäran, inte i något avseende borde vara underkastade andra bestämmelser när det gällde kvarhållande än vad patienter blev som vårdades för kroppssjukdom. Om vid utskrivningstillfället en frivilligt intagen på grund av att han utgjorde fara för annans säkerhet eller eget liv bedömdes böra kvarstanna i vården, borde underrättelse härom lämnas polismyndighet eller annan som var behörig att göra ansökan om intagning, så att sådan intagning genast kunde komma till stånd. Inga handlingar fick anskaffas medan patienten var kvar på sjukhuset som skulle kunna

medverka till att överföra patienten till att vara intagen med kvarhållningsrätt utan att han lämnat sjukhuset. Fastän utskottet anslöt sig till den sålunda deklarerade principen om den fria vårdformen, var det enligt dess mening inte tilltalande att en patient som utgjorde en säkerhetsrisk skulle få lämna sjukhuset för att omedelbart därefter omhändertagas. I lämpligt sammanhang torde det därför övervägas, vilka åtgärder som kunde bli erforderliga i anledning av vad utskottet sålunda anfört. Riksdagen beslöt att i skrivelse till kmt tillkännage utskottets mening. Även i övrigt godkändes utskottets hemställan, dock först efter ett andra ställningstagande från kamrarnas sida beträffande ett i motion II 841 framfört yrkande om rätt för intagen att erhålla offentligt biträde i ärende hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden (andra lagutskottets memorial nr 50). Förslaget härom förföll.

I prop nr 64 framlades förslag om riksdagens bemyndigande av kmt att godkänna det s k normalavtal — innefattande bl a överenskommelser om bidragsplaner — som ingåtts mellan de berörda parterna rörande de närmare villkoren för landstingens övertagande av huvudmannaskapet för mentalsjukvården. Enligt avtalet skulle landstingen den 1 januari 1967 även överta ansvaret för driften av bl a särskolor och vårdhem samt de s k läkepedagogiska instituten. Även psykopatvården skulle enligt avtalet överflyttas samtidigt.

Riksdagen lämnade det begärda bemyndigandet utan erinran (statsutskottets utlåtande nr 94).

Motioner (I 248 och II 311) om tillsättande av en utredning med uppdrag att undersöka möjliga åtgärder för att komma till rätta med de psykiska störningstillstånden i samhället avslogs av riksdagen (allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 49) liksom ett antal motioner om åtgärder mot luft- och vattenföroreningar (tredje lagutskottets utlåtande nr 24—26).

Till utredningar m m rörande luftföroreningar anvisade riksdagen 500 000 kr, till viss rationaliseringsverksamhet inom sjukvården (medlen disponeras av SJURA, som enligt överenskommelse även erhåller bidrag från stads- och landstingsförbunden) ett oförändrat anslag av 1,8 milj kr, till allmän hälsokontroll 800 000 kr, till hälsovårdsupplysning 800 000 kr och till bidrag till driften av folktandvården 11,6 milj kr (statsutskottets utlåtande nr 5).

I motionerna I 102 och II 144 framförda krav om en hela folket omfattande allmän hälsokontroll, om blodgruppsundersökning av samtliga medborgare och om försöksverksamhet med riktad hälsokontroll med speciell inriktning på hjärt- och kärlsjukdomar samt cancersjuk-

domar avslogs på allmänna beredningsutskottets hemställan i utlåtande nr 21. Riksdagen hänvisade bl a till vissa av medicinalstyrelsen vidtagna åtgärder på i motionerna berörda områden.

Interpellation nr 1 i FK gällde verksamheten till förebyggande av sjukdomen PKU (5:5), nr 2 i samma kammare de hygieniska förhållandena på fartyg (15:12), nr 4 behörigheten att utöva läkaryrket (5:7) och nr 12 företagshälsovården (14:9). I AK upptogs i interpellation nr 3 frågan om s k patienthotell (25:59), i nr 13 hälsokontroll av invandrad utländsk arbetskraft (25:60), i nr 27 årlig hälsokontroll av ålderspensionärer (21:13) och i nr 65 inrättandet av ett statligt institut för psykisk hälsovård (25:63).

Dom sitter och dom ligger . . .

Lis Asklunds TV-reportage — Referat och kommentar

Inte minst på det sociala området är en aktiv insats av press, radio och TV av den största betydelse. Väl utformade reportage, som är burna av en vilja att belysa vad som kan vara vrångt och skapa en positiv inställning till nya och vidgade ansatser, är en ovärderlig hjälp i det sociala framstegsarbetet.

Lis Asklunds reportage om ålderdomshemmen i Fokus kan tveklöst betecknas som ett sådant positivt bidrag. Med den genomslagskraft som televisionsprogrammen äger kan man inte heller underskatta dess verkan.

Vad som trycktes på i programmen var främst att bryta den sysslolöshet, resignation och apati som man ibland möter hos gamla på ålderdomshemmen. Mera borde således göras för att bereda åldringarna en trivsam och stimulerande tillvaro.

Bland annat intervjuade fru Asklund en ålderdomshemsföreståndare som på fru Asklunds fråga vad de gamla gjorde på dagarna svarade:

— Dom sitter och dom ligger!

— Det starkaste intrycket från mina besök på ett flertal ålderdomshem var raderna av åldringar som satt i korridorerna eller på sina rum med händerna i knät stirrande framför sig, en bild av fullständig resignation för att inte säga apati, skriver fru Asklund i en PM, som hon bl a tillställt socialstyrelsen.

Hon framhåller vidare:

Tack vare den sociala hemhjälpen och andra reformer kan de gamla numera stanna längre i sina hem och därför är de nu för tiden ofta sjuka och klena och betydligt mer vårdbehövande än förr, när de kommer till ålderdomshemmet. Vårdpersonalens arbete har därför blivit alltmer tungt och krävande men deras antal har *inte* ökat i takt med utvecklingen och deras arbete är på många håll så ålderdomligt organiserat att man kan undra om vi fortfarande lever på självhushållens tid.

Detta gör att personalen praktiskt taget inte har någon tid alls att ägna sig åt de gamla, att lyssna på dem, prata med dem, läsa högt för dem etc. Ja, på många håll tycks man inte anse att detta att sysselsätta sig med de gamla ingår i vårdpersonalens arbetsuppgifter! De får mat och skötsel, rena lakan och välstädade rum men med den psykiska vården är det på alltför många hem uruselt beställt.

Detta är illa nog med tanke på de gamlas trivsel. De borde ha rätt till en trivsam och stimulerande tillvaro efter ett långt och strävsamt liv, men saken har också en annan sida, framhåller fru Asklund och erinrar om vad åldringsvårdsspecialisten överläkare Mats Pers framhöll

i TV-programmet att bristen på andlig stimulans *även påverkar de gamlas kroppsliga hälsa* så att de blir mer vårdbehövande.

Vid sidan av de mänskliga aspekterna lönar det sig alltså rent ekonomiskt att satsa på en bättre psykisk vård på ålderdomshemmen.

Fru Asklund föreslog Svenska kommunförbundet, som var mycket intresserat, att hon genom TV skulle försöka sätta i gång en förslagsverksamhet över hela landet för att få till stånd en förändring. Hon bad därför i programmet föreståndare och vårdbiträden att skriva till henne och komma med förslag till förbättringar.

Det kom 10 brev. Tre var från föreståndare. Resten var skrivna av vårdbiträden och pensionärer. Samtliga bad henne att inte vidarebefordra deras namn. Man var »rädd för att komma i onåd», eller som ett vårdbiträde skrev »för då kanske jag förlorar mitt jobb och det är ont om arbete här».

Fru Asklund redovisade senare detta resultat i Fokus i TV och förnyade sin vädjan om brev från ålderdomshemspersonalen. Men den gången framhöll hon att brevskrivarna gärna fick vara anonyma. Hon utlovade full diskretion. Då fick hon 129 brev — 23 från föreståndare, 54 från vårdbiträden, 3 från pensionärer och 49 från anhöriga, arbetsterapeuter, socialvårdstjänstemän m fl. (Anonymiteten är visserligen ett skydd för den som anser sig behöva det, men en skribent, som inte behöver framträda under namn är naturligtvis inte alla gånger ett sanningsvittne.)

Av de 23 föreståndare som skrivit var sex kritiska mot hennes reportage som de ansåg vara orättvist, då de fått intrycket att hon ville skära alla ålderdomshem över en kam.

Men — skriver fru Asklund — jag framhöll i programmet att det självklart finns bra ålderdomshem där alla trivs, där personalen är tillräcklig och arbetsorganisationen utmärkt, men jag är tyvärr ganska övertygad om *att på flertalet ålderdomshem i landet finns det ett mycket stort utrymme för reformer.* Rationalisering av arbetet, utökning av personalen, demokratisering av förhållandet mellan personalgrupperna, en ny syn på vårdarbetet, där den psykiska vården självklart ingår som en mycket väsentlig del etc.

I de övriga breven är vid sidan av detaljanmärkningar av större eller mindre angelägenhetsgrad det allt överskuggande kravet:

»LÅT OSS STÄDA MINDRE. LÅT OSS ÄGNA MER TID ÅT ÅLDRINGARNA. GIV ÅLDRINGARNA MÖJLIGHET TILL SYSSELSÄTTNING I DEN MÅN DERAS HÄLSA MEDGER. MINSKA PÅ PRESTIGE-PUTSEN OCH DE BLANKA, HALA GOLVEN.»

Bristen på personal, den bristande tiden för mänsklig kontakt mellan personal och åldringar är alltså något som framförallt påtalas. Men skarp kritik riktas också mot bristen på moderna hjälpmedel, som kunde reducera den procent av personalens tid, som åtgår till städning, disk, tvätt, lagning av kläder (diskmaskiner, dammsugare, symaskiner, cellstoff!).

Klasskillnaden är också för stor mellan olika kategorier vårdpersonal. Ett mera förtroendefullt samarbete på likställd fot skulle kunna skapa bättre resultat för de gamla. Den gamla du-frågan kommer igen. En föreståndare säger sig inte ha förlorat något på att hon och de anställda tilltalar varandra med »du». Och varför tilltala de gamla »han» och »hon» eller »gubben» och »gumman»?

Och, som en anhörig skriver: Vem skulle väl trivas och må väl av att varje dag slentrianmässigt tillfrågas om hälsotillståndet.

En robust äldre herre led betydligt av detta osunda frågande och svarade resolut: »Hur fan mår ni själv då?»

Telefonjack vid sängarna och viss telefontid och ledstänger i korridorerna är ett par av önskemålen. Likaså att det inte borde bara vara predikan utan även lättare underhållning. Prästen borde för övrigt inte bara besöka hemmen för predikan utan även för att språka med de gamla och ordna underhållning.

I vissa brev påtalas de känsliga problem, som uppstår när ledningen tvingas att bland det åldriga klientelet bereda plats för relativt unga, alkoholskadade eller mentalt obalanserade personer. — Det framhålls hur viktigt det är att ej placera dem i samma rum som en känslig åldring som behöver ro.

Efter en sammanfattning av vad som framkommit framställer fru Asklund förslag om förbättringar som kan genomföras omedelbart. Det gäller en utökning av vårdpersonalen, rationalisering av arbetet, ändring av rutinen, anskaffande av bandspelare, TV-apparater och bra radioanläggning till alla hem, att vid inspektioner även erfarna vårdbiträden frågas till råds och att man söker få fram en ny syn på arbetet. I detta sammanhang betonar hon mycket starkt att den personliga kontakten mellan de gamla och personalen är en mycket väsentlig sak av vårdarbetet: Att lyssna, prata, spela spel, läsa högt etc.

Kommentar:

På en del håll i pressen har Lis Asklunds påpekanden och synpunkter framförts som revolutionerande nyheter. Det har talats om helt nytt

program på åldringsvårdens område. Så är ju ingalunda fallet. Det kan således nämnas att socialstyrelsen redan i råd och anvisningar från januari 1955 (nr 89) ägnade en mycket stor del av utrymmet till att rekommendera ålderdomshemmens ledning att uppmuntra och stimulera till sysselsättning och aktiviteter av skilda slag.

Det torde sedan dess inte ha hållits ett föredrag om åldringsvården från någon i socialstyrelsen eller bland socialvårdskonsulenterna utan att man energiskt pläderat för vidgade åtgärder av detta slag inom såväl den öppna som slutna vården.

Lis Asklunds beskrivning av missförhållanden tycks också på en del håll ha uppfattats som representativ för förhållandena på svenska ålderdomshem. Detta torde vara att helt missförstå. Det är inget försvar för underlåtenhet på en del håll om man konstaterar att de aktivitetsfrämjande insatserna i allmänhet ägnas ett ökat intresse av huvudmännen. Undantag existerar givetvis. Vid en bedömning måste man dock beakta svårigheter som finns. Åtskilliga av våra åldringar på hemmen har under sin krafts dagar haft föga intresse och tid för aktiviteter utanför sitt yrke. Det torde vara överoptimistiskt att tro att man plötsligt kan ändra deras attityd i detta avseende när de i ett fysiskt skröpligt tillstånd flyttas till ålderdomshemmet. Arbetskraftssituationen främst i de större städerna utgör också en besvärande broms när det gäller att öka personaltätheten och därmed insatserna.

Men de nämnda svårigheterna är inget försvar för försuttna ansträngningar. Även där rekryteringsmöjligheterna är goda kan personalen vara knapp. På åtskilliga hem göres icke allvarliga försök att stimulera till verksamhet av något slag. Det gäller främst de minsta hemmen. Utvecklingen mot större hem ger regelbundet bättre resurser och möjligheter.

Det är också riktigt att man på åtskilliga håll överbetonar städningsarbete och dylikt och försummar vad man kan kalla den andliga vården, liksom att moderna hjälpmedel inte skaffas och utnyttjas i önskvärd omfattning. Vad som behövs är inte en ny syn, som Lis Asklund efterlyser, utan att den syn som sedan länge präglat verksamheten på många håll slår igenom den tröghetens vall som existerar på de hem som fru Asklunds reportage hämtat motiv från.

Den stora reformen skulle — enligt fru Asklund — tydligen vara att överföra ålderdomshemmen till landstingen. Visst kan skäl finnas för en sådan ändring. Men det är en illusion att tro att bekymren därmed skulle vara ur världen. Vi har en enda kommunal huvudman i de landstingsfria städerna Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping.

Men vem vill påstå att vårdproblem inte existerar i dessa städer?

Landstingen har redan nu väldiga uppgifter. Vid årsskiftet tillkommer mentalsjukvården. Orkar landstingen ytterligare? Hittills har deras kapacitet inte räckt att tillfredsställande klara långtidssjukvården. Många ålderdomshems bekymmer bottnar i detta. Lösningen för hela åldringsvården ligger mindre i nya kompetensgränser än att skapa fram resurserna. Att klara detta senare är den verkligt stora reformen.

En ny människa. Det hela börjar med ett skrik. En ung mor som föder sitt barn. Man får sedan se ett par unga lyckliga föräldrar leka och jollra med den lilla. Så långt är allt solsken i den dokumentärfilm, som Stockholms stads barnavårdsnämnd låtit Nordisk Tonefilm spela in. Manus och regi Curt Strömblad och foto Gunnar Melle.

Men det finns också mörkare inslag — de problem som kan komma att möta den nya människan. Vi får följa nattpatrullen på dess vandring bland vinddrivna ungdomar, vara med när faderskapsmål behandlas, träffa en förtvivlad maka och mor, som söker rådgivningsbyrån, göra ett besök på Skå. Men genom allt detta löper en vilja att hjälpa, med barnavårdscentraler, psykisk barna- och ungdomsvård, daghem, lekskolor och fritidshem, barnkolonier och läger, feriehem, lekplatser. Och för ungdom: ungdomsgårdar, barnteatrar, idrotts- och sportanläggningar, föreningsgårdar och klubbhem.

Filmens framställare har fått med oerhört mycket av den mångomfattande verksamheten. Barnavårdsnämnden ämnar använda filmen för information åt allmänheten men också som ett led i personalutbildningen. Man kan få låna den från Stockholms stads barnavårdsnämnds kansli, tel 08/22 55 00.

Summaries

Gipsies in Sweden

During the period 1962—1965 a nationwide investigation into the Gipsy population in Sweden was carried out by Dr. John Takman, a social medical officer from Stockholm. The costs were defrayed by the National Labour Market Board and the investigation was conducted at the Institute of Social Medicine at the University of Uppsala under the supervision of Professor Ragnar Berfenstam. At the time of the investigation Dr. Takman was acting as chief medical officer of the Institute. The investigation embraced the social standing of the Gypsies, their medical status, occupational activities, school problems, housing etc. and it contains a number of suggestions as to education, vocational and other training, re-education, housing etc.

The individual investigations were started on 15 November 1962 and were concluded in October 1965. Addressing the Swedish Medical Society in November 1965, Dr. Takman described the field work, the aim of the investigations, the attitude of the Gipsy population towards the investigation, certain special investigations, steps taken in connexion with the individual investigations etc. This has been reported in "Läkartidningen" 1966: 63: 25—32.

A genetic-anthropological investigation was carried out in collaboration with Docent Lars Beckman at the Institute of Medical Genetics in Uppsala. The results have been published in two papers: "Distributions of blood and serum groups in a Swedish Gipsy population" (Acta Genetica et Statistica Medica 1965: 15: 134—139) and "On the anthropology of a Swedish Gypsy population" (Hereditas 1965: 53: 272—280).

At the beginning of 1964 an epidemiological-rheumatological investigation of the Gipsies in Stockhom was carried out in collaboration with Docent Kåre Berglund and Docent Börje Olhagen at the Karolinska Hospital. The investigation was made possible by means of grants from the Swedish Association against Rheumatic Diseases and it will be reported in Acta Rheumatologica.

Dr. Takman has personally examined 933 Gipsies. A complete anamnesis, including an auto-anamnesis, has been compiled for each one of the 933. With the exception of two Gipsies, who gave their history but refused to submit to physical examination, there were no cases of refusal.

Approximately 600 of the 933 are adult persons, i.e. 15 years of age or older. The population includes a number of non-Gipsies who are married to or live together with true Gipsies. The population was limited so as to include all half-Gipsies; quarter-Gipsies were not investigated.

Of the 288 females over the age of 11, 213 dress according to Swedish fashion and 69 according to Gipsy traditions. Of the 765 Gipsies over 3 years old and belonging to the Swedish Gipsy population, 663 are bilingual or multilingual.

When both parents of the family are Gipsies, the language used by the family is still Romany. But except for a few of the oldest Gipsies, they all speak fluent Swedish as well, often with a characteristic accent but perhaps just as often with no such accent. In some families where only one of the parents is a Gipsy, this parent speaks Romany to the children while the other parent and the children speak to one another in Swedish.

Of the 669 Swedish Gipsies aged 10 or more, 50 % (332) have never attended school or have gone to school for less than one term, 53 of these being between the ages of 15 and 24. Extremely few have gone higher than the elementary school stage in their general education. Only 4 have goon to secondary school and 5 to high school. None has attended senior high school. Among the quarter-Gipsies (who were not included in the investigation) there is however at least one university student.

Adding together those who with difficulty are able to read monosyllabic and disyllabic words and those who are completely illiterate, these categories make up about 50 % of the total Swedish Gipsy population, 45 of them being aged between 15 and 24. Only one-third of the entire population is literate to a satisfactory degree.

Of the 363 Gipsies aged 25 or older scarcely 10 % have been active for 10 years or more in a conventional occupation, several of them having had only one

job. In the age group 25—49 over 20 % of the men and about 15 % of the women have been engaged in a conventional occupation of such duration that they probably stand comparison in this respect with other gainfully employed citizens of the same age. It so happens that many in this group have been practising a conventional occupation for as long as it has been at all possible for them to do so. Some of them — and also others aged 50 or over — have literally speaking from one day to the next changed over from a nomadic life in a tent or caravan to a settled domicile with jobs as factory workers, miners etc., jobs which in some cases they had held down for 10 years or more at the time of the investigation.

Table 13 shows the distribution by traditional Gipsy profession: 131 musicians, 92 fortune-tellers, 40 car dealers, 32 tinsmiths and coppersmiths, 20 scrap merchants and 47 in other fields of activity. The figures apply to time past.

The majority of Swedish Gipsies aged 25 or more have lived in tents the year round for more than 10 years, 136 having lived like this for over 30 years. At the time of the investigation more than half — 473 out of 839 — had never lived in a modern dwelling, while 104 had lived in a modern dwelling for less than a year. There were 271 dwellings, of which 18 tents, 12 camping wagons and disused buses, 29 caravans and 12 cabins. Most of the cabins were unacceptable as winter dwellings or, for that matter, as dwellings in general.

More permanent dwellings have been obtained through the Gipsy families' own initiative than through the efforts of all the authorities. In actual fact, the number of dwellings needed to solve completely the housing problems of the entire Gipsy population has never exceeded 325 out of the 2 300 000 or more dwellings in Sweden. A resolution passed by the Riksdag in 1960 made the government responsible in all essential respects for the costs of housing and rehabilitating the Gipsies.

Most of the 91 who were steadily employed in a conventional occupation wanted to continue in the same occupation and usually in the same job. It has been proposed that work training and/or retraining should be given to 161 individuals, in many cases as a complement to and continuation of boarding school. Regular vocational training has been proposed for 52, of which 47 are aged between 15 and 24.

Of 501 between the ages of 15 and 66, 89 were declared sick and 98 pensionable. Thus more than one-third of the Gipsies of productive age were declared unfit for work. Over half of the retired cases — 53 out of 98 — are between 50 and 60 years of age. Inferior living conditions have in many cases constituted serious obstacles to work. Illiteracy and racial discrimination have also played their part.

The Gipsy population of the world is estimated at between three and six millions, and in most countries this ethnic minority lives in the same miserable circumstances as it did in Sweden until recent times. The energetic efforts made by the National Labour Market Board in housing and rehabilitating the Swedish Gipsies may in several respects serve as a model for other countries. The shortcomings of the policy now being followed are partly the result of directives which are altogether too narrow and rigid and which have limited the field of action of the National Labour Market Board and National Social Welfare Board, and partly a matter of sluggishness and lack of initiative on the part of the responsible local organs in many regions, writes Dr. Takman.

We, too, own the country!

This issue of Social Meddelanden also contains articles by people of Gipsy origin who write about the problems of the Gipsies on the basis of their own experiences.

Katarina Taikon, the authoress, describes the history of the Gipsies and their present-day problems under the heading "We, too, own the country!".

The Gipsies first came to Sweden in 1512. They were soon subjected to persecution of different kinds — as early as the 16th century — and on 28 July 1637

a Royal Decree was issued ordering all Gipsies to leave Sweden and the Swedish provinces by 8 November. If any Gipsies were found after that date, the men were to be hanged and the women and children expelled from the country without trial. This severe order did not however achieve the desired effect, and neither did similar orders subsequently issued.

The European dialects of Gipsy language are normally called Romany ćib or Romanés. Only the latter form is used in Sweden. At one time, the Swedish dialect borrowed heavily from Rumanian, which indicates that the Swedish Gipsies' ancestors must have resided for a long period in a Rumanian-speaking area.

Katarina Taikon then proceeds to try to dispel a number of false notions about the Gipsies as regards their language, dress, moral code, idea of justice etc.

In another article "The school's fight against illiteracy" she states that nearly 30 years ago her uncle, Johan Dimitri, petitioned the government for one or more school homes for Gipsy children. However, this was considered too bold a proposal for discussion. The children are now all adult illiterates.

— In bygone times we still had the traditional professions such as fairground keepers and coppersmiths to live by. Nowadays, this is totally impossible, writes Katarina Taikon. Television and stainless steel receptacles have made it all hopelessly out of date. Today the car and scrap trades are perhaps the most common sources of income, but even here illiteracy is a serious obstacle.

In 1963, however, the question of adult education came up. Professor Arne Trankell of the University of Stockholm's Pedagogical Institute and Dr. John Takman, who conducted the large-scale socio-medical investigation, argued in favour of the rights of adult persons to education and put forward a concrete proposal for the National Labour Market Board which was responsible for dealing with the Gipsy question.

Briefly, the proposal was that a six-week summer course should be given at a county college or high school in order to determine the effectiveness of the method worked out by the Pedagogical Institute to improve and shorten the training time. However, the Labour Market Board considered itself unable to support this project. Nevertheless, the project was realized the following year, in summer 1964, at the Skrekarhyttan Manor. At the end of the six weeks the entire group requested that the course be extended. When the teachers left the group, the pupils stayed behind in protest against the discontinuation of the instruction.

A deputation including four pupils called on Prime Minister Tage Erlander and this later resulted in the resumption of instruction at Skrekarhyttan.

In May 1965 the Gipsies demonstrated in order to obtain scholastic education and at the same time sent a letter to the government in which they gave their reasons for the demonstration. This demonstration resulted in promises of better study grants and in a proposal put forward by the Board of Education which transferred the responsibility of schooling adult Gipsies to the Board. The Board has also introduced schools for Gipsies and has attacked the problems with great energy.

A third contribution from the Gipsies' own ranks is made by Rosa Taikon, the silversmith, who describes their cultural legacy — art and handicrafts, song, dance and music.

Contributions by the State and local authorities

The special regulations governing assistance for Gipsies are described by Inga Bååth, First Secretary of the Social Welfare Board. The Board is authorized to reimburse local authorities for the costs incurred in providing social welfare for Gipsies. These costs would otherwise have had finally to be borne by the individual municipalities.

During the fiscal year 1964/65 the State compensated local social welfare authorities for assistance given to 133 families comprising 302 adults and 252 children under the age of 16. These reimbursements thus covered a total of 554

persons, which meant that more than half of all the Swedish Gipsies had received assistance during the fiscal year from the local authorities in a manner which enabled claims for compensation to be made in accordance with the special regulations in force. Of the 133 families 17 received sporadic assistance, while the remaining 116 families were given assistance on such a scale that it must be regarded as regular help. This latter category included seven old-age pensioners. 118 of the 133 families had fixed dwellings. The compensation paid out during the year in question amounted to a total of over 945 000 kronor. The Social Welfare Board's costs of compensating the local authorities were approximately 145 000 kronor for the fiscal year 1960/61. Since then the costs have gradually risen. During the years 1961/62—1964/65 they amounted to more than 2 450 000 kronor. As regards the fiscal year 1965/66 applications received up to the middle of July 1966 amounted to about 963 000 kronor. To this must be added the community's total costs of assistance given in accordance with the Social Assistance and Child Welfare Laws.

In an article on the community's contributions to the Gipsy question Nils Wall, Social Welfare Inspector for Stockholm, writes that the scope which has been given to the problem may seem oversized with regard to the negligible size of the Gipsy population in Sweden. There is little doubt however that the need to possess accurate knowledge of the substance of the problem in order to be able to design assistant measures in the best way possible is scarcely affected by the actual numbers of the group. If one is to succeed in providing the Gipsy population with a new starting point so that they might by themselves be able to shape their existence to suit modern society, there are certainly no short-cuts. These costs the community will simply have to bear even though the estimate per capita will result in a rather high figure. As part of the national economy the total costs will still be exceedingly small.

Social questions during the 1966 Spring Session of the Riksdag

This subject is reviewed by Erling Fridolfsson, First Secretary of the Riksdag's Information Bureau.

In a period characterized by a certain degree of overpressure on the country's economy with a heavy demand for goods, an import surplus and price increases, the 1966 Government Budget Proposals — with regard to both the more theoretical expositions of the budget and each of the estimates — revealed a high degree of restraint and an endeavour to give strict priority to the reform plans, as well as restrictivity in testing items of expenditure. In pursuance of this policy the authorities had been urged to observe economy before applying for appropriations during summer 1965 and to try out suitable rationalization measures, as well as to adjust the prices of the public authorities' services according to cost developments.

Among the reforms which the government thought could be afforded the degree of priority which, in the circumstances, should be demanded for effecting them rapidly, was an improvement in national health insurance, an increase in adult education and a shortening of working hours, all being reforms which can be described as called for by social welfare policy. The question of improving national health insurance was brought up as early as the 1966 Spring Session in that a motion was submitted to the Riksdag that the qualifying period stipulated by the present system be abolished. Among the other questions which can be said to be the most important to be discussed during this session were the standard increase in national basic pensions, the improvement in early retirement pensions for disabled persons, more support for nursery school activities and the establishment of an institute of work therapy. The decision relating to new guiding principles for labour market policy should also be included here.

Of the total budget's approximate figure of 31.5 thousand million kronor it was estimated that a total of 7.44 thousand million kronor would be used under the collective heading "transfer of income to households" (which includes national basic pensions, children's allowances, national health benefits etc.), which means an increase of about 4.3 % since the fiscal year 1965/66.

Pris kr 7:—

STOCKHOLM 1966. KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER